

σίεψε ο Βλάχος όταν έζουσε, δεν άποτελεί και τὸ μοναδικὸ τῆς ὑστερησῆς περιόδου τῆς ζωῆς του. Ἀποτραβηγμένος πιά ἀπὸ τὴν κίνηση τὴν πνευματικὴ, ἀνάπηρος ἀπὸ τὸ ἓνα του πόδι, βαρὴκοος, καὶ μὲ τὸν καταρράχτη τῶν ματιῶν του ποὺ τὸν δυσκόλευε νὰ περνάει τὶς πληχτικές του ὥρες μὲ τὴ μελέτη τῶν συγγραφέων τῆς προτίμησής του, εὗρισκε ἀνακούφιση μετουσιώνοντας τώρα σὲ ποιητικὲς συνθέσεις ὅλες τὶς ψυχικὲς του ἀδηνονίες, καὶ νιώθοντας ὅμως νὰ τὸν ταραῖζει ἡ σκέψη πὼς οἱ κάθε λογῆς ασχολίες τῆς ζωῆς του δὲν τοῦδιναν, τόσα χρόνια πρὶν, τὸν καιρὸ ποὺ χρειάζοταν ν' ἀφοσιωθεῖ στὴν ποίηση πρὸ ἀποκλειστικά, ὅπως καὶ στὰ πρῶτα του τὰ νιάτα. Πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες του φιλοδοξίες, στὰ τελευταῖα τώρα χρόνια μιὰς τόσο μεστής ζωῆς, ἔγραφε ἀποκλειστικά γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πιά, πότε ἀκονίζοντας τὴν πέννα του μὲ τὴν παροξυσμένη ὀργή του γιὰ τὶς κοινωνικὲς τριγύρω του ἀσχημίες κι' ἐκφράζοντας τὴν ἀγανάχτησή του σὲ καυστικὰ ἐπιγράμματα σατιρικά (198), πότε ἀποτιπώνοντας τὴν ἐμπνευσή του μὲ μιὰ πεισιθάνατη μελαγχολία, κι' ἄλλοτε γράφοντας γεμάτα αἶσθημα λικνιστικὰ τραγούδια (199).

Ἐν' ἀπὸ τὰ τελευταῖα του σατιρικὰ ποιήματα (ἴσως-ἴσως καὶ τὸ στερνὸ του), εἶναι τὸ παρακάτω, γραμμένο, καθὼς φαίνεται, τότε ποὺ λυσσομανοῦσε ὁ πόλεμος στὴ Μικρὰ Ἀσία:

— Ὁ Χάρος μ' ἔλησμόνησε, παιδί μου...
Μοῦλεγε ἡ γερόντισσα μαμμή μου
ἅμα ἐπάτησε τοὺς ἐκατό.
Καὶ τάχει ὁ Χάρος βέβαια χαμένα,
ἀλλέως θὰ θυμότανε καὶ μένα
ποὺ στοὺς ὀγδόντα τώρα περπατῶ.

Τί καρτερῶ;... Ἐκλείσανε τ' αὐτιά μου,
πέσαν τὰ δόντια, ἐθάμπωσ' ἡ ματιά μου,
τρικλίζω σὰ χρονιάρικο μωρό,
Καμπούριασε καὶ τσάκισε ἡ ράχι
κι' ἔτσι κορμί καὶ πόδια καὶ στομάχι
χορεύουν τοῦ διαβόλου τὸ χορὸ.

Τί καρτερεῖ! Μὰ ποῖος θὰ τὸν σηκώσει
ἀπ' τὸ τράπεζι ποὺ τοῦ ἔχουν στρώση
τ' ἄγρια τοῦ πολέμου μακελιά;
Νὰ στομαχιάση ἐκεῖ θὰ προτιμήσῃ,
παρὰ ν' ἀρθῇ μὲ γέρους νὰ γεμίση
τὴν κακομαθημένη του ...κοιλιά! (200).

Καθὼς βλέπουμε ἐδῶ οἱ τραγικὲς γραμμὲς συμπλέκονται, ταυτίζονται μὲ τὶς κωμικὲς, κι' ἔτσι ἐξηγοῦν μ' ἀκρίβεια τὸ λόγο

τοῦ Wilde: «Ἡ καλύτερη ἔκφανση τοῦ τραγικοῦ εἶναι τὸ γελοῖο».

Δὲ μπορούμε νὰ προβλέψουμε ποῖα θέση γενικά θὰ πάρει ἡ πολὺπλευρη ἐργασία τοῦ Βλάχου, ἂν, καθὼς ἐλπίζουμε, κατορθωθεῖ καμιά φορὰ κάποια πρὸ δίκαιη διαβάθμιση τῶν λογοτεχνικῶν μας ἀξιών. Ὅποιοδήποτε ἔργο του κι' ἂν διαβάσει κανεὶς, δὲ μπορεῖ παρὰ σ' αὐτὸ νὰ ἐκτιμήσει τὸ γλαφυρὸ τοῦ ὕφους, τὴ σαφήνεια, τὴ σύνδεση τῆς λογικῆς τῶν ἐννοιῶν, τὴν τάξη καὶ τὴ συμμετρία, πολὺτιμα δηλ. προσόντα, μὰ ὅχι καὶ τόσο σπάνια καὶ σ' ἄλλους λόγιους τῆς ἐποχῆς του. Ὅμως, καθὼς τόνισαμε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης αὐτῆς, ἡ δραματικὴ του ἐπιμονὴ νὰ συντελέσει στὴν ἐπιβολὴ τῶν ἡθικῶν του ἀρχῶν (201), δίνοντας ἔτσι χαρακτηριστὴ διδακτικὸ, ὅχι μονάχα στὴ σάτιρά του, μὰ καὶ σ' ὅποιοδήποτε θέμα τὸν ἀπασχολοῦσε, τὸν κάνει νὰ ξεχωρίζει ἀμέσως ἀπ' ὅλους τοὺς σύγχρονους του συγγραφεῖς, ἔστω κι' ἂν τυχαίνει νὰ βρίσκονται μεταξύ τους καὶ μερικοὶ μὲ προσόντα σημαντικότερα ἀπ' τὸν μεγάλον αὐτὸν μοραλίστα.

Παίρνοντας τώρα γιὰ κριτήριο ὅχι μόνον τὴν ἐμφυτὴ καλαισθησία, τὸ ὕφος τὸ γλαφυρὸ, τὸ ἐπικίνδυνον σκῶμμα καὶ τὶς αἰχμηρὲς ποὺ μεταχειρίζοντουσαν ἐκφράσεις, μὰ κι' ἄλλες ὁμοιότητες, τὸ ἴδιο οὐσιαστικὲς, θὰ μπορούσε νὰ παραλληλίσει κανεὶς τὸν Βλάχο μὲ τὸν Ροῖδη, βρίσκοντας κάποια συγγένεια ψυχικὴ ἀνάμεσά τους, κι' ἂς τοὺς χώρισε τοὺς δυὸ τοὺς ἀπὸ νωρὶς μιὰ ἐχθρα ποὺ ἀπόμεινε ἱστορικὴ γιὰ τὴ σημαντικὴ τροπὴ ποὺ ἔδωκε στὶς ποιητικὲς μας ἰδέες καὶ μὰς γλύτωσε ἀπὸ τὸν κούφιο ψευτορωμαντισμὸ τῆς ἐποχῆς. Ἦσαν κι' οἱ δυὸ τοὺς ἀρχοντογεννημένοι, σὲ ξένα Πανεπιστήμια σπουδασμένοι, ἐκτὸς ἀπ' τὴ μὲνάλῃ γλωσσομάθειά τους (202), ἐφοδιασμένοι καὶ μὲ μόρφωση στέρεα καὶ γερὴ (203) ποὺ μάταια τὴν ἀναζητᾶμε σὲ μερικοὺς κατόπιν λόγιους, κι' ἀπ' τοὺς κορυφαίους μάλιστα τοῦ δημοτικισμοῦ, ὅμοια κι' οἱ δυὸ τοὺς μισονεϊστές (204), ἀκόμα καὶ φανατικοὶ τοῦ Τρικούπη ὁπαδοί, καὶ γι' αὐτὸ κατατρεγμένοι ἀπ' τὸν ἀμείλιχτο ἐχθρὸ τους τὸν Δελγιάννη (205), ἔχοντας, κοντὰ στ' ἄλλα, καὶ κοινὴ μιὰ ταπεινὴν ἀντίληψη γιὰ τὴ σύγχρονή τους κοινωνία, καὶ μένοντας ἔτσι σὲ ψυχικὴν ἀπόσταση ἀπ' αὐτή, κι' οἱ δυὸ τοὺς τέλος, πατριῶτες συνειδητοί, ἐκαυτηρίαζαν τὴν πο-

ζωὴν διαφθορὰ τῆς ἐποχῆς, μὲ κάθε τρόπο πασχίζοντας γιὰ τὴν οὐσιαστικὴν ἀνόρθωση τῆς χώρας. (206). Ἀκόμα, ποῖος ξέρει οὐφωνα μὲ ποῖα εἰρωνεία τῆς τύχης, ὅσο ἡλικία τους προχωροῦσε, τόσο πληθαίνανε κι' οἱ ὁμοιότητες αὐτές: Ἐπαθε κι' ὁ Βλάχος βαρνηκοῖα, — ὁ Ροῖδης ἀπὸ νέος εἶχε προσβληθεῖ, — ἔγινε ἀνάπηρος ὁριστικά ὁ Βλάχος χτυπώντας τὸ πόδι του ἀπὸ πέσιμο σὲ τράμ, ὅπως προηγουμένως ὁ Ροῖδης παρασυρμένος ἀπὸ ἐν' ἀμάξι ἔπαθε κάταγμα τοῦ σαγωνιοῦ, καὶ στὸ τέλος, αἰχμάλωτοι τῆς ἀνάγκης, ἐργάζονται σκληρὰ κι' οἱ δύο τους μεταφράζονται γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὶς ἀδυσώπητες ὑποχρεώσεις τῆς ζωῆς. Ἰδια χαρακτηριστικὸ γνῶρισμά τους ἦταν, πὼς κι' οἱ δύο τους ἀντλοῦσαν τὶς ἐντυπώσεις τους ἀπὸ τὴν ἀστική, καὶ κυρίως τῆς Ἀθήνας τὴ ζωὴ, ὅπως, ἄλλως τε, ὅλοι οἱ λόγοι τῆς ἐποχῆς τους, πρὶν παρουσιασθεῖ ὁ Βιζυηνός, — ἐξαιροῦμε τὸν Καλλιγὰ μὲ τὸ «Θάνο Βλέκα», καθὼς καὶ τὸν Βικέλα, ποὺ κι' οἱ δύο τους ὅμως, ὁ δεύτερος προπαντός, ἀντικρύζανε τὴ γύρω τους νεοελληνικὴ πραγματικότητα μὲ τὸ μᾶτι ξένου περιηγητή.

Μὰ ἡ θεμελιακὴ ἀνάμεσα στοὺς δύο τους διαφορὰ εἶναι πὼς ὁ Ροῖδης ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνιση παρουσιάζεται ποτισμένος μὲ τὸ πνεῦμα τὸ γαλλικὸ (207), ποὺ ὕστερ' ἀπὸ μιὰ πολυχρονὴ πάλῃ μὲ τὴν πνευματικὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὴ Γερμανία, — ὁ Βλάχος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικούς της ὁπαδούς, — νίκησε τέλος κι' ἐπεβλήθηκε στὴν πνευματικὴν ἐκδήλωση τοῦ τόπου μας ὁριστικά. Ἀπόδειξη πὼς τοῦ Βλάχου ὁ πνευματικὸς κι' ἴσως ἴσως κι' ὁ ψυχικὸς προσανατολισμὸς ἦταν στραμμένος πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ γερμανικόν, εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ προοίμιό μιᾶς ποιητικῆς του συλλογῆς: «Ἡ σχολὴ αὕτη, καθ' ἣν προσεπάθησα νὰ γράψω τὸν Φειδίαν καὶ Περικλῆ μου, κρατεῖ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐν τῷ δυτικῷ καὶ ἰδίᾳ τῷ γερμανικῷ «Παρνασσῷ», ὅπου τὸ πομπῶδες ὕφος, τὰ φεγγοβολοῦντα ἐπιθετα, αἱ φοβεροὶ παρομοιώσεις, αἱ ἀφηρημένα μεταφοραὶ, αἱ ἀποστροφαὶ, αἱ ὑποσιωπήσεις, καὶ τὰ τοῦτοις ἀδελφὰ ποιητικὰ ἐφόδια κατελήφθησαν πλέον εἰς τοὺς γράφοντας ἐπιθαλάμια μόνον καὶ ὑμεναῖους» (202).

Τὴν ἐξήγηση γιὰ τὴν ἀφετηρία μιᾶς τέτοιας ἰδεολογικῆς κατεύθυνσης τοῦ Βλάχου, δὲ μπορούμε νὰ τὴν ἀναζητήσουμε, λογαριάζοντας μονάχα πὼς αὐτὸς ἀρκετὰ τῆς

ζωῆς του χρόνια, σπουδαστὴς στὴν ἀρχή, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας κατόπι, πέρασε στὴ Γερμανία, — σὲ μερικὰ ἐξ ἄλλου δημοσιεύματά του βλέπουμε νοσταλγικὲς ἀπὸ ἐκεῖ ἀναμνήσεις (209), — μὰ ἔχοντας ὑπ' ὄψη προπαντὸς τὴν ἀκλόνητη πεποίθησή του, πὼς τὰ γερμανικὰ γράμματα ἀντιπροσώπευαν τότε τὸ «ὑγιὲς πνεῦμα», ἀντίθετα μὲ «τὰ βλαβερά ἐταιρικὰ ρυπαρογράφηματά τῆς γαλλικῆς φιλολογίας τοῦ τελευταίου συρμού» (210), ποὺ ἀμείλιχτα καυτηριάζει τὴ «φθοροποιὸν ἐπίδρασιν» τους καὶ μὲ πικρία στρέφει ἐναντίον τους τὰ δέλη τοῦ σαρκασμοῦ του (211).

Καθὼς ἦταν ὅμως, πάνω ἀπ' ὅλα, ποτισμένος μὲ γνήσια αἰσθήματα πατριωτικά ἐνῶ προηγουμένως ἐστηλίτευε τὴ Γαλλία, γιὰτὶ παράβλεπε, καθὼς ἐνόμιζε, τὰ δικά τὰ ἑλληνικά (212), ἀκριβῶς τὶς γεμάτες ἀγωνία ἡμέρες τοῦ πόλεμου τοῦ 1897, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ θανάτου τοῦ φίλου του Βαρθόλδου, — εἶχε μεταφράσει προηγουμένως τὴ γνωστή του Ἑλληνικὴ Ἱστορία, — βρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ξεσπάσει ἡ ἀγανάκτησή του γιὰ τὴ μισελληνικὴ τῆς Γερμανίας στάση μὲ τὶς ἀκόλουθες καυστικὲς γραμμές: «Αἱ ὀλίγαι αὐτὰι μνημόσυνοι λέξεις ἔπρεπεν ἴσως νὰ γραφῶσι πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν. Τότε ἄλλον ἢ σήμερον ἔπρεπε νὰ πευθῆσῃ ἡ Ἑλλὰς τὸν θάνατον τοῦ τοσοῦτον ἀγαπήσαντος αὐτὴν εὐγενοῦς τέκνου τῆς χώρας ἐκείνης, ἥτις ἐγέννα μὲν ἄλλοτε τὸν Γουλιέλμον Μύλλερν καὶ τὸν Ἑρνέστον Κούρτιον, σήμερον δὲ τρέφει μεγαλομανεῖς πατριδολάτραι καὶ πολιτικούς ἀποστράτους ὧν οὗτοι μὲν κηρύττουσιν ὅτι τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἡ ἐλευθερία εἶνε ἀναξία τῶν χονδρῶν ὁστῶν ἐνὸς πομμεραννοῦ στρατιώτου, ἐκεῖνοι δὲ καταδηλοῦσι διὰ βροντῆς τηλεβόλων, ὅτι ἡ δουλεία αὐτῶν καὶ ὁ ἐξολοθρευμὸς εἰσὶν ἄξιοι τῶν διὰ μελανίτιδος πεπληρωμένων ὀρίδων των... Διὰ τοῦ μελανοῦ δε πέπλου, ὃν θὰ περιέβαλε τὴν σεμνὴν εἰκόνα τοῦ ἀναπαυθέντος τέλους ὑπὸ τὸ μνήμα φίλου της, ἃς καλύψῃ μᾶλλον διὰ παντός ὅσας τυχὸν διατηρεῖ ἐκ παλαιοτέρων χρόνων προσφιλεῖς γερμανικὰς ἀναμνήσεις» (213).

Ὅσο κι' ἂν ἦταν ὅμως θρεμμένος μὲ τὸ πνεῦμα τῆς σχολῆς, ποῦ, καθὼς ἔγραφε, «κρατεῖ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐν τῷ δυτικῷ καὶ ἰδίᾳ τῷ γερμανικῷ Παρνασσῷ», μ' ὅλα ταῦτα ἔχει ἐξοστρακίσει ἀπὸ τὴν ἐκφρασή του, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ ὕφους τοῦ τευτονικοῦ,

κάθε τι τὸ βαρὺ, τὸ σκοτεινὸ καὶ τ' ὀμιχλώδες. Χρησιμοποιώντας μιὰ καθαρεύουσα, ποὺ μὲ τὴ γλωσσοπλαστικὴ του δύναμη τὴν εἶχε διαμορφώσει σὲ τρόπο ποὺ νὰ ἐκφράζει τὶς σκέψεις του ἀνετα καὶ μὲ δημιουργικὴ πνοή, μᾶς παρουσιάζει, στὸ πολύμορφο ἔργο του, ὅχι λίγα δείγματα τῆς διαύγειας τοῦ πνεύματός του, μιὰν ἀπλότητα στὴ σκέψη καὶ στὴ διατύπωση, καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ ἐνέργεια στὴν ἔκφραση καὶ στὴν περιγραφή, προπάντων ὅταν τὸν κεντρίζει ὁ ἐσώψυχος πόθος του νὰ διδάξει καὶ νὰ καθοδηγήσει. Στὴ φράση του πνέει κάποια φευγαλέα πνοὴ καὶ προχωρεῖ ἀδέσμευτος ὁ λόγος, ποὺ κάποτε μᾶς φαφνιάζει μὲ τὴν ἐπιγραμματικὴ του δύναμη καθὼς εἶναι διατυπωμένος, ὅχι μόνο ἐπὶ τὴ σάτιρά του, στὰ λυρικά του ποιήματα ποὺ καὶ ποῦ, μὰ καὶ πολλὰς φορὲς στὰ πεζογραφημάτωνά του (214).

Ἡ καταπληκτικὴ του εὐχέρεια στὴ διατύπωση τῶν ἰδεῶν του, γινόταν αἰτία, μερικές φορὲς, νὰ δείχνει κάποια ἀμέλεια γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς φόρμας στὴν ἔκφρασή του, παρ' ὅλο ποὺ ποτὲ δὲν ἀπουσιάζει ἀπ' αὐτὴν ἡ πρωτοτυπία καὶ ὁ αὐτόνομος παλμός, κι' ἀκόμα, μὲ τὴν ἐπιμονὴ του κάποτε στὶς λεπτομέρειες, ἀποτυπώνονται οἱ μεγάλες χαρακτηριστικὲς γραμμές, οἱ εἰκόνες φορτώνονται πολὺ καὶ συχνὰ καταντοῦν κουραστικές, προπαντός, ὅπως τονίσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅταν δὲ δίνει τὸ παρόν του ὁ χαρακτήρας ὁ νοθετικός. Κάποιαν ἔνδειαν θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κάποτε κανεὶς, στὴν ἐκλογὴ τῆς πρὸς κατάλληλης λέξης, ὅπως φαίνεται κι' ἀπ' τὴ μελέτη τοῦ «Ὁ Νέος Κριτικός», ὅπου τὴ φράση «ἐπὶ προκρουστικῆς κλίνης» τὴν ἐπαναλαμβάνει 8 φορὲς (215). Τὸ ἐπίθετο πάλι, τὸ τότε παλαιωρημένο καὶ παραμελημένο τότε, δὲν ἔχει τὴ ζωντάνια, τὸ χρῶμα, τὴ ρώμη ποὺ τοῦ ἔδωκε ὁ Μητσάκης καὶ πάνω ἀπ' ὅλους ὁ Ροῖδης, ὁ μεγάλος αὐτὸς στυλίστας, ποῦ, παρακολουθώντας τὸ ἔργο του, νιώθει κάποια συγκίνηση κανεὶς διαπιστώνοντας πόσο αὐτὸς παλεύει μὲ τὸ ἀκατέργαστο γλωσσικὸ ὕλικό, γιὰ νὰ πετύχει μιὰ ἐντελῶς ἰσοδύναμη ἔκφραση στὴν ἔννοιά του. Ἀπὸ μιὰ σύγκριση ἐξ ἄλλου ὀρισμένων χωρίων τοῦ Βλάχου μὲ ἀνάλογα τοῦ Ροῖδη, φαίνεται καθαρὰ ἡ ἀνωτερότητα τῆς τέχνης καὶ τῆς φραστικῆς ἱκανότητος τοῦ τελευταίου (216), καὶ τὸ ἴδιο διαπιστώνεται πάλι, ἂν παραβάλλει κανεὶς μερικὰ ἀφηγήματα τοῦ πρώτου, τῆς ἴδιας ἀπάνω-κάτω ὑπόθεσης μὲ διηγήματα ἢ νομβέλλες ἄλλων

μας διηγηματογράφων. Τὰ «Λαυριακῆς μετοχῆς Ἀπομνημονεύματα» (217) λ.χ. καὶ μιὰ δὲν ἐπιδέχονται σύγκριση μὲ τὸ «Εἰς Ἀθηναῖος χρυσοθήρας» τοῦ Μητσάκη, ὅπως πάλι «Τὸ ἐνθύμημα τοῦ Μιμήκου» (218) μὲ τὸν «Ὑπεράνθρωπο» τοῦ Χατζέπουλου, γιὰ ν' ἀρκεστοῦμε σὲ δυὸ παραδείγματα μονάχα.

Μὰ ἡ φήμη τοῦ Ἄγγελου Βλάχου γιὰ τὴν ἀξία τοῦ τόσο ἀξιόλογου ἔργου του δὲν περιορίζεται μονάχα στὸ ἐπίπεδο τῆς σημαντικῆς του συμβολῆς γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν νεοελληνικῶν μας γραμμάτων. Ἡ ἀδόμαστη θέλησή του νὰ φανεῖ, ὅσο τοῦ ἦταν μπορετό, πρὸς χρήσιμος στὸ σύνολο τὸ ἐθνικὸ, τοῦ κέντριζε ἀκατάπαυστα τὸν πόθο νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σ' ἄλλα πεδία, τὸ ἴδιο σημαντικὰ, —γι' αὐτὰ μιλήσαμε παραπάνω, — δεσπάζοντας πάντοτε καὶ παντοῦ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀναστήματος, κι' ἔχοντας γιὰ κίνητρο ἀποκλειστικὸ νὰ διδάξει καὶ νὰ διαφωτίσει, πότε ἀποτυπώνοντας σὲ κάθε του ἐκδήλωση τὴ γελοία φάση τοῦ βίου τοῦ κοινωνικοῦ, πότε λέγοντας πικρὰς κι' ὀδυνηρὰς ἀλήθειες. Ἀκολουθώντας ἐξ ἄλλου τὶς θεωρίες μερικῶν ξένων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του, ποὺ δογματίζαν πῶς ἡ αἰσθητικὴ ἔχει ἀπόλυτη σχέσι πρὸς τὴν διδακτικὴ ἢ καὶ πρακτικὴς, κάποτε, τῆς τέχνης ἀνάγκες καὶ σκοποὺς, — ἕνας τέτιος ἦταν καὶ ὁ Saint Marc Girardin, ποὺ ὁ Βλάχος τοῦ μετέφρασε ἀριστοτεχνικὰ τὰ «Μαθήματα Δραματολογίας», — σ' ὅ,τι κι' ἂν ἔγραφε ἢ καὶ μετέφραζε ἀκόμη, πρόβαλε τὴν ἔγρυπνη μέριμνά του νὰ παρεμβάλλει τὸ ἠθικὸ στοιχείο. Ἔτσι, στὴν «προεισήγηση» τῆς μετάφρασής του τῆς «Εὐγενίας Γκραντὲ» τοῦ Μπαλζάκ, ποὺ μ' αὐτὴ κυρίως ἔγινε γνωστὸς στὸ πλατύτερο ἀναγνωστικὸ μας κοινὸ ὁ δημιουργὸς τῆς Ἀνθρώπινης Κωμωδίας, ἀφοῦ μιλήσει «περὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ σεμνοῦ ἔργου» καὶ καυτηριάσει τὰ προΐοντα τῆς «ἐλαφρὰς γαλλικῆς φιλολογίας», ἀναγράφει πῶς διάλεξε ἕνα τέτιο ἔργο «οὐ μόνον λόγῳ φιλολογικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ κάλλους ἠθικοῦ» (219).

Καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴ σάτιρα, διατυπωμένη μὲ κάποιες αἰσθητικὲς ἀρχές, ποὺ ἀκόμα ἐπικρατοῦσαν τότε (220), κυριαρχεῖ τὸ διδακτικὸ στοιχείο, καθὼς γι' αὐτὸ μιλήσαμε στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης. Μάλιστα, μιὰ προσεχτικὴ παρακολούθηση τοῦ ἔργου καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἄγγελου Βλάχου, μᾶς παρέχει τὴν ὅχι καὶ τόσο ἀβάσιμη ὑπόθεση νὰ συμπεράνουμε, πῶς, μετουσιώ-

νοντας αὐτὸς σὲ καυστικά ἐπιγράμματα σατιρικά τὶς προσωπικὲς τοῦ ἐντυπώσεις, καθόλου δὲ φανταζόταν πὼς γράφει σάτιρα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, —γι' αὐτήν, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἐκφραζόταν κάπως περιφρονητικά (221), —μὰ πὼς ἐκτελοῦσε ἕνα ὑψηλὸ λειτούργημα μ' ὅλη τὴ σοβαρότητα τῆς ἐντολῆς του.

Κι' αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ γνήσιος ἠθικός πυρήνας ποῦ ἀπαντάει κανεὶς σ' ὅτι κι' ἂν ἔγραφε ὁ Βλάχος, ἀναγνωρίζεται ἀπ' ὅλους ποῦ καταπιστάθηκαν μὲ τὴν πνευματικὴ του φυσιογνωμία, κι' ἰδιαίτερα τονίστηκε στὰ τόσα ἐγκωμιαστικά τὰ λόγια ποῦ γραφτήκανε στὸ θάνατό του (222).

Τώρα τὸ γόνιμο ἔργο του τὸ λογοτεχνικὸ τὸ σκεπάζει ὁλοένα ἡ λησμονιά. Τὰ λυρικά του ποιήματα, ποῦ τόσο νομιζόνταν ἄλλοτε ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικά τῆς ἐποχῆς, ὥστε πολλοὶ νέοι τότε λογοτέχνες, παίρνοντας στίχους ἀπ' αὐτά, τοὺς παραθέτανε τιμητικά στὰ δημοσιεύματά τους (223), κι' οἱ ποιητικὲς ἀνθολογίες πάλι ἀναγράφανε πλήθος ἀπ' αὐτά (224), —τώρα οἱ σύγχρονές μας Ἀνθολογίες ὅπως διόλου τ' ἀγνοοῦν. Μὰ καὶ τ' ἄλλο του τὸ ἔργο μένει σχεδὸν ἀγνοημένο, ἀφοῦ κανεὶς ἐκδότης δὲν ἐπεχείρησε νέα ἐκδοσὴ κανενὸς ἀπὸ τὰ τόσα του βιβλία. Ἔτσι, θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεὶς, πὼς ἡ τόσο γιὰ τὴν ἐποχὴ του σημαντικὴ ἐργασία του ἡ δημιουργικὴ, δὲ θὰ μείνει πολὺ ἀκόμη ἀπρόσβλητη ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ χρόνου, καὶ τὸνομα τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, στὶς ἐλληνικὲς γραμματολογίες τῶν «μελλοῦμενων καιρῶν» θ' ἀναγράφεται ἀπλᾶ κι' ἀνάμεσα σὲ δυὸ κόμματα, μαζὶ μὲ τόσα ὀνόματα κι' ἄλλων ἀγνοημένων πιὰ λογίων, καὶ πὼς μὲ τὸ ἔργο του θὰ καταπιάνεται μονάχα ὁ εἰδικὸς ἐρευνητὴς τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ περασμένου αἵωνα. Κι' ὅμως ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ τὸ ἔργο του κάτι θὰ μείνει, κι' ἀκριβῶς κάτι ἀπ' αὐτό, ποῦ ποτέ του ὁ Βλάχος δὲν τοῦδινε ὅση τάξιζε προσοχή.

Γνωστὸ εἶναι πόσο μεγάλη σημασία ἔδινε ὁ Petrarca γιὰ τὰ ἔργα του ποῦ ἔγραφε λατινικά, καὶ πόσο ὑπελόγιζε στὴν ἐξασφάλισή τῆς ὑστεροφημίας μὲ τὸ μεγάλο του ἔπος Africa, γραμμένο κι' αὐτὸ σὲ στίχους λατινικοῦς, καὶ ποῦ τόσα χρόνια καὶ μὲ τόση ἐπιμονὴ ἐργαζότανε γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴν τελικὴ μορφή του. Ὅλα του ὅμως αὐτὰ ἔχουνε ὅπως διόλου ξεχαστεῖ, κανένα χέρι βέβηλο δὲν τὴν ταράζει πιὰ τὴ σκόνῃ ποῦ τὰ σκεπάζει στὰ ράφια τῶν βιβλιοθηκῶν, καὶ μόνο τὰ τόσο περιφρονημένα ἀπ' αὐτὸν σοννέτα, ποῦ καμιά δὲν τοὺς ἔδινε σημασία ὅταν τὰ γράφε, παίζοντας σχεδόν, αὐτὰ, μονάχα, ἀπ' ὅλο του τὸ ἄλλο ἔργο, ἀθάνατα ἔχουν μείνει, ἀφοῦ, κοντὰ στ' ἄλλα, τόσο πολὺ πέτυχε μὲ τοῦτα ὁ ποιητὴς τους νὰ δώσει μιὰ τέλεια κι' ἔντονη ἐκφραση στὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ χωρὶς καμιά βέβαια πρόθεσιν νὰ παραλληλίσει κανεὶς τὸ ἔργο τοῦ τελευταίου μὲ τὴν ἐργασία τοῦ ποιητῆ ποῦ ἐπιφαιρώνεται τὸ τεῦχος αὐτό, —μιὰ τέτοια εἶδους σύγκριση θάταν, βέβαια, ἀνόητη καὶ ὀσέβης, — θὰ μπορούσαμε, νομίζω, νὰ ποῦμε, πὼς ἀπ' ὅλο τὸ πολύμορφο τοῦ Βλάχου ἔργο θὰ μείνουν μερικὰ ἐπιγράμματα σατιρικά, ὅταν μάλιστα σταθεῖ μορετὸ νὰ πλουτιστοῦν αὐτὰ ποῦ βρίσκονται τώρα καὶ μ' ἐκεῖνα ποῦ γράφε στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἂν δὲν ἔχουνε πιὰ χαθεῖ ὀριστικά.

Θὰ μείνουν ἀξιόπροσεχτα, ἀκόμα, καὶ γιὰ τὴν ἑλκυστικότητά ποῦ τὰ χαρακτηρίζει, ὅπως ἡ πλαστικὴ ἐνέργεια ποῦ μ' αὐτὴ ὁ δημιουργὸς τους ἀποτύπωσε τὴν ἐσωτερικὴ του ἀντίδραση, τὶς βαθύτερές του ἀντιλήψεις καὶ τὴν ἠθικὴ του ἀλυσία. Σ' αὐτὰ κυρίως τὰ γνωρίσματά του, καθὼς καὶ στὴν αὐστηρότητα καὶ σοβαρότητα τοῦ αἰσθήματος, τὶς στέρρες ἠθικὲς βάσεις τοῦ ἔργου του, κι' ἀκόμα στὴν ἀσκητικὴ του ἰδεολογία, ὀφείλεται ἡ ἄμεση ἐπίδραση τῆς φωτεινῆς προσωπικότητάς του.

Χ. Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1) Καὶ μιὰ περιέργη ἀκόμη σύμπτωση: Ὑπερ' ἀπὸ δυὸμιση ἀπάνω κάτω μῆνες, πέθανε κι' ὁ Μητσάκης.

(2) Σὰν πέθανε ὁ Βλάχος, ὁ Παρορίτης, κρίνοντας τὸ ἔργο τοῦ Χατζόπουλου, ἔτσι ἀρχίζει τὸ ἄρθρο: «Ἄν ὁ σύγχρονος θάνατος τοῦ Βλάχου καὶ τοῦ Κοντυλάκη, ἔξω ἀπὸ τὴν

ἀνθρώπινη μεριά μᾶς ἀφίνει ἀδιάφορους...». Παρακάτω τὸν χαρακτηρίζει ἀπλᾶ «σοφὸ δάσκαλο»: «Νουμάς» 8—8—1920, σ. 86. Στὸ ἴδιο φύλλο τοῦ «Νουμά» ὁ Ρήγας Γκόλφης, τὸν κατακρίνει γιὰ τὴν «κάποια ἐπιφύλαξιν συστηματικὴν σὲ ὅσα καινούργια ἔφευγε ἡ ἀνθρώπινη ὁρμὴ καὶ σκέψη». Ὁ Ταγκόπουλος πάλι («Νου-

μάς» 1—8—1920, σ. 67), συγκρίνοντας τὸν Κονδυλάκη μὲ τὸ Χατζόπουλου, ἀποκαλεῖ τὸν πρῶτο «δημοσιογράφου ἀνύποπτο» κι' οὔτε λέξη ἀναγράφει γιὰ τὸ Βλάχο. Ὁ Νιρβάνας, ἐνῶ ἐγκωμιάσει σὲ χρονογραφήματά του στὴν «Ἑστία» τὸ ἔργο τοῦ Κονδυλάκη καὶ τοῦ Χατζόπουλου (27 καὶ 28-7-1929) δὲν ἔγραψε τίποτα γιὰ τὸ Βλάχο, ποῦ τὸ ἔργο του, ἄλλως τε, τὸ εἶχε κατακρίνει προηγουμένως στὴν «Κριτική» (1—1—1903), σ. 19—24). Ἐπίσης τὸν ἀγνόησαν ὅπως διόλου καὶ τὰ περ. «Γράμματα» τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ ἡ «Μοῦσα». Ἀς σημειώσουμε ἀκόμη, πῶς ἓνα χρόνον πρίν, ἀπάνω στὸ θάνατο τοῦ Γ. Σουρή, γράφθηκαν τ' ἀκόλουθα: «Τὸ στρατόπεδο τῆς Μαύρης Παράδοσης ἔχασ' ἓναν ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐκλεχτοὺς ἀντιπροσώπους του... Νομίζουμεν (sic) ὅμως ὅτι ἡ λύπη τῶν παλαιῶν, ἂν δὲ θέλουν νὰ προσέξουν τὴν ἐξέλιξη, θὰ εἶναι ἀπαρηγόρητη (!), ὅταν θὰ ἰδοῦν νὰ λείπουν οἱ Μπέμπηδες Ἀνινοί, οἱ Ἀγγελοὶ Βλάχοι καὶ οἱ ὅμοιοι τους, ποῦ τόσο πολὺ τοὺς γέρασαν ὁ κοινὸς ἱατρὸς Χρόνος» («Μαῦρος Γάτος», Σ) θρησ. 1919, σ. 64). Ἐπίσης καὶ ὁ Δημ. Χατζόπουλος μὲ τὰ ψευδώνυμα Ἀρίστιππος («Ἀκρόπολις» 21—7—1920) καὶ Συμπολίτης («Πολιτεία» 21—7—1920) ἐκφράζει πολλὰς ἀμφιβολίας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Βλάχου. Ὁ ἴδιος πάλι μὲ τὸ ψευδ. Μποῦμ εἶχε γράψει προηγουμένως πολὺ χειρότερα, καὶ μάλιστα μὲ πείσμα καὶ μὲ πάθος στὸ περιοδικὸ «Διόνυσος», ὅπως, συνεχίζοντας, θὰ ἰδοῦμε. Γιὰ ὅσα γραφτῆκαν ἐγκωμιαστικά σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, ὅταν πέθανε ὁ Βλάχος, ἀναφέρουμε σ' ἄλλη σημείωση, στὸ τέλος αὐτῆς τῆς μελέτης.

(3) Γιὰ ὅσες πληροφορίες ἀναγράφουμε, γιὰ τὴν ἰδιωτικὴ κυρίως τοῦ Βλάχου ζωὴ, εἴχαμε τ' ἀκόλουθα βοηθήματα: Γ. Α. Βλάχου, «Ἀγγελος Βλάχος, 25 Μαρτίου 1838—25 Μαρτίου 1938, ἡ ζωὴ, τὸ ἔργον, ἡ ἐποχὴ του» («Καθημερινὴ» 25—3—1938), Φώτω Πολίτη, «Ἐνας ἀνθρωπος», («Πρωΐα» 8—12—1933), Γ. Δροσίνη, «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου» (1940). Ἐπίσης καὶ στὸ βιβλίο τοῦ κ. Κρίτωνα Σουρή «Γεώργιος Σουρῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του», (1949), ὑπάρχουν πολλὰς γιὰ τὸ Βλάχο, καθὼς καὶ γι' ἄλλους σύγχρονους τοῦ λόγιους πληροφορίες, μὰ καθὼς ὀρθὰ παρατήρησεν ὁ κ. Κ. Θ. Δημαράς («Βῆμα» 28—2—1949), θάταν πιὸ χρήσιμες αὐτές, ἂν ἦσαν μαρτυρημένες καὶ κάποτε ἀκριδέστερα ἐξηλεγμένες. Σημειώσαμε μερικὰς ἀπ' ὅσες ἀναγράφονται ἀνακρίβειες: Στὴ σ. 59 ἀναφέρεται πῶς ὁ Βλάχος καὶ ὁ Ροῖδης ἔγραφαν στὸν «Ἀσμοδαῖο» ὡς τὸν Αὐγούστο τοῦ 1885, πράγμα καθόλου σωστὸ. Τὸ θῦμα πάλι τῆς κωμικῆς παρανόησης ποῦ ἀποδίδεται στὸ Βιζυηδὸ (σ. 220) ἦταν ὁ κερκυραῖος ποιητὴς Μαρτινέλλης, καθὼς τὸ λέει καθαρὰ ὁ Ἀννίνος (Διαλ. ἐλλ. ποιητῶν 10^η αἰῶνος, ἐκδ. Β', 1925, σ. 307). Γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Βλάχου βλ. κυρίως Κ. Παλαμᾶ: «Τὸ τέλος» τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, «Ἡμερολόγιον Μ. Ἑλλάδος» 1925, σ. 63—67. Ἀναδημ. σὲ «Πεζοὺς Δρόμους», τ. Γ'. 1934. Πρβλ.

τοῦ ἴδιου: «Ἀγγελοὺ Βλάχου» Α', «Ἐμπρός», 20—7—1920, ὑπογραφή W.

(4) Ἀπὸ χρονογράφημα τῆς «Καθημερινῆς» 25—7—1920 μαθαίνουμε πῶς ὁ Ἀννίνος ἀνεκάλυψε ὅτι ὁ Βλάχος ἐχρημάτισε καὶ διευθυντὴς μεταλλευτικῆς ἑταιρείας.

(5). Γιὰ τοὺς μόχθους τοῦ σχετικὰ μὲ τὴ σύνταξη αὐτοῦ τοῦ λεξικοῦ βλ. Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικὸν συνταχθέν καὶ ἐκδοθέν ὑπὸ Ἀγγ. Βλάχου, 1897, εἰσαγωγή σ. ε'—θ'. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ραγκαβῆς, μὲ κάποιαν ὁμως αὐταρέσκεια ἐπιδεικτική, μιλάει γιὰ τοὺς κόπους τοῦ ὅταν ἔγραφε τὸ πρῶτο ἀξιόλογο ποῦ δῆκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν Γαλλοελληνικὸ λεξικόν. Βλ. Ἀλ. Ραγκαβῆ Ἀπομνημονεύματα, τ. 2ος, 1895, σ. 94—96 καὶ 108—109.

(6) Ἀναγράφουμε μερικὰ παραδείγματα τῆς μεγάλης τοῦ ἀντοχῆς γιὰ ἐργασία καὶ τῆς καταπληκτικῆς στὸ γράψιμο εὐχερείας του: Ὁ ἴδιος ἀφοῦ μᾶς πεί πῶς τέλειωσε σὲ λίγες ἡμέρες τὴν διασκευὴ μιάς γαλλικῆς τραγωδίας, ἀπάνω ἀπὸ ἑκατὸ σελίδες, τελειώνει κατόπιν μὲ τ' ἀκόλουθα: «Τὴν φοβεράν ταύτην ἐργασίαν κατάρθωσα ἐν ταύτῃ νὰ περάω ἐντὸς μιάς μόνης ἐβδομάδος, καὶ σήμερον, ὅτε ἡμερώτερον ἀναλογίζομαι τὸν ἀνυσθέντα δρόμον, ἀγνοῶ πῶς νὰ ἐξηγήσω τὴν περὶ τὴν ἐκείνην ἐνεργητικότητά ὀλίγων ἡμερῶν. Βλ. «Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις», τραγωδία τοῦ Γάλλου Pichat παραφρασθεῖσα ἐλευθέρως ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου, ἐν Ἀθήναις 1872, σ. 6. Κι' ἀκόμα κατὰ ἀπίστευτο σχεδόν: Ἀπ' ἄλλου μαθαίνουμε πῶς «ἡ κωμωδία «Ἡ ἑορτὴ τῆς μάμης» ἐγράφη ἐν μῇ σχεδὸν νυκτὶ χάριν τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ Ἀρακακίου Παρθεναγωγείου». Βλ. Ἀγγ. Βλάχου Κωμωδία, ἐν Ἀθήναις 1871, σ. 1στ'. Ἀς σημειώσουμε πῶς ἡ κωμωδία αὕτη πᾶναι 32 σελίδες πυκνοτυπωμένες μὲ στοιχεῖα τῶν 6. Ἀλλοῦ πάλι μᾶς πληροφορεῖ πῶς ἀνάμεσα σὲ τόσοις οἰκογενειακοῦς τοῦ κάποτε περισπασμούς, καθὼς καὶ θλίψεις ἠθικὰς, καὶ παρ' ὅλη τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀπὸ σχετικὰ βιβλίου, —τὰ δὲ ἀνελίσσονται ἐκ πάσης προσπάθειας τῶν Ἀθηνῶν γυνάκων, — κατόρθωσε, σ' ἓνα μικρὸ διάστημα, νὰ γράψῃ τὸ γνωστὸν τοῦ γιὰ τὸ ὁμηρικὸ ζήτημα βιβλίο. Βλ. Ἀ. Βλάχου «Τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα ἢτοι ἱστορία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, πραγματεία Ἀγγέλου Σ. Βλάχου βραβευθεῖσα ἐν τῷ Ροδοκανακείῳ διαγωνισμῷ τοῦ 1865, ἐν Ἀθῆναις 1866», πρόλογος, σ. α'. Μὰ κι' ἡ ἀφιλοκέρδειά του ἦταν ὑποδειγματική: Μία κωμωδία ποῦ ἔστειλε σὲ κάποιον διαγωνισμό, τὴ συνώδευε καὶ μὲ μίαν τοῦ στοῦς ἀγωνοδίκας ἐπιστολή, ὅπου ἔγραφε πῶς, ἂν τυχὸν βραβευτεῖ, τὸ «χιλιόδραχμον γέρας» νὰ διαθεθεῖ γιὰ τοὺς πρόσφυγες Κρητικῶς ποῦ εἶχαν πλημμυρίσει τότε τὴν Ἀθήνα πεινασμένοι καὶ γυμνοὶ, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Βλ. Ἀγγέλου Βλάχου Κωμωδία, σ. ιε'. Ἀλλοῦ πάλι στηλιτεύει τὸν κάθε μεταφραστὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποῦ μετέφραζε ἔργα μ' ἐλευθεροστομία γραμμένα «ἰδίως εἰς τὴν ἀπὸ καρπώσεώς τοῦ σκανδάλου πληρώσιν τοῦ ἰδίου βαλαντιῦ δουλεύων»: Πρόλογος στὴ μετάφρασίν του τῆς Εὐγενίας Γκραντέ τοῦ

Μπαλζάκ. «Ἑστία», τ. ΙΕ', τεύχ. 366, 2-1-1883, σ. 2.

(7) Στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη καὶ μ' ἀρ. Μ. Γ. Λ. 891 ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη μελέτη γιὰ τὴν πολιτικὴ νεοελληνικὴ ποίηση, κυρίως τὴ σατιρικὴ, γραμμὴν ἀπὸ τὸ D. H. Sanders: Die politische Poesie bei dem Neugriechen Eine Skizze. Εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ κάποιο παλιὸ γερμανικὸ περιοδικό, ποὺ τοῦ λείπει ὁμιλῶν καὶ ἡ χρονολογία καὶ μιλάει κυρίως γιὰ τὸν Ἀλ. Σούτσο, τὸ Θ. Ὁρφανίδη καὶ τὸ Χαρ. Σακελλαριάδην. Τὸν τελευταῖο, ποιητὴ τῶν «Σπινθήρων» καὶ διευθυντὴ τῆς ἐφ. «Ἐλευθέρα Σάλπιγξ» ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Βέης στὴ «Ν. Ἑστία» τ. 443, 1—12—1945 σ. 1093. Ἄλλο, ἀγνωστο αὐτῷ, σατιρικὸ ἔργο τοῦ τελευταίου εἶναι: «Τὸ ἐργαστάσιον Σεργιέρου ἢ αἱ ἐκκαμινουόμεναι ὑπολήψεις», Ἀθήνησι 1867.

(8) Ἀποδείξει πὺς καθόλου δὲν ἦσαν ἀνάξιοι λόγου μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀναφέρουμε, εἶναι καὶ κάποιοι μὲ τὸν τίτλο «Χρονικά» ἐντυπώσεις, ἀνώνυμα δημοσιευμένες στὴν «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη», ποὺ μερικὲς τους, ἐξ αἰτίας τοῦ ὕψους τους, μᾶς θυμίζουν ἀρκετὰ τὸ Ροῖδη. Ὁ κ. Παράσχος, θαδὺς μελετητὴς τοῦ ἔργου τοῦ Ρ., ἀροῦ μᾶς ἐξηγεῖ γιὰ ποῖο λόγο δὲν πιστεύει μερικά ἀπ' αὐτὰ τὰ «Χρονικά» ποὺ ἀναφέρει, νᾶναι γραμμένα ἀπ' αὐτόν, μᾶς λέει κατόπιν πὺς ὡς τόσο κατὰ ἔχουν ἀπὸ τὸ γράψιμό του κι' ἀπὸ τὸ νυχάκι του» (Ἐμμ. Ροῖδης, 1942, σ. 264, σημ. 92) 12. Πραγματικὰ, μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποψιαστῇ πὺς τάχει γράψει ὁ Ρ. κρίνοντάς τα κι' ἀπὸ τὸ ὕψος καί, μερικά τους, κι' ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, ἀνάλογο μὲ θέματα ποὺ ἐνδιαφέρουν τὸ Ρ. καὶ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν ἀπασχολήσουν σχετικὰ: Περιγράφεται π. χ. ἐκεῖ πὺς μιὰ ματιὰ μονάχα μισῆς γυναίκας τοῦ caffè chantant στάθηκε ἀρκετὴ γιὰ ν' ἀνάψει ἔρωτα κεραυνόβολο σὲ κάποιον ἔμπορο Συριανῶ, ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς μάλιστ' εἶνε καὶ ποιητὴς κι' ἔγραψε κάποιο ἀνούσιο ποίημα («Ἐθν. Βιβλιοθήκη», ἔτ. Ζ' φ. Α' Μάρτ. 1872, σ. 37). Σ' ἄλλο τεύχος, (φ. Θ', Νοέμβρ. 1872, σ. 367) ἀναγράφεται πὺς οὐδαμοῦ ἄλλοις ὑπάρχουν ὡς εἰς Σῦρον περισσότερα χαρίεσσα νεάνιδες καὶ ἀκολουθεῖ ἔπαινος γιὰ τὴ Σύρα καὶ τὸ θέατρό της καὶ περιγράφεται μὲ λεπτομέρειες μιὰ ἐκεῖ παράσταση τοῦ Ernani. Ὅμως, ἕνα προσεχτικὸ διάβασμα δὼν αὐτῶν τῶν «Χρονικῶν», καὶ δὲν εἶναι λίγα, — ἀδίσταχτα μᾶς πείθει πὺς καθόλου δὲ μπορούμε ν' ἀποδώσουμε τὴν πατρότητά τους στὸ Ρ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὕψος, ποὺ σὲ πολλὰ τους εἶναι ὅπως διόλου χαλαρὸ, μερικά τους μᾶς πληροφοροῦν καὶ γιὰ ἐξετάσεις ἐκπαιδευτηρίων ἱδρυτικῶν (Ἰούν. 1871, σ. 292 καὶ Ἰούν. 1872 σ. 156), μὲ πολλὰς μάλιστ' λεπτομέρειες καὶ λόγια ἐγκωμιαστικὰ καὶ ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀριστευσάντων μαθητῶν, πράμα ὅπως διόλου ἀταίριαστο μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Ρ., ποὺ ἄλλως τε ἔχει γράψει μὲ ἀρκετὴ εἰρωνείαν γιὰ τέτοιου εἶδους ρεκλάμες ἐκπαιδευτηρίων. (Βλ. «Περίπατοι εἰς Ἀθήνας» Γ' ἄρθρο «Ἑστία» 9—7—1896). Ἐπίσης σ' ἄλλα τεύχη ἀραδιάζονται στίχοι κα-

θαρευουσιάνικοι, ὅπως διόλου ἀνούσιοι οἱ πιὸ πολλοὶ (Μάρτ. 1871 σ. 182—183 καὶ Δεκέμβριος 1873 σ. 401) κι' ἄλλοι πάλι λιθανίζονται ὁ Συγγρὸς (Μάρτ. 1872, σ. 38), ποὺ τόσο ἐπίμονα τὸν σατίριζε ὁ Ρ. Στὸ ἴδιο φύλλο, ἀντὶ γιὰ «ἡ φιλοσοφικὴ λίθος», ἀναγράφεται σφαλέρῃ «ὁ φ. λίθος», σφάλμα δηλ. ὅπως διόλου ἀπίστευτο γιὰ τὸ Ρ. ποὺ κατηγορήσε κάποτε σὲ μιὰ κριτικὴ τοῦ ἑνὸς καθηγητῆ ποὺ εἶχε πέσει στὸ ἴδιο ἀκριβῶς λάθος. Ἡ γνώμη μᾶς εἶναι πὺς αὐτὰ τὰ «Χρονικά» εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸν κρητικὸ Ἀλέξανδρο Σκαλίδην (1838-1894), τὸν ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ διευθυντὰς τῆς «Ἐθν. Βιβλ.» Ὁ ἄλλος τότε ἦταν ὁ κεφαλαιονότης Π. Ματαράγκας—διαδέχτηκε στὴ διεύθυνση τὸν Ἀρ. Βαμβά, — γνωστὸς στὴν ἐποχὴ τοῦ γιὰ τὰ ρωμαντικὰ ποιήματά του, ποὺ τὸν σατιρίζει κάπου ὁ Βλάχος («Ἀνάλεκτα», τ. 1, 1901, σ. 233). Εἶχε γράψει καὶ μιὰ Ἀνθολογία, ὅπου στὸν πρόλογό της εὐχαριστεῖ ὅσους τὸν συνδράμανε «διὰ τῶν προσφόνων αὐτῶν ποιητικῶν προΐοντων, ἐν οἷς τὸν ἐν Βερολίνῳ ἡμέτερον πρέσβυν Κύριον Ἀλέξ. Ραγκαβὴν καὶ τὸν μουσοφιλή καὶ μουσοπόλον φίλον Ἄγγελον Βλάχον (βλ. «Ἀνθοδέσμη, ἥτοι ποιητικὴ συλλογὴ πρὸς χρῆσιν τῶν παιδῶν ὑπὸ Π. Ματαράγκας», 1880, σ. 3). Ὁ Ἀριστείδης Βαμβάς (1840—1910), δημοσιογράφος καὶ συνεργάτης σὲ πολλὰ τότε περιοδικὰ, ὅπως στὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον» — στὸν τ. τοῦ 1879 σ. 341—346 εἶχε γράψει μιὰ του μελέτη περὶ Ἀλβανῶν, —πρόεδρος πολλὰ χρόνια τοῦ «Παρνασσοῦ», ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀννίνος (Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζᾶν Μωρεᾶς, «Μελέτη» 1911, σ. 78), ἔγραφε καὶ στὴν «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη», πολλὰς φορὲς μὲ μορφὴ διαλόγου καὶ μ' ἕνα εὐθυμο, παιχνιδιάρικο τόνο τὰ «Ἀττικὰ περὶ ἔργα». Σ' ἕνα μάλιστα ἀπ' αὐτὰ ἐπαινεῖ τὴν «Πάπιασσα Ἰωάννα» (ἔτ. Α' φ. 23 καὶ 24, 19-3-1866, σ. 190—191). Ἀς σημειώσουμε πὺς τοῦ Σκαλίδη, ποὺ εἶναι γνωστὸς κυρίως σὰ μεταφραστὴς ἀρχαίων συγγραφέων καὶ γάλλον μυθιστοριογράφων, ἡ σατιρικὴ του δύναμη εἶνε φανερὴ κι' ἀπὸ τὸν πρόλογό του στὴ μετάφρ. τοῦ Louis Figuier «Ἡ ἐπαύριον τοῦ θανάτου», ὅπου ἐξιστορεῖ τὰ μαρτύρια τοῦ ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς ζέσης τῆς Ἀθήνας («Ἐθν. Βιβλ.» ἔτ. 7ον φ. ΣΤ', Αὐγουστος 1872, σ. 242).

(9) Γι' αὐτοὺς μιλάει ὁ Βλάχος στὴ μελέτη τοῦ «Ἡ ποίησις τοῦ ἔτους 1880»: Ἀνάλεκτα, τ. Β' σ. 363—376.

(10) Γιὰ τὸν Οἰκονομίδη βλ. Ἀ. Πάλλη «Μπουρσὸς» 1923, σ. 5. Πρὸλ. Χρ. Ἀγγελόματῃ «Τὸ ποίημα τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὁθωνος»: «Ἑστία» 17—10—1949. Γιὰ τὰ σατιρικά περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθὼς κι' ἐνδιαφέρουσες κρίσεις γιὰ μερικά ἀπ' αὐτά, ὅπως ἡ «Ἑλληνικὴ πλάστιγξ» τοῦ Ἀλ. Σούτσου, βλ. στὴ μελέτη τοῦ Βικέλα: État de la presse périodique grecque en 1883 par M. D. Bikélas, Extrait de l' Annuaire de l' Association grecque pour l' encouragement des études grecques en France, Année 1883, Le Puy 1883.

(11) Θ' αποδειχτεί στη συνέχεια αυτής της μελέτης, όπου θ' αναφέρουμε αρκετά σχετικά παραδείγματα. Περιοριζόμαστε τώρα σε δύο, παρμένα από τα «Ανάλεκτα» τ. Α': Στον «Εφτάμυχο γάτο» (σ. 203—207) καταλήγει στο τέλος σε μία διδακτική αλληγορία και στο «Συμπόσιο των σκύλων» (σ. 396—399) καυτηριάζει διάφορες άσχημιες και στο τέλος έλέγχει το δήμο 'Αθηναίων και την 'Αστυνομία, χωρίς, σύμφωνα με τη συνήθειά του, ν' αναφέρει ονόματα.

(12) Βλ. π.χ. την περιγραφή της άποκριάς στην 'Αθήνα: «'Ανάλεκτα» τ. Ι, σ. 315—320, «'Αθηναϊκά έπιστολαί».

(13) 'Η φράση «πρόσωπα έθνικά», καθώς και του παρακάτω αποσπάσματος «έθνικάς κωμωδίας χαρακτήρων», είνε χαρακτηριστική, γιατί ο Βλάχος τα πρόσωπα, που άντλει άπ' αυτά την έμπνευσή του, είτε άνήκουν σ' άνωτερα στρώματα κοινωνικά είτε στον ταπεινότερο διο, τα ονομάζει έθνικά. Σε μία του πάλι με χρονολογία 23 Σεπτ./15 'Οκτ. 1871, άγνωστή του έπιστολή στο γνωστό νεοελληνιστή μαρκησιο Queu de Saint Hilaire —το αυτόγραφο της βρίσκεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη με άρ. Μ. Γ. L. 664,— όπου τον παρακαλεί νά γράψει κρίσεις για τις κωμωδίες του που του είχε στείλει, κοντά στ' άλλα γράφει και τ' ακόλουθα «Mon ami A. Bernardakis m' a fait esperer que vous voudriez bien avoir l' extrême bonté de sacrifier quelques moments de votre loisir à la lecture de ces faibles produits d' une muse, qui ne doit qu' a son caractère national le succès qui a accueilli ses premiers essais». ('Ας σημειώσουμε πώς ο Βερναρδάκης που αναφέρεται σ' αυτή την έπιστολή, είναι ο 'Αθανάσιος, άδελφός του ποιητή της Μερόπης. 'Εμεινε πολλά χρόνια στο Παρίσι κι' είχε σπουδάσει έμπορικά, μά καταγινότανε και με τη φιλολογία, όπως φαίνεται κι' από ένα έγκώμιο του Βλάχου γι' αυτόν, όταν έκανε στον «Παρνασσό» μία διάλεξη για τον Εϋριπίδη (βλ. «Ανάλεκτα», τ. Α' σ. 311—315). Με τη λέξη όμως έθνικός, δε χαρακτηρίζεται ο τύπος της άστικής ζωής και ειδικότερα της 'Αθήνας, που έμπνέει το Βλάχο —κι' όχι μονάχα στην κωμωδία και τη σάτιρα, μά γενικότερα και σ' όλο το πολύπλευρό του έργο,— μά όποιοσδήποτε, παρμένος από τη ζωή των άγροτών και των θαλασσινών, άρκει μόνο νά παρουσιάζει ήθη και εικόνες σχετικές με τη νεοελληνική μας πραγματικότητα, που αυτόν ελάχιστα τον άπασχολούσε, όπως άλλως τε και τους περισσότερους λόγιους της εποχής του. Δέν ήταν νέος πια κι' είχε άποκρυσταλλωμένες τις δικές του τις πεποιθήσεις κι' έτσι επόμενο ήταν καμιά νά μην έχει επίδραση σ' αυτόν, όταν άκούστηκε το κήρυγμα του Πολίτη για τη δημιουργία δικής μας έθνικής ζωής σ' όλες της τις έκδηλώσεις και τη χειραφέτησή μας από τη μίμηση ξένων προτύπων, σχετικών κυρίως με την άστική ζωή, πράμα που τόσο επίδραση είχε στο Δροσίνη και σε άλλους νέους τότε λογοτέχνες για τη διαμόρφωση του έργου τους και την κα-

τεύθυνσή τους στην ήθογραφία (βλ. Γ. Δροσίνη, «Σκόρπια φύλλα της ζωής μου», σ. 155—158). 'Ακριβώς τα ίδια ο Δροσίνης είχε αναγράψει και προηγουμένως σε μία έπιστολή του στον κ. Στ. Κυριακίδη με την προσθήκη πως «ή προς ήθογραφίαν τάσις δέν άφήκε άνεπηρέαστον και τον Παλαμάν» («Ν. 'Εστία»: «Τά πενήντάχρονα του δημοτικισμού», 1-1-1939, σ. 1486). Γνωστή μας είναι πάλι στα τέλη του περασμένου αιώνα ή υπερβολική της ήθογραφίας κατάχρηση, που ανάγκασε το Ροΐδη άδυσώπητα νά τη σατιρίσει. Βλ. Ροΐδη έργα, έκδ. 'Ανδρ. τ. Ε', σ. 93—101, βλ. και άπάντηση Παλαμά: «'Ακρόπολις» 14-11-1899. Ο Δημ. Χατζόπουλος πάλι μάς λέει πως πάρα πολλά νοελληνικά έργα με χαρακτήρα ήθογραφικό έχουν μεταφραστεί, —του Βλάχου δε μεταφράστηκε κανένα— σε ξένα περιοδικά, μόνο και μόνο γιατί αυτά «θηρεύουν λαογραφικά περίεργα και έθνολογικά άναγνώσματα υπό τύπον διηγημάτων». Προσθέτει ακόμα, πώς τόσο μεγάλο είχε προξενηθεί στην Εϋρώπη ένδιαφέρον από την άνάγνωση τέτοιου είδους διηγημάτων, ώστε κάποτε, τη νύχτα του 'Επιταφίου, τον σταμάτησε μία 'Αγγλίδα και τον παρεκάλεσε άφελέστατα νά της δείξει ένα ληστή. Βλ. «'Εμείς και μερικοί ξένοι»: «Διώνυσος», τ. Α', 1902, σ. 82—89, ύπογραφή Μποέμ.

(13) Α. Βλάχου Κωμωδία, σ. ι'.

(13α) Α. Βλάχου Κωμωδία, σ. ι'.

(15) 'Η κωμωδία αυτή, που ξεχωρίζει για τη δριμύτητά της, θεωρείται κι' ή σημαντικότερη. 'Αναγράφουμε μερικές κρίσεις για τις κωμωδίες του: Γ. Μιστριώτης: «Παλιγγενεσία» 15-1-1871. Κακόπιστος και γελοίος έναντίον του Βλάχου λίβελλος για την κωμωδία του «Γαμβρού Πολιορκίας». 'Αναγράφουμε μερικές φράσεις: «Ο Κωστάκης διά τας έρωτικές αυτού σχέσεις μετά της ιδίας μητρός, δέν δύναται νά είνε κωμικόν πρόσωπον», «ή κωμωδία αυτή ήδύνατο νά παρουσιασθή εις την σκηνήν, μόνον άν οι θεαταί ήσαν ιεροδουλοι της Κορίνθου», 'Εμμ. Ροΐδη «Αί κωμωδία του 'Αγγέλου Βλάχου»: «Αίών», άρ. 2705 16-8-1871, φ. 2707 23-8-1871 και 2709 30-8-1871. Το τελευταίο μέρος άναδημοσιεύτηκε στα έργα του, έκδ. 'Ανδρεάδη, τ. Γ' σ. 18-23. 'Επαινεί τις κωμωδίες άν και κάπως χλιαρά και μ' επιφυλάξεις. Ν. Καζάζη: «Παρθενών», τ. Α' 1871—1872, σ. 546—551. Κριτική άνεπιφύλακτα έπαινετική. Juliette Lamber: «Οί σύγχρονοι Έλληνες ποιηταί», μεταφρ. Φωτίου Δημητριάδου, Φιλισπούπολις, 1887, σ. 154, έπαινεί τις κωμωδίες του και στη σ. 125 και το άλλο του έργο γενικά. Το διδίο αυτό της L. που υπάρχει ή γνώμη πως γράφτηκε με τη συνεργασία του Βικέλα, μεταφράστηκε κι' από την Εϋφρασία Θ. Κετσέα, τ. Η' και Θ' «Παρνασσού», Georges Bourdon: «Le theatre grec moderne, avec une préface de Jean Julien, Paris, 1892», σ. 73—74. 'Επαινεί κυρίως τις κωμωδίες «Γάμος ένεκα βροχής» και «'Η κόρη του ποντοπόλου», Philéas Lebesgue, «La Grèce littéraire d' aujourd' hui, Paris MCMVI».

σ. 53. Λίγα μὰ ἐνθουσιώδη λόγια γιὰ τὶς κωμωδίες. Φώτου Πολίτη «Αἱ κωμωδίες τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου»: «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τοῦ ἔργου του», τ. Α', σ. 1938, σ. 116—119. Ἀρθρο ἐγκωμιαστικό, γραμμένο λίγες μέρες ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Βλάχου (πρωτοδημοσί. στὴν «Πολιτεία» 29-7-1920). Νικ. Λάσκαρη, Μ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τ. Ζ', λ. Βλάχος (τὸ θεατρικὸν τοῦ ἔργου). Κλ. Παράσχου, «Ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, β' ὁ κωμωδιογράφος»: «Καθημερινή», 24-10-1948. Ἐμπεριστατωμένη κριτικὴ μὲ ἀνάλυση μερικῶν κωμωδιῶν του. Ἄς σημειώσουμε πὼς ὁ κ. Βαλέτας στὸν τελευταῖο τόμο τῆς Ἀνθολογίας του, δὲν ἀναφέρει τίποτα γιὰ τὶς κωμωδίες τοῦ Βλάχου, —ἀγνοεῖ, ἄλλως τε, καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἔργου, —ἐνῶ ἀναγράφει ἀποσπάσματα καὶ ἀπὸ κωμωδίες ἄλλων ἀκόμη, ὅχι καὶ τόσο σημαντικῶν, ὅπως ὁ Β., κωμωδιογράφων. Βλ. «Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας», τ. Β', 1947, σ. 358—436. Ἄς προσθέσουμε πὼς ἐπικριτικοὺς γιὰ τὶς κωμωδίες τοῦ Β. ὑπανιχνεύομε βρίσκουμε καὶ σὲ ἄρθρο τοῦ Δ. Χατζόπουλου, «Διδύμοι», τ. Ι, 1902, σ. 789.

(16) Ἀγγέλου Βλάχου, «Ὁ Νέος Κριτικός», 1877, σ. 2.

(17) Ὡραι, ποιήσεις Ἀγγέλου Στ. Βλάχου, Ἀθήνησι, 1860. Βιβλιοκρισία ἐγκωμιαστικὴ ἀπὸ τὸ φίλο του Ἄλ. Βυζάντιο, βλ. «Χρυσολογία», τ. Β', 1864, σ. 330—333.

(18) Μὲ ποῖο τρόπο θγαίνουν τότε τὰ περιοδικὰ καὶ οἱ ἐφημερίδες βλ. Μπάμπη Ἀννίνου «Τὰ πρώτα ἔτη τοῦ Ζάν Μωρέας»: «Μελέτη» 1911, σ. 76—77. Μὲ κάποια δόση ὑπερβολῆς ὁ Ροῖδης ἐτικρίνει τὸν τρόπο πού θγαίνουν τότε οἱ ἐφημερίδες στὸ ἄρθρο του «Δημοσιογραφικὸν Δελτίον»: Ροῖδη Ἔργα, ἐκδ. Καιροφύλα, τ. Β' σ. 27—30.

(19) Στὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον», ἔτος ΣΤ' φ. β' Δεκ. 1870, σ. 77 ἀναγράφονται τ' ἀκόλουθα: «... περιέχον ὀνόματα σοφίας γνώσεων καὶ ἀγάπης: τὰ σεβαστὰ καὶ εὐχύμα ὀνόματα τῶν Κ. Κ. Ἀσωπίου, Μ. Ρενιέρη, Ε. Καστόρη, Κ. Παπαρηγοπούλου, Π. Λάμπρου, Δ. Πανταζή, Α. Βλάχου καὶ ἄλλων... τὰ προσφιλῆ καὶ φιλόμορφα τῶν κυρίων... καὶ ἄλλων εὐπαιδευτῶν νέων».

(20) «Ἡ ποίησις τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1880»: «Ἀνάλεκτα», τ. Β' σ. 369. Στὴν «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη», ἔτ. ΣΤ' (1870—1871) σ. 445, βρίσκουμε καὶ τ' ἀκόλουθα γι' αὐτὴ τὴ συνήθεια, γραμμένα ἴσως κι' αὐτὰ ἀπὸ τὸ Σκαλίδη: «Συρμός ἐπεκράτησεν, ἀγνοῶ πόθεν ἔχων τὴν ἀρχὴν του, ὅπως καὶ οἱ διανομεῖς κατὰ τὴν πρώτῃν τοῦ ἔτους, ὅτε ἡ Ἑλικώνιος μούσα περὶτρέχει, ὡς αἱ κοῦφαι τῆς Κεκρωπίας χρυσολογίδες εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἀγορὰν τῶν μοναχάδων τῆς, τῇ προθύμῃ αὐτῆς συμπράξει μεταμορφῶνται εἰς ποιητὰς λυρικοὺς, διθυραμβικοὺς, σατιρικοὺς ἢ κωμικοὺς καὶ ψάλλωσιν εἰς διάφορα μέτρα καὶ ρυθμὸν πρὸς τοὺς συνδρομητὰς των ποικίλας εὐχάς, ὧν ὁ ἐπίλογος συνήθως εἶναι ὁ αὐτός, καταδεικνύων καὶ ἐνταῦθα τὴν ταπεινότητα τοῦ πνεύματος πρὸς τῆς πανισχύρου

ὑλῆς». Ἀκολουθεῖ τὸ ποίημα «Ὁ Διανομεὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης πρὸς τοὺς συνδρομητὰς αὐτῆς. Νέον ἔτος 1871».

(21) Τὰ ἔλη αὐτὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ σχηματίζονται στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας καὶ πολλὰ χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἔγραφε τὸ ποίημα αὐτὸ ὁ Βλάχος. Σαραντὰ χρόνια κατόπι δόσανε ἀφορμὴ γι' ἀμείλιχτη σάτιρα στὸ Ροῖδη. Βλ. Ροῖδη ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρεάδης, τ. ΣΤ', σ. 85 καὶ ἐκδ. Καιροφύλα, τ. Α', σ. 236.

(22) «Ἡὼς ἦτοι συλλογὴ ποιημάτων πρωτοτύπων καὶ μεταφρασμένων ὑπὸ Ἀγγέλου Στ. Βλάχου, Ἀθήνησι 1857», σ. 21—22.

(23) «Λυρικά ποιήματα», 1875, σ. 207—210. Ξεφυλλίζοντας παλιούς τόμους ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, πολλὲς προτάσεις συναντᾷ κανεῖς, ἀρκετὰ συνηθισμένες, φαίνεται, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἄλλες μὲ κάποια σοδοροφάνεια διατυπωμένες, μὰ μὲ κάποιο εὐτράπελο τρόπο οἱ πῖο πολλὲς, ὅπως αὐτὴ πού ἀναφέρουμε τοῦ Βλάχου. Τοῦ εἶδους τῶν τελευταίων ὑπάρχει καὶ μιὰ ἀγνωστὴ πρόποση τοῦ Ροῖδη («Ἀσμοδαῖος», 28-3-1876) πού τὴν ἀναγράφουμε μαζί μὲ τὶς λίγες ἐπεξηγηματικὲς πού τὴ συνοδεύουν λέξεις: «Τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν εἰς τὸ παρατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἐν Σαλαμίνι συμπόσιον πρωτηγωνίστει ἑκτακτὸς τις ἰχθύς δύο καὶ ἡμίσεως γαλλικῶν μέτρων ἔχων μήκος» οὐχ ἦττον τοῦ ἰχθύος ἑκτακτος ἐφάνη ἡμῖν καὶ ἡ κατωτέρω εἰς τιμὴν αὐτοῦ γενομένη ἔμμετρος πρόποσις:

Ὁ μακαρίτης ὁ ἰχθύς, ὁ ἐνδον τῶν ἐντέρων,
Ὡσπερ ἐν τόπῳ χλοερῷ ταφεῖς μετὰ ἐτέρων,
Αὐτὸς ὁ εἰς ὑπουργικὰς κατορυχεῖς κοιλίας,
Ὡσπερ προὔπολογισμός τινος ἐπικρατείας,
Ἵνα δεόντως χωνευθῇ, ὦ φίλοι συμπολίται,
Ἀντὶ ἐπιψηφίσεως, ἀφθόνου οἴνου δεῖται.

Φαγδαῖα χειροκροτήσεις καὶ ἀφθονοὶ ἐν φάρυγι σπονδαὶ ἀπήντησαν εἰς τὸ στιχοῦργημα τοῦτο, ἀναπληρώσαν τὴν ἑλλειψιν μακαρονίων. Μιὰ ἄλλη πρόποσή του μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ἀνδρεάδη (Ροῖδη ἔργα, τ. Α' σ. κε'), πού ἀναγράφοντάς τὴν παρατηρεῖ πὼς μονάχα σ' αὐτὴ περιορίζεται τὸ ἔμμετρο ποιητικὸ τοῦ Ρ. ἔργο, πράμα ὅχι σωστό, γιὰτὶ στὸν «Ἀσμοδαῖο» ἔχει γράψει κι' ἄλλα σατιρικά ποιήματα, κυρίως παρωδίες ποιημάτων γνωστῶν ποιητῶν.

(24) Λυρικά ποιήματα, σελ. 166. Ἄς σημειώσουμε πὼς τέτοιος, μὲ διδακτικὸ σκοπὸ ἔμμετρος μύθους ἔγραψε κατόπιν κι' ὁ Π. Φέρμπος (1815—1932). Μὲ τὴ μετάφραση τῆς συλλογῆς του «Μῦθοι» (1884), ἔγινε γνωστὸς κι' ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδας.

(25) Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν «Πανδώρα» 15-9-1867 καὶ ἀναδημοσί. μὲ κάπως διαφορετικὴ τὴ μορφή στ' «Ἀνάλεκτα», τ. Ι, σ. 2—28.

(26) «Ἀντίνοος, τραγωδία εἰς πράξεις πέντε παραφρασθεῖσα ἐλευθέρως ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τοῦ Paul Heyse καὶ ἐκ τῶν Ἑνόντων λυρικῶν καὶ ποιήσεων δραβευθεῖσαι ἐν τῷ συναγωνισμῷ

του 1866 υπό 'Αγγέλου Σ. Βλάχου, 1868», σ. 155—158. 'Αναδημ. σὲ Λυρικά Ποιήματα 1875, σ. 154—158.

(27) Ο Ν. 'Επισκοπόπουλος, παραθέτοντας μερικούς στίχους ἀπ' αὐτὸ τὸ ποίημα, ἀφοῦ κατακρίνει τὸ Βλάχο σὰν ποιητὴ, γράφει καὶ τ' ἀκόλουθα: «Γιὰ δείγμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, παραθέτομεν ἀπλῶς ὀλίγους στίχους, οἱ ὅποιοι μαζὶ μὲ τὸ δυσάρεστον τῆς στιχουργίας τοῦ κ. Βλάχου δίδουν ἰδέαν καὶ τοῦ δυσάρεστου τῆς καθόλου καλαισθησίας του». Βλ. «Παναθηναϊκὰ», τ. Γ', 1902—1903, σ. 178. Κι' ὁ Ταγκόπουλος ἔγραψε ἐναντίον τοῦ Βλ. γιατί, κοντὰ στ' ἄλλα, «ἐχαρακτήρισε ἐμμέτρως ὡς νισαούρισμα γάτου τὴν μουσικὴν τοῦ Βάγνερ». Βλ. «Νουμάς», ἔτ. Α' ἀρ. 1, 2-1-1903: «Φαινόμενα καὶ Πράγματα». Ὅσα γράφει ἐδῶ ἀποτελοῦν ἓνα λίβελλο, πολὺ ἐξυπνα ὅμως γραμμένο. Παραθέτομε ἓνα ἀπόσπασμα: «Τὴν φιλολογικὴν κίνησιν, τόσο τὴν ἐδῶ, ὅσο καὶ τὴν παγκόσμιον, τὴν εἶδε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν βλέπῃ ἀκόμη ἀπὸ τῶν σπηλῶν τῆς «Πανδώρας» καὶ τῶν ἄλων, τῶν πρὸ τοῦ 60 ἐλληνικῶν περιοδικῶν». 'Επίσης τὸ Βλάχο κατέκρινε γι' αὐτὸ κι' ὁ Παῦλος Νιρβάνας: «Γύρω ἀπὸ μιὰ ἐπετηρίδα», περ. «Κριτική», τ. Α' τεύχ. 1, 1-1-1903, σελ. 19—24.

(28) Θ. Α. Συναδινού, 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Μουσικῆς, 1824—1919, 'Αθήναι, 1919, σ. 106—107.

(29) Γ. Α. Βλάχου, «'Αγγελος Βλάχος», «Καθημερινή» 25-3-1938.

(30) Πῶς ἐνίωθε ὁ Βλ. τότε τὴ μουσικὴν, τὸ βλέπομε σ' ἓνα ποίημά του τῆς πρώτης του ποιητικῆς συλλογῆς μὲ τὸν τίτλο «Μουσική». 'Αρχίζει:

Τὶ ἐσκόπει τῶν ἀγγέλων
Ὁ Θεὸς τὴν γλῶσσαν στέλλων
Εἰς τὴν γῆν μας;

(Ἡώς, 1857, σ. 14—15). Μερικὲς ἰδέες του πάλι γιὰ τὴ μουσικὴν, θρῖσκει κανεὶς στὸ ἀφηγημά του «Οἱ τραγουδισταὶ τῶν ὁδῶν», ὅπου καταλήγει στὸ συμπέρασμα: «Ὁ "Ἕλλην δὲν ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς φύσεως μουσικός: «'Ανάλεκτα», τ. Α', σ. 413—418.

(31) Πολλοὶ τὸν "Οφφενπαχ τὸν εἶχαν τότε σχεδὸν θεοποιησὶ καὶ διάφορα γράφονταν γι' αὐτὸν ἄρθρα ἐγκωμιαστικά. 'Εν' ἀπ' αὐτὰ εἶναι στὸ ἡμερολ. «Ποικίλῃ Στοᾷ», ἔτ. Α' 1881, σ. 171—172 μὲ τὸν τίτλο «'Οφφενπαχ».

(32) «'Ασμοδαῖος», 20-4-1875. 'Εκτός κι' ἀπὸ ἄλλα σχετικὰ παραδείγματα, ὁ Ρ. γράφει καὶ τὸ ἀκόλουθο: «Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Δικαίου ραπιζόμενοι ἀδίκως».

(*) Σημ. Βλάχου: «Ριχ Βάγνερ, γνωστὸς μουσικὸς τῆς Γερμανίας, θελήσας νὰ ἐξοστρακίσῃ τὴν μελωδίαν ἐκ τῆς δραματικῆς μουσικῆς. Τὴν μουσικὴν του ὠνόμασε μόνος του μουσικὴν τοῦ μέλλοντος.»

(33) Παρόμοια ὁ Βλ. στὸ ποίημά του «Ὁ

τελευταῖος "Ἕλλην ("Ἀσμα παροίνιον)» («Λυρικά Ποιήματα», σ. 133) παρουσιάζοντας ἓνα ἀπόγονο τῶν ἀρχ. ἐλλήνων στὴν ἐποχὴ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, πιστὸ στὴν παλιά του θρησκεία καὶ τὴν ἐθνικὴ παράδοση καὶ παριστάνοντας τὸν νὰ λέει κοντὰ στ' ἄλλα καὶ τ' ἀκόλουθα:

Φεῦ τὰ θεῖά των τεμένη
Βεβηλοὶ θρησκεία ξένη,

σημειώνει ἐδῶ: «Μὴ ξενίση, παρακαλῶ, μήτε σκανδαλίση τὸν ἀναγνώστην μου ἡ λέξις βεβηλ ὡς ἡ λ ο ῖ, λεγομένη ὑπὸ εἰδωλολάτρου τῆς ΣΤ' ἐκατονταετηρίδος».

(34) «'Εκ τῶν 'Ενότων», 1868, σ. 159 καὶ «Λυρικά Ποιήματα», 1875, σ. 154—159.

(35) «Χρυσσαλὶς», τ. Α', 1863, σ. 190. Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ Βλ. ἐπιγράφεται «Ὁ Βάγνερ καὶ ἡ μουσικὴ αὐτοῦ ἀναμόρφωσις». Στὸ τέλος τῆς περιόδου ὑπάρχει, καθὼς φαίνεται, κάποιο τυπογραφικὸ λάθος.

(36) «'Ἀστὺ», 23-12-1894. Βλ. καὶ ἀπάντησιν Γ. Λαμπιλέτ: «Μουσικὴ 'Εφημερίς», Μάρτιος 1895, ἀρ. 3. Γιὰ τὴ μουσικὴν τοῦ Βάγνερ ὁ Ρ. μιλάει εἰρωνικά καὶ στὴ μελέτῃ του «Περὶ συγχρόνου Ἕλλην. ποιήσεως». Ροῖδη ἔργα, ἔκδ. 'Ανδρέαδῃ, τ. Γ' σ. 35. Γιὰ τὶς γνώμες ποὺ γενικὰ ὁ Ρ. ἐκφράζει γιὰ τὴ μουσικὴ Βλ. Κλ. Παράσχου «'Εμμ. Ροῖδης», τ. Α', 1942, σ. 233—234.

(37) 'Εκ τῶν 'Ενότων κλπ., 1868, σ. 148.

(38) «Σκόρτια φύλλα τῆς ζωῆς μου», σελ. 206.

(39) «'Αθηναϊκαὶ ἐπιστολαί: «'Ανάλεκτα», τ. Α', σ. 233—234.

(40) 'Αρκετὰ τοῦ "Αδελίου ἔργα θρῖσκονται σὲ παλιὸς τόμος τοῦ «Νουμά». Σ' ἓνα μάλιστα τεύχος τοῦ ὑπάρχει αὐτόγραφο ποίημά του, ἔτ. ΙΖ' ἀρ. 691 4-8-1920, σ. 2. Τὸ ποίημα αὐτὸ δημοσιεύθηκε μὲ λαθεμένο τὸν τελευταῖο στίχον στὴ σ. 300 τοῦ ΙΖ' τ. (9-5-1920). Σημειώνουμε μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτή, πῶς φοιτητῆς ὄντων ἦμουν, ἔτυχε νὰ μοῦ δώσει νὰ διαβάσω κάποιος γνωστὸς μου Κεφαλλονίτης ἓνα μεγάλο τετράδιο μ' ἄγνωστα τοῦ "Αδελίου ποιήματα, ποὺ κατόπιν, καθὼς μοῦπε, τᾶδωσε τοῦ Παλαμά. 'Αγνωστο ὅμως ποὺ θρῖσκονται τώρα.

(41) Ἡ ἐπίδρασις ἀπὸ τὶς Μενίππειες σάτιρες τοῦ Ὁρφανίδῃ φαίνεται καθαρὰ στὸ σατιρικὸ ποίημα τοῦ Βλ. «'Επὶ τῷ ἀνδριάντι τοῦ Κοραῖ» —θὰ μιλήσουμε, συνεχίζοντας, γι' αὐτό, — καθὼς καὶ στὰ ποιήματά του τὰ δημοσιευμένα στὸν «'Ασμοδαῖο» μὲ τὸ ψευδ. Φλόξ. Στὰ τελευταῖα του αὐτὰ ποιήματα θρῖσκουμε μεγάλες ὁμοιότητες σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσαν, τὸ ὄφρος, τὸ μέτρο καὶ τὸ ρυθμὸ μὲ τὸ μεγάλο σατιρικὸ ποίημα τοῦ Ὁρφανίδῃ «'Ιώτας». Αὐτὸ ὅμως δημοσιεύθηκε στὴν «Ποικίλῃ Στοᾷ» τοῦ 1886, πολὺ κατόπιν, δηλ. ἀφ' ὅτου δημοσίεψε τὰ ποιήματά του ὁ Βλ. στὸν «'Ασμοδαῖο».

(42) 'Απ' τοὺς τόσοις τότε ποιητῆς ποὺ εἶχαν ἐπηρεαστεῖ ἀπ' τὶς σάτιρες τοῦ 'Αλ. Σού-

του, μ’ επιτυχία μεγαλύτερη τὸν ἐμιμήθη ὁ Γ. Βιζυηνὸς στὸ ποίημά του «Τὸ Συμβούλιον τῶν Γραμμάτων» (μετὰ τὸν ποιητικὸ διαγωνισμό τοῦ 1874). Τόγραψε ὕστερ’ ἀπ’ τὴ θύελλα τῶν διαμαρτυριῶν ποὺ ἀκουστήκαν ὅταν, ἐνῶ ἦταν ὁλως διόλου ἄγνωστος τότε, πρωτοεῖς φοιτητὴς τῆς φιλολογίας, βραβεύτηκε στὸ Βουτυναῖο διαγωνισμό τοῦ 1874, μὲ εἰσηγητὴ τὸν Ἀφεντούλη, τὸ ἐπικολυρικὸ ποίημά του «Κόδρος» κι’ ἀποτύχανε γνωστοὶ τότε λόγιοι, ὅπως ὁ Κλέων Ραγκαβῆς καὶ αὐτὸς ὁ Βλάχος. Στὶς ἐπιθέσεις αὐτές, ποὺ κι’ ὁ Βλάχος ἔλαβε τότε μέρος ἐπικρίνοντας κυρίως τὸν Ἀφεντούλη, ἀπάντησε ὁ Βιζυηνὸς μὲ τὸ ποίημα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ἀρχίζει:

Ἦλθεν ἓνας ἀπὸ τόπο
βάρβαρο καὶ θρακικὸ
καὶ θρονιάστηκε μὲ τρόπο
σὲ σκαμνὶ ποιητικὸ.

βλ. «Ἀτθίδες Αὔραι, συλλογὴ ποιημάτων Γεωργίου Μ. Βιζυηνοῦ (ἐκδοσις δευτέρα), ἐν Λονδίῳ, 1884», σ. 203.

(43) βλ. «Παναγιώτης Σούτσος» καὶ «Ἀλέξανδρος Σούτσος»: «Ἀνάλεκτα», τ. 2, σ. 5—35 καὶ 36—55.

(44) «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου», σελ. 206.

(45) «Ἡμερ. Μ. Ἑλλάδος», 1925, σ. 65. Ἀναδ. καὶ σὲ «Πεζοὺς Δρόμους», τ. Γ’, 1934, Στὴ μελέτη του αὐτὴ ὁ Παλαμᾶς μᾶς δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὶς φιλολογικὲς τοῦ βλ. προτιμήσεις, καθὼς καὶ γιὰ τὶς ἀντιπάθειές του γιὰ ὀρισμένους ποιητὲς ὅπως τὸν Παπαρρηγόπουλο, ποὺ τὸν χαρακτήριζε γι’ ἀνθρώπο πολὺ μοχθηρὸ. Καὶ τοῦ Βαλαωρίτη ἀντιπαθούσε τὴ ρωμαντικὴ του κλίση, καὶ μάλιστα σὲ μιά του μελέτη γραμμένη τὸ 1875, τὸν χτυπάει ἔμμεσα γράφοντας πὼς ὁ Τερτσέτης «δὲν συνέταξεν, ὡς ἄλλοι, διὰ πολλῶν κόπων καὶ σπουδῆς παντοδαπὴν ἐν σχήματι λεξιλογίου συναγωγὴν πάσης παραδόξου καὶ σπανίας δημοτικῆς λέξεως, ἀπομνημονευθεὶς ἐδὼ ἢ ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀγρεύη ἐν αὐτῇ τοὺς γλωσσικούς του μαργαρίτας καὶ ἔχη συγχρόνως τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν σημειώσεσι, γεγραμμέναις... διὰ καθαρευούσης γλώσσης»: «Ἀνάλεκτα», τ. Β’, σ. 89. Πρβλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Δημοτικισμὸς καὶ Κριτική: «Ν. Ἑστία», τ. 309 1-11-1939. Ὑστερ’ ἀπὸ δυὸ χρόνια ὁμῶς, μόνον καὶ μόνον ἴσως γιὰ ν’ ἀποδείξει πὼς «ἡ σατυρικὴ τάσις τοῦ Κ. Ροῖδου εἶναι παγκοινὸς γνωστὴ ὡς ὑπερτέρας τῆς καλίσθησας του» — ὁ τελευταῖος εἶχε ἐπαινέσει μερικὰ τοῦ Βαλαωρίτη ποιήματα, ποὺ αὐτὸς δὲν τὰ θεωροῦσε «υποδείγματα ὥραια καὶ ἀληθοῦς ποιήσεως» — ἀναγράφει ἀποσπάσματα ἀπὸ ἄλλα ποιήματά του, ποὺ τὰ χαρακτηρίζει «ἀριστοτεχνήματα δημοτικῆς ποιήσεως» καὶ τὸν ποιητὴ τοὺς «ἓνα τῶν καλλίστων τῆς νεωτέρας Ἑλλά-

δος ποιητῶν». βλ. «Ὁ Νέος Κριτικός», 1877 σ. 46—47. Αὐτὰ, φαίνεται, λογαριάζοντας ὁ Ροῖδης, σὲ μιά του ἐπιστολῇ στὸν ποιητὴ τοῦ Ἀστραπόγιαννου, κοινὰ στ’ ἄλλα, γράφει καὶ τ’ ἀκόλουθα: «... ὁ φίλος ἡμῶν κ. Βλάχος, δν μοι χρεωστεῖτε κατὰ τὴν χάριν ὅτι κατάρθωσα, ἂν καὶ ἀργά, νὰ τὸν κατατάξω εἰς τὸν δῖον τῶν θαυμαστῶν σας». Καὶ παρακάτω, ἀνταποδίδοντας τὰ ἴσα γιὰ τὴν εἰρωνικὴ τοῦ Βλάχου ἐπίθεση: «Γνωρίζετε ὅτι μετέφρασε καὶ ἐκείνος τὴν Λίμνην ἠθέλετε νὰ σὰς τὴν στείλω, ἵνα λουσθῇτε εἰς νάματα καθαρεύοντα;». βλ. Ροῖδη ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρ. τ. Ε’, σ. 28. Ὅταν ὁ γῆρας πέθανε ὁ Βαλαωρίτης, ἔγραψε σελίδες ἑμῶς πένθιμες γιὰ τὴν ποίησή του: «Ἀνάλεκτα», τ. 1, σ. 280—282. Καὶ τοῦ Σολωμοῦ τὴν ποίησιν δὲν τὴν πολυεκτιμούσε. Καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δροσίνης «ἀντίθετα μὲ τὸν ἀπεριόριστον θαυμασμόν του γιὰ τὸ Λασκαράτο ἦταν πολὺ μετρημένος γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ μᾶς θεωροῦσεν ὑπερβολικούς ἐμᾶς τοὺς νεωτέρους, ποὺ τὸν εἶχαμε ἀνεβάσει στὴν κορυφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ». Σκ. φ. τῆς ζωῆς μου, σ. 206. Στὰ «Ἀνάλεκτα» πάλι μιλάει μὲ κάποια εἰρωνεία γιὰ τὸ Σολωμὸ ἀναγράφοντας τοὺς ἀκόλουθους στίχους τοῦ ἀπὸ τὸ ποίημά του «Ἡ δέση τῆς Μαρίας καὶ τὸ ὄραμα τοῦ Λάμπρου»:

Ζεῖ τοῦ νεροῦ καὶ ἡ στάλα ὅπου κολλᾷ
στὸ ποτήρι. Ἀλληλοῦα ἐγὼ κι’ ἐκεῖνη.

(46) Λυρικά ποιήματα, 1875, σ. 164—165.

(47) Καθὼς μ’ ἔχει πληροφορήσει ἀνώτερος ἐκπαιδευτικὸς, ἀπεκάλεσε ἔτσι τὸ βλ. ὁ Θ. Φιλadelphεύς τὸ 1895, ὅταν, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας γιὰ λίγους μῆνες στὴν ὑπηρεσιακὴ Κυβέρνηση τοῦ Ν. Δεληγιάννη, ὁ Βλάχος ἔδειξε μιά τέττα μαχητικότητα στὰ ζητήματα τῆς δικαιοδοσίας του, καθὼς μὲς τὸ θεοδῶνει κι’ ὁ Δροσίνης (Σκ. φύλ. τῆς ζωῆς μου, σ. 222), ὥστε δημιουργήσε πάρα πολλὰς ἐχθρες. Ἀκόμα καὶ ἀπεργία τῶν φοιτητῶν τῆς φιλολογίας, καθὼς καὶ ταραχὲς δημιουργήθηκαν στὸ Πανεπιστήμιο, ἐπεὶ διῆ ἔπαψε, τὸν ἀκατάρτιστο ἐπιστημονικὰ καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας Οἰκονόμου, ποὺ κι’ ὁ Ροῖδης, ἄλλως τε, τὸν εἶχε τσουχερᾶ σατιρίσει γιὰ τὴν ἀνικανότητά του (Ροῖδη ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρ. τ. 11, σ. 69). Γιὰ τὶς ταραχὰς αὐτὰς τοῦ Πανεπιστ. βλ. λεπτομέρειες στὸ διελίο τοῦ Κρ. Σουρῆ «Γεώργιος Σουρῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του», 1949, σ. 124). Ἀς σημειώσουμε τώρα πὼς κι’ ἄλλα λογοπαίγνια ἔχουν γίνῃ μ’ ἀφορμὴ τοῦ βλ. τῶνομα. Ἐτοῖς ὁ Ἀννίνος, σ’ ἓνα του λόγου στὴν ἐορτὴ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ β. στὸν «Παρνασσό», ἀφοῦ ἐκφράζει ἐκεῖ τὸ θαυμασμὸ του γιὰ τὴ «γραινιτῶδη ἀντοχή» του, γνωματεύει στὸ τέλος τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός του σὲ Ἀγγελο Βλάχο. («Πεντηκονταετηρίς Ἀγγ. Βλάχου», 1903, σ. 31. βλ. καὶ σχετικὴ γελοιογραφία στὸ «Νουμᾶ», ἔτ. Α’, ἀρ. 1, 2-1-1903). Σύμφωνα μ’ ἐν’ ἄλλο ἄρθρο τοῦ «Νουμᾶ» («Ὁ δράχος καὶ ὁ Βάγνερ», ὑ-

πογραφὴ Ἀντιωβιλαΐος, ἔτ. Α', φ. 2 (5-1-1903), σ. 8, ὁ Ἄννινος εἶχε κάνει τὸ λογοπαίγνιο αὐτὸ καὶ προηγουμένως, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ κάποια φιλολογικὴ «ἔριν», ὅπου πολλοὶ ἐπιτεθήκανε σκληρὰ ἐναντίον τοῦ Βλάχου:

Σὰν τὸν Βλάχο πού ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὸ πόδια του νὰ χύνῃ
εὐκόλοσθυστον ἀφρό.

(Ἄνακοίνωση κ. Π. Μαρκάκη)

Ὁ Νικ. Κορέσιος πάλι, σ' ἓνα λιγοσέλιδο φυλλαδάκι του, —μιλήσαμε γι' αὐτὸν παραπάνω,— μ' ἀφορμὴ τὸ ἀνάμεσα Βλάχου καὶ Ροῖδη γνωστὸ κονταροχτύπημα, γράφει κοντὰ στ' ἄλλα: «Ὅθεν καὶ διάβολος ἂν ἦτο ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος, θὰ ὠμολόγουν ὅτι ἔνια ἐκ τῶν λυρικῶν αὐτοῦ εἰσι κάλλιστα». Βλ. «Ὀλίγα τινα κατὰ Ροῖδου», ὑπὸ Ν. Κ. (ορεσσίου), χωρὶς ἐξώφυλλο καὶ ἡμερομηνία, σ. 3. Ὁ Κορέσιος, γνωστότατος στὴν ἐποχὴ του εὐθυμογράφος, πού τώρα τὸν ἐπαινεῖ τὸ Βλ., ἄλλοτε τὸν εἶχε εἰρωνευεῖ στὴν «Ἐκλεκτικὴ», ἡμερησίᾳ πού ἔδραζε ὀκτὼ χρόνια, ἐπικρίνοντας ἐκεῖ κάποια σ' ἀρχαία ἑλληνικὴ μετάφραση μιανῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γλάδστωνα σ' αὐτόν, καὶ χαρακτηρίζοντάς την πῶς «εἶναι σκοτεινότερα τοῦ πρωτοτύπου ἀγγλικῶν κειμένων, καὶ ἀμιλλάται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Βλάχου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ Βαρθόλδου»: «Φύρδην-μίγδην φιλολογικά», «Ἐκλεκτικὴ», 5-6-1875, σ. 162. Σημειώνουμε πῶς γιὰ τὸ λησμονημένο τώρα χιῶτη Κορέσιο, τὶς σπουδὲς του, τὴ δράση του καὶ τὸ σύνδεσμός του μὲ τὸ Γλάδστωνα, ὑπάρχει, μαζί μ' ἓνα σκίτσον του ἀπὸ τὸ Θ. Ἄννιν, διαφωτιστικὴ βιογραφία του στὸ ἡμερλ. «Ποικίλη Στοὰ» τοῦ 1886, σ. 455—456, γραμμένη ἀπὸ τὸ συμπατριώτη του (Δ.) Ροδοκανάκη.— Μὰ κι' ὁ Ροῖδης, ὅταν ἀκόμα βρισκότανε σὲ φιλικὲς μὲ τὸ Βλάχο σχέσεις, ἔκανε, παίζοντας, κάποιο λογοπαίγνιο γι' αὐτόν. Στὸν «Ἀσμοδαῖο», 30-3-1875, καὶ στὴ γίωστή του στήλῃ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Σκνίπες» γράφει: οἱ Βλάχοι γαλακτοπῶλαι, ὀπλισθέντες διὰ ροπαλοῦ προσελήφθησαν εἰς τὰς φάλαγγας τῶν φρουρῶν τῆς τάξεως. Στὸ ἴδιο πάλι περιοδικό, τὴν ἐποχὴ ὅμως πού ὁ Ροῖδης εἶχε πάψει πιά νὰ γράφει σ' αὐτό, βρίσκουμε ἀργότερα τ' ἀκόλουθο: Ὁ Βαλαωρίτης ἀπεσκήρτησεν ἐκ τοῦ κόμματος τοῦ Κουμουνδούρου ἕνεκα τῆς ἔριδος αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἄγγελον Βλάχον, γενικὸν γραμματέα του. Εἰς κακόδουλος σχολιάζων τὸ πρᾶγμα ἔλεγεν—Ὁ Βαλαωρίτης ἦτο ὁ κακὸς Ἄγγελος. «Ἀσμοδαῖος», 7-3-1882. Στὴ στήλῃ «Ἀνεμομαζώματα» καὶ χωρὶς ὑπογραφὴ. Ὅσο γιὰ τὸ Ροῖδη, λίγοι ἀσφαλῶς θὰ ξέρουν πῶς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους πού χρησιμοποίησε στὴ γλῶσσα μας τὸ λογοπαίγνιο, πρὶν ἀκόμη αὐτὸ κυριαρχήσει κατόπιν μὲ τὸ Σουρή, Ἄννιν, Δημητρακόπουλο καὶ τῶσους ἄλλους. Στὰ Συρια-

νὰ του διηγήματα (ἐκδ. Ἄνδρ. τ. Α', σ. 18) γράφει τ' ἀκόλουθο: «Τὴν ἄμετρον φιλαρέσκειαν τῆς γυναικὸς μου ἐσυνήθισα βαθμὴδὸν νὰ θεωρῶ ὡς ἀσφάλειαν κατὰ τῆς μεγάλης συμφορᾶς, ὡς εἰδὸς τι ἀλεξικεραύνου, ἢ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Χαλδούρης, ἄ λ ε ξ ι κ ε ρ ἄ τ ο υ». Στὸν «Ἀσμοδαῖο» πάλι (8-5-1875) στὴ στήλῃ τοῦ «Πολιτικοῦ δελτίου» μᾶς λέει: «μηδὲνα πρὸς τοῦ τέλους μα γ ἄ ρ ι ζ ε». Στὸ ἴδιο περιοδικό (6-7-1875) γράφει γιὰ τὸ Συγγρὸ πῶς «οἱ λόγοι τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Κ) πόλεως εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν χρηματιστικὴν ἀποτυχίαν εἰς Θεραπιά, μεταβαίνει δὲ εἰς Παρισίους νὰ ζητήσῃ θεράπειαν». Ἐπὶ αἷμα καὶ ἄλλα λογοπαίγνια του ἀναγράφονται σ' ἓνα χρονογράφημα («Ὁ Ρετσίνοιος», ὑπογρ. Ἀ.) δημοσιευμένο στὸ «Ἀστυ», 30-5-1895.

(48) Φώτου Πολίτη «Ἐνας ἄνθρωπος»: «Πρωῖα», 8-12-1933.

(49) Βλ. Γ. Βαλέτα, «Ἀνθολογία τῆς Δημοτικῆς Πεζογραφίας», τ. Β', 1947, σ. 245.

(50) Μιὰ βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ἔχθρα τοῦ Βλάχου πρὸς τὸ Μιστριώτη, βλ. ὅπου παραπάνω. Ὁ Κόντος πάλι, κρίνοντας τὸ ποίημα τοῦ Βλάχου «Φειδίας καὶ Περικλῆς» ἔγραψε πολλὰ ἐναντίον του στὸ ἄρθρο του «Ἐλεγχος τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀγελαίων» (π. Σωκράτης Α' (1874) σ. 258). Βλ. γι' αὐτὰ λεπτομέρειες Μανόλη Α. Τριανταφυλλίδη, Νοελληνικὴ Γραμματικὴ, τ. Α', Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, Ἀθήνα, 1938, σ. 394—395.

(51) Λυρικά ποιήματα, 1875, σ. 202—206.

(52) Τὸν ὀνομάζει ἔτσι, γιὰτὶ ὁ Κόντος σπούδασε χρόνια στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λαΐντεν τῆς Ὁλλανδίας μὲ καθηγητὴ τὸν Κόμπετ ἢ Κοδητόν κατὰ τοὺς κοντικούς, διάσημο ἑλληνιστὴ, μὰ καὶ μεγάλο μισῆλληνα, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πάλλης («Μητροσός», 1923, σ. 46).

(53) Γιὰ τὴν περιφρόνηση πού ἐξ αἰτίας τῆς γλῶσσας αἰσθανόταν ὁ Κόντος γιὰ τὸν Πλούταρχο, βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Πολίτη, μὲ χρ. 27-9-1868, μὲ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ πρῶτο μάθημα πού ἐδίδαξε ὁ Κόντος ὅταν ἔγινε καθηγητὴς τῆς φιλοσ. σχολῆς: «Ν. Ἑστία», τ. 103, τ. 458, 1-8-1946, σ. 777.

(54) Ὁ Κόντος γεννήθηκε στὴν Ἀμφισσα. Πρὶν φύγει γιὰ σπουδὲς στὴν Ὁλλανδία, δηλ. τὸ 1865, ἦταν διευθυντὴς στὸ γυμνάσιο Σάμου. Ἴσως ἐδῶ ὁ Βλ. κάνει ὑπαινιγμὸ γιὰ κανένα ἐπεισόδιο μὲ ἥρωα καὶ θύμα συγχρόνως τὸν Κόντο, πού, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἦταν ἀπότομος καὶ ὕβριστής.

(55) «Ἀπλuto» τὸ Μιστριώτη χαρακτηρίζει κι' ὁ Ροῖδης στὸν «Ἀσμοδαῖο», ἔτ. Α', ἀρ. 4, 26-1-1875, ἐπιστολὴ Σωφρόνιου Βατοπεδινοῦ.

(56) Φώτου Πολίτη, «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὸ ἔργο του», 1938, τ. Α', σ. 144.

(57) Γ. Δροσίνη, «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου», 1940, σ. 207.

(58) Στὰ Ἀνάλεκτά του (τ. Β' σ. 138) υἱοθετεῖ τὴν ἀκόλουθη γνώμη τοῦ Ζαλοκώστα γιὰ

τῇ δημοτικῇ: «Δὲν φρονούμεν ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ ᾖαι ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως ἐν γένει, διότι στερεῖται πολλῶν ὥρων, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ ναυμαχίαν, λόγου χάριν, ἐκτὸς ἂν λάβῃ τοὺς ὅρους ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀλλὰ τότε ἀποβάλλει τὴν πρωτότυπον χροιάν καὶ καθίσταται μισοδάρβαρος. Διατεινόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τὴν μεταχειρισθῶσιν οἱ ποιηταὶ μᾶς εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις...». Πολὺ κατόπιν πάλι ἐγκωμιάζει ὑπερβολικὰ τὴν καθαρεύουσα «τὴν γλῶσσαν ἥτις δι' αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ρευστότητα, ἣν κατηγοροῦσιν αὐτῆς ὅσοι δὲν θέλουσιν ἢ δὲν δύνανται νὰ τὴν μεταχειρισθῶσιν, ἀποβαίνει εἰς χεῖρας καλλιτέχνου ἢ κομποσάτης καὶ ὠραιότητὴ τῶν σημερινῶν γλωσσῶν». Βλ. «Φιλοθέλειος ποιητικὸς ἀγὼν, ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀγωνοδικῶν, ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐισηγητοῦ Ἀγγέλου Βλάχου τῇ 27 Ὀκτωβρίου ἐν τῷ Ζαπτεῖῳ μεγάρῳ»: «Ἐστία», Ἰούλιος—Δεκέμβριος 1891, σ. 282.

(59) Γιά τίς γλωσσικές του ἀντιλήψεις, σημαντικὸ στοιχεῖο ἀποτελοῦν ὅσα γράφει σὲ μιά του σημείωση στὴ μετάφραση τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Χάινε τὸ «Ἄσμα τοῦ Ταγχούζερ»: «Τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Ἀῖνε μετεφράσθη πρὸ πολλῶν κ' ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Χρυσῇ ἀλίδι. Καίτοι δὲ ἡ καθαρεύουσα τῆς μεταφράσεως γλῶσσα, ἡ μόνη τότε κριθεῖσα ἀρμόζουσα εἰς τὸ ἰδιοῦς τῆς οὔσιας του, δύνανται ἴσως νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἀποτελοῦσα δυσαυλίαν πρὸς τὸ δημοτικὸν ἰδίωμα τῆς ὅλης συλλογῆς, ἐνόμισα οὐχ ἥτιον ὅτι ἀβλαβῶς ἡδυνάμην νὰ τάξω τὸν Ταγχούζερ εἰς τὸ τέλος τῆς μεταφράσεως, δίκην παραρτήματος αὐτῆς, καθιστῶν οὕτω δυνατόν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐκτιμῇσιν πληρέστερον τὸ μέγα τάλαντον τοῦ ποιητοῦ καὶ ὑπὸ ἄλλην μορφήν». Ἐρρίκου Χάινε Τραγούδια, μετάφρασις Ἀγγέλου Βλάχου, 1887, σ. 132.

(60) «Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικόν», 1897, σ. 2.

(61) Στ' Ἀνάλεκτα (τ. Β' σ. 302) βρίσκουμε τ' ἀκόλουθα: «...τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καλλύνει καὶ διαμορφοῖ ὁσμέραι ἀπὸ τῶν προγονικῶν θησαυρῶν τὸ ἀνεπιγνώστως εὐθυδρομοῦν ὕγιες πνεῦμα τοῦ ἔθνους...».

(62) Τὸ λαϊκὸ δίστιχο π.χ. «τρελλάθηκα μανούλα μου γιὰ μιά γειτονοπούλα μου» εἶχε γίνῃ «Πόντια μῆτερ, ἀπέπτη ἡ ἐμὴ φρήν, οὐνεκα μιάς ἐναντὶ ἐμοῦ οἰκούσης». Ἡ δημοτικὴ ἐκφραση: «Ἄει νὰ ξύσεις πατσές» μεταμορφώθηκε σὲ «οὐ πορεύει ξέειν γαστέρας». Βρίσκουμε ἀκόμα καὶ κάποια μετάφραση τοῦ «Ἀναξιδόρυγος» ἐπὶ τοῖσιν ἐκκαλυπτήριασι μαρμαρίοιο ὁμοιωμάτοιο μάκαρος ποντίφηκος Γρηγορίου τοῦ καὶ πέμπτοιο, δηλ. τοῦ ὕμνου ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτη στ' ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδρίαντα τοῦ Γρηγορίου, ποὺ ὁ πρῶτος τοῦ στίχου μεταφράστηκε «οὐτῶσι»: «Ἦνα τί ἀτέγκτως ἡμᾶς δέδορκας, ποῖ θέουσι φρένες τεαί;». Καὶ ἡ ἐπὶ ὁδός: «Παίε, μέδοντες πολέμοιο, μὴ ἐπιλάθεθε καμῖλου Πατριάρχου!». Βλ. Ν. Γ. Πολίτη «Τὸ Περιβόλιον τοῦ Κόσμου»: «Παρθένων», τ. Β', 1871, σελ. 1292. Ἡ μελέτη αὕτη δὲν περιλαμβάνεται στὴ

βιβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Πολίτη (Λαογραφία, τ. Ζ'). Πρὸλ. Χαρίλ. Γ. Σακελλαριάδης «Ἀπὸ τὰ φαῖδρα τῶν νεοελληνικῶν μεταφράσεων»: Περιοδικὸν Μ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλοπαιδείας, τ. ΣΤ', 8-4-1928.

(63) Στὴν «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη» (Σεπτ. 1870, σ. 384) ὑπάρχει τὸ δημοσίευμα «Ὁ λέμβαρχος», ἓνα εἶδος ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν Ἑμμ. Φίλωνα, ποὺ ἀρχίζει: «Φίλτατέ μοι Ἀριστοφάν!... Ὡς ὑπερδέδοκά σοι!...». Κι' ἐξακολουθεῖ μὲ ἀνάλογη τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὅφος.

(64) «Ἦραι», 1860, σ. 95.

(65) Βλ. π.χ. μίαν ἀγνωστὴ πλαστικὴ παράφραση τοῦ ἐνὸς τραγουδιοῦ τοῦ Hugo στὸ ἡμερολ. «Ποικίλη Στοά», 1885, σ. 500. Τοῦ ἴδιου ποιητῆ ἔχει μεταφράσει κι' ἄλλα ποιήματα, ὅπως τὰ «Φάσματα» (Λυρικά ποιήματα σ. 222—230), μεταφρασμένα σὲ καθαρεύουσα κι' ἀπὸ τὸν Ἀχ. Παράσχο, ὅπως δὲ ἀπὸ δευτέρου χέρι, γιατί, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ὁ τελευταῖος δὲν ἔφερε γαλλικά. Τίς μεταφράσεις τῶν ποιημάτων τοῦ Hugo ἀπὸ τὸν Βλ. ἐπαινέι κι' ὁ Παλαμάς («Πεζοὶ Δρόμοι», τ. Β', 1929, σ. 146).

(66) Τὰ χορικά π.χ. τοῦ «Γάμου τοῦ Κουτρούλη» τοῦ Ραγκαβῆ εἶναι, πολλὰς φορές, ἐξ αἰτίας τῆς γλώσσας ἀκατανόητα. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ λιμπρέττα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅπως «—ὦ τάλα φίλ' ἐμμένων. Ἀνταγαπάσαι; — Πέποιθα!». Εὐτυχῶς ὅμως σκεπαζότουσαν ἀπὸ τὴ μουσικὴ.

(67) Βλ. «Πρῶν καὶ νῦν Ἀθηναί»: «Ἀνάλεκτα», τ. Α', σ. 208—230. «Αἱ κινούμεναι πράττειν»: «Ποικ. Στοά», 1885, σ. 35—37. Τὸ τελευταῖο πεζογράφημα δὲν ἀναδημοσιεύτηκε στ' Ἀνάλεκτα.

(68) Βλ. «Χρήματα», Ἀνάλεκτα, τ. Α', σ. 148—170. «Καθολικὴ μουσικὴ διὰ σφαιριδίων ψηφοφορία ἐν Ἀφρικῇ», Ἀνάλ. τ. Α', σ. 80—101. Ὅμως, ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένως, παριστάνει τὸ «μυθολόγον μᾶμνη» τοῦ ν' ἀφηγείται ἓνα παραμῦθι σ' αὐστηρὴ καθαρεύουσα γλῶσσα.

(69) Βλ. Γ. Α. Βλάχου «Ἀγγελος Βλάχος», «Καθημερινή» 25-3-1938.

(70) Ἀκόμα κι' ὅταν νέος ἔλειπε στὴ Γερμανία γιὰ σπουδές, πάντοτε νοσταλγικὰ θυμῶνταν τὴν Ἑλλάδα. Βλ. ποιήμα του «Νοσταλγία», γραμμένον τὸ 1861. Ἐκ τῶν Ἐνόντων κλπ. 1866, σ. 141—144.

(71) Σχετικὰ μ' αὐτὴ τὴ λέξη, ὁ Βλ. γράφει: «Μήπως δὲν ἔχομεν καὶ λέξιν ἐλληνικὴν, τὴν πτωχολαζονείαν, θαυμασίως ἐκφράζουσαν τὸν περίεργον αὐτὸν σύνδεσμον ἐννοιών τοσούτον ἀντιθέτων, καὶ ἀμετάφραστον εἰς οἰανδήποτε ξένην γλῶσσαν;» Ἀνάλ. τ. Α', σ. 370.

(72) Τὸ ἴδιο ὑποστήριζε κι' ὁ Ροῖδης ὅχι μόνον στὰ πολιτικά του ἄρθρα, μὰ καὶ σὲ τόσα του ἄλλα δημοσιεύματα, ὅπου κάτω ἀπὸ τὴ σάτιρά του καὶ τὸ σαρκασμὸ κρύβει τὴν πατριωτικὴν του ἀπελπισίαν γιὰ τὸ κατάντημα τῆς πατρίδας, πασχίζοντας νὰ διαλύσει ὀρισμένες τότε προσφιλεῖς αὐταπάτες καὶ τὴν ἰδέαν ποὺ κυ-

ριαρχούσε πώς ο έλληνικός λαός είναι ο περιούσιος λαός του Κυρίου. Βλ. κυρίως «Περὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως», «Γεννηθῆτω φῶς»: Ροΐδου ἔργα, ἔκδ. Ἀνδρεάδης, τ. Ζ', σ. 27—30 καὶ 60—96. Ἐπίσης μιὰ κριτικὴ του γιὰ παράσταση θεατρικῆ, περ. «Αὐλαία», ἀρ. 7, 13-7-1882. Ὑπογραφή Lucifer.

(73) Γιὰ τὴν ἀγωνία ποὺ δοκίμασε ὁ Βλ. τὶς δραματικὲς ἐκεῖνες ἡμέρες τοῦ 1897 βλ. Γ. Α. Βλάχου «Ἄγγελος Βλάχος», «Καθημερινή», 25-3-1938.

(74) Πρέπει νᾶχουμε ὑπ' ὄψη πὼς ὁ Βλάχος πάντοτε μιλοῦσε μὲ σεβασμὸ γιὰ τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τοῦ ἑλλήν. λαοῦ. Στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασῆς του τῶν «Ἐξορίστων Θεῶν» τοῦ Χάινε, τελειώνει μὲ τ' ἀκόλουθα: «Μὴ δέ τινα τῶν ἡμετέρων ἀναγνώστων σκανδαλίσῃ ἡ ἐλαφρὰ γλῶσσα, δι' ἧς ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἐν προοίμιῳ λαλῶν περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατ' ἀντιπαβολὴν πρὸς τοὺς εἰδωλολατρικοὺς τῆς ἀρχαιότητος χρόνους» ὅταν ἀναγνώσῃς μέχρι τέλους τὴν διατριβήν, θέλουσιν ἀκριβέστερον ἐκτιμῆσαι τὴν ἔπιψιν τοῦ συγγραφέως, καὶ θέλουσι πεισθῆναι, ὅτι οὕτε ὁ «Αἶνε ἡσέθησε γράφας, οὔτε αὐτοὶ ἀναγνόντες τοὺς Ἐξορίστους Θεοὺς». «Χρυσάλλις», ἔτ. Β' 1864, σ. 289—290. Ὡς σημειώσουμε πὼς στὴ διβλιογραφία τῶν ἔργων τοῦ Βλάχου (Πεντηκονταετηρίδας Ἀ. Βλ. σ. 74) ἡ μετάφραση αὐτῆς τοῦ Χάινε γράφηκε λαθεμένα πὼς δημοσιεύθηκε στὴ «Χρυσάλλις» τοῦ 1863.

(75) «Νέον ἔτος», Ἀνάλεκτα, τ. Β', σ. 387—390. Πρὸβλ. «Φιλέλληνες καὶ μισέλληνες», Ἀνάλ. τ. Α', σ. 368—388.

(76) Τὰ «Ὀλύμπια» ἦσαν ἑορτὴ ποὺ ἔγινε γιὰ δευτέρη φορά στὴν Ἀθήνα τὸ Νοέμβριο τοῦ 1870 μὲ ἀγῶνες στὸ Παναθηναϊκὸ Στάδιο — δὲν εἶχε ἀκόμη τότε ἀναμαρμαρωθεῖ, — καθὼς καὶ μ' ἔκθεση γεωργικῶν, βιομηχανικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων. Ἡ πρώτη ἑορτὴ τῶν Ὀλ. ἔγινε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1859 καὶ ἡ τρίτῃ τὸ Μάιο τοῦ 1875. Καὶ γιὰ τὶς τρεῖς ἐχορήγησε ὁ Εὐάγγ. Ζάππας. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ γενικὴ ἔκθεσις καὶ ἐπίσημος κατάλογος μὲ ἔτος ἐκδ. 1859, 1870 καὶ 1875. Στὶς ἑορτὲς τῶν «Ὀλυμπίων» τοῦ 1870, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Βλ., ἐκφωνήθηκαν πολλοὶ λόγοι μὲ τὸ συνηθισμένον ρητορικὸν στόμφο τῆς ἐποχῆς. Βλ. «Λόγος Ὀλυμπιακὸς συνταχθεὶς καὶ ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ Φιλίππου Ἰωάννου, καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἐν τῇ β' ἑορτῇ τῶν Ἰδρυθέντων Ὀλυμπίων ὑπὸ τοῦ αἰμιμηστοῦ Εὐαγγέλου Ζάππας». Εἶναι χωρὶς χρονολογία, μὰ σύμφωνα μ' ὅσα γράφονται στὴ σ. 7 συμπεραίνουμε πὼς ἡ ἐκδοσις ἔγινε τὸ 1870. Ἀποτελεῖ μιὰ ἀνασκόπηση τῶν ἑλλήν. προόδων ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσίν μας καὶ στὶς σ. 76—81, στὸ κεφάλαιο μὲ τὴν ἐπιγραφή «Πρόοδοι ἐν τῇ ποιήσει» μιλάει ἐπαινετικὰ καὶ γιὰ μερικὰ ποιήματα τοῦ Βλάχου.

(77) «Λυρικά ποιήματα», σ. 184—185.

(78) «Ἠώς», σ. 25—28.

(79) «Λυρικά ποιήματα», σ. 42—44. Γραμμένο τὸ 1859. Παίρνοντας αὐθαίρετα σκόρπιους στίχους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ὁ Ροΐδης, καὶ συνταιριάζοντάς τους σύμφωνα μὲ τὴν ἔμπνευσιν τῆς δικῆς του, τοὺς παρουσίασε ἔτσι ὡς αὐθεντικὸ ποίημα τοῦ Βλάχου. Αὐτὴ τὴν παραποίηση τὴν κατακρίνει καυστικὰ ὁ τελευταῖος, ἀν καὶ ὁμολογεῖ πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ «εἶναι μετριώτατον τὴν ἀξίαν ἀντιρρητῶς ἔργον παιδικόν, vers d'un enfant, ὡς ἡμεῖς αὐτοὶ τὸ ἀποκαλοῦμεν». Ὁ Νέος Κριτικός, σ. 53—54. Ὡς σημειώσουμε πὼς στὴ διβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Βλάχου (Πεντηκονταετηρίδας κλπ. σ. 75) ἀναγράφεται γιὰ ἔργο του: Αἱ σφαγαὶ τῆς Συρίας, δρᾶμα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ (ἐν συνεργασίᾳ μετ' Ἀναστασίου Βυζαντίου). Αὐτὸ δὲ μπόρεσαμε νὰ τὸ θροῦμε σ' ὅσες διβλιοθήκες, ἀκόμα καὶ ἰδιωτικὰς, ποὺ ἐρευνήσαμε.

(80) «Περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι Κριτικῆς ὑπὸ Ἐ. Α. Ροΐδου» Παράρτημα τῆς Ἑστίας, 1877.

(81) «ᾠραι», 1860, σ. 47—51. Ἀναδημοσ. σὲ Λυρικά Ποιήματα, 1875, σ. 47—51.

(82) Ὡς σημειώσουμε πὼς ὁ Βλ. κανένα του διβλίου δὲν δημοσίεψε μὲ συνδρομητὲς. Ἡ μετάφρασί του τῆς τραγωδίας τοῦ Richat «Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις», ποὺ τυπώθηκε μὲ τὴ μέθοδο τῶν συνδρομητῶν, —στὸν καταλόγόν τους βλέπει κανεὶς συνδρομητὲς πολλὸν περισσότερους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, Συρίαν, Παλαιστίνην παρὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήναν, — εἶναι ἐκδοσις τοῦ θιάσου «Μένανδρος». Ὁ Ροΐδης δὲ μὴ, ἀν καὶ πολλοὶ πλοῦσιοι τότε, δημοσίεψαν τὸ πρῶτον τοῦ διβλίου, τὴ μετάφρασιν τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» τοῦ Σατωδριάνδου, ἀκολουθώντας μιὰ τέτλια συνήθειαν τῶν κατalogων καὶ ἀγγελίων τῶν συνδρομητῶν, ποῦ, καθὼς γράφει ὁ Ἀννίνος, «ἐτριγύριζον ὡς ἄρπυιαι τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς ἄγραν θυμάτων». Καὶ προσθετεῖ ὁ ἴδιος συνεχίζοντας: «ὁ μακαρίτης ποιητὴς Κατακουζηνὸς ἀφῆκε περὶ αὐτῶν τῶν ἐκδόσεων τὸ ἐξῆς εὐφύμειον ἐπιγράμμα: Κατάλογος συνδρομητῶν καὶ πίναξ ἐσφαλμένων! Βιβλίον σὲ ἐγνώρισαν ποῦ εἶσαι τυπωμένον!... (Διαλ. ἑλλ. ποιητ. 10^ο αἰῶνος, ἐκδ. Β' 1925 σ. 303). Ἐξ ἄλλου ἡ Juliette Lamher, ἀφοῦ μιλήσει γιὰ ὅσες δυσκολίες βρίσκει στὴ Γαλλίαν ἡ ἐκδοσις ἐνὸς διβλίου καὶ ἐκφράσει τὴν κατάπληξίν της πὼς ἔτσι εὐκολὰ γθαίνουν στὴν Ἑλλάδα τὰ διβλία μὲ τὴ μέθοδον τῶν συνδρομητῶν, ἀναφέρει τὸ ἀκόλουθο χαρακτηριστικὸν περιστατικόν: Σοφὸς καθηγητὴς ὑπέγραψε ἀμέσως ἓνα τέτιον κατάλογον, καὶ στὴν παρατήρησιν ἐνὸς φίλου του, πὼς ἐγγράφεται ἔτσι συνδρομητῆς, χωρὶς κἄν νὰ ἴδῃ τί διβλίο εἶναι αὐτὸ ποῦ πρόκειται νὰ βγῇ, ἀπάντησε ἀμέσως: Πράττετε ὡς ἐγώ, φίλε μου, οὕτω πολλὰ μὲν ἀνόητα διβλία θὰ δημοσιευθῶσι, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὠφέλιμα, ἄτινα ἀνευ τούτου, οὐδέποτε ἤθελον ἴδει τὸ φῶς. (Βλ. Juliette Lamher, «Οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ποιηταί», σελ.

153. Πολλοὶ πάλι «συγγραφεῖς» ἐκφράζον στὸν πρόλογο τῶν βιβλίων τους τὴν πικρία, γιατί δὲ γραφτήκανε πολλοὶ συνδρομητές, ὅπως κι' ἕνας μεταφραστής, — τὸ βιβλίο του θὰ μὰς ἀπασχολήσει καὶ κατόπιν, — πού παραπονιέται γιατί καμιά δὲ δέιξε ἀπροθυμία γιὰ τὸ «ἐθνωφελὲς ἔργον» του. Βλ. «Πραγματεῖα περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φαναριωτῶν ἢ ἐκθεσις περὶ τῆς ἐν τῇ Ὄθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἐπιρροῆς αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐπικινδύνου παραδοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος» ὑπὸ Μ. Φ. Ζαλλῶνη, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Βλασίου Ι. Βαλτινοῦ, ἐν Ἀθήναις 1855, σ. 2—24. Βιογραφία τοῦ Βαλτινοῦ βλ. σὲ «Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου» 1897, σ. 130.

(83) Τέτια στιχουργικὴ ἐπιδημία εἶχε παρουσιαστῆ ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ, ὥστε γραφόντουσαν ἑμμετρα καὶ ἀγγελίαι ἀκόμη, καθὼς καὶ εἰδοποιήσεις στὶς ἐφημερίδες, ὅπως ἡ ἀκόλουθη:

Ἀστυνόμοι καὶ κλητῆρες ὑπουργοὶ τῆς εὐταξίας,
λάβετε γυναιὰ μέτρα τιμωρεῖτε τὰς ληστείας.
ἔχετε ὑπ' ὄψιν ὅμως στὴν στροφὴν τῶν συνθηκῶν,
ὅτ' ἐφάνη συμμορία συγκειμένη ἐκ γυναικῶν.
Κλέπτει πρόβατα παχέα, ὀρνίθας τὰς ἐκλεκτάς,
προϊόντα δὲ καὶ φρούτα ἄφθονα, ἂν ἐρωτᾷς
ἂν θελήσης, φίλτατέ μου, τὴν κλοπὴν νὰ ἀπο-
(δεῖξης,

θὰ ροπαλισθῇς, θὰ πάθῃς καὶ τὰ αἰσχίστα θὰ
(φρίξης)
ὡς τοιαύτῃ δὲ ἐφάνη καὶ παρίσταται ὡς τέρας
ἡ Γεωργάκινα τοῦ Ξυδῆ μὲ τὰς τρεῖς τῆς θυγα-
(τέρας.

καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ παθόντος. Δημοσιεύθηκε σὲ κάποια ἑπαρχιακὴ ἐφημερίδα καὶ ἀναδημοσ. στὸ «Ἄστυ», ἔτ. Α' ἀρ. 53 21-9-1886.

(84) Ὁ Ἄννινος π.χ. ἀναφέρει πὺς ἕνας ἔγραφε σὲ κάποιο διήγημά του πὺς «οἱ δύο ἐρασταὶ περιεπάτουν ὑπὸ δένδροστοιχίαν ἀνεμώνων», κι' ἄλλος ἕνας, ἐπαρχιώτης αὐτός, ἔλεγε πὺς ἡ ἡρώϊδα του «ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὸ κλειδοκύμβαλον», σὰ νάτανε τὸ πιάνο μπριζούκι τοῦ χωριοῦ του. Βλ. «Διαλέξεις Ἑλλήνων ποιητῶν», δ. π. σ. 308. Πολλοὺς, τέτιου ἀπάνω κάτω, εἰδους νόστιμους σολοικισμούς, βρίσκει ὁ Πάλλης καὶ στὸν Παν. Σούτσο, στὸ Ραγκαβῆ, στὸν Ἀχ. Παράσχου, στὸ Ροῖδῆ καὶ σ' αὐτὸν τὸν ἀπόστολο Παῦλο. Βλ. «Μηπουσός», Ἀθήνα, 1923, σ. 33—38. Συλλογὴ ἀπὸ «ἀρλοῦμπες» παρμένες ἀπὸ τραγούδια γνωστῶν καὶ ἀγνωστῶν ποιητῶν, εἶχε κάνει καὶ ὁ Καρυωτάκης. Βλ. «Ἀπαντα» 1938, σ. 2. Καθὼς πάλι μὰς πληροφορεῖ ὁ κ. Παράσχου, στὰ κατὰλοιπα τῆς Ἀκαδημίας ὑπάρχει ἕνα «Cahier intime» τοῦ Ροῖδῆ μὲ διασκεδαστικὰς γνώμες σύγχρονων του λογίων. Βλ. Κ. Παράσχου, Ἑμμ. Ροῖδῆς, 1942, σ. 305—306, σημ. 235. Ἀπὸ τὰ κατὰλοιπα τῆς Ἀκαδημίας δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Καιροφύλα τὸ «Ἐγχειρίδιον Διηγηματογραφίας» τοῦ Ροῖδῆ,

ὅπου εἰρωνεύεται τὸν τρόπο τοῦ πολλοῦ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἔγγραφον διηγήματα. Βλ. Ροῖδῆ ἔργα, ἔκδ. Καιροφ. τ. Α' σ. 305—312. Ἄς σημειώσουμε ὅμως πὺς αὐτὸ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ροῖδῆ, εἶναι μίμησις ἐνὸς παλίου ἔργου ἰσπανικοῦ, πού δημοσιεύθηκε μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ γαλλικά καὶ μὲ τὸν τίτλο «Τὶνι τρόπῳ γράφονται τὰ μυθιστορήματα» στὸ περ. «Χρυσάλλης», τ. Α' 1863, σ. 661—687 καὶ 713—717. Κάπως παρόμοια εἶναι τοῦ Φ. Ἡλιοῦ «Πῶς γράφεται ἡ ποίησις στὴν Ἑλλάδα. Συμβουλὲς στὸ νέο μου φίλο»: Νεοελληνικά Γράμματα, 1927, σ. 296—299 καὶ 363—369 καὶ «Γράμματα ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας. Πὺς γράφεται στὴν Ἑλλάδα ἡ κριτικὴ. Συνταγὴ στὸ νέο μου φίλο Α.Β.»: Φιλικὴ Ἑταιρεία, Γενάρης 1925, φ. 1 σ. 44—48 ὑπογρ. Ἐπαρχιώτης (Φ. Ἡλιοῦ). Ὅσο γιὰ μερικὰς ποιητικὰς ἐκδηλώσεις νεώτερων ποιητῶν βλ. Γ. Τσουκαλά: «Ἡ ποίησις τῶν νέων (διάλεξις)», ἔκδ. Ἀνεξάρτητου, 1935.

(85) «Ἀποθ. Ὁφελ. Γνώσεων», 1842, σελ. 176.

(86) «Ἄστυ», ἔτ. Α', ἀρ. 53, 21-9-1886.

(87) «Ποικίλῃ Στοᾷ», 1885, σ. 506. Ὁ Ἀμπελᾶς ὡς τὰ θαθεῖα γεράματά του λάβαινε μέρος, μ' ἐπιτυχία κάποτε, στοὺς διάφορους τῆς ἐποχῆς τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Καθὼς γράφει κάπου ὁ Καμπούρογλου, στὶς παραμονὲς τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνὸς τέτιου διαγωνισμοῦ μὲ εἰσηγητὴ τὸ Ροῖδῆ, ὁ Ἀ. πήγαινε κάθε μέρα νὰ τὸν βρεῖ στὴν ἔθν. Βιβλιοθήκῃ. Αὐτὸς ὅμως, κουφὸς καθὼς ἦταν, τοῦ ἀπαντοῦσε ἄλλ' αὐτ' ἄλλων, κι' ὅταν ἐπὶ τέλους ἔδωκε ἀπὸ τὸ γραφεῖο του ὁ ἐνοχλητικὸς αὐτὸς ἐπισκέπτης, ἀκουγότανε νὰ φωνάζει ὁ Ρ. δυνατά: «Α...μπελᾶς! Γιὰ τελευταία φορὰ ἐπαίνεθηκε στὸ Μιστριώτειο διαγωνισμὸ τοῦ 1922, ὅπου βραβεύθηκε ποιητικὴ συλλογὴ πού περιεῖχε καὶ τοὺς ἀκόλουθους στίχους, ἰσάξιους μ' αὐτοὺς πού ἀναγράψαμε παραπάνω: Ἐνῶ τρέχεις δ' ἄλλοφρων εἰς δάση — κ' ἐκ κλαυθμῶν σου ἤχει ὁ αἶψ, — σὲ διώκει φιφῆρης ἀνὴρ, — κ' ἀπειλεῖ τρομερὸς νὰ σὲ φθάσῃ. — ὦ θεοί, κράξεις ἀτελπίς τότε, — τὰς ἀδράς σου ἐπαίρουσα χεῖρας, — τὴν ἐκ γῆς ἐξαφάνισιν δότε — τῆς ἀθλίας τοῦ Θεϊάντος Μύρρας». Βλ. «Μιστριώτειος ποιητικὸς διαγωνισμὸς λυρικών ποιημάτων, Ἐκθεσις τῆς κρίσεως ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ Ἀνδρέου Ν. Σκιά, Ἀθήναι 1922», σ. 21—22.

(88) «Ἄστυ», ἔτ. Α' ἀρ. 51 7-9-1886, σ. 7.

(89) «Ἀνάλεκτα», τ. Β', σ. 259.

(90) «Ἀσμοδαῖος», 12-3-1875. Ἐδὼ εἰρωνεύεται κι' ἄλλους, ὅπως τὸν Κουμουνοῦρο, Δηληγιώργη, Ζαΐμη, Σαρίπολο. Γιὰ τὸν τελευταῖο, φανατικὸ ἀρχαϊστή, γράφει: «οὐ βούλομαι τὰ σαιτώσαι».

(91) Ἄπ' ὅσα ἔχει γράψῃ ὁ Βλ. ἐναντίον τοῦ ρωμαντισμοῦ, παραθέτουμε τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ προοίμιον τοῦ βιβλίου του «Φειδίας καὶ Περικλῆς», Ἀθήναι 1868, σ. α': «Ἐξομολογούμαι, ὅτι ἠθέλησα νὰ θαδίσω ἐπὶ ἁλῆς ἢ τῆς μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι πεπαιτημένης

όδοι, καὶ γράφων ἀρχαῖκόν ποίημα ν' ἀποταχθῶ τῇ σημαίᾳ τοῦ κατὰ τὴν δύσιν κατεσκληκότος καὶ θνήσκοντος πλέον, παρ' ἡμῖν δὲ δυστυχῶς ἀκμάζοντος ἔτι ρωμαντισμοῦ». Βιβλιοκρισία γιὰ τὸν «Φειδία καὶ Περικλῆ», ἀνυπόγραφα δημοσιευμένη, βλ. σὲ περ. «Χρυσυλλῆς», τ. Α' 1863, σ. 564—566 καὶ ἀπάντησι Βλάχου στὸ ἐπόμενον φύλλον, σ. 596—597. Ἀξιοσημείωτα ἐπίσης εἶναι ὅσα ὁ Βλ. γράφει ἐναντίον τοῦ ρωμαντισμοῦ στ' Ἀνάλεκτα, τ. Β' σ. 13—22.

(92) Γιὰ τὴν ξενοφοβία αὐτῇ βλ. Κ. Παράσχου, Ἑμν. Ροῖδης, 1942, σ. 82 καὶ 262.

(93) Βλ. Μπάμπη Ἀννίνου, Αἱ Ἀθήναι κατὰ τὸ 1850, ἔκδοτ. οἶκος Ἐλευθερουδάκη, ἐν Ἀθήναις, σ. 17.

(94) Βλ. ὅπου παραπάνω.

(95) «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη», ἔτ. Ζ', φ. 1, Δεκ. 1873, σ. 406.

(96) «Ἀστὺ», ἔτ. Α', ἀρ. 27, 30-3-1886.

(97) Βλ. «Λαμαρτίνου Ποιητικαὶ μελέται μετὰ φαρσασθεῖσαι κατ' ἐκλογὴν ἐμμέτρως ὑπὸ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου», Ἀθήναι 1864, σ. 2. Ἀναδημοσ. σὲ Λυρικά Ποιήματα 1875, σ. 57. Τὸ ποίημα αὐτὸ γράφηκε τὸ 1860. Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμην τοῦ Παλαμᾶ, ἡ μετάφρασις αὐτῇ τῶν «Ποιητικῶν Μελετῶν» τοῦ Λαμαρτίνου, μαζί βέβαια μὲ τὶς ἑμμετροὺς καὶ πεζεὺς μεταφράσεις τοῦ Μπαίρον, ἐθρέψανε τὸ νεοελληνικὸ ρωμαντισμό.

(98) Στροφὴ ἀπὸ τὸ ποίημά του «Ἀναμνήσεις», γραμμένον τὸ 1865. Λυρικά Ποιήματα, σ. 4. Ὁ Ροῖδης στὸν «Ἀσμοδαῖον» μιλάει μὲ εἰρωνεία γιὰ τὸ κλαυθμηρικὸ ὕφος τῆς ποιήσεως τοῦ Βλ. Σ' ἕνα τὸν ἄρθρον ἐκεῖ, μὲ τὴν ἐπιγραφή «Μερίσματα Μετοχῶν», ἀφοῦ καταχωρίζει τὰ ὀνόματα διαφόρων τότε μετοχῶν καὶ σατιρίζει μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία γνωστὰ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, φτάνοντας στὴ μετοχὴ «Ἀλεγκράνας», δίδει τὴν ἀκόλουθη ἐπεξήγησι: «Ἐμμετρος ἐπικήδειος θρήνος στιχουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγέλου Βλάχου: «Ἀσμοδαῖος», ἔτος Α', ἀρ. 50, 1-1-1876. "Ἄς σημειώσουμε μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῇ, πῶς ὁ Βλάχος, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸν παραπάνω ἐπικήδειόν του γιὰ κανέναν ἄλλο δὲν ἔδγαλε τέτιου εἶδους λόγο, καὶ γενικὰ ἀποστρεφόμενος τὴν κούφια κι' ἐπιδεικτικὴ τῆς ἐποχῆς τὸν ρητορικὴ, ποῦ ἐκδηλωνόταν μὲ τὴν ἐκφώνησι διαφόρων ἐπικήδειων, ἰδιαίτερα, λόγων. Ὁ Δημ. Πανταζῆς, γνωστὸς τότε λόγιος κι' εὐθυμογράφος, καὶ πολλὰ χρόνια διευθυντὴς τῆς «Ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν», ὅπου πρωτοεμφανίστηκε ὁ Βλ., σ' ἕνα τοῦ διδλίου ποῦ ἐκδόθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἔχει μέσα καὶ σημειώματά του ὅπου, κοντὰ στὶς λογοτεχνικὰ του καὶ ἐπιστημονικὰ ἐργασίες, ἀναφέρει καὶ τ' ἀκόλουθα: «Ἐξεφώνησα 100 λόγους». Βλ. «Συλλογὴ Παρέργων» ὑπὸ Δημ. Πανταζῆ, ἐν Ἀθήναις, 1884, σ. 3. Βιογραφία τοῦ δρῖσκειται στὴν «Ποικ. Στοά», 1885, σ. 478—480. Οἱ ἐπικήδαιοι ἐξ ἄλλου λόγοι παρουνισάζαν μιὰ εὐκαιρία γιὰ τοὺς νέους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς νὰ ἐγ-

καινιάσουν μὲ τέτιον τρόπο τῇ λογοτεχνικῇ τους ἐμφάνισι. Βλ. Δ. Γρ. Κ(αμπούρογλου) «Ὁ λόγιος νέος»: «Ποικ. Στοά», 1885, σ. 377—381, καὶ Παύλου Νιρβάνου «Φιλολογικὰ ἀπομνημονεύματα», σ. 68.

(99) «ἘΩραι», 1860, προοίμιον σ. α' καὶ γ'. Ἀναγράφουμε ἀκόμα μερικά τέτια παραδείγματα γιὰ τὴν αὐτοπεποίθησίν του: Στὴ σ. ε' τοῦ πρόλογου τοῦ διδλίου του «Τὸ Ὀμηρικὸν ζήτημα», 1866, γράφει τ' ἀκόλουθα: «Τὸ αὐτὸς ἔφα τῶν παλαιῶν οὐδὲν ἔχει πλέον δικαίωμα ὑπάρξεως ἐν τοῖς νῦν χρόνοις, οὐδ' εἰμὶ δυστυχῶς ἐκ τοῦ φυράματος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἀποκαλύπτουσι τὴν κεφαλὴν πρὸς πάντα γερμανὸν φιλόλογον γράψαντα δεκάσελιδον περὶ μορίου τινὸς διατριβῆς, πτήσσουσιν ἐξ εὐλαθείας, οἰοῦναι πρὸς χρησμόν, πρὸς πᾶν αὐτῶν λόγον, καὶ κύπτοντες φιλοῦσι τὴν κόνιν τῶν ὑποδημάτων αὐτῶν». Ἐπίσης κι' ἀπὸ τὸν πρόλογο τῶν Κωμωδιῶν του, 1871: «... καὶ ἀποταμιεύων αὐτὸ οἰοῦναι κειμήλιον καὶ πολῦτιμον γνώρισμα τοῦ ἡκούτου φυράματος αὐτοκλήτων τινῶν σοφῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς καιροῦ» (σελ. ιδ'). «Οὐδέποτε ἐξήλωσα πρόχειρον θαυμασμοῦ ἐπιφώνημα, οὐτ' ἐσκυθρῶπασα πρὸς τῆν φωνὴν ἀπερισκέπτου ἀποδοκίμασίος. Οὐτ' ἐκείνο ποτὲ μ' ἐνεθάρρυνε, οὔτε αὐτὴ ἀνέκοψε τὸ ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα» (σ. δ') καὶ «Οὐδέποτε ἐξήλωσα τὸν κατ' ἀμάχων πόλεμον». Ἐπίσης καὶ στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασής του τῶν Ποιητικῶν Μελετῶν τοῦ Λαμαρτίνου, εἶναι φανερὴ ἡ ἐγωϊστικὴ του διάθεσις.

(100) Βλ. Ροῖδου ἔργα, ἔκδ. Ἀνδρ. τ. Γ', σ. 35. Περὶ συγχρόνου ἐλληνικῆς ποιήσεως. Πρέπει νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ διακριτικότητά τοῦ Ροῖδου, πού, ἐνῶ ἡ φιλολογικὴ αὐτῇ «ἔρις» θρῖσκότανε στὸ ὀξύτερον σημεῖο, ἀπέφυγε μ' ὅλα ταῦτα ν' ἀναφέρει πῶς ἕνα τέτιον πρόλογον τὸν εἶχε γράψει ὁ Βλάχος. Γι' αὐτὸ ὥς τὰ τώρα κανεὶς δὲν τὸ εἶχε ὑποψιαστῆ.

(101) Βλ. ὁ. π. σημ. 42.

(102) Βλ. «Κρίσις τοῦ Βουτσιναίου ποιητικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἔτους 1875 ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου τῇ 18 Μαΐου 1875, ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ Θ. Ἀφεντούλη», Ἀθήναι 1875, σελ. 6. Παράποντα τοῦ Βλ. γι' ἀδικίες, μεροληψίες κλπ. στοὺς ποιητικούς αὐτοὺς διαγωνισμοὺς βλ. Ἀντίνοος κλπ., 1868 σ. α', ιγ' καὶ κε'. Γράφει ἐκεῖ καὶ ἐναντίον τοῦ Ραγκαβῆ. Ἐπίσης στὴν ποιητικὴ συλλογὴ του «Ἐκ τῶν Ἐνόντων κλπ.» σ. 136 διαμαρτύρεται γιὰ τὸ θραδεῖο μοιράστηκε ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν Δημήτριον Παπαρηγόπουλον, πού, καθὼς εἶδαμε, καθόλου δὲν τὸν συμπαθοῦσε. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐξ ἄλλου ὅσα γράφει στὴ σ. 137 τῆς ἴδιας συλλογῆς, ὅπου, ἱκανοποιημένος τῶρα ποῦ βραβεύτηκε στὸ δικωνισμό, ἐπαινεῖ γιὰ τὴ δίκαιη κρίσιν τοῦ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ, ὅπως εἶδαμε λίγον παραπάνω, τὸ ἴδιον αὐτὸ κοινὸ τὸ κατέκρινε κι' ὀδίαφοροῦσε καὶ γιὰ τὴν ὑπαρ-

ξή του ἀκόμη, ἐπειδὴ ἔγραφε τότε πικραμένους τοῦ εἶχε ἀποτύχει στὸν ποιητικὸ διαγωνισμό. Ὑστερ' ἀπὸ λίγα χρόνια καὶ πάλι παραπονιέται γιὰ τὴν ἀδίκη, καθὼς ἰσχυρίζεται, γι' αὐτὸν ἀπόφαση τῶν κριτῶν τοῦ Οἰκονόμου δραματ. διαγωνισμοῦ. Βλ. «Ἐφρ. Λέσιγγ, Νάθαν ὁ Σοφός», μετάφρασις Ἀγγέλου Βλάχου, βραβευθεῖσα ἐν τῷ Οἰκονομῷ ἀγωνί τοῦ 1879, ἐν Ἀθήναις 1879, σ. γ' καὶ δ'. Ἐξ ἄλλου στὴ σ. β' τοῦ πρόλογου τῆς πραγματείας του γιὰ τὸ Ὀμηρικὸ ζήτημα, ἐξηγεῖ γιὰ τοὺς λόγους πρεπεῖ νὰ δημοσιεῖται κάθε ἔργο ποῦ βραβεύεται σὲ διαγωνισμό. Γιὰ τοὺς διαγωνισμοὺς αὐτοὺς γενικά βλ. Γ. Βαλέτα «Ἡ πανεπιστημιακὴ κριτικὴ καὶ ἡ ἐπιδρασὶς τῆς στὴ νεοελληνικὴ πόλησι»: «Νέα Ἑστία», τ. ΚΒ', τευχ. 256, 15-7-1937, σ. 1819—1844.

(103) Βλ. «Ἀνάλεκτα», τ. Α', σ. 81. Τὴν ἴδια ἐκφραση μεταχειρίζεται καὶ στὸ πεζογράφημά τοῦ «Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ ἔργου ἔτους»: «...τὸν χρῆμα, τὸν ἀπόλυτον τοῦτον καὶ παντοκράτορα δεσπότην τῆς ἀνθρωπίνης μυρμηκίας», Ἀνάλ. τ. Β' σ. 377.

(104) «Αἱ κινούμεναι τράπεζαι»: Ποικίλη Στοά, 1885, σ. 33—37. Τὰ ἴδια διατυπώνει καὶ στὸν πρόλογο τῶν κωμωδιῶν του (σ. δ') γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπιπολαιότητα. Χαρακτηριστικά κ' ὅσα γράφει στὴν εἰσαγωγὴ τῶν «Ἀναλέκτων» (τ. Α'): «Ἄν δὲ φανῇ που ὑπολανθάνουσα καὶ τις θαρρυμία, δὲν εἶνε μὲν δεδαίως αὐτὴ μεῖζων ἐκείνης, ἣν αἰσθάνονται καὶ σήμερον εἴτι πολλοὶ πρὸς τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἡμῶν ἀρρωστίας, πηγὴν δὲ πάντως ἔχει γνώμην ἀγαθὴν καὶ κρείττονα πόθον».

(105) Βλ. «Ποικίλη Στοά», 1887, σ. 279 καὶ τοῦ 1894, σ. 376. Τέτιου εἰδους σκέψεις ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ πολλῶν ἄλλων στὸν τόμο τοῦ 1895 (σ. 341—347). Τὸ λεύκωμα αὐτὸ ἀνῆκε στὸ Γάλλο Λέοντα Σ. Ὀλιβιέ, ποῦ συνεργάσκει τὸν βρίσκειαι στοὺς πρώτους τόμους τῆς «Π. Σ.», ὅπως στὸν τ. τοῦ 1883 σ. 314—355 μὲ κάποια μελέτη του γιὰ τοὺς Ἀραβες, καθὼς καὶ στὸν τελευταῖο τῆς τόμο (1914, σ. 234—240) μὲ μερικά πολλὰ κάτω ἀπὸ τὸ μέτριο γαλλικὰ ποιήματά του, Ἰσάξια μ' ἐκεῖνα τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ συμπατριώτη του καὶ σύγχρονου τοῦ Γουσταύου Λαφόν. Ὁ τελευταῖος ἔγραφε ποιήματα ἑλληνικά σὲ πολλὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς του καὶ νιώθοντας καὶ ὁ ἴδιος πὼς ἦσαν αὐτὰ ὅλως διόλου ἀνάξια λόγου, συνήθιζε νὰ λέει: ἡ Ἑλλάδα χάρισε στὴ Γαλλία τὸν Ζὰν Μωρεάς, ἕνα ποιητὴ ποῦ εἶναι μεγάλως πολὺ, κ' ἡ Γαλλία τῆς ἔδωσε γι' ἀντάλλαγμα ἑμένα, ποῦ τίποτα δὲν ἀξίζει.

(106) Γιὰ τὴν ἐπιμονὴν στὶς πεποισθήσεις του καὶ τὴν σοβαρότητά του βλ. Γ. Δροσίνη, Σκ. φ. τῆς ζωῆς μου, σ. 203, 207 καὶ 227. Ὅχι καὶ τόσο διαχυτικὸ τὸν χαρακτηρίζει κ' ὁ Ἀννίνος: «Μελέτη», 1911, σ. 78, καὶ ὁ κ. Κρ. Σουρῆς: «Ὁ Γεώργιος Σουρῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του», σ. 121.

(107) Σχετικὰ μὲ τὴ μεταβολὴ πολλῶν κύριων ὀνομάτων ἀπὸ τοὺς λόγιους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς βλ. μιὰν ἀδिका ὡς τὰ τώρα λησμονημένη μελέτῃ τοῦ Λασκαράτου «Ἡ Γλῶσσα»: «Ποικίλη Στοά», 1885 σελ. 66—78. Ἀπ' αὐτῇ, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα πολλὰ μαθαίνουμε πὼς ὁ Μπουαλὼ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ Ὑδροπότῃ! Ὁ Λ. κατόπιν ἔκανε κάμποσες μεταβολές σ' αὐτὴν τὴ μελέτῃ καὶ τῆς ἔβαλε νέα ἐπιγραφή: Γιὰ τὴ γλῶσσα. Τὰ χειρόγραφα τῆς ξαναδουλεμένης αὐτῆς μελέτης δημοσιεύτηκαν στὸ «Νουμᾶ», ἔτ. Θ' 12-8-1911 σ. 353—356 — 16-8-1911 σ. 383—384 καὶ 10-9-1911 σ. 397—398.

(108) «Ἀντίνοος κτλ.», 1866, σ. θ'. Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴ φάρσα αὐτῇ, ὁ Ροῖδης εἰρωνεύεται σκληρὰ τὸ Βλάχο. Βλ. Ροῖδη ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρεάδῃ, τ. Γ' σ. 86. Ἀς προσθέσουμε ὅμως, πὼς ἡ φάρσα αὐτῇ τοῦ Βλάχου δὲν ἦταν, στὸ εἶδος τῆς, ἡ μοναδικὴ ἐκείνη τὴν ἐποχῇ. Ἄλλῃ μιᾷ τέτῃα ποῦ ἔγινε κ' αὐτῇ σὲ δάρος τῶν κριτῶν ἐνὸς ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ 1870, ἀναφέρει ὁ Ἀννίνος. Βλ. Διαλέξεις, δ.π. σ. 315. Τέτιου εἰδους φάρσες καὶ γενικὰ πειράγματα τῶν λόγιων μεταξὺ τους, ἦσαν τότε πολὺ συνηθισμένα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀννίνο καὶ τὸν Ταγκόπουλο ποῦ ἔχουν ἀναφέρει ἀρκετὰ γιὰ τὴν τέτιου εἰδους ἐκδήλωση τῆς λαχταριστῆς ἀφροντησίας τῶν χρόνων ἐκείνων, κ' ὁ ἱστορικός τοῦ νεοελληνικοῦ Θεάτρου Bourdon γράφει τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικά: «La Grèce est le pays de l'ironie. On y aime les ridicules, non pour eux-mêmes, mais pour le plaisir de les raillez. Les Grecs sont un peu comme nous, des enfants terribles: je sais des anecdotes de troisième galerie dignes de nos incorrigibles titis». Βλ. Georges Bourdon, «Le théâtre grec moderne», Paris, 1892, σ. 69. Τελευταία καὶ ὁ κ. Πέτρος Χάρης («Νέα Ἑστία», ἀρ. φύλ. 531), παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ μιὰ φιλολογικὴ φάρσα τῆς «Ποιητ. Τέχνης», —σὲ προηγούμενο τεύχος τῆς εἶχε γραφτεῖ ἐκεῖ ἄλλῃ μιᾷ, σχετικὰ μὲ ποιήματα τοῦ ἀνύπαρχτου μεξικανοῦ Παναθάρης, — ἀναγράφει μερικά νόστιμα παθήματα γνωστῶν λόγιων ἀπὸ τέτιου εἰδους φαρσέρ. Ἀς μοῦ ἐπιτραπεί ν' ἀναφέρουμε ἀκόμα δύο: Στους παλιότερους λόγιους εἶναι γνωστὸς οἱ φάρσες τοῦ Πολ. Δημητρακόπουλου στὸ «Νουμᾶ», ὅπου ἔσπελνε καὶ δημοσιεύονταν ἐκεῖ ἱαπωνικά τάχα ποιήματα σὲ μετάφραση ἀπ' τ' ἀγγλικό, ποῦ, ὅποιος τύχαινε νὰ τὰ προσέξει καλύτερα, ἔβλεπε πὼς ὁ ἀκροστιχίδης τους δὲν ἦσαν ἄλλο, παρὰ βρισιές καὶ πειράγματα γιὰ τοὺς δημοτικιστὰς. Βλ. Παύλου Ταγκόπουλου «Τὰ ἱστορικά τοῦ Νουμᾶ»: «Ἑλληνικά Γράμματα», τ. Δ' ἀρ. 37, 1-1-1929 σ. 43). Ἀμφιβάλλουμε ὅμως ἂν θὰ ξέρουν πολλοὶ τὴν ἀκόλουθῃ φάρσα τοῦ Ταγκόπουλου: Δημοσίεψε ὅτ' «Νουμᾶ» μερικά ἀποσπάσματα ἀπὸ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, κ' ἔβαλε ἀπὸ κάτω τὴν ὑπογραφήν «Ε. Ρ. Ἀνιστῆς, δημ. Ἑρηνιστῆς. Φρυάξανε τὴν ἄλλῃ μέρα

τὰ καθαρευουσιάνικα φύλλα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ πρωτοπαλλήκαρο τὴν ἐφ. «Ἀθηναί», ποὺ ἔγραψε πὼς τέτια ποιήματα, γιὰ ν' ἀποφύγει τὸν ἐμετό, πρέπει κανεὶς νὰ τὰ διαβάξει ν ὁ τ ῆ ς, πιστευόντας δηλ. πραγματικά, πὼς αὐτὸς ὁ Ἀνιστὴς ἦτανε κάποιος νέος ποιητής, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ συνήθιζε νὰ σατιρίζει, κι' ἀποδεικνύοντας ἔτσι πὼς δὲν εἶχε διαβάσει ὁ συντάκτης τῆς Σολωμοῦ καὶ Βαλαωρίτη, τοὺς δυὸ δηλ. αὐτοὺς ποιητὲς ποὺ διαρκῶς ὑποστήριζε ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ πὼς πρέπει νάχουνε γιὰ πρότυπο οἱ νέοι τότε στιχοπλόκοι. Βλ. «Νουμά», ἔτ. Θ' ἀρ. 455, 13-11—1911, σ. 618. Ἐπίσης καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ Φ. Γιοφύλλη στὴ σ. 666. Καθὼς γράφει ὁ κ. Κρ. Σουρῆς στὸ διδύλιό γιὰ τὸν πατέρα του (σ. 239—242), καὶ τοῦ Βλάχου σοφίστηκαν οἱ γνωστοὶ τὸν νὰ τοῦ σκαρώσουν μὴ ἐξυπνὴ φάρσα, τότε ποὺ πολλοὶ στὴν Ἀθήνα, καὶ λόγιοι ἀκόμη, καταγίνονταν μὲ τὸν πνευματισμό, μὰ αὐτὸς δὲν ἔπεσε στὴν παγίδα. Τὸν πνευματισμὸ σατίρισε ὁ Βλ. στὸ δημοσίευμά του «Αἱ κινοῦμεναι τράπεζαι»: «Ποικ. Στοά», 1885, σ. 33—37. Ἐπίσης καὶ ὁ Ροῖδης μὲ τὸ ψευδώνυμο Λυγξ στὸ ἀγνωστο ἄρθρο του «Τὸ τραπεζάκι»: Ραμππαγάς, τ. Ζ' φ. 620, 1-11-1884, καθὼς καὶ ὁ Ἀννίνος: «Ὁ Πνευματισμός», π. «Ἐβδομάς», ἔτ. Α' ἀρ. 44, 30-12-1884, σ. 347—350.

(109) Βλ. δ. π. σημ. 13.

(109α) «Γεώργιος Ζαλοκώστας»: «Ἀνάλεκτα», τ. Β' σ. 122—123. Πρὸς. καὶ τὸ ἄρθρο του «Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ νέου ἔτους»: Ἀνάλ. τ. Β' σ. 377—384.

(110) «Πρωΐα», 8-12-1933.

(111) Βλ. Λεπτομέρειες Μ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τ. Ζ' Ν. Λάσκαρη σὲ λ. Βλάχος (τὸ θεατρικὸν τοῦ ἔργου). Ὑπαινιγμοὺς κάνει κι' ὁ ἴδιος ὁ Βλ. σὲ πολλὰ μέρη τοῦ πρόλογου τῶν Κωμωδιῶν του.

(112) «Γράφων στίχους εἰς πραγματικὰς ἀνέσεις στιγμὰς, καὶ ὡς ἀντιφάρμακον μεταχειριζόμενος τὴν στιχουργίαν κατὰ τῆς ἀνίας τῶν μακρῶν χειμερινῶν νυκτῶν ἢ θερινῶν ἡμερῶν, ἔγραφον ἄνευ οὐδενὸς σκοποῦ, ἀλλὰ καὶ μόνον ἵνα γράφω, μόνον καὶ μόνον καθιστῶν ἀνεπαίσθητον τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. «Ἡώς», πρόλογος, σ. α'.

(113) Βλ. «Καθημερινή», 19-7-1920.

(114) Ἀγγέλου Βλάχου Πεντηκονταετηρίδας, 1852—1902, 1903, σ. 73. «Ὡς σημειώσουμε τὼς μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει κι' ἄλλο περιοδικό: «Ἀσμοδαῖος. Ἐμμετρος ἐφημερίς μὲ ὕλην κοινωνικὴν, πολιτικὴν, σατυρικὴν. Διευθυντὴς Τ. Μ. Σιγλάκης, Κάϊρον, 1916—1932». Ἀποκλείεται ὅμως, φυσικὰ, νάγραφε σ' αὐτὸ ὁ Βλάχος.

(115) Τὸ θέμα γιὰ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ φιλολογικὴ διαμάχη, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐπίδρασή της στοὺς πνευματικούς μας κύκλους, τόχει ἐξαντλήσει ὁ κ. Παράσχος στὸ διδύλιό του «Ἐμμ. Ροῖδης, ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο καὶ ἡ ἐποχὴ», 1942, σ. 183—242. Στὶς πλούσιες διδλιογραφικὲς του σημειώσεις, ὅς προστεθεῖ μιὰ ἀπολογία τῶν ἀπόψεων τοῦ Βλάχου ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Ζαλοκώ-

στα: «Περὶ συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως», «Ἐφημερίς», 1-11-1877. Ἐπίσης τὸ μικρὸ φυλλάδιον —ἀναγράφεται ἀπὸ τὸν κ. Παράσχο στὴ σ. 289— ποὺ μὲ τ' ἀρχικὰ Ν. Κ. ὑπερασπίζεται τὸ Βλάχο, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν Νικ. Κορέσιο. Γι' αὐτὸν μιλήσαμε παραπάνω.

(116) Βλ. γι' αὐτὴ δ. π. σημ. 15.

(117) Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὶς κοινὲς πολιτικὲς τοὺς ἀντιλήψεις, εἶναι τ' ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν «Ἀσμοδαῖος» (24-3-1885) στὴ στήλη «Ἀνεμομαζώματα»: «Ὡς ἀσπασθῶν ἐχθροὶ καὶ φίλοι. Ὡς ἀσπασθῶ ὁ κ. Ἀγγελος Βλάχος τὸν κ. Ροῖδην, συνοπλίτην ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ ἐκλογῇ του». Γράφηκε στίς παραμονὲς τῶν ἐκλογῶν 7-4-1885, ὅπου ὁ Βλ. δῆλκε τρικουπτικὸς βουλευτὴς στὴν Ἀθήνα. Ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὑποψηφιότητά του καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἐκλογῆς δλ. Γ. Δροσίνη Σκ. τῆς ζωῆς μου, σ. 208—210. Ὡς σημειώ. φ. σουμε πὼς πολλοὶ κατακρίνανε τότε τὸ Βλ. ποὺ ἐκθέτοντας ὑποψηφιότητα γιὰ βουλευτὴ, ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅπου ὑπηρετῶντας μὲ τὸ βαθμὸ τμηματάρχην, νομιζόταν ἀπ' ὁλοῦς ἀναντικατάστατος. Βλ. σχετικὰ Ραμππαγάς, τ. Ζ' φ. 664, 7-4-1885. Ὁ ἴδιος ὁ Ραμππαγάς, ἐνῶ διακωμωδοῦσε τὸν τότε πρωθυπουργὸ καὶ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Κουμουνδούρου, πάντοτε ἐπαινοῦσε καὶ παρίστανε γιὰ ἀνθρωπο τοῦ καθήκοντος τὸ Βλάχο. Βλ. «Ραμππαγάς», 1-1-1881 σ. 5, 18-1-1881 σ. 4—ὁ καὶ 29-1-1881 σ. 5—6. Γιὰ τὴν ποίησιν τοῦ Βλ. ὅμως ὁ Ραμππαγάς πάντοτε μιλοῦσε μὲ εἰρωνεία. Σὲ μερικὰ σατιρικά του ἐπιγράμματα μὲ τὸν τίτλο «Εὐχαί», δημοσιευμένα παραμονὲς τοῦ 1880 (ἔτ. Β', τ. 149, 30-12-1879), ὅπου εἰρωνεύεται τσουχτερὰ διάφορα σημαντικὰ τῆς ἐποχῆς του πτώπα, γιὰ τὸ Βλ. γράφει:

Στὸ Βλάχο νάχη πάντοτε δική του τὴν Ἐ σ τ ῖ α
γιὰ νὰ ξεσταῖν τὴν ψυχρὴ-ψυχρὴ του εὐφυΐα.

Καὶ σ' ἓνα φύλλο τοῦ κατόπιν (ἔτ. Β', ἀρ. 170, 31-3-1880) σὲ κάποιο τοῦ ἄρθρου μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Ἡ ὕψις τῆς Βουλῆς»: «... θὰ κατορθώσω νὰ τὴν περιγράψω ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ τόσο ἄλλοι κατορθῶνουν νὰ γράψουν ποιήματα χωρὶς νὰ εἶναι ποιηταί, μόνον καὶ μόνον διότι ἔχουν ἐπιμονὴν Λεσῆψ καὶ ὑπομονὴν τετραπύδου. Σοὶ λέγουν θὰ γράψω ποιήματα καὶ γράφουν τόσα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐκδίδουν κομψότατον τόμον μὲ τίτλον φέρ' εἰπεῖν Ἀ. Βλάχου ποιήσεις».

(118) Μονᾶχα ὁ κ. Δημ. Μάργαρης ἔχει γράψει γιὰ μερικὰ περιοδικὰ ὑποδειγματικὲς πραγματικὰ μελέτες, ποὺ ὅλες τοὺς βρίσκονται σὲ τόμους τοῦ «Ἡμερολόγιου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος»: Γιὰ τὸ «Ραμππαγάς» τ. 1928 σ. 423—439. τὴν «Πανδώρα», τ. 1931 σ. 479—490, τὴν «Εὐτέρπη», τ. 1932 σ. 263—282, τὴν «Χρυσάλλδα» τ. 1933 σ. 345—362, γιὰ τὰ Περιοδικὰ Ἑπτανησιακά. Τὰ πρῶτα Ζακυνθινά, τ. 1934 σ. 313—333, γιὰ τὴν «Ἑστία» τ. 1935 σ. 399

426 καὶ γιὰ τὴν «Ἑβδομάδα» τ. 1936 σ. 414. Ὁ Πάνος ὁ Ταγκόπουλος, στὰ «Ἑλληνικά Γράμματα» τοῦ 1928 καὶ 1929, χρησιμοποιοῦντας μέρος ἀπὸ τ' ἀρχαία τοῦ «Νουμά», μᾶς χρίσας πολῦτιμα πραγματικά στοιχεῖα γιὰ τὴν πνευματική μας κίνηση πρὶν ἀπὸ 45 χρόνια. Ὁ κ. Μαρκάκης, ποὺ μὲ τόση ἐπιμέλεια ἀνέλαβε τὴ βιβλιογραφία τοῦ «Νουμά», παρ' ὅλη τὴ ζηλευτὴ ἐργατικότητα του καὶ ἐπιμονή, δὲ θὰ μπορῇ δυστυχῶς νὰ ξεδιαλύνει μερικά σημεῖα πρῶσι, γιατί, καθὼς πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸ σκεπτικόν, γιὰτὶ, καθὼς πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸ γινώσκον τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ, τὸν κ. Γιώργο Ταγκόπουλο, τ' ἀρχαία αὐτὰ ἔχουν πιά χαθεῖ ὁριστικά.

(119) Κι' αὐτὸς ὁ Ροῖδης, δημοσιεύοντας δὴ τοῦ ὅλως διόλου ἀγνωστὸς νουβέλλης — Κοινωνικὴς μελέτης αὐτὸς τίς ὀνομάζει, — χαρακτηριστικὴς γιὰ μιὰ τέτλια ἐλευθεροστομία, ποὺ παράξενο φαίνεται πῶς ἔγινε, ἐκείνη μάλιστα τὴν ἐποχὴ, ἀνεκτὴ, ἀφοῦ τὰ πιδ σκανδαλιστικά ἀποσπασμάτα τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» ὥχρισαν μπροστὰ σ' αὐτὴ, ἀναγκάστηκε νὰ μεταχειριστῇ ψευδώνυμο καὶ ὄχι τὸν ὄνομα του. Τὴ μιὰ ἀπ' αὐτὲς μὲ τὸν τίτλο «Μοιχαλίδες καὶ ἐταῖρες» τὴν ἔγραψε μὲ τὸ ψευδώνυμο Lucifer, δηλ. Ἐωσφόρος, καὶ ὀρίσκειτο στὸ Ραμπαγὰ τοῦ 1882—1883. Ἡ ἄλλη, στὸ Ραμπαγὰ κι' αὐτὴ τοῦ 1884 δημοσιευμένη σὲ 20 ἀπάνω-κάτω μεγάλες ἐπιφυλλίδες, ἔχει γιὰ ὑπογραφή τὸ ψευδ. Λύγξ καὶ τὸν τίτλο «Ὁ σύζυγος τὸ μανθάνει τελευταῖος», — ὅπως συμβαίνει συνήθως, — κι' ὁποτελεῖ μιὰν ἀπολογία τῆς συζυγικῆς ἀπιστίας, κι' ἔχει γιὰ κυριότερο πρόσωπο τὸν Ἐλαφοκέφαλο. Παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν πρώτη, ποὺ ἔχουμε ἀνακοινώσει καὶ στὴ «Σημερινὴ ἐποχὴ» 9-10-1949: «Μετὰ νύκτα ἐρωτικὴν ἀκολουθήσαντα κραιπνῶν, ἥς τὴν πραγματικότητα καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Ζολᾶ κάλαμος θὰ ἐμείου ἐν τῇ περιγραφῇ, ἡσθανόμην ἐμαυτὸν κατὰκοπον καὶ ψυχρὸν, πρὸ τῆς θέας τοῦ ἀλαδαστρίνου στήθους, τῶν λευκῶν καὶ τρυφῶν ὠλελῶν καὶ τῶν ὠραίων γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς Ἰωάννας, οὐδένα δὲ κινισμὸν ἐρωτικὸν μοὶ διηγείρον τὰ κοράλλινα καὶ ὑγρὰ αὐτῆς χεῖλη καὶ τὰ προσψαύοντά με κανονικότερα τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος μῆλα». Ραμπαγὰς, ἔτ. Ε' ἀρ. 447, 5-1-1883. Ἄς σημειώσουμε μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ πῶς τ' ἀγνωστὰ τοῦ Ρ. ἔργα, ποὺ ἔτυχε νὰ βροῦμε τελευταῖα εἶναι τόσο πολλὰ, ὥστε καταστάει πιά θρόλος ἡ ἰδέα πῶς αὐτὸς ἦταν ὀλιγογράφος.

(120) Καὶ στὴν εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία κανεῖς ὡς τὰ τώρα δὲ μπόρεσε ν' ἀνακαλύψει ποιὸς κρυβότανε κάτω ἀπὸ περίφημα στὴν ἐποχὴ τους ψευδώνυμα, ὅπως τὸ Corsaire στὴ Γαλλία.

(121) Στὴν «Ἑστία» 1879 καὶ 1880 ἔδημοσίευσε ὁ Βλ. τίς «Ἀθηναϊκὲς ἐπιστολές» μὲ τὸ ψευδ. Σοφία.

(122) Βλ. Μ. Ἑλλήν. Ἑγκυκλ. τ. ΚΔ' Γ. Βαλέτα λέξη Ψευδώνυμο. Ἐπίσης Δ. Μάργα-

ρη «Ραμπαγὰς»: «Ἡμερ. Μ. Ἑλλήν. Ἑγκυκλ.» 1928, σ. 434.

(123) Πίνακα μὲ ψευδώνυμα νεοελληνικά, παρμένα ὅμως ἀπὸ βιβλία ποὺ ἐκδοθήκαν αὐτοτελῇ, βλ. Δημ. Μάργαρη: «Βιβλιολογία καὶ Εἰδωλοθηκονομία», πρόλογος Γ. Χαριτάκης, Ἀθήναι 1939, σ. 84—87. Γενικότερο πίνακα, μὲ μικρὲς ὅμως ἀνακρίβειες, βλ. Μ. Ἑλλήν. Ἑγκ. δ.π.

(124) Ἡ πιὸ πετυχημένη ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ «Παναγία Θαυματουργὸς», Ραμπαγ. ἔτ. Β', ἀρ. 175, 17-4-1888. Τὴν ἔχει μεταφράσει ἀριστοτεχνικά κι' ὁ Βλάχος. Βλ. Ἑρρ. Χάινε Τραγούδια, μεταφρ. Ἀ. Βλάχου, 1887, σ. 89—104. Ἀναδημοσ. σὲ Ἀνάλ. τ. Β' σ. 231—234.

(125) «Τὸ σπῆτι τοῦ». Πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ «Ἡμερολόγιο Ραμπαγὰ τοῦ 1878» 1879, σ. 61—73.

(126) Γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν ἔστω καὶ ἡ παρακρινὴ μποροῦσε νὰ βρεθῇ ὁμοιότητα στοὺς δύο τοὺς σχετικὰ μὲ τὸ ὕφος, ἀναγκαστήκαμε νὰ διαβάσουμε ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Ἰω. Καμπούρογλου: 1) Μαρία καὶ Λέανδρος, Διήγημα, 1868. 2) Ἡ Ἀκρόπολις, ποίημα, 1871, 3) Φαέθων, ποίημα, 1871. 4) Πατρίς—Νεότης, ἑλληνικαὶ ποιήσεις, 1873, 5) Ἐπὶ τῇ διακοσμιότητι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλδερῶν, 1881. 6) Διὰ τὰ παιδία (μικρά, μεγαλῆτερα, μεγάλα) 1891. 7) Ἑλλάς—Κουτσόφλια, 1898. 9) «1900», ποιητικὴ συλλογὴ, 1900. Ἐπίσης κι' ὅσα μπορέσαμε νὰ βροῦμε ποιήματά του ποὺ ἔγραψε μὲ τὸ ψευδ. Φλόξ, ὅπως στὴν «Ποικίλῃ Στοᾷ» τοῦ 1887, σ. 263 καὶ στὸ ἴδιο ἡμερολ. τοῦ 1882 σ. 282—283 τέσσερα ἄλλα ποιήματά του. Ἄς σημειώσουμε μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία πῶς στὸ τελευταῖο αὐτοῦ ἡμερολόγιο σ. 286—288 βρίσκονται μερικά ἀγνωστὰ ποιήματα τοῦ Παλαμά μὲ τὸν τίτλο «Στίχοι κατὰ τὸν Ἀῖνα». Ἐτυχε νὰ χουμε βρεῖ κι' ἄλλα του πολλὰ, ὅπως διόλου ἀγνωστὰ κι' αὐτά, ποὺ ἐλπίζω κάποτε νὰ παρουσιαστῇ ἡ εὐκαιρία νὰ τ' ἀνακοινώσω.

(127) Πρωτοδημοσιεύτηκε μὲ τὴν ὑπογραφή Α. Α. στὸν «Ἀσμοδαῖο» ἔτ. Α' ἀρ. 52 11-1-1876 καὶ ξαναδημ. στὸ «Ραμπαγὰ» 20-12-1879, ἀπ' ὅπου παίρνοντάς το ὁ ἀκούραστος τῶν γραμμάτων μας ἐρευνητὴς κ. Κατσίμπαλης τὸ ἀνεκοίνωσε στὴ «Ν. Ἑστία» τ. 374, 1-1-1943 σ. 44.

(128) Βλ. «Ραμπαγὰ», ἔτ. Β', ἀρ. 163, 6-3-1880.

(129) Βλ. Ἰω. Κ. Καμπούρογλου: «1900. ἔκδ. Εἰκονογραφημένη», 1900. Ἐκτὸς ἀπὸ ποιήματα τοῦ Καμπ. ἀπὸ τὸ Ραμπαγὰ μὲ τὸ ψευδ. Φλόξ, ξαναδημοσιεύονται ἐδῶ κι' ἀπ' ἄλλου, μὲ τὸ ἴδιο πάλι ψευδώνυμο πρωτοδημοσιευμένα, ὅπως στὴ σ. 302—303 ἡ «Μία τρελλὴ» παρμένη ἀπὸ τὸ «Ἡμερολόγιο τοῦ Ραμπαγὰ», 1878, σ. 78.

(130) Βλ. παραπάνω.

(131) Τὰ περισσότερα πεζὰ τοῦ Λασκαράτου ἀπὸ τὸν «Ἀσμοδαῖο» ξαναδημοσιεύθηκαν στὴν ἔκδ. Ροῖδη ἀπὸ τὸν Γαιροφύλα τ. Β' σ. 310—

318. Δὲν περιλαμβάνονται ὅμως ἐκεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα πεζογράφημα καὶ τὰ ποιήματά του «Ἄη-Βασίλης» (βλ. γι' αὐτὸ παραπάνω σημ. 127), καθὼς καὶ μὲ τὸν τίτλο «Ὁ ντεμπέλης» καὶ «Τὸ παιδί καὶ ἡ μάνα» ἀνυπόγραφα δημοσιευμένα, μὰ ποὺ δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία, κρίνον-τας ἀπὸ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὄφος πῶς εἶναι κι' αὐτὰ τοῦ Λασκαράτου. Βλ. «Ἀσμοδαῖος» ἔτ. Α' ἀρ. 10, 12-3-1875. Ὅπως διόλου ἄγνωστα τοῦ Λ. ἔργα, ποιήματα καὶ πεζά, ἔτυχε νάχουμε μαζέψει πάρα πολλὰ, κυρίως ἀπὸ τὰ περ. «Ραμ-παγᾶς», «Μαῦσαι», «Κυψέλη», ἡμερ. «Ποικίλης Στοᾶς» καὶ «Ἐθνικὸν Ἡμερολ. Σκόκου».

(132) Τὸ ἀναφέρουν καθαρὰ ὅσοι ἀσχολη-θῆκαν εἰδικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ροΐδης, ὅπως ὁ Ἀν-δρεάδης (ἔργα Ρ. τ. Α' σ. κγ') καὶ ὁ κ. Πα-ράσχος (Ἐμμ. Ροΐδης, σ. 128—146). Τὰ ἴδια λέει κι' ὁ Ταγκόπουλος, μὲ τὴν προσθήκη πῶς τὴν ἐποχὴ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ «Ἀσμ.», καθὼς κι' ὅταν ἔδωγαν τὸ σατιρικὸ «Ἄστυ» ποὺ τὸν διαδέχτηκε, κάθε τσουχετήρ σάτιρα προ-σωπικὴ ποὺ δημοσιευότανε σ' αὐτά, πιστευότανε ἀπὸ πολλοὺς πῶς τὴν εἶχε γράψει ὁ Ρ. καὶ μάλιστα ὁ γνωστὸς τότε δημοσιογράφος Κωνστ. Σακελλαριάδης, ἀδερφὸς τοῦ πατέρα μου, ἔγρα-φε γι' αὐτὸ τὸ λόγῳ πάντοτε μὲ πνεῦμα μαχη-τικὸ ἐναντίον τοῦ Ροΐδης. Βλ. Δημ. Π. Ταγκό-πουλου «Φιλολογικὰ Πορτραῖτα 1886—1920», Ἀθήνα, 1920, σ. 71—72. Πρὸβλ. Κ. Παράσχου «Ν. Ἑστία» ἔτ. Κ' τ. 465, 15-11-1946 σ. 1190. Ὁ τελευταῖος, διευθυντὴς τῆς «Γνώμης» καὶ τῆς «Φωνῆς τοῦ Λαοῦ», τὴν ἴδια ἐκδῆλωνε πολεμικὴ κι' ἐναντίον τοῦ Λασκαράτου, μὰ κι' αὐτὸς στὸ «Λύχνος» του τοῦ ἀπαντοῦσε μὲ σάτιρα λιβελ-λογραφικὴ. Βλ. Ἱ. Ζερβὸ Διαλ. Φ. Σ. Παρν. περὶ ἑλλήν. ποιητ. 10^ο αἰῶνος, ἔκδ. Α' 1917, σ. 32—33. Κι' ὁ κ. Καμπάνης ἀκόμη, στὸ τέ-λος τῶν κρίσεών του γιὰ τὸ Ρ. (πρόλογος Πά-πισσας Ἰωάννας), ἀναφέρει πῶς αὐτὸς ἔγραψε καὶ στὸ «Ἄστυ». Ἐπίσης καὶ στὸ τελευταῖο δι-ελίῳ γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σουρή, ἀνα-γράφεται σφαλερὰ (βλ. παραπάνω) πῶς ὁ Ροΐδης, καθὼς καὶ ὁ Βλάχος, γράφανε καὶ στὴ δευτέρα περίοδο τοῦ «Ἀσμοδαῖου». Τὸ ἴδιο ἀ-ναγράφει καὶ ὁ κ. Γ. Μ. Βαλέτας στὴ Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. ΚΒ' στὴ λ. Γεώργιος Σουρή.

(133) «Ἀσμοδαῖος» 8-1-1884 σ. 4. Ἀρχί-ζει:

Ἀπ' τῶν Ἰσπανῶν τὴ χώρα, καλῶς ἦλθες, ὦ
(ἱππότη, γιὰ νὰ μᾶς τινάξεις πάλι τὴ φτωχὴ μας τὴν
(καπτότα.

(134) Τὴ δίψα τοῦ εὐκόλου χρηματισμοῦ ἀ-πὸ κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ χρηματι-στηρίου, τὰ καταστρεπτικὰ τῆς ἐπακόλουθα καὶ γενικὰ τὴν ἀκατάσχετη τάση γιὰ τὸν εὐκόλο πλουτισμό, σὲ πολλὰ του δημοσιεύματα τὴν ἔ-χει καυτηριάσει ὁ Βλάχος, ἀμείλιχτα σατιρίζον-τας αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοὺς κερδοσκόπους. Ἀνα-φέρουμε μερικὰ παραδείγματα, παρμένα ἀπὸ τ'

Ἀνάλεκτα, τ. Α': «Υἱὸς ἐκ πατρὸς» σ. 171—187, ὅπου ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν ἑνὸς νέου δι-κηγούρου ποὺ αὐτοκτόνησε ἐξ αἰτίας τῆς κατα-στροφῆς τοῦ αὐτοκτονήσαντος χρηματιστήριου. «Τὰ χρήματά» σ. 148—170. Σατιρίζει τὸ πάθημα ἑνὸς πλοῦ-σιου χρηματιστῆ, ποὺ ἄδικα πᾶσκισε μὲ χρη-ματά ν' ἀλλάξει τὸν ἐντιμὸ χαρακτήρα ἑνὸς πτωχοῦ ἀνθρώπου. Ἐπίσης «Λαυριακὴς μετο-χῆς ἀπομνημονεύματα» σ. 29—62, «Ὁ πρῶτος λαχνὸς» σ. 119—147, καὶ «Ἄρτος πιτυρίτης» σ. 364—365.

(135) «Ἀσμοδαῖος» 1-1-1884. Τὸ περίερ-γο εἶναι πῶς κι' ὁ Ροΐδης ποῦχε χάσει ὅλην τὴν περιουσίαν σ' ἐπιχειρήσεις τοῦ χρηματιστή-ριου καὶ γι' αὐτὸ μὲ τόση ὀξύτητα σατιρικὴ στηλίτευσε τοὺς κερδοσκόπους αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἔχει γράψει τὴν παρακάτω ἀγνωστὴ παρωδία τοῦ γνωστοῦ μύθου τοῦ La Fontain «La cigale et la fourmi» δημοσιευμένη μὲ τὴν ὑπογραφή R. στὸν «Ἀσμοδαῖο» 21-2-1882. Ἐχει σχέση, φαίνεται, μὲ κάποια τότε μετοχή, «Ἐνωσις» τό-νομά της, κι' ἀποτελεῖ τὴ μοναδική του συνερ-γασία στὴ δευτέρα περίοδο αὐτοῦ τοῦ περιοδι-κοῦ.

L' UNION

L' union ayant monté
Tout l' été,
Se trouva fort dépourvue
Quand la baisse fut venue.
Plus d' argent, plus de Crédit
Pour payer point de répit.
Elle alla crier famine
Chez la Banque sa voisine,
La priant de lui prêter
Quelques millions pour tripoter
Jusqu' à la hausse nouvelle.
Je vous payerai, lui dit-elle,
Fin prochain, delai légal,
intérêt et principale.
La Banque n' est pas prêteuse,
C' est là son moindre défaut
Que faissiez-vous au temps chaud?
Dit-elle à cette empunteuse.
Chaque jour de tout venant
J' achetais, ne vous deplaise,
Vous achetiez? j' en suis fort aise...
Eh! bien! Vendez maintenant.

(136) Βλ. «Ἑστία» 19-7-1920: «Ἄγγελος Βλάχος» ἀνυπόγραφο. «Πινakoθήκη», ἔτ. Κ', τευχ. 231—232 Μάιος—Ἰούνιος 1920 σ. 21, Κ. Παλαμὰ «Ἄγγελος Βλάχος», «Ἐμπρὸς» 20-7-1920, καὶ τὸ «Τὸ τέλος τοῦ Ἄγγελου Βλά-χου», ἔ.π. σ. 68—69, Φώτου Πολίτη «Ἐνας Ἀν-θρωπὸς» «Πολιτεία» 8-12-1933 καὶ προπαντὸς Γ. Δροσίνης, «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου», σ. 224.

(137) Ὑστερ' ἀπὸ τὸ τέλος τῆς στροφῆς αὐτῆς ὁ Πολίτης σημειώνει: «Ἐπονται καὶ ἄλ-λοι χαρακτηρισμοὶ ἄλλων προσώπων, ποὺ εὐκο-

λα μποροῦν νὰ τ' ἀναγνωρίσουν ὅσοι ξέρουν ἐκείνη τὴν ἐποχὴν.

(138) «Τὸ «τέλος» τοῦ Ἀγγελοῦ Βλάχου» δ.π. σ. 66. Δημοσιεύθηκε κ' ἀπὸ τὸν Φ. Πολίτη, «Πρωτὰ» 8-12-1933 καὶ Γ.Α. Βλάχου «Καθημερινή» 25-3-1938. Ἀνακοινώνοντάς το ὁ Παλαμάς σημειώνει: «Τὸ ποίημα τοῦτο τὸ ἄκουσ' ὅπῃ τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ. Τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ κρατήσω ἀντίγραφον. Μὲ κάποιον δισταγμό, σὰ νὰ μὴ τὸ νόμιζε ἄξιο τέτιος φροντίδας, πρόθυμα στὸ τέλος μοῦ τὸ ἔδωκε μὲ τὴν παράκληση νὰ μὴ τὸ φέρω στὴ δημοσίωσή του, ἐνδὸς ζώσας. Εἶναι κάποτε ἡ περιφάνεια τῶν ποιητῶν ποὺ τοὺς κάνει νὰ ντρέπονται γιὰ τὸ γυμνάσιόν τους.»

(139) Βλ. «Λυρικά ποιήματα» σ. 31, «Ἐπὶ τῇ θαντὴ τῆς νεάνιδος Σοφίας Π...».

(140) Βλ. παραπάνω σημ. 29.

(141) Βλ. Γ. Α. Βλάχου «Καθημερινή» 25-3-1938 καὶ κυρίως Φ. Πολίτη «Πρωτὰ» 8-12-1933. Ὁ τελευταῖος ἀναγράφει πὺς στοὺς γάμους τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου ἡ βασίλισσα Ὀλγα ζήτησε ἀπὸ τὸ Βλάχο νὰ χορέψῃ, ἀνοίγοντας ἔτσι τὸν ἀνακτορικὸ χορὸ, μὰ ὁ ἡλικιωμένος ὁπωσδήποτε τότε πρεσβύτερος ἀρνήθηκε ὑπενθυμίζοντας πὺς ἀρχισαν πιά νὰ τὸν θαλαύουν τὰ χρόνια. Ὁ Ροῖδης ὁμῶς, ὅταν ἦταν στὴν ἱδία ἀπάνω-κάτω ἡλικία μὲ τὸ Βλάχο καὶ σὲ κάποιο ἀποκριτικὸ οἰκογενειακὸ bal costumé τοῦ ἔλαχε νὰ ἐμφανιστεῖ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Κιζ-λάραγα, τὴν παραμονὴ τοῦ χοροῦ, στίς γενικὲς δοκιμὲς, ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησιν τῆς οἰκοδεσποίνης ἂν ἔχει ὅ,τι τοῦ χρειάζεται, ἀπάντησε ἀμέσως: «Μάλιστα, κυρία μου, καὶ κάτι παραπάνω, Ροῖδη Ἔργα, ἔκδ. Ἀνδρ. «Τὸ πνεῦμα τοῦ Ροῖδου» σ. ρκα'. Καθὼς εἶναι γνωστὸ, κιζ-λάρ-ἀγάς (= ὁ ἀφέντης τῶν κοριτσιῶν), λεγότανε ὁ ἀρχηγὸς τῶν μαύρων εὐνοῦχων τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων. Κιζλάραγας πάλι ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ψευδώνυμα τοῦ Ροῖδης στὸν «Ἀσμοδαῖο». Βλ. ἔτ. Α' ἀρ. 58, 22-2-1876.

(142) «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 46, 7-12-1875.

(143) «Λυρικά Ποιήματα» σ. 107. Γράφτηκε τὸ 1865.

(144) Βλ. Μιχαὴλ Μητσάκη «Φιλολογικά ἔργα τακτοποιημένα καὶ φροντισμένα ἀπὸ τὸν Δημ. Π. Ταγκόπουλον, τ. Β', Ἀθήναι, 1922». σελ. 8—9.

(145) Τὸ ποίημα δημοσιεύτηκε στὴ «Νέα Ἑστία» τ. 12', τ. 200, 15-4-1935 σ. 398 καὶ σ' ἀκόλουθα τεύχη γραφτῆκαν σχόλια γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸν Γ. Θεοτοκά (σ. 446), Μ. Κ. Μιχαηλίδη (σ. 492) καὶ Μ. Ἀργυρόπουλο καὶ Ἑλλή Μακρίδου (σ. 545).

(146) Βλ. «Ἀπόκρεω καὶ προσωποδοφοί»: «Ἑστία», τ. Α' 1876, ἀρ. ὁ σ. 91—93.

(147) Στὸ ποίημά του «Παιδικαὶ ἀναμνήσεις» ὁ Σουρὴς γράφει τ' ἀκόλουθα σχετικὰ μὲ τοὺς μακεδόνους:

Νὰ κι' αὐτὸ... πὺς τὸ θυμοῦμαι... μὰ δρα-

(δεῖα τῆς Τυρηνῆς

ἐντυσαν ἐμένα μόνο

Στρατιώτῃ Μακεδόνα

Καὶ μ' ἐπήγανε σὲ φίλους καὶ καμπόσους συγ-

(γενεῖς

Κι' ἐκαμάρωσαν τὸ κράνος, τὸ χρυσὸ πουκάμισό

(μου,

Κι' εἶπαν ὅλοι: τὸ χρυσὸ μου!

(«Διάπλασις τῶν Παίδων», περ. β' τ. 16, ἀρ. 20—21 18—25-4-1909, σ. 174).

(148) Ἀνάλογα ἐκφράζεται καὶ σ' ἄλλα του δημοσιεύματα: «Ἦρκει νὰ σοῦ περιγράψω τὴν ἐκλογικὴν ἐκστρατεῖαν τῶν ὑποψηφίων μας βουλευτῶν, τὰ γλυκερά των μειδιάματα, τὰς μελισταγεῖς πρὸς τὰς καὶ τὰς χονδράς των ὑποσχέσεις. Ἀνάλ. τ. Α' σ. 284. Βλ. ἀκόμα τὸ «ἐπιμύθιον» τοῦ ἀνατολικοῦ μύθου «Ἡ μπογασα»: «Καὶ θὰ τὸ κατορθώσῃ εὐκόλως, ὑποθέτομεν, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμῇ μερικὰ προγράμματα ὑποψηφίων βουλευτῶν καὶ μερικὰς ἐπαγγελίας δημοσίων ἀρχόντων», Ἀνάλ. τ. Β' σ. 202.

(149) Βλ. Ρεμβασμὸς ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Μαρίας Πικέρη, τὸ γένος Μωραΐτινη, «Παρθενών», τ. Α' (1871—1872) σ. 51.

(150) Βλ. «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 9, 2-3-1875.

(151) Βλ. γι' οὗτὸν τὸ διδλίο τοῦ Ζαλλώνη, παραπάνω σημ. 82.

(152) Πάρα πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἀναγράφει ὁ Ροῖδης στὸν «Ἀσμοδαῖο».

(153) «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 9, 2-3-1875.

(154) Τὸ ποίημα αὐτό, φαίνεται, πὺς εἶχε κάνει μεγάλη ἐντύπωση τότε τοῦ δημοσιεύτη, ἂν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ ποὺ παραθέτομε μίμησιν του μὲ τὸν τίτλο «Ὁ ὀψίπλουτος». Πάνε χρόνια πολλὰ ποὺ τὴν εἶχαμε ἀντιγράψῃ ἀπὸ κάποιο περιοδικὸ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, χωρὶς ὁμῶς νὰ σημειώσουμε κ' ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως καὶ τὸνομα τοῦ ποιητῆ: Ἀνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, — πολὺτροπον, ὅς μάλα πόλλα — κλέπτων ἐμόχθησε — κ' ἐναποθήκευσε — κ' ἔχει ἀπ' ὅλα — Οὐκ εἶχεν ἄλλοτε τὰ ἐπιτήδεια — οὔτε κριθάρι — κ' ὁμῶς κρέατα — τρώγων ἐπάχυνε — σὰν τὸ μουλάρι. — Πένης ἦν ἄλλοτε ἄγων πρὸς πώλησιν — ἔυδι κ' ἀλάτι, — νῦν ἐμεγάλωσε — κ' ἔχει θεόρατο — ἓνα παλάτι. — Ἦσθιε λάχανα, κοκκινोगούλια καὶ ἀγριάδα, — νῦν ὁμῶς γέγονεν — ὑφιλοκάπελος — κ' ἔχει θελάδα. — Ἀνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, — ὅς ἄλλοτε ἔβασκεν αἶγας — κ' ἄρπαξε κ' ἔκλεψε — κ' ἔγινε μέγας.

(155) Βλ. «Ἡ Ἑσπερίς τοῦ κυρίου Σουσαμάκη»: Ἀνάλ. τ. Α' σ. 62-79, «Τὰ ἐμπορικά καὶ αἱ κυρίαί»: Ἀνάλ. τ. Α' σ. 400—405, «Ἡ κυρία δέχεται»: Ἀνάλ. τ. Α' σ. 119—424, «Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ νέου ἔτους»: Ἀνάλ. τ. Β' σ. 382—383.

(156) «Ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἀγγελοῦ Βλάχου. Β' ὁ Κωμωδιογράφος: «Καθημερινή» 24-10-1948.

(157) Στη μετάφραση μιανής κωμωδίας του Sardou, βρίσκουμε την ακόλουθη σημείωση του "Αγγελου Βλάχου: «Περίεκοψα καὶ ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω μικρὸν μέρος τοῦ διαλόγου, ἰκανῶς παρακεκινδυνευμένον». Βλ. «Οἱ καλοὶ μας φίλοι, κωμωδία εἰς πράξεις τέσσαρας ὑπὸ Βικτωριανοῦ Sardou κατὰ μετάφρασιν Ἀγγέλου Βλάχου, Βιβλιοθήκη Μαρσαλῆ, ἐν Ἀθήναις, 1906», σ. 181. Δὲ μπορέσαμε νὰ δροῦμε τὴν κωμωδία «Nos intimes» τοῦ Sardou, γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε τί γραφόντουσαν στὰ μέρη ποὺ περικοπήσαν, μὰ εἶναι γνωστὸ πῶς στὰ ἔργα τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ συγγραφέα δὲν ὑπάρχουν ἀποσπάσματα καὶ τόσο πολὺ «παρακεκινδυνευμένα». Στὰ πρῶτα του ὁμως νιὰτα, ἔγραφε στίχους, ὅπως οἱ ἀκόλουθοι, γραμμένοι τὸ 1857:

Εἰς τὴν ἀγκάλῃν τὴν λευκὴν σου
χθὲς δρόαυ, φίλῃ, ἐκοιμήθην
καὶ εἶχον κάλυμμα τὴν κόμην
τὴν βοστρυχῶδη καὶ ξανθὴν σου.

Βλ. «Ὀνειρον»: Λυρ. Ποιήμ. σ. 4.

(158) Κωμωδία, 1871, σ. 176—177.

(159) Βλ. «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 27, 26-7-1875.

(160) "Ἀς σημειώσουμε πῶς μὲ τὴ λέξη Ἑκείνη ὑποδηλώνουν, φανταστικὲς συνήθως ἐρωμένες, πολλοὶ σύγχρονοι τοῦ Βλ. ποιητές, ὅπως ὁ Βασιλειάδης καὶ κυρίως ὁ Ἀχ. Παράσχος. Ὁ Βλάχος μεταχειρίζεται αὐτὴ τὴ λέξη καὶ στὸ ποιήμα του «Ἀναμνήσεις»:

Τοὺς στίχους τὸτ' ἀφίνοντας ἐλάλουν δι' Ἑ-
(κείνην.

(Λυρικά ποιήματα, σ. 110).

(161) Φαίνεται πῶς πραγματικὰ κάποια φιλολογικὴ «ἔρις» εἶχε γίνεи τότε σχετικὰ μὲ τὴν κυριολεξία τῆς λ. δεσποινίς, ἂν κρίνουμε ἀπ' ὅσα ἔγραψε τότε ὁ Ροῖδης: «Ἄν δεσποινίς κατὰ Βλάχον ἢ δεσποσύνη κατὰ Μάγνην, ἢ κόρη κατὰ Γεωργιάδην, παρακεντὲν τοῦ Κόντου, ἢ matma-zei κατὰ Dandy, ἢ τσοῦπα κατὰ Ἀχολον ἢ κοπέλα κατὰ Βολτέραν, ἢ κουρίτζι μὲ συμπάθειου κατὰ Κατζικαπὴν, ὁ «Ἀσμοδαῖος» θὰ ἀποφανθῇ εἰς προσεχὲς φύλλον». Βλ. Ροῖδης "Ἔργα, ἐκδ. Καιροφύλα, τ. Β', σ. 81—82.

(162) Στὸ ἀφήγημά του «Πρῶν καὶ νῦν Ἀθήναι» βλέπουμε μιὰ ἀνάλογη ἔκφραση: «νεανίσκους σεισοπυγίζοντας δίκην ἑταιρίδων». Ἀνάλ. τ. Α' σ. 209.

(163) Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν «Ποικ. Στοὰ» τοῦ 1884 καὶ περιλαμβάνεται καὶ στ' Ἀνάλεκτα, τ. Α' σ. 208—230.

(163α) Βλ. «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 10, 12, 3-1875 καὶ ἀρ. 11, 21-3-1875.

(164) Ἡ θέα τοῦ Λυκαβηττοῦ ἔφερνε στὸ Βλ. παλιὲς ἀναμνήσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρόλογου τῶν Λυρικών του ποιημάτων, ἀφιερωμένων στὸ φίλο του Ἀναστάσιο Βυζάντιο:

«Ἐνθυμῆσαι, Ἀναστάσιε, τοὺς ὥραίους ἐκείνους τῆς πρώτης καὶ καλλίστης ἡμῶν νεότητος χρόνους, καθ' οὓς δεκαεπταετίες μόλις τοῦ Πανεπιστημίου φοιτῆται — ἄληθινοί μόνις — ἀνερχώμεθα τὴν πρωΐαν, πρὶν ἢ εἰς σημερινὰν ταραδόσεων ἡ ὥρα, εἰς τὰς θυμοσπάρτους πλευρὰς τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἵνα τρυφήσωμεν θεώμενοι ἔνθεν μὲν ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον, ἐκείθεν δὲ τὴν πόλιν ἀφυπνοῦσαν ὑπὸ τὸν διαφανὴ πέπλον τῆς ἑωθινῆς ὁμίχλης».

(165) Λεπτομέρειες γιὰ τὴν τολμηρὴ κλοπὴ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου τὸ 1867 ἀπὸ τὸν Λεώκοβιτς κι' ἄλλα τέσσαρα κακοποιὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ποὺ ἔγινε μὲ τὴ χρησιμοποίηση μιανῆς ὑπὸνῳου, βλ. Μεγ. Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλ. τ. Β', λ. Ἀθήναι (Ἀστυνομία).

(166) Ὁ Κορέσιος, ὕστερ' ἀπὸ λίγους μῆνες, εἰρωνεύτηκε στὴν «Ἐκλεκτικὴ» τοῦ τὸ Βλάχο γιὰ μιὰ μετάφρασή του. Βλ. δ. π. σημ. 47.

(167) Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Ἀμπελάς ἐγκωμιάζει τὸν Βλάχο σὲ μιὰ διάλεξή του γιὰ τὸν Ὁρφανίδη καὶ τὴν ἐποχὴ του. Βλ. Διαλ. Ἑλλήν. Ποιητῶν 19' αἰῶνος, 1916, τ. Α' σ. 9.

(168) Γιὰ τὴν ἀντιπάθειά του πρὸς τὸν Ἀφεντούλη βλ. δ. π. σημ. 42.

(169) Βλ. Ροῖδης Ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρεάδης. 1913, τ. Ε' σ. 94. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ροῖδη ποὺ ἀναφέρουμε, εἶναι τ' ἀκόλουθο: «... θὰ ἡγόμεθα νὰ εὐχρηθῶμεν ὅπως τάχιστα ἐκλείψῃ πᾶν ἵχνος γκιωνικῆς, ἀχολικῆς, τακικῆς, παπαδικῆς καὶ λαδοπουλικῆς πρωτοτυπίας...».

(170) Βλ. «Ἀσμοδαῖος», ἔτ. Α', ἀρ. 12, 23-3-1875.

(170α) Ὁ Σ. Καρύδης ὕστερ' ἀπὸ τὸ Βουτσιναῖο διαγωνισμὸ τοῦ 1863, ὅπου βραβεύτηκε «Ὁ λοχαγὸς τῆς Ἐθνοφυλακῆς» τοῦ Βλακάτ τοῦ δικό του δράμα «Τὰ τέκνα τοῦ Δοξαπατρῆ» πήρε μόνον τὸν ἔπαινο, ἔκανε μιὰ βίαιη ἐπίθεση ἐναντίον τῶν ἀγωνοδικῶν καὶ τοῦ Βλάχου.

(171) Σχετικὰ μὲ τὸν ἀναδρασμὸ τοῦ κινου, χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφθηκαν στὸν «Ἀσμοδαῖο», στὸ ἴδιο φύλλο ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ ποίημα αὐτὸ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς στήλης τοῦ «Πολιτικοῦ δελτίου»: «Τὸ βαρόμετρον τῆς κοινῆς γνώμης ἐκυμαίνεται μεταξὺ θυέλλης καὶ καταιγίδος. Οἱ πολῖται μετεβάλλοντο εἰς κοσσοφους ἅμα ἔδλεπον βουλευτὴν οἱ κ.κ. Βλάχος, Καμπούρογλου καὶ Βαμπᾶς ἐκρότουν πᾶσαν πρωΐαν ὡς συνταγματικὰ ἡφαίστεια...».

(172) Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἀνώμαλὴ ἐκείνη κατὰστασις ἐξ αἰτίας τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ Βουλγαρχὰ καὶ τῶν ὑπουργῶν του, ποὺ γι' αὐτοὺς κάνει ὑπαινιγμούς στὸ ποιήμα του αὐτὸ ὁ Βλάχος, βλ. Ἐπαμεινώνδα Κ. Κυριακίδης Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β' 1892 σ. 528—541. Πρβλ. τὰ σχόλια Ἀνδρεάδης στὸ ἄρθρο τοῦ Ροῖδης «Περὶ τῆς δι' ἀχρόου ὑπουργικῆς λύσεως τῆς στηλιτικῆς κρίσεως» (ὑπογραφή Ευ-άγγελος Ξηραδάκης). Ἔργα Ροῖδης, ἐκδ. Ἀνδρεάδης, τ. Ζ', σ. 21 καὶ 24.

(173) Βλ. Ροΐδη "Εργα, έκδ. Καιροφύλα, τ. Β' σ. 160—163.

(174) «'Ασμοδαίος», έτ. Α', άρ. 35, 21-3-1875.

(175) «'Ασμοδαίος», 1-6-1875. Για την έκθεση αυτή του Ζαππείου γράφει ειρωνικά κι' ο Ροΐδης με τὸ ψευδώνυμο Μ. Μαυροποντέν σε προηγούμενο φύλλο του «'Ασμοδαίου» (18-5-1875).

(176) 'Αξιοσημείωτη άπ' αυτά είναι μιὰ εἰσαγωγή του, γραμμένη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1900 στὸ διδύκιο τοῦ Πολ. Δημοτρακόπουλου «Αἱ δύο διαθήκαι. Κοινωνικὴ μελέτη. Εἰσαγωγή ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγέλου Βλάχου, Ἀθήναι 1900». Μὲ τὸ συνηθισμένο του πνεῦμα τῆς ἀπαισιοδοξίας ποὺ τὸν χαρακτηρίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ τὰ νιάτα, μιλώντας ἐδῶ (σ. 1') γιὰ τὴν πλάνη, ποῦ, παρ' ὅλη τὴ διάψευση τῶν ἐλπίδων, φέρνει ἡ εὐτυχία σ' ὀρισμένη ἀνθρώπων κατηγορία, λέει, κοντὰ σ' ἄλλα, καὶ τ' ἀκόλουθα: «... οὐδὲ συλλογίζονται πόσον ἀρρήκτως ὑπῆρξαν δυστυχεῖς, ὅτε ἡ σκυθρωπὴ ἀλήθεια ἀνέστη μαῦρη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, ἀποκαλύπτουσα τῆς γυναικὸς τὴν προδοσίαν, καὶ τοῦ φίλου τὸν δόλον, καὶ τῆς δόξης τὸν ἐμπαιγμόν, καὶ τῶν μεγαλείων τὴν μηδαμινότητα.»

(177) Ἀπ' ὅσους ἀσχοληθῆκαν μὲ τὶς μεταφράσεις τοῦ Βλ., οἱ περισσότεροι μόνο ἐγκώμια λένε γι' αὐτές. Ὁ Φῶτος Πολίτης μάλιστα γράφει γι' αὐτές τ' ἀκόλουθα: «Ἄν δὲν ἦταν ὁ καταστρεπτικὸς φόρος πρὸς τὴν ἐποχὴ — ἡ καθαρεύουσα — ποὺ τὶς ἐμάρανε, οἱ σαιξπηρικές μεταφράσεις τοῦ Βλάχου θὰ εἶχαν τώρα γιὰ μᾶς τὴ σημασία ποὺ ἔχουνε πάντα οἱ μεταφράσεις τοῦ Schlegel γιὰ τοὺς Γερμανούς». Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὸ ἔργο του τ. Β', 1938, σ. 262. Ἐπίσης τὶς ἐπαινεῖ καὶ στὴ σ. 21. Κι' αὐτὸς ἀκόμα ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης μιλάει εὐνοικά γι' αὐτές: «Κριτικὴ καὶ Ποίηση» 1919 σ. 250. Μερικὲς ὅμως ἀπὸ τὶς μεταφράσεις αὐτὲς τὶς κατακρίνανε οἱ ἀκόλουθοι: Ν. Κορέσιος (βλ. δ. παραπάνω σημ. 47), Παῦλος Νιρβάνας στὸ π. «Κριτικὴ», τ. Α' τεύχ. 1, 1-1-1903, σ. 23 καὶ ὁ κ. Α. Κουκούλας στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασής του τοῦ Λυρικοῦ Ἰντερμέδιου τοῦ Χάινε, έκδ. Γ. Βασιλείου (1919) σ. 6. Ἐπίσης κι' ὁ Ροΐδης σ' ἓνα του γράμμα στὸ Βαλαωρίτη γράφει: «Γνωρίζετε ὅτι μετέφρασε καὶ ἐκείνους τὴν Λίμνην θέλετε νὰ σὰς τὴν στεῖλω, ἵνα λουσθῆτε εἰς νάματα καθαρεύοντα;» Ροΐδη "Εργα, έκδ. Ἀνδρ. τ. Ε' σ. 28. Χαρακτηριστικὰ εἶναι πάλι ὅσα γράφει κι' ὁ Ταγκόπουλος στὸ «Νόημα» (έτ. Α' άρ. 1, 2-1-1903). Ἀφοῦ στὴν ἀρχὴ ὁμολογεῖ πὼς ὁ Βλ. μετέφρασε μ' ἐπιτυχία διάφορα ξένα ἔργα, ἐξακολουθεῖ: «Διὰ τὸν ἐκφυλισμὸν» ἡμπορεῖ νὰ λεχθῇ ἀξιόλογο ὅτι ὅπως τὸν ἔγραψε ὁ Nordau καὶ τὸν μετέφρασεν ὁ κ. Βλάχος, ἡμποροῦσε νὰ τὸν γράψῃ ὁ κ. Βλάχος καὶ νὰ τὸν μεταφράσῃ στὸ Γερμανικὸν Nordau. Ποτὲ ἄλλοτε ἡ στενοκεφαλιά δύο ἀνθρώπων — συγγραφέας καὶ μεταφραστοῦ — δὲν

παρουσιάσθῃ ἁρμονικώτερα ταιριασμένη. Ποιὸ τρόπο διάλεγε γιὰ τὶς μεταφράσεις ξένων ἔργων ὁ Βλ. μᾶς τὸ λέει στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασής του τῶν Ποιητικῶν Μελετῶν τοῦ Λαμαρτίνου σ. ε—ζ', καθὼς καὶ στὶς σ. ε—η' τοῦ πρόλογου τοῦ τῆς μετάφρ. τοῦ δράματος τοῦ Λέσσινγκ Νάθαν ὁ Σοφός. Οἱ πιδ' αξιοπρόσεχτες ἐξ ἄλλου μεταφράσεις τοῦ Βλ. εἶναι, ἂν δὲ γελιέμαι, ὅσες περιέχονται στὰ «Μαθήματα Δραματολογίας» τοῦ Saint Marc Girardin, έκδ. Μαρασλή, τ. 4, 1897—1899. Πολλὲς τοὺς μάλιστα ἐκεῖ ἀξίζουν πολὺ περισσότερο κι' ἀπ' τὸ πρωτότυπο.

(178) «'Ασματα σχολικά» (ἐκδοσις συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλήν. Γραμμάτων), 1880, καὶ δευτ. έκδ. ἀπὸ τῆς Φιλεκαπιδευτικῆς Ἑταιρείας, 1884. Γιὰ τὰ παιδιὰ πάλι μετέφρασε τοῦ Ἱ. Βέρν: «Ἡ περίοδος τῆς γῆς ἐν ἡμέραις ὀδοήκοντα» («Ἑστία» 1879) καὶ «Κινέζου παθήματα ἐν Κίνῃ» («Ἑστία» 1879—80). Πρῶτος καὶ καλύτερος μεταφραστὴς τοῦ Βέρν εἶναι ὁ Σκαλίδης. Πάνω σὲ μερικά του παιδικὰ τραγούδια ἔγραψε μουσικὴ ὁ Ρόδιος (Θ. Συναδινού: «Ἱστορία τῆς Νεοελλ. Μουσικῆς, 1919» σ. 331—332). Γιὰ τὰ σχολικά τραγούδια βλ. Γ. Γληνοῦ «Τὸ παιδαγωγικὸ τραγούδι» στὸ διδύκιο τοῦ Θ. Συναδινού «Τὸ ἑλληνικὸν Τραγούδι». Πέντε διαλέξεις, συναυλίας, Ἀθήναι, 1922. Γενικότερα γιὰ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία βλ. Π. Χάρη: «Ἡ παιδικὴ λογοτεχνία στὴν Ἑλλάδα», «Ἑλλήν. Γράμματα» 1927, σ. 339—344.

(179) «Εἰς τὸ λεῦκωμα τῆς Κυρίας ***: «Ποικίλῃ Στοᾷ» 1899, σ. 514—515. Κάτω ἀπὸ τὸ ποίημα ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία 22-6-1883. Ἀπὸ τὸ λεῦκωμα αὐτὸ δημοσιεύονται ἀκόμα καὶ στίχοι κι' ἄλλων ποιητῶν, ὅπως τοῦ Λασκαράτου (ἀγνωστοῦ ἐντελῶς), τοῦ Πολέμη καὶ τοῦ Ἀννίνου. Ἡ τελευταία στrophὴ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ μᾶς θυμίζει ὅσα γράφει στὸ δημοσίευσμά του «Ἀναμνήσεις Χριστουγέννων» Ἀνάλ. τ. Β' σ. 352—358. Παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα: «Εἶναι τὶσὺν ὦραιοι, τὶσὺν γοητευτικοί, τὶσὺν σκιεροὶ καὶ δροσῶδεις οἱ σταθμοὶ αὐτοὶ τοῦ παρελθόντος! Καὶ ὅσον χωρεῖ τὶς πρὸς τὰ ὀπίσω, τὶσὺν αἰσθάνεται τὸ στήθος αὐτοῦ εὐρυνόμενον, ὀλονὲν πρὸς αὔραν ποντίαν μακρόθεν ἐρχομένην, τὶσὺν ἀναβαλπαμένην τὴν καρδίαν του ἀπὸ τοῦ θερμοῦ ρεύματος τῶν παρωχημένων χρόνων.»

(180) Βλ. Κρ. Γ. Σουρῆ «Γεώργιος Σουρῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του», 1949, σ. 243, ὅπου ἀναγράφεται καὶ ἡ σάτιρα τοῦ Βλάχου.

(181) Γ. Α. Βλάχου «Καθημερινή», 25-5-1938.

(182) «Ἑστία», 24-4-1894.

(183) Ἐπαινετικὰ λόγια γι' αὐτόν, ὅταν ἔγινε ἀρχισυντάκτης στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων» βλ. π. «Ἑστία», τ. Β', σ. 351, «Ἀνὰ τὸ Ἄστυ».

(184) «Ἡ τριακονταετηρίς Χ. Ἀννίνου», 1900, σ. 21. Τὰ ἴδια γράφει ἐδῶ κι' ὁ Ροΐδης

(σ. 96) με λίγα λόγια που αποτελούν τὸ τελευταίον του πιά κριτικὸ σημείωμά του. Τὸ περίεργον εἶναι πὼς πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια, στὴν κριτικὴν του γιὰ τὶς κατωδίες τοῦ Βλ., ποὺ εἶναι καὶ ἡ πρώτη του κριτικὴ μελέτη, τελειώνει ἀκριβῶς μετὰ τὰ ἴδια λόγια ποὺ ἀναγράφει ἐδῶ γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλική ἀμοιβὴ τῶν δῶν γράφον στὴν Ἑλλάδα (Ροῖδη Ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρ., τ. Γ' σ. 23). Ὅσο γιὰ τὴν ἀμοιβὴ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μόνον ὁ Γαβριηλίδης τῆς «Ἀκρόπολης» ἐπλήρωνε ἡγεμονικὰ ὀρισμένους συνεργάτες. Ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ροῖδη πρὸς αὐτόν, ἀνακοινωμένη τελευταία ἀπὸ τὸν κ. Συναδινό, βλέπουμε πὼς γιὰ κάθε του μονόστιχον ἄρθρον πληρωνότανε 50 δρχ.: «Βῆμα» 5-5-1949. Ἀπὸ τοὺς διευθυντὲς πάλι τῶν περιοδικῶν, μόνον ὁ Μιχαηλίδης τῶν «Παναθηναίων» ἄρχισε νὰ πληρώνει τοὺς συνεργάτες. Ὁ Μητσάκης σὲ μιὰ ὄλο νεῦρα γραμμένη ἐπιστολὴ του, μιλάει ἀγανακτισμένος γιὰ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὶς ἐκμεταλλευτικὰς διαθέσεις μερικῶν ἀπὸ τοὺς τότε διευθυντὲς περιοδικῶν, καὶ τὶς ὁσες ἐξ αἰτίας τοὺς πέρασε δοκιμασίαι, ὑπόσχεται γὰρ τὶς διηγηθεῖ σὲ ἰδιαίτερον διβλίον μετὰ τὴν ἐπιγραφή «Οἱ ἐκδοταὶ ἐν Ἑλλάδι»: Μιχ. Μητσάκης Φιλολογικὰ ἔργα, τ. Β' 1922 σ. 67. Ὁ Ἀννίνος πάλι γράφει, πὼς γιὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς κύριου ἀρθροῦ μιᾶς ἐφημερίδας ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ γράφει, ὅταν εἶχε πρωτοῦρθεῖ στὴν Ἀθήνα, πῆρε γιὰ τὸν κόπον τοῦ ἀμοιβὴ «ἕνα καφὲν βαρὺν γλυκὸν καὶ μίαν κουλούραν!»: «Μελέτη» 1911, σ. 80.

(185) Στὸ π. «Διόνυσος», ἔτ. Α', 1901, σ. 75 ὑπάρχει μετὰ τὴν ὑπογραφή Μ(ποῆμ) (= Δημ. Χατζόπουλος) μιὰ κριτικὴ τὴν «Ἀναλέκτων», ὅπου, κοινὰ στ' ἄλλα, βλέπουμε καὶ τ' ἀκόλουθα: «Χάρις εἰς τὰς λίρας τοῦ κ. Μαρασλῆ ὁ γηραιὸς λόγιος τῶν Ἀθηνῶν κ. Ἀγγελος Βλάχος, πρῶν πρεσβευτὴς, πρῶν ὑπουργός, πρῶν κριτικός, πρῶν διηγηματογράφος, πρῶν ποιητής, πρῶν μεταφραστής, πρῶν λεξικογράφος καὶ ἤδη διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου — ἕνα εἶδος σχολαστικωτέρου Κλαρετὺ διὰ τὰς Ἀθήνας, — ἐξέθαπεν ὅλην τὴν γραφειοκρατικὴν σαπίαν τοῦ φιλολογικοῦ του παρελθόντος καὶ τὴν ἐδημοσίευσεν εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον τὸν μυρίζοντα μούχλαν τοῦ 62: Ἀνάλεκτα. Ὁ κ. Βλάχος ἔρχεται μετὰ τὰς μεγαλητέρας μωρίας αἱ ὁποῖαι ἐγράφησάν ποτε καὶ ζητεῖ νὰ διαβασθῇ σήμερον ὡς διηγηματογράφος. Ἡ παροιμία ὅτι «οἱ νέοι εἶνε θρασεῖς» διαψεύδεται, διότι ἰδοὺ καὶ εἰς γέρον λόγιος δεικνύων θρασυτήτα, τῆς ὁποίας τὸ μέγεθος δὲν φαῖδρυνει μόνον, ἀλλὰ καὶ φέρει καὶ τὴν ὀργὴν τῆς δικαιοσύνης. Χρειάζεται δὲ ὑπομονὴν κανεῖς ἐκατονταπλασίαν ἀπὸ τὴν τοῦ συγχρόνου τοῦ κ. Βλάχου ἰὼδ διὰ νὰ φυλλομετρήσῃ τὰς σελίδας ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ σχολαστικισμός, ἡ τυφλὴ ἀντιλήψις, ἡ μετριότης, ἡ ἔλλειψις αἰσθημάτων, τὸ παιδαριῶδες καὶ ἡ στενοκεφαλία ἀπετυπώσαν τὴν σφραγίδα των. Θὰ παρατηρήσῃ ἴσως κανεῖς, ὅτι κάποια χαρὰ μᾶς φωτίζει

ὕψωνοντας τὸ σφυρὶ κατὰ τῆς γεροντικῆς κεφαλῆς τοῦ σχολαστικωτέρου γραφιά τῆς Ἑλλάδος». Ὁ ἴδιος κρίνοντας, λίγες σελίδες πρῶτον γουμένως, τὸ «Βοτάνι τῆς Ἀγάπης» τοῦ κ. Δρασίην, καὶ παραθέτοντας ἀπ' αὐτὸ ἐν ἀπόσπασμα, γράφει: «Τὸ τεμάχιον αὐτὸ κάλλιστα θὰ ἰδύναντο νὰ τὸ ὑπογράψουν οἱ κ.κ. Βλάχος καὶ Κουρτίδης» (σ. 74). Στὸ ἴδιο περιοδικὸν πάλι (σ. 70 καὶ 78), σχολιάζοντας τὴν ἰδρυσὴν τῆς «Ἐλευθέρας Σκηνῆς» ἀπὸ τὸν Χρηστομάνο, προβλέπει ἀποτυχίαν, γιὰτὶ «περιετριγυρίσθη εἰς τὸ ἔργον του ἀπὸ συνομιλήκους καὶ ὁμοιοσκεπτομένους μετὰ τὸν κ. Βλάχον» καὶ ἐξακολουθεῖ μετὰ τὸν ἴδιον τόνο καὶ μετὰ τεχνάσματα δικολαβικά νὰ παραλληλίζει τὸν Χρηστομάνο μετὰ τὸν Βλάχον. Ἐπίσης κ' ὁ Ἐπισκοπότηπουλος, ἔχοντας λόγους νὰ ἐχθρεύεται τὸν Χατζόπουλον, ποὺ τὸν εἶχε ἐμνευτεῖ γιὰ τὶς «ἐλληνογαλλικὰς ἐκφράσεις» του («Διόνυσος» ὅ.π.), μ' ὅλα ταῦτα, συμφωνεῖ μ' αὐτόν, τουλάχιστον σχετικὰ μετὰ τὸ ἔργον τοῦ Βλάχου, ἐπικρίνοντας τὸ κ' αὐτὸς μετὰ τὴν ἐκκαιρία τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἀναλέκτων», μετὰ πολὺ λιγότερες ὁμῶς τσοχτερὲς ἐκφράσεις: «Τὸ ἔργον τοῦ κ. Βλάχου», «Παναθηναῖα», ἔτ. 1902—1903, σ. 178. Τὸ περίεργον γιὰ τὸν τελευταῖον εἶναι, πὼς, σ' ἄλλο του δημοσίευμα, μεταχειρίζεται γιὰ τὸ ἔργον τοῦ Β. πολὺ ἐγκωμιαστικὰς ἐκφράσεις: «Νέον Ἀστυ» 21-12-1903, ὑπογραφή Ε. Ἀς σημειώσουμε πὼς στὸ «Διόνυσος» ὁ Χατζόπουλος τὰ ἴδια ἀπάνω-κάτω λέει καὶ γιὰ τὸν Ψυχάρη (τ. Α' σ. 73 καὶ 75 καὶ τ. Β' σ. 233—238), τὸν Ἑφταλιώτη (τ. Α' σ. 75—76), τὸν Παλαμά (τ. Α' σ. 73—74), τὸν Δροσίνην (τ. Α' σ. 74—75) καὶ τὸν Καρκαδίτσαν (τ. Α' σ. 71—73), προσπαθώντας ἔτσι νὰ γκρεμίσῃ κάθε τότε καθιερωμένη ἀξίαν, καὶ νὰ ὑψώσῃ στὸ βάθρον τοὺς τὸν Καμπύση, ποὺ πλημμυροῦσε τὶς στήλας αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ μετὰ γεμάτα ἀπὸ λυμφαιτικὰς ὥραιοπάθειες γραφόμενά του καὶ εἶχε σχεδὸν θεοποιηθεῖ. Ἀκόμα κ' ὁ Κρουμπάχερ τὸν ἐγκωμιάζει περσότερο ἀπὸ κάθε νεώτερό μας λογοτέχνη. Βλ. Κ. Krumbacher, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς καὶ ἀπάνησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γεωργ. Χατζιδάκι, ἐκδ. Μαρασλῆ 1905, σ. 140, 141, 155, 159, 161, 277 καὶ 280. Μάλιστα στὴ σ. 141 ἐπαινεῖ μετὰ τὸ παραπάνω τὴ μεταφρασὴν τοῦ τοῦ Προμηθέα τοῦ Γκαίτε, δημοσιευμένην κ' αὐτὴ στὸ «Διόνυσος» (ἔτ. Α', 1901, σ. 11—17 καὶ 107—116), ποὺ ἀπεναντίας ὁ Σκιάς τῆς δρῆκε πλῆθος ἀπὸ λάθῃ μεταφραστικὰ καὶ παρανοήσεις τοῦ κειμένου (Ἀνδρέου Ν. Σκιά, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὴς Ἐθν. Πανεπιστημίου (1902—1903). Παράρτημα. Ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ λεγομένου Γλωσσ. ζητήματος, 1903, σ. 207—211). Φριχτὴ παρανόησις σὲ κείνα ποὺ μεταφράζει, τοῦ δρῆκε καὶ ὁ Ἀριστολάκης («Κριτικὴ καὶ Ποίησις», τ. Α', Μάρτιος 1915—Ἰούλιος 1919 σ. 248 καὶ πέρα).

(185α) Βλ. γι' αὐτά: Ἀγγέλου Βλάχου, Πεντηκονταετηρὴς 1852—1902, 1903, σ. 47—71. Ἐννοεῖται πὼς ἐδῶ δὲν περιλαμβάνονται ὅσα

σχόλια γραφτήκαν δυσμενῆ γι' αὐτὴ τὴν ἑορτὴ, ὅπως τοῦ Νιρβάνου, πού ἔγραψε, κοντὰ στ' ἄλλα καί τ' ἀκόλουθα: «Ὁ κ. Βλάχος ἂν δὲν ἀφίνη τὴν παραμικρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὴν δημιουργικὴν φιλολογίαν τοῦ τόπου, ἔάν τὸ μέλλον ἐμφανίζεται ἐμπρός του ὀλίγον δύστροπον, δὲν πρέπει νὰ παραπονήται. Τὸ κεφάλαιον, πού ἐτόκισεν εἰς τὴν δόξαν, τοῦ ἀπέφερε πλουσιωτάτους τόκους εἰς τὴν ζωὴν του, ὥστε νὰ εἶναι ἀποζημιωμένος διὰ πάσαν γλισχρότητα τῆς φιλολογίας ὑστεροφημίας». Κριτική, τ. Α' τεύχ. 1, 1-1-1903, σ. 24. Ἐπίσης καί στο «Νουμά» γραφτήκαν σχόλια εἰρωνικά ἀπὸ τὸν Ταγκόπουλο (6λ. ὅπου παραπάνω σημ. 27) κι' ἄλλα πάλι κατόπιν μὲ τὸν τίτλο «Βάρδα Φουνέλο» («Νουμάς», ἔτ. Α', ἀρ. 8, 2-2-1903, ὑπογραφή Ἀντιωδιολαίος). Ἀνακοίνωση κ. Μαρκάκη.

(186) Ἡ μετάφραση αὐτὴ, μὲ τὸν τίτλο «Ἀγία χώματα» εἶχε πρωτοδημοσιευτεῖ λίγους μῆνες πρὶν στὸ «Νουμά», ἔτ. Θ', ἀρ. 412, 2-1-1911, σ. 1.

(187) Ἡ «Ἑστία» (6-10-1911) ἔγραψε τ' ἀκόλουθα: «... Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τῆς μεταφράσεως τοῦ ἰδίου ποιήματος ἀπὸ τὸν κ. Βλάχον ἢ μετάφρασις τοῦ κ. Πάλλη ἡμποροῦσε καί νὰ μὴν εἶχε γείνει, χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτε οὔτε ἡ Ἑλληνικὴ οὔτε ἡ Γερμανικὴ φιλολογία, καί χωρὶς νὰ μένῃ ἀπαρηγόρητος ἡ σκιὰ τοῦ Γκαίτε...» Ἄς σημειώσουμε ὅμως, πῶς ἡ πασίγνωστη αὐτὴ παράφραση τοῦ Βλάχου, πού ἀρχίζει

Ξέρεις τὴν χώρα πού ἀνθεῖ
φαιδρὰ πορτοκαλέα

εἶναι πολὺ κατώτερη ὅχι μόνο ἀπ' τὴν μετάφραση τοῦ Πάλλη, μὰ κι' ἀπ' αὐτὴν ἀκόμα τοῦ Βουτιερίδη, δημοσιευμένην στὸ «Νουμά», περ. Β' ἔτ. Α' (17ο), ἀρ. 10, 16-2-1919, σ. 155.

(188) Κ. Παλαμά: «Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1925» σ. 66. Ἀναδ. σὲ «Πεζοὺς Δρόμους» 1934.

(189) Μὰ καί πολὺ πρὶν ὁ Ψυχάρης εἶχε ἐκφραστεῖ ἐπαινετικά γιὰ τὴν μετάφραση τῶν τραγουδιῶν τοῦ Χαΐνε ἀπὸ τὸν Βλάχο, σ' ἓνα παλιό του ἄρθρο ὅπου γράφει: «Voici un symptôme plus curieux: M. Ange Vlachos, pu-riste militant, a fait néammoins des traductions charmantes de quelques Lieds de Heine dans le grec le plus vulgaire. Naturellement, la jeune école ne rime pas autrement». Βλ. «Un coup d'oeil par la littérature grecque vulgaire ou moderne»: Journal de Genève 7-1-1902. Καθόλου παράξενο δὲ μὰς φαίνεται, πῶς στὴ συνέχεια τοῦ ἁρθρου τοῦ αὐτοῦ ὁ Ψυχάρης, μαζὶ με λόγιους πραγματικά διαλεχτοὺς (μερικοὺς ὅμως ἀπ' αὐτοὺς τοὺς παραλείπει), ἀναγράφει μὲ κρίσεις ἐπαινετικὰς καί μερικῶν ἄλλων τὰ δνόματα, ὅπως τῆς Καλλιρρόης Παρρὲν καί τοῦ τόσο γνωστοῦ τότε κουρέα-εἰδωλίου δραματικοῦ Πανάγου Μελισσιώτη, συμφωνώντας ἔτσι, γιὰ μόνον στὴ ζωὴ του φορὰ, σχετικὰ μὲ τὸν ἔπαινό του γιὰ τὸν τελευ-

ταίο, μὲ τὸν ἀμείλιχτό του ἔχθρὸ τὸν Μιστριώτη, πού τόσα ἐγκώμια εἶχε σκορπίσει γιὰ τὸν ποιητὴ τῆς «Θυμιοῦλας» τῆς Γαλαξιδιώτισσας: «Ἄς λογαριάσουμε ὅμως, πῶς ὁ Ψ. ἔτσι πολὺ ἀσχολος καθὼς ἦταν καί μὲ τὶς μελέτες τοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς καί τὶς τόσες του φροντίδες, σὰν κομματάρχης, στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, δὲν ταῦμενε καιρὸς ν' ἀπασχοληθεῖ διαβάζοντας, ὅπως ἀσφαλῶς θὰ ἐπιθυμοῦσε, ἔστω καί τὰ πρὶ ἀντιπροσωπευτικὰ τοὺς ἔργα τῶν σύγχρονων τοῦ λογοτεχνῶν. Στὸ ἄρθρο του αὐτοῦ, μιλώντας γιὰ τὸ Ροῖδη, τὸν σημαντικότερο τοῦ «Ταξιδίου» τοῦ ἀπολογητῆ, μόνο τὰ «Εἰδωλά» του ἀναφέρει; καί, φυσικά, τὰ ἐπαινεῖ σὰ μιὰ σκληρὴ, καθὼς ἦταν, πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, πού τόσο τὸν χτυπήσανε κι' οἱ δύο τους, κι' ἀλληλογραφία ἀκόμα, πού μὰς ἔμεινε διαφωτιστικὴ διατηροῦσαν μεταξύ τους γιὰ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό. Ἄγνοεῖ ὅμως ὅλως διόλου τὴν ἄλλην τὴν τόσο σημαντικὴν, λογοτεχνικὴ καί κριτικὴν του κυρίως ἐργασία. Καί τοῦ Χατζιδάκη ἀκόμα, πού τὸν πολεμοῦσε, δὲν εἶχε καλοδιαβάσει τὰ ἔργα, καί, δυὸ χρόνια ἀκόμα πρὶν πεθάνει, ἀγνοοῦσε τὰ σημαντικότερα καί τὰ πρὶ ἀντιπροσωπευτικὰ του. Βλ. Κ. Μ. Μιχαηλίδη «Ψυχάρης πρὸς Φιλῆντα»: «Τὰ Νέα Γράμματα», ἔτ. Δ', ἀρ. 4—5, Ἀπρ.—Μάης 1938, σελ. 399 καί 411 σημ. 85.

(190) Ἡμ. Μ. Ἑλλ. δ.π. σ. 67.

(191) Ἀλεξ. Πάλλη «Μηπουσάς», 1923, σελ. 3.

(192) Παύλου Νιρβάνου «Φιλολογικά Ἀπομνημονεύματα» σ. 167. Συνεχίζοντας ὁ Ν. γράφει: «Ὁ Ξενοπούλος εἶχε κατορθώσει νὰ κἀνῃ τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Ἄγγελο Βλάχο καί νὰ δεχθῇ ἐνθαρρυντικὰ λόγια ἀπ' αὐτόν, πράμα πού μὰς ἔκανε νὰ τὸν ζηλεύουμε». Ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς λογοτεχνικῆς του ἐμφάνισης τὸ ὄνομα τοῦ Βλ. ἦτανε στοὺς νέους σεβαστό. Ὁ Ἄννινος στὴ νεκρολογία του γιὰ τὸν Γεώργιο Παράσχο, γράφει, πῶς ὅταν ἦρθε στὴν Ἀθήνα, τὸνομα τοῦ τελευταίου ἀνάμεσα στοὺς νέους ἦταν σεβαστό, «ὅπως ἦτο ἄγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, τοῦ Δημ. Παπαρηγοπούλου, τοῦ Σπυρ. Βασιλειάδου καί ἄλλων τινῶν ἐνωρὶς καταλαβόντων θέσιν διακεκριμένην ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει». Βλ. «Γὸ Ἄστυ», ἔτ. Α', ἀρ. 21, 16-2-1886, σ. 5.

(193) Βλ. «Υπόμνημα Γρηγορίου Ξενοπούλου, συγγραφέως, πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, τὸν ΒΑΣΙΛΕΑ». Δημοσιεύτηκε πρωτοσέλιδο καί μὲ στοιχεῖα τῶν δώδεκα στὰ «Παύσωναι», ἔτ. Β', 15-4-1902.

(194) Γρ. Ξενοπούλου «Ἡ κωμωδία τοῦ Ἀριστοῦ» 1921, σ. 16. Τὸ φυλλάδιο αὐτὸ ἔχει ἀφιέρωση: «τῇ Ἱερᾷ μνήμῃ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου».

(195) Τὸ 1914 συστήθηκε «Βασιλικὸν Μετάλλιον» γιὰ ν' ἀπονέμεται σὲ λογοτέχνες καθὼς καί καλλιτέχνες, κι' ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους

που αξιωνόησαν να τὸ λάβουν ἦταν κι' ὁ Βλάχος. Τὸ 1919, ὑστερὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἀλλαγὴ, ἦταν ἀπαραίτητο ν' ἀλλάξῃ ὄνομα, καὶ σύμφωνα με τὴν εἰσηγήσιν τοῦ Βλάχου —τὴ λέξη μετὰ τὸν ἀρχαῖον τὴ θεωροῦσε φράγκικη— ἐγένετο Ἐθνικὸν Ἀριστεῖον. Μετὰ τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ παρέλαβε ἡ Ἀκαδημία τὸ 1926. Βλ. Γ. Δροσίνη, «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου», σ. 222—223. (196) Δημοσιεύθηκε στὸ «Νουμά» (ἐτ. 12', ἀρ. 673, 29-2-1920, σ. 143) μετὰ τὴν ἀκόλουθη σημείωσις: «Πέρι τοῦ φίλου Γρηγόριος ἀπέλιπε... τὸ σύμπαν πῶς δὲ θὰ ξαναγράψῃ πιά, ὁ κ. Ἀγγελος Βλάχος τοῦ σκάρωσε τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα». Ποῦ πρωτοδημοσιεύθηκε, δὲ μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω.

(197) «Νουμάς», φύλ. 6 (615) 19-1-1919, σ. 88. Ὑπόδειξις τοῦ κ. Μαρκάκη, τὸν ὅποιο κι' ἐδῶ τὸν εὐχαριστῶ. Ἀναγράφουσι ἄλλες δύο τοῦ ἴδιου πάλι, ὑποδείξεις. Στὸ «Νουμά», ἀρ. 74 (14-12-1903) σ. 8 ἀναγράφονται εἰρωνικὰ σχόλια γιὰ κάποιο ποίημα τοῦ Βλ. καὶ στὸ φ. 25 (1903) σ. 3—4 δημοσιεύεται ἄρθρον τοῦ Πάνου Καλογερίκου μετὰ τὸν τίτλον «Ἡ δραματικὴ σχολὴ τοῦ Ὠδείου» ὅπου κατακρίνεται ἡ δράσις τοῦ Βλ. ἐν τῇ Δραματικῇ Σχολῇ τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν.

(198) Στὰ «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου» τοῦ Δροσίνη βλέπομεν τ' ἀκόλουθα: «Κάποτε μοῦ φανέρωνε καὶ κανένα ἐπίγραμμα δικό του, ποῦ εἶχε κάνει τὴν περασμένη νύχτα μέσα στὶς ἀπέραντες ὥρες τῆς ἀπνίας του. Δὲ θυμάμαι τώρα κανένα. Θυμάμαι ὅμως, πῶς ἦταν πολλὰ ἄξια νὰ ἴδωσιν τὸ φῶς κι' ἐξω ἀπὸ τὴ θλιθερὴ γωνία ποῦ γεννήθηκαν. Καὶ ἴσως θὰ ρθῇ ἡ ὥρα πότε, ὅταν ὁ καιρὸς μετὰ τὸ πέρασμά του κἀν τὸ ἀπαιτούμενον ξεκαθάρισμα σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα —ἀν δὲν ἔχουν ἐξαφανιστῇ τὰ πρωτόγραφα τους» (σ. 224).

(199) Τὰ γνωστὰ ποιήματα τοῦ Βλάχου ἀπὸ τὰ κατὰλοιπὰ του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημοσιευόμενον παρακάτω, εἶναι τ' ἀκόλουθα: 1) «Τὸ τέλος»: Κ. Παλαμὰς «Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ.» 1925, σ. 68. Ἀναδημ. σὲ «Πεζοὺς Δρόμους», τ. Γ' 1934, φ. Πολίτη «Πρωῖα» 8-12-1933, Γ. Α. Βλάχου «Καθημερινή» 25-3-1938. Ὁ Παλαμὰς καὶ ὁ Πολίτης ἀναφέρουν πῶς γράφτηκε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1914. 2) «Ὀνειρο», γραμμένον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1915. Βλ. φ. Πολίτη δ. π. 3) «Οἱ μαστροποῖ», γραμμένον τὸ 1902. Βλ. φ. Πολίτη δ. π. 4) «Πρὸς Μίνωα Λάππαν», βλ. φ. Πολίτη καὶ Γ. Α. Βλάχου δ. π. Γράφτηκε μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ θανάτου τοῦ φίλου τοῦ Λάππα (1850—1917), διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας κι' ἄλλοτε γενικοῦ γραμματέα τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ἐπὶ Τρικοῦπῃ. Γιὰ τὸ στενὸν σύνδεσμον τοῦ Βλ. μ' αὐτὸν βλ. φ. Πολίτη: «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὸ ἔργον του», 1938, τ. Β' σ. 261. Ἄς σημειώσωμεν πῶς τὸ ποίημα αὐτὸ θυμάμαι καλὰ πῶς πρωτοδημοσιεύτηκε μετὰ σχολία εὐνοϊκά, μὰ μετὰ κάποια μικρὴ παραλλαγὴ στοὺς τελευταίους στίχους, ἐπὶ τὴν ἐφ. «Ἐμπρός», ὅταν πέθανε ὁ Λάππας. 5)

Ἐσπέρα: «Καθημερινή» 25-7-1920. Ἀναδημ. μετὰ τὸν κάποιον στίχον ἐπὶ τῇ «Πινυκοθήκῃ», ἐτ. Β' 1902—1903, σ. 219. 6) «Τὰ τρία πουλιά»: «Καθημερινή» 23-7-1920. Μετάφρασις ποιήματος τοῦ Corré. Ἀπ' αὐτὰ τὸ «Ὀνειρο», ἢ «Ἐσπέρα», «Τὰ τρία πουλιά», καθὼς καὶ τὸ δημοσιευόμενον παρακάτω, εἶναι γραμμένα ἐν δημοτικῇ.

(200) «Τελευταῖοι στίχοι»: «Καθημερινή» 21-7-1920.

(201) Γιὰ τὴν ἠθικὴν προσωπικότητα τοῦ Βλάχου βλ. Γ. Βερίτη «Μία ματιὰ στὸ ἔργον τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου»: «Ἀκτίνες», 1940, σ. 174—179.

(202) Πλήθος ἀπὸ μεταφραστικὰ μαργαριτάρια, πολὺ διασκεδαστικά, ἀναγράφει ὁ Βλ. ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ «Ὁ Φαῦστος» τοῦ Γκαίτε (Κρίσις τῆς ὑπὸ Γ. Στρατήγι μεταφράσεως αὐτοῦ): Ἀνάλ., τ. Β', σ. 318—338. Τὸ περίεργον εἶναι πῶς ὁ Ροῖδης, τὴν ἐποχὴν ποῦ πρόσφατες ἦσαν οἱ δεξιότητες φιλολογικῆς διαφοράς μετὰ τὸν Βλ., κατηγοροῦσε τὸν τελευταῖον, ἀνώτερον ὑπάλληλον τότε τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, πῶς στὰ ἐξερχόμενα ἐγγραφα, τὰ γραμμένα γαλλικά, μεταχειρίζοταν σολοικισμούς. Βλ. Ροῖδης Ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρ., τ. Ζ', σ. 19'. Ἐπίσης, καθὼς βλέπομεν σ' ἓνα ἄρθρον τοῦ «Νουμά» μετὰ τὴν ὑπογραφήν Μαργαριταροψαρὰς, τῇ Μαντῷ Μαυρογένους, Madon de Myconos, τῇ μετέφρασε Παυλίαν τῆς Μυκόνου: «Ἰωβιλαίου παραλειπόμενα», ἐτ. Α', 16-1-1903, σ. 6. — Ἀνακοίνωσις κ. Μαρκάκη.

(203) Ἄς σημειώσωμεν πῶς ἡ εὐρυμάθεια τοῦ Βλάχου ἦταν μεγαλύτερη ἀπ' τοῦ Ροῖδης, ποῦ πολλὰ φορὲς ἔχει πέσει σὲ σφάλματα, ποῦ ποτὲ δὲ θὰ τάκανε ὁ Βλ. Ἐνα τέτιον ἀναγράφει ὁ Πάλλης: «Για τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ροῖδης τυφλίζει ἐστὶν μετὰ τὴν Πατισσα Ἰωάννα σ. 125 τῆς πρώτης ἐκδόσεως, δγαίνοντας ἀπὸ τα νερα του, γραφεὶ πως οἱ σποροὶ περικλειονται οχι εντος της αδογοθηκης παρα εντος του καλυκα των λουλουδιων, η πως η Πατισσα του οδοιπορωντας απο το Vork προς το Varmouth περασε φαλακρα ορη καὶ ερεικοφυτους κοιλαδες: («Μπρουσός», σ. 37). Ὁ ἴδιος ὁ Βλ. τὸν κατηγορεῖ, γιὰτὶ ἀγνοεῖ πῶς ἓνα ποίημα τοῦ Βηλαρά ποῦ τόσο πολὺ τὸ ἐπαινεῖ, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ μιὰ μετάφρασις ἐνὸς μύθου τοῦ Florian, κι' ἀκόμα γιὰτὶ ἀναγράφει λαθεμένα κάποιον στίχον τοῦ Αἰσχύλου. («Ὁ Νέος Κριτικός», σ. 48—49 καὶ 11). Ἄς ἀναγράψωμεν ἀκόμα μερικά ἀπ' ὅσα ἔχουμε παρατηρήσει: Στὸν «Ἀσμοδαῖον» (11-5-1875) μετὰ τὸ ψευδ. Σωφρόνιος Βατοπεδινὸς ὁ Ρ. γράφει: «Ἐπειδὴ δὲ δὲν συμμερίζομαι τὰς ὁρέξεις τοῦ γάλλου ἐκείνου βασιλέως, καθ' ὃν τὸ πτώμα ἀποθανόντος ἐχθροῦ οὐδέποτε ἔχει δυσάρεστον ὁσμὴν...». Τῇ φράσῃ ὅμως αὐτῇ, ποῦ ἀπόμενε παραομιλῶδες, δὲν τὴν εἶπε γάλλος βασιλεὺς, παρὰ ὁ Ρωμανὸς αὐτοκράτορας Βιτέλλιος. Ἀλ-λουὶ πάλι γράφει: «...δυσωδία ἐλλυχνίου, ἀξία νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀποπνεύσαν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους». Βλ. Ροῖδης Ἔργα, ἐκδ. Ἀνδρεάδης, τ. Β', σ. 86—87. Ἡ φράσις ὅμως

«ἐξουσιν ἔλλυχνίους», πού κι' αὐτή ἔχει μείνει παραιομῶδης, εἰπώθηκε γιὰ τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένη, ἐπεὶ δὲν τοὺς ἔγραφε, ὅπως ἄλλοι ρήτορες, πρόχειρα, μὰ τοὺς ἐπεξεργαζόταν ὡς ἀργὰ τὴ νύχτα μὲ τὸ λυχνάρι. Ἐπίσης σὺν ἀσμοδαίου» (11-4-1876) ὁρίσκουμε τ' ἀκόλουθα: «Ὁ μακαρίτης Σίνας ἱδρυσεν Ἀκαδημείαν, ὁ Βαρβάκης Πολυτεχνεῖον...». Εἶναι ὁμῶς γνωστὸ πῶς τὸ Πολυτεχνεῖο ἱδρύθηκε ἀπὸ τὸν Τσάιτσα καὶ τὸν Στουρνάρα, ἐνῶ μὲ χρήματα τοῦ Βαρβάκη χτίστηκε τὸ Βαρβάκειο. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτη, ἂς σημειώσουμε τὸ ἀκόλουθο, κι' αὐτὸ παρμένο ἀπὸ τὸν «Ἀσμοδαίου» (25-5-1875), ἔτσι γιὰ δειγμα τῆς ἀγραμματοσύνης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «Ἀληθὲς εἶναι ὅτι πλὴν τοῦ ἀνωτέρω χάρτου, αἱ ἐφημερίδες αὐταὶ περιέχουσι καὶ ἀνοησίας, ὅπως λ.χ. τὸ Βαρβάκειον εἶναι πόλις τῆς Πελοποννήσου, ἔχουσα πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποῦ ἐστασίασαν οἱ φοιτηταί...». Ὅπως δὲν τὰ λάθη αὐτὰ ποὺ ἀναγράφουμε τοῦ Ρ., δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ λογαριάσει γιὰ σημαντικά, ἀφοῦ ἄλλοι, μεγάλοι μάλιστα συγγραφεῖς, πέρασαν σ' ἄλλα, πολὺ σπουδαιότερα. Ὁ Χάϊνε π.χ., ὁ ἀγαπημένος ποιητῆς τοῦ Βλάχου καὶ τοῦ Ροῖδη, λέει κάπου: «Καταλάβαινε πῶς δὲν ἦταν οὔτε κανένας Θαλῆς, οὔτε κανένας Λάμπσκακς ποὺ νὰ σκοτίζεται μὲ κοσμογονικὰ προβλήματα». Βλ. Ἑρρίκου Χάϊνε *Memorien* ('Απομνημονεύματα), μετ. ἀπὸ τὰ γερμανικά Θάνου Μεσαριανού (=Θόδωρου Βληζιώτη), Ἀθήνα, 1934, σ. 59—60. Ὁ Χάϊνε δηλ. παίρνει κατὰ λάθος τ' ὄνομα τῆς πόλης γιὰ κύριο.

(204) Ἀποκαλυπτική γιὰ τὸ μισονεῖσμό τοῦ Ροῖδη εἶναι μιὰ ἐπιστολή του πρὸς τὸ Γαβριλίδη δημοσιευμένη στὸ «Βῆμα» 5-5-1949.

(205) Γνωστὸ πῶς ὅταν ἐρχόταν ὁ Δεληγιάννης στὴν ἐξουσία, τὸν ἔπαυε τὸ Ρ. ἀπὸ τὴν ἔφορτα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Πῶς πάλι ὁ ἴδιος, ἐπίμονα ἐξήγησε ἀπὸ τὸ Γεώργιο νὰ παυτεῖ ὁ Βλ. ἀπὸ πρεσβευτῆς στὸ Βερολῖνο καὶ τὸ κατόρθωσε, παρ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις, βλ. Γ. Α. Βλάχου, «Καθημερινή» 25-3-1938.

(206) Γιὰ τὰ πατριωτικά τὸν Ρ. αἰσθήματα βλ. ὅσα γράφει ὁ Ἀνδρέαδης στὴν ἐκδ. τῶν ἔργων τοῦ Ροῖδη, τ. Ζ', σ. ε'—ιγ'.

(207) Βλ. ὅσα γράφει στὴ μελέτη του «Τί εἶναι ἡ φιλοκαλία»: «Ὅπως δὲν τὸν ἀναγκάζομεν νὰ παραθέσωμέν τινες τῶν ὁρισμῶν τούτων, θέλομεν προτιμήσει τοὺς τῶν Γάλλων, οὐχὶ κυρίως ὡς κατεχόντων σήμερον τὴν δάφνην τῆς καλαισησίας, ἀλλὰ προπάντων ὡς τὸν μόνον ὁπωσὺν καταληπτῶν ἐνῶ οἱ τῶν Γερμανῶν, θαθεῖς ὄντες ὡς ἀρτεσιανὰ φρέατα, ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς τοὺς ἐρεδῶδεις αὐτῶν μυχοὺς κατάβασιν μετ' ἐξαιρετικῆς τινος παρασκευῆς φῶτων καὶ λαμπάδων, ἢς ἀμοιροῦμεν». (Ἑμμ. Ροῖδου, «Μελέται ἱστορικαὶ καὶ καλλιτεχνικαί», ἐπιμελεῖα Κώστα Καυροφύλα, σ. 203).

(208) Βλ. «Φειδίας καὶ Περικλῆς», 1863, σ. α'.

(209) Βλ. π.χ. τὸ ποίημά του «Εἰς χεიმῶν»,

ὅπου θυμᾶται νοσταλγικά τὴ Γερμανίαν («Λυρ. ποιήματα», σ. 119). Σὲ μιὰ στροφή πάλι τοῦ ποιήματός του «Ἀνάμνησις τῆς Ἀιδελβέργης» γραμμένου τὸ 1863, λέει τ' ἀκόλουθα:

Πατρίς συγχῶρει! σύγγνωθι καὶ σὺ φιλάτη (ξένη!)

Ἄφ' ἐν μνήμ' εἰς προσφιλή δυάδα νὰ σὰς δέσω, καὶ ὅταν ἡ καρδιά του δακρὺν τεθλιμμένη νὰ λείβεται τὸ δάκρυ τῆς τῶν δύο σὰς ἐν μέσῳ.

Ἐπίσης γράφει ἄλλοι: «Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὄνιον πλακούντος ἀφρώδους, ἐκ τῶν ὥραιων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐνθυμείσαι, τῶσον λαιμάργων ἄλλοτε κατεπίναμεν εἰς Ἀιδελβέργην» ('Ἀνάλ., τ. Α', σ. 323).

(210) Βλ. Ἀνάλ., τ. Β', σ. 321. Ὁμοίαι αἰχμηρὲς ἐκφράσεις γιὰ πολλὰ ἔργα γαλλικά, ὅχι μόνον τῆς «ἐλαφρᾶς φιλολογίας», ἀλλὰ καὶ σημαντικῶν ἀκόμη συγγραφέων, ἀναγράφει πολλές φορές ὁ Βλάχος, ὅπως στὴν «Ἑστία», τ. ΙΕ', 2-1-1883, σ. 1, ὅπου τὴ «Φυσιολογία τοῦ Γάμου» τοῦ Μπαλζάκ τὴ χαρακτηρίζει σὰν ἔργο «ἀτόπου ἐπικουρείου φιλοσοφίας καὶ ἐξεζητημένης ἀνθηκότητος ἐξάμδωλμα», «ὀνθύλευμα παραδοξολογιῶν ἀσέμνων καὶ κακοήθων», κι' ἐξακολουθεῖ: «οὐδέποτε θεαίως ἔπρεπε νὰ καταστῇ σκευὸς ἐκλογῆς εἰς χεῖρας Ἑλλήνων μεταφραστοῦ, οὐδέ νὰ προστεθῇ εἰς ψυχαγωγίαν καὶ ἥθικην ἀπόλαυσιν ἀγνωστῶν ἀνερματιστῶν, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἀποτελοῦσι τὴν πλειοψηφίαν τῶν ἀναγιγνωσκόντων ἑλληνικὰς μεταφράσεις γαλλικῶν μυθιστορημάτων». Ἐπίσης στὸν πρόλογο τῶν Κωμωδιῶν του (σ. ε') μιλάει περιφρονητικά γιὰ «τὰς ἐκφυλοὺς θρηνοκωμωδίας τῆς γαλλικῆς σκηνῆς». Τὰ ἴδια γράφει καὶ στὸν πρόλογο τῶν Μαθημάτων Δραματολογίας τοῦ Saint Mark Girardin, τ. Α', σ. 1 καὶ σὲ μιὰν ὑποσημείωση στὴ σ. 338, στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασης τῆς τραγωδίας «Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις», σ' «Ἀνάλεκτα» (τ. Α', σ. 103, τ. Β', σ. 321, 323) καὶ προπαντὸς στὴ μελέτη του «Ὁ Ζολᾶς καὶ ἡ φυσιογραφικὴ σχολή» ('Ἀνάλ., τ. Β', σ. 170—186), ὅπου ἐκφράζεται καυστικά ὅχι μόνον γιὰ τὸ Ζολᾶ, μὰ καὶ γι' ἄλλους γάλλους συγγραφεῖς, ὅπως τὸν Flaubert καὶ τὸν Daudet.

(211) Ἀναγράφουμε γιὰ παράδειγμα μιὰς τέτιας σαρκαστικῆς διάθεσης τοῦ Βλ. τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμά του, ὅπου μιλάει προηγουμένως γιὰ ὁρισμένους γάλλους συγγραφεῖς: «... ἐκείραν τὰς πτέρυγας τοῦ δημιουργοῦ πνεύματος, μετέβαλον αὐτὸ εἰς χῆνα οἰκόσιτον, καὶ τὸ ἐκλείσαν ἐντὸς ὀρνιθῶνος, ὅπου ὄλον τὸν περίεξ ὀρίζοντα πληροῦσι φυσικῶς καὶ φυσικῶς γιὰ ὅλους... ὄνθος μόνον καὶ σκύβαλα». ('Ἀνάλ., τ. Β', σ. 173—174).

(212) Μὲ σαρκασμὸ μιλάει γιὰ τοὺς γάλλους σὺν ποίημά του «Αἱ σφαγαὶ τῆς Συρίας», γραμμένο τὸ 1859 (Λυρ. ποιήμ., σ. 42—44). Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τοὺς καυτηριάζει στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασής του «Ὁ Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις».

(213) Βλ. Ἀνάλ., τ. Β', σ. 251—252.

(214) Βλ. π.χ. τὸ ἐπίγραμμα τοῦ γιὰ τὸ

Κάϊνε, στὴν ἀρχὴ τῆς μετάφρασης τῶν τραγουδιῶν του:

Δὲν εἶχες αἷμα στὴν καρδιά σου,
Εἶχες φωτιά ἀναλυτή,
Καὶ κάψε, κάψε ὁλόγυρά σου,
Στὸ τέλος κήκε κι' αὐτή.

Ἐπίσης καὶ τὴν ἀκόλουθη ἔκφραση: «Ὁ ἄνθρωπος εἶνε μιμητής, καὶ ὁ Ἕλλην εἶνε ὁ μιμητικώτερος τῶν ἀνθρώπων». Ἀνάλ., τ. Α', σελ. 360. Ἀς σημειώσουμε πῶς ἡ ἐπιγραμματικὴ διατύπωση καθόλου δὲν εἶναι σπάνιο φαινόμενο στὴν ποίησή μας τῇ νεοελληνικῇ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τῇ διακρίνουμε κάποτε καὶ σὲ ποιήματα γραμμένα στὴν ἀρχαία ἑλληνικῇ, ὅπως τοῦ Φίλ. Ἰωάννου καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Σταμάτιου Βάλβη.

(215) Στῆς σ. 20, 30, 42, 47, 53, 54, 55, 58.

(216) Παραθέτουμε ἓνα παράδειγμα. Στὸ ἀφήγημά του «Υἱὸς ἐκ πατρὸς» (Ἀνάλ., τ. Α', σ. 176) ὁ Βλάχος γράφει: «Ὁ ἀγαθὸς ἱερομόναχος ἐγέλα ἐνίοτε, ὡσάκις ἦτο εὐδιάθετος — καὶ τοῦτο ἦτο σπάνιον — συχνότερον ὅμως ὠρίζετο καὶ ἤρχιζε τότε νὰ σπενδονίζῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅ,τι πρόχειρον εἶχε τὸν κατάλογον του κατ' ἀρχάς, ἔπειτα τὸ κομβολόγιον, ἐνίοτε δὲ τέλος καὶ αὐτὰς τὰς συρτάς ἐμβάδας, ἀνὰ μίαν ἢ δύο συγχρόνως. Φοβερὸν ἦτο, ὅτι τὰς ἐμβάδας παρηκολοῦθει ἐνσέριος καὶ ὁ σκοῦφος». Καὶ ὁ Ροΐδης: «Ἡ Ἰωάννης διωκομένη ὑπὸ τῶν τριῶν μοναχῶν ἔτρεχε περὶ τὸν θάλαμον, ὑπερπηδῶσα τραπέζας καὶ καθίσματα, καὶ ὅτε μὲν πινάκιον, ὅτε δὲ ρητὸν τῆς Γραφῆς ἐκσφενδονίζουσα κατ' αὐτῶν». (ἘΠάπισσα Ἰωάννα», ἔκδ. Βασιλείου, σ. 58).

(217) Βλ. Ἀνάλ., τ. Α', σ. 29—61.

(218) Βλ. Ἀνάλ., τ. Α', σ. 102—118.

(219) Βλ. «Ἐστία», τ. ΙΕ', 2-1-1883, σ. 2.

(220) Μὲ τέτιου εἵδους συντηρητικὰς ἀρχὰς εἶναι γραμμένη κάποια «Littérature» τοῦ Abbé J. Verniolles, διασκευασμένη στὴ γλῶσσα μας ἐκείνην τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸ Ζαλοῦχο: Δημητρίου Σ. Ζαλοῦχου «Ἐπίτομος Καλολογία, ἥτοι περὶ τῆς τέχνης τοῦ εὖ λέγειν», ἐν Ἀθήναις, 1884). Στῇ σ. 212 δίνει τὸν ἀκόλουθο τῆς σάτιρας ὁρισμό: «Ἡ σάτιρα εἶνε ἔμμετρος λόγος δι' οὗ προσβάλλει τις ἀμέσως τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ δι' οὗ ἐπικρίνει συχνάκις τὰ κακὰ ἐλαττώματα». Καὶ παρακάτω στῇ σ. 213: «Τὸ καθήκον τοῦ σατυρικοῦ ποιητοῦ εἶνε νὰ μάχηται κατὰ τῶν διεφθαρμένων ἡθῶν, νὰ ἀντιτάσσεται κατὰ τῶν γενικῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας, νὰ κτυπᾷ ταῦς κακοὺς συγγραφεῖς διὰ τῶν βελῶν τοῦ γελίου, διὰ νὰ νικᾷ τὸ δίκαιον καὶ ἡ καλαισθησία. Ἀλλὰ οὐδέποτε πρέπει νὰ προσβάλλῃ πρόσωπα, νὰ δημοσιεύῃ σκάνδαλα καὶ νὰ ἐξάπτῃ πάθος διὰ τῆς πικρίας του καὶ τῆς προσωποληψίας του». Αὐτὲς ἀπάνω κάτω τις ἀρχὰς ἀκολουθοῦσε κι' ὁ Βλάχος στὴ σάτιρά του, ἂν ἐξαίρεσουμε ὅσες δημοσίεψε μὲ τὸ ψευδ. Φλόξ. Ἀς σημειώσουμε ἀκόμη πῶς ὁ Ζαλοῦχος ἦταν

ἀπὸ τοὺς πρώτους ποῦ ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ νεοελληνικὴ μετρικὴ, ποῦ γι' αὐτὴ, στὸ διβλίο ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀφιερώνει ὁλόκληρο κεφάλαιο στῆς σ. 138—176. Ἀξιοσημείωτὴ ἀκόμα εἶναι καὶ τοῦ κ. Ξενοπούλου μιά ἀγνώστη «Μικρὰ στιχουργικὴ»: «Διάπλασις τῶν Παίδων», περ. Β', τ. Γ', 1896, σ. 324—325 καὶ 331—332.

(221) Βλ. ὅπου παραπάνω.

(222) Στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης (σημ. 2) ἀναφέραμε γιὰ τὰ λίγα, ὅχι καὶ τόσο εὐνοϊκὰ σχόλια ποῦ γραφτήκαν ἀπάνω στὸ θάνατο τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου. Ἀρθρα καὶ σημειώματα ἐγκωμιαστικὰ ἔγραψαν οἱ ἀκόλουθοι ἐφημερίδες, καθὼς καὶ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

1) «Καθημερινὴ» 19-7-1920: Βιογραφία Βλάχου καὶ κατὰλογος γνωστῶν καὶ ἀνέκδοτων ἔργων του. Στὸ φ. 20-7-1920: Δημοσιεύτηκε φωτογραφία του, ἐγκωμιαστικὸ ἄρθρο τοῦ Δ. Λεβίδη, περιγραφή τῆς κηδείας καθὼς καὶ χρονογράφημα μὲ ὑπογραφὴ Φορτουνίου. Τοῦ τελευταίου ἄλλο ἐγκωμιαστικὸ ἄρθρο δημοσιεύτηκε στὸ φ. τῆς 21-7-1920, καθὼς καὶ τὸ χρονογράφημα «Παλαιοὶ καὶ νέοι» (φ. 31-7-1920), τοῦ σ' αὐτὸ ἀπάντησε ὁ κ. Παράσχος στὸ περ. «Μούσας» 3-10-1920, σ. 44—45.

2) «Πολιτεία» 19-7-1920: «Ἀπέθανεν ὁ Ἄγγελος Βλάχος», βιογραφικὸ σημείωμα. Στὸ φ. τῆς 20-7-1920 περιγραφή τῆς κηδείας του καὶ στὰ φ. 13 καὶ 29-7-1920 δύο ἄρθρα τοῦ Φώτου Πολίτη. Ἀπὸ τὸ πρώτο, μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Βλάχος καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα», παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα: «Καὶ τοιοιτοτρόπως σήμερον, ἐκτὸς ὀλιγίστων τυφλῶν μετρουμένων εἰς τὰ δάκτυλα, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀνθρώπους κρίνουν μόνον σχετικῶς πρὸς τὴν ἰδεολογίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκρίτως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀπὸ μόδων ἢ συνοδισμῶν προσχωροῦν, οἱ σοβαρώτεροι τῶν φιλολογοῦντων ἀνομολογοῦν τὴν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ ἐκλιπόντος λογίου, ὁ ὁποῖος πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος εἶχε κρατήσῃ τὰ σκῆπτρα τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλολογικῆς κινήσεως». Κι' ἄλλο ἓνα ἀπὸ τὸ δεύτερο, μὲ τὴν ἐπιγραφή «Αἱ Κωμωδίαὶ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου»: «Ἀντιπροσωπεύει εἰς τὴν φιλολογίαν τῆς ἐποχῆς του τὸν λεγόμενον «κοινὸν νοῦν». Οὐδέποτε τοῦ συμβαίνει νὰ χάνῃ ἀπὸ τὰ πόδια του τὸ ἔδαφος. Πατὰ σταθερὰ εἰς τὴν γῆν καὶ εἶναι ἀπολύτως ἐκ τούτου εὐχαριστημένος. Τοῦ λείπει τελείως ἡ λυρικὴ διάθεσις, ὅχι ὅμως καὶ ὁ ἐνθουσιασμός. Ἐν τούτοις, ποτὲ δὲν παρασύρεται μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε νὰ βλέπῃ ἐυκόλους μεταβολὰς εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὅχι. Ἡ πείρα τοῦ κόσμου τὸν ἐδίδαξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι αὐτὰ ὅλα εἶναι ὄνειρα. Ἐλπίζει, βέβαια, πιστεύει εἰς τὰς εὐεργετικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους του. Ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ παραπέμπῃ τὰς ἐλπίδας του εἰς ἀπώτατον μέλλον, τὸ ὁποῖον εἶναι μάλλον βέβαιον, ὅτι δὲν ἔ'ν' ἀντικρύσῃ ὡς παρὸν ποτέ. Τοῦ ἀρκεῖ ὅμως καὶ τὸ ἐλάχιστον ἀγαθὸν σημεῖον ποῦ παρέχει ἡ πραγματικότης, ἀποδίδων συνήθως, μὲ τὴν πλήρη πεποίθησιν τιμίου

καὶ πολυπείρου οἰκογενειάρχου, ἀξίαν ἀναμφισβήτητον καὶ εἰς τὸ εὐτελέστερον ξεροκόμμα-
τον. Τὰ δύο ἄρθρα αὐτὰ ἀναδημοσιεύθηκαν στὴν
«Ἐκλογή ἀπὸ τοῦ ἔργου του», τ. Α', 1938, σ.
112—115 καὶ 116—119.

3) «Νέα Ἡμέρα 19-7-1920: «Ἄγγελος Βλάχος», μικρὸ σημεῖωμα, στὸ φ. 20-7-1920 ἄλλο ἄρθρο μετὰ τὸν τίτλο «Ἐθνικὰ πένθη—Ἄγγελος Βλάχος», καθὼς καὶ χρονογράφημα ἐγκωμιαστικὸ μετὰ τὴν ὑπογραφή Φάλοσταφ (=Γ. Τσοκόπουλος).

4) «Ἐστία» 19-7-1920: «Ἀπὸ τοῦ ἀνυπόγραφου δημοσιευμένου ἄρθρου «Ἄγγελος Βλάχος» παραθέτουμε μικρὸ ἀπόσπασμα: «Μιά σειρά λυρικών ποιημάτων, τὰ ὅποια ἐγνώρισαν μόνον οἱ οἰκεῖοι του, θὰ ἦτο ἐπιθανάτιον ἔργον του, τὸ ὁποῖον ἀναμένεται μετὰ τὸ εὐλογιον ἐνδιαφέρον τοῦ κινεῖ πᾶσα φωνὴ ἐκ τοῦ τάφου».

5) «Πατρίς» 19-7-1920: Ἐπαινεῖται σ' ἀνυπόγραφο ἄρθρο τὸ ἔργο τοῦ Βλάχου.

6) «Ἐθνος» 19-7-1920: «Ἄγγελος Βλάχος». Λίγα συμπληρωτικά λόγια γιὰ τὸ ἔργο του.

7) «Ἐμπρὸς» 20 καὶ 21-7-1920: «Ἄγγελος Βλάχος». Δύο ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τοῦ Παλαμᾶ. Ὑπογραφή W. Παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ πρῶτο, ὅπου μιλάει γιὰ τὰ τελευταῖα ποιήματα τοῦ Βλάχου: «Τὸ στοιχεῖον του ἦτο ἡ σάτυρα, ἐπικριτικὴ, σκωπτικὴ, ἐπικριτικὴ τῶν ὁσων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του παρίσταντο ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ ἐξ ὀρισμένων προσώπων, ἀδυναμίας ἢ ἐλαττώματα. Τὰ παράπονα διεδέχετο το σκῆμμα, εἰς τρόπον ὅστις μοῦ ἐνθύμιζε τὸ ρη-
θέν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ταῖν: «Υπάρχει γέλως γειννιάζων πρὸς τὰ δάκρυα. Ἡ σάτυρα εἶνε ἀδελφὴ τῆς ἐλεγείας».

8) «Ἀθῆναι» 20-7-1920: «Ἐκλιπούσαι φυσιογνωμίαι. Ἄγγελος Βλάχος». Ἀνυπόγραφο ἄρθρο γεμάτο συμπάθεια γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Βλάχου.

9) «Ἀθηναϊκὴ» 20-7-1920: Ἀνυπόγραφο ἄρθρο ἐγκωμιαστικόν.

10) «Ἀκρόπολις» 20-7-1920: «Ἄγγελος Βλάχος» μετὰ ὑπογραφή Συμπολίτης (=Δημ. Χατζόπουλος). «Ἄν καὶ ἐπικρίνεται γενικὰ τὸ ἔργο τοῦ Βλ., βρίσκονται στὸ ἄρθρο αὐτὸ σημεία ἐγκωμιαστικά, ὅπως τὸ ἀκόλουθο: «Καὶ ὁμως ἡ ἐργασία τοῦ Ἄγγ. Βλάχου δὲν εἶναι ἄνευ ἀποτελέσματος, δὲν πηγαίνει χαμένη. Διδάσκει αὐτὴ ἄλλους, γίνεται ἀφορμὴ νὰ ὀξυνθῇ ἄλλων τὸ πνεῦμα· ἐπωφελοῦνται αὐτῆς οἱ μελετηροὶ καὶ φιλομαθεῖς. Μετὰ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἔγραψε ὁ Χατζόπουλος καὶ στὴν «Πολιτεία» (21-7-1920) μετὰ τὸ ψευδ. Ἀρίστιππος.

11) «Ἀστὴρ» 20-7-1920: «Ὁ Ἄγγελος Βλάχος καὶ ἡ χθεσινὴ κηδεὶα του».

12) «Ἐλευθερος Τύπος» 20-7-1920: Ἐπαινεῖται μετὰ λίγα λόγια τὸ ἔργο τοῦ Βλάχου.

13) «Νέα Ἑλλάς» 20-7-1920: «Ἡ κηδεὶα τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου».

14) «Ριζοσπάστης» 20-7-1920: Ἀναγράφει:

πὼς ἡ κηδεὶα τοῦ Βλάχου ἔγινε «δημοσίᾳ δαπάνῃ τιμῆς ἐνεκεν».

15) «Ἐσπερινὴ» 21-7-1920: «Ὁ ἱπποτισμὸς των». Χρονογράφημα μετὰ ὑπογραφή Ὀδοιπόρος, ὅπου ὁ θάνατος καὶ ἡ κηδεὶα τοῦ Βλάχου γίνονται ἀφορμὴ γιὰ ἐκμετάλλευσιν πολιτικὴν.

16) «Πρωϊνὴ» 22-7-1920: Ἀναδημοσιεύεται τὸ παραπάνω χρονογράφημα τῆς «Ἐσπερινῆς». Στὸ φ. τῆς 20-7-1920 περιγραφὴ τῆς κηδεὶας του καὶ ἄρθρο τοῦ Λάμπρου Ἀστέρη (=Δ. Καραχάλιου), ὅπου, κοντὰ σ' ἄλλα, ἀναγράφεται πὼς ὁ Βλάχος «κατεγίνετο μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ βίου του νὰ γράφῃ χαριτωμένα ποιήματα».

17) π. «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις», ἔτ. ΙΓ', φ. 158, Ἰούλιος 1920, σ. 609—610: Ἐγκώμιο τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Βλάχου.

18) π. «Πινακοθήκη», ἔτ. Κ', φ. 231—232, Μαῖος—Ἰούνιος 1920, σ. 19—21: Ἄρθρο τοῦ κ. Δ. Ι. Καλογεροπούλου. Ἀναγράφουμε μερικὰ ἀποσπάσματα: «Ἡ ἀπλὴ ἀναγραφὴ τῆς ἐργασίας του προκαλεῖ ἀδιαφιλονίκητον ἐκτίμησιν... Ἐσχάτως εἶχεν εἰπῇ τὰ ὠραία αὐτὰ λόγια: —Ποτὲ εἰς τὴν ζωὴν μου δὲν ἐξέφρασα ἄλλο ἢ ὅτι φρονῶ. Δυσχερῆστα διὰ τοῦτο πολλούς, ἀλλὰ δὲν ἤμπορούσα νὰ κάμω διαφορετικά... Ἀπὸ ἐπταετίας ὥς ἐκ τῆς σωματικῆς του καταστάσεως δὲν ἔγραφε καὶ ἐθεώρει ἑαυτὸν δυστυχῇ. Ἐσχάτως μόνον ἔγραψε σύντομα ποιήματα καὶ σατυρικά ἐπιγράμματα. Μετὰ τὴν ποίησιν ἤρχισε γράφειν καὶ μετὰ αὐτὴν ἐτελείωσε τὴν ζωὴν του». Ἀς σημειώσουμε πὼς στὸ ἴδιο περιοδικὸ (ἔτ. Β', 1902—1903, σ. 219), ὑπάρχει κ' ἄλλο ἄρθρο μ' ἐπαινετικά λόγια γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Βλάχου.

(223) Βλ. Δημητρίου Κ. Βουρδουινιώτη «Παρά τὸν Ἑρασίον»: «Ποικίλη Στοά», 1885, σ. 405 καὶ 415.

(224) «Νέος Παρνασσός», Ἀθῆναι, 1873. Ἐπίσης στίχους του κ' ὅταν ἦταν πολὺ νέος ἀκόμη, δημοσιεύανε τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡ «Πανδώρα», Ἀθῆναι, 1910, σ. 145.

(225) Ἡ «Νέα Λαϊκὴ Ἀνθολογία» τοῦ Δ. Ταγκόπουλου, Ἀθῆναι, 1899, ποὺ ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα πὼς πολὺ ἀπ' αὐτὴ ὕλικὸ ὀφείλεται στὴ συλλεκτικὴ φροντίδα τοῦ Παλαμᾶ, κανένα πρωτότυπο ποίημα τοῦ Βλ. δὲν περιέχει, ἀλλὰ μόνον τρεῖς μεταφράσεις του ἀπὸ ξένους ποιητῆς. Τοῦ Πολέμη ἢ «Λύρα», Ἀνθολογία τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ποιήσεως, Ἀθῆναι, 1910, περιέχει ποιήματά του, καθὼς καὶ ἡ «Νεοελληνικὴ Ἀνθολογία», ἐκλογὴ καὶ ἐπιμελεῖα Κων. Φ. Σκόκου, Ἀθῆναι 1923 (Ποιητικὴ Βιβλιοθήκη Ζηκάκη), ἀρ. 6. Κατόπιν καμιά Ἀνθολογία δὲν τὸν ἀναγράφει. Μάλιστα τὸν Ὀκτώβριον, ἂν δὲ γελιέμαι, τοῦ 1948, διαμαρτυρήθηκε στὴν «Καθημερινή» ἡ ἐγγονὴ τοῦ ποιητῆ κ. Ἐλένη Βλάχου, γιὰ τὸν παρέλειψε ἀπὸ τὴν Ἀνθολογία του ὁ κ. Ἡρ. Ἀποστολίδης.

Χ. Γ. Σ.

Σχολαῖο; Δασκάλες, τετράδια, μαθήματα; Δὲν εἶχα τέτοια βάζανα. Ὁ λόγος δὲ αὐτῆς τῆς περιεργίης καταστάσεως, ἦταν τὰ πολιτικά τῆς ἐποχῆς. Κάθε κίνημα, κάθε ἐπανάστασις, διέλυε τὶς προσωρινὰς ἐγκαταστάσεις τῶν δικῶν μου. Μὲ τὸν πατέρα μου πότε στὴ φυλακὴ, πότε στὴν ἐξορία, πότε κρυμμένο καὶ κυνηγημένο, τὸ σπῆτι δὲν μπορούσε νὰ φροντίζῃ παιδί. «Γρήγορα τὸ «παιδί» νὰ πάῃ στοὺ παπποῦ. Τὸ «παιδί» νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ σπῆτι». Κάθε ἀνησυχία, κάθε ταραχὴ, μὲ ἔστελνε μὲ τὸ μπαουλάνι μου εἰς τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἡρεμου, ἡλικιωμένου σπητιοῦ. Ἐκεῖ μὲ παρελάμβανε ἡ γιαγιά, ἐνθουσιασμένη γιὰ τὸν μικρὸ μπαλὰ πού θὰ ζωντάνευε τὸ σπῆτι. Καὶ ἄρχιζε τὸ χάζιδι, καὶ ἡ παρηγοριὰ γιὰ τὸ «καὺμένο τὸ παιδί». Ποῦ νὰ τολμήσῃ κανεὶς νὰ τῆς πῇ, ὅτι ἦταν ὥρα μου νὰ κάτσω κάτω νὰ μελετήσω. «Ἄσε τὸ παιδί τώρα, μὲ τίς μελέτες καὶ τίς ἀηδίες. Νὰ βγῇ ὁ πατέρας σου πρῶτα ἀπὸ τὴν φυλακὴ, καὶ βλέπομε...» — «Μιὰ δασκάλα νὰ τῆς πάρωμε... νὰ τῇ μάθῃ νὰ φοράει παπούτσι». — «Θὰ τῆς πάρωμε, μὴ σὰς νοιάζει, ἔλεγε ἐκνευρισμένα ἡ γιαγιά, ἡ Ἑλένη Βλάχου, ὁ «Γκυρούλης» ὅπως ὠνομάζετο ἀπ' ὅλους, οἰκογένεια καὶ φίλους. Νὰ γυρίσῃ ὁ Γιώργος ἀπὸ τὴν ἐξορία, νὰ δοῦμε πρῶτα τί θὰ γίνῃ μὲ αὐτὸ τὸ κακόμοιρο, ποῦ θὰ πάῃ νὰ μείνῃ, καὶ ἀρχίζομε τίς δασκάλες...»

Καὶ ἔτσι τὸ «κακόμοιρο» ἐφθάσε πολὺ εὐτυχισμένο εἰς τὴν σεβαστὴ ἡλικία τῶν δώδεκα χρόνων, χωρὶς νὰ ἀντικρύσῃ ποτὲ γραμματικὴν.

Τὸ σπῆτι, παληό, θερμό, γεμάτο παρελθόν καὶ ὥρατες ἱστορίες, ἦταν τὸ βασιλεῖό μου. Σήμερα, ὅταν τὸ κυττάζω ἀπὸ τὸ δρόμο, ἀπὸ τὴν ὁδὸν Σωκράτους, δὲν βλέπω νὰ ἔχει πολὺ ἀλλάξῃ. Ἡ πρόσοψις εἶναι ἡ ἴδια. Μόνον ὅταν περάσει κανεὶς τὴν εἴσοδο καὶ προχωρήσῃ εἰς τὸ βάθος βρίσκει κτίρια καὶ ἀποθήκες, ἐκεῖ ποῦ ὑπῆρχε ἡ αὐλὴ, καὶ τὸ περιβόλι.

Πόσους φίλους δὲν εἶχα σ' αὐτὸ τὸ περιβόλι. Τὴν μαρμάρινη βρύση, μὲ τὸ κεφάλι τοῦ λεονταρίου, ποῦ ἔσταζε μόλις μελαγχολικὰ μερικὰς σκυριασμένες σταγόνες ἀπὸ τὸ ἀγριεμένο στόμα. (Κάποιο ἐξόριστο στὴν Κηφισιά, βρίσκειται τώρα τὸ λεοντάρι). Τὸ πηγίδι, μέγα κέντρο ἐνδιαφέροντος ποῦ

πάντοτε ὑπέφερε ἀπὸ κάτι, καὶ ποῦ γέμιζε μὲ τὸ μονότονο σιδερένιο του παράπονο τὴν σιωπὴ τοῦ περιβολιοῦ. «Ὅλο ἄρρωστο ἦταν», ὄλο βασανισμένο. Γατιὰ αὐτοκτονοῦσαν μέσα καὶ τὸ ἔβαζαν ὑπὸ περιορισμό, ἔσπαζε τὸ σχοινί, ἐμπλέκε τὸ σχοινί, ἔπεφτε ὁ κουβάς, τρυποῦσε ὁ κουβάς. Ἀκόμη ὑπάρχει τὸ πηγίδι, ἀλλὰ κανεὶς πιά δὲν προσέχει τὴν δυστυχία του. Σκεπασμένο, βουβό, ἄχρηστο, σιγοπεθαίνει στὸ βάθος μιᾶς ἀποθήκης. Εἶχε καὶ τὴν στέρνα τὴν σκεπασμένη ἀπὸ τὴν κληματαριά, μὲ πρόσθετη γοητεία, τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ κινδύνου. «Μὴν ἀνεβαίνεις στὸ πεζούλι τῆς στέρνας. Πάρτε τὸ παιδί ἀπὸ τὴν στέρνα». Καὶ ἀκόμη τὴν μουζμουλιά, τὴν λευκὴ δάφνη, τὸν σκονισμένο κουρελὴ φοῖνικα, τίς λίγες στεῖρες πορτοκαλιές. Ὅπως καὶ τὸ σπῆτι, τὸ περιβόλι εἶχε ἓνα ὥρατο παρελθόν. Εἶχε γνωρίσει δόξας καὶ παρτέρια γεμάτα ἀπὸ τριανταφυλλιὰς ράτσας, φυτεμμένες ἀπὸ τὸν παπποῦ. Ἦταν ἐπιστήμων περιβολάρης, καὶ ἀσχολεῖτο φαντακτὰ μὲ τὸ μικρὸ περιβόλι ὅσο αὐτὸ ζοῦσε ἐλεύθερο, τριγυρισμένο ἀπὸ ἐρημιὰ, λουσμένο στὸν ἥλιο, χαϊδεμένο ἀπὸ τὸν ἀέρα. Ὅταν οἱ γύρω οἰκοδομὲς ὅμως ὀρθώθηκαν, καὶ τὸ στερήσαν ἀπὸ τὴν χαρὰ, ἀπὸ τὸ φῶς, καὶ τὸ πνίξαν στὴν σκιά, στὴν ὑγρασία, τότε τὸ ἐγκατέλειψε στὴν κακὴ του τύχη. Ἀπὸ περιβολάκι ἀθηναϊκῆς συνοικίας, εἶχε γίνῃ πολὺτιμο κεντρικὸ οἰκόπεδο, μὲ ἀναπόφευκτα καταδικασμένο μέλλον.

Γιὰ μένα, ὅμως, ἦταν τὸ ἰδεώδες περιβόλι. Ὅλο χόρτο ἄγρια φυτὰ, γατιὰ, τότες, σπουργίτια. Κάποτε, φιλοξενοῦσε καὶ ἓνα γάλο. Τὸν Πελοπίδα. Ὁ στενός μου σύνδεσμος μὲ τὸν Πελοπίδα κατέστρεψε φαίνεται μιὰ δολόκληρη Χριστουγεννιάτικη ἡμέρα. Ἴσως τὸ θυμάμαι, ἴσως τὸ ἔχω ἀκούσῃ πολλὰς φορές, πάντως ἔξερω, ὅτι ἓνα μεσημεριάτικο γιορτινὸ γεῦμα, διελύθη ἀπὸ τὴν δική μου ἀπελπισία. Κάποιος στὸ τραπέζι ἔκανε τὴν γκάφφα καὶ ψιθύρισε: «Τρυφερός ὁ Πελοπίδας...». Αὐτὴ ἡ λέξις συνόδευσε καὶ τὴν τελευταία μπουκιὰ ὅλων τῶν καλεσμένων. Διότι ἔκανα τέτοια σαματὰ, τέτοιο κλάμμα, ἐξεδήλωσα τόση ἀπογοήτευση, τόση πικρία καὶ ἀγανάκτηση, ὥστε οὐδεὶς εἶχε πιά ὄρεξι νὰ ἀγγίξῃ τὸν Πελοπίδα. Ἐτάφη ψητὸς κάτω ἀπὸ τὴν μουζμουλιά.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΛΙΓΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΗΤΙ ΤΟΥ ΠΑΠΠΟΥ

Συχνά με ρωτοῦν: «Τὸν θυμᾶσαι τὸν παπποῦ σου;» Καὶ καμμιὰ φορὰ ἀπαντῶ «μόλις», καὶ ἄλλη «ναί, τὸν θυμᾶμαι καλὰ».

Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὁ παππούς μου, ὁ Ἅγγελος Βλάχος — τὸν ἄλλον μου παπποῦ, τὸν Κωνσταντῖνο Κόντο, δὲν τὸν γνώρισα — περνᾷ ἀπὸ τῆς μνήμης πότε σὰν εἰκόνα σταθερῇ, χρωματισμένη, ζωντανή, καὶ πότε σὰν σκιὰ σβυσμένη καὶ ἀόριστη, χαμένη μέσα στὰ σύννεφα τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων.

Ἐκεῖ ποῦ τὸν θυμοῦμαι πὺς καθαρὰ, εἶναι στὴ βιβλιοθήκη του. Καθισμένος πίσω ἀπὸ τὸ βαρὺ του γραφεῖο ἀπὸ ἔβανο, φορεῖ σκουρα ροῦχα, σκληρὸ κολλάρο καὶ ἐργάζεται. Ὅλο τὸ σπῆτι γύρω, σιωπᾷ μὲ σεβασμό. Καὶ ἐγώ, πολὺ μικρὴ, ἀνοίγω δειλά τὴν πόρτα, καὶ προχωρῶ πρὸς τὸ «ἐπιπλο». Αὐτὸ τὸ ἐπιπλο, ἦταν γιὰ μένα ὁ πολυτιμότερος θησαυρὸς τοῦ σπητιοῦ. Δὲν ξέρω ἂν τὸν παρακαλοῦσα, ἢ ἂν τὸν κύταζα βουβά, μὲ μάτια τὰ ὅποια — μὲ βεβαιώνουν οἱ γονεῖς μου — ἦσαν τότε ποῦ δὲν εἶμουν ἀκόμη μύωψ πελώρια καὶ πολὺ ἐκφραστικά, ἀλλὰ ξέρω ὅτι ὁ παππούς ἄφινε τῇ δουλειᾷ του καὶ σηκωνότανε ἀπὸ τὸ γραφεῖο του.

Ὑπομονητικά, ξεκλείδωνε τὸ ἐπιπλο, καὶ ἀρχίζε νὰ ἀνοίγει τὰ συρταράκια, ἕνα-ἕνα.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ μνήμη ποῦ δὲν παίζει κανένα κρυφτὸ κυνηγητό, τὰ θυμᾶται ὅλα τὰ συρταράκια. Τὸ ἕνα ποῦ ἦταν γεμάτο καρφιὰ, τακτοποιημένα σὲ μικρὰ τετράγωνα χωρίσματα, καρφιὰ κάθε εἶδους, μεγέθους, καὶ ποιότητος, τὸ ἄλλο γεμάτο πεννάκια, τὸ παρακάτω μὲ τίς γομαλάστιχες. Ἕνα μικροσκοπικὸ μαγαζὶ ἦταν κρυμμένο μέσα στὸ γυαλιστερὸ ἐπιπλο. Εἶχε χρώματα, πινέλα, κατσαβίδια, διαβήτες,

γραμμοσύρτες, σουγιάδες, λίμες, ξουραφάνια, τοιμπήδες, χάρακες. Εἶχε τέτοια γοητεία, ὥστε δὲν μὲ ἄφισε ποτὲ νὰ κυττάξω γύρω, καὶ νὰ προσέξω τίποτε ἄλλο μέσα στὸ γραφεῖο τοῦ παπποῦ.

Ἄλλη εἰκόνα, ἔρχεται πὺς μελαγχολικῇ. Ὁ παππούς εἶναι ἐπάνω, στὴν κρεββατοκάμαρά του. Εἶναι ἄρρωστος καὶ πολὺ πὺς γέρος. Κάθεται σὲ μιὰ πολυθρόνα, μὲ μιὰ κουβέρτα ρηγωτὴ στὰ γόνατα. Τὰ γένια του εἶναι λίγο κίτρινα, εἶναι κουρασμένος, ἀνεφός. Πλάι του, εἶχε ἕνα τραπέζι μὲ φάρμακα καὶ μιὰ νοσοκόμα — Ἄννα; αὐτὸ τὸ ὄνομα ἔρχεται μοναχό του — τριγυρίζει μέσα στὸ δωμάτιο. Ἐγὼ κάθουμαι ἐκεῖ, καὶ τοῦ κἀνω συντροφιά. «Πήγαινε λίγο στὸν παπποῦ, μοῦ λέγανε, ποῦ εἶναι μόνος». Καὶ ἔτρεχα ἐπάνω, στὸν παπποῦ, στίς ἱστορίες του, στὴ συνεργασία μας. Μοῦ ἔδινε ἕνα κομμάτι χαρτί καὶ ἕνα μολύβι, καὶ μὲ ἔβαζε νὰ γράφω τραγουδάκια. Καὶ θυμοῦμαι ἀκόμη ὅτι ἕνα ποῦ περιέγραφε τοὺς περιπάτους ἑνὸς ἄσπρου περιστεριοῦ ἐπάνω στὸ γαλάζιο τροῦλο τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, εἶχε θεωρηθῇ ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκογένεια σὰν τὸ πρῶτο μου βῆμα στὸν ὥρατο δρόμο τῆς ποιήσεως. Ἦταν λάθος. Δὲν ξαναέγραψα ποτὲ οὕτε ἕνα στίχο.

Γράφοντας τώρα, γι' αὐτὰ τὰ παλιὰ, μισοξεχασμένα χρόνια, ἀνακαλύπτω, κατὰ τὸ παράδοξο ποῦ δὲν εἶχα ξανασκεφθῇ. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπῆτι ὅπου εἶχε ἀντίση τόσο πλούσια πνευματικὴ ζωὴ, περιτριγυρισμένη ἀπὸ τόσο γνῶσι, τόσο μὶσθωσι, τόσο γράμματα, ἐγὼ μεγάλωνα τελείως ἀμόρφωτη. Ἀπὸ ἑξή χρονῶν ὡς δέκα, ἑνδεκα δὲν θυμοῦμαι ἀκριβῶς, ἐξοῦσα στὸ σπῆτι τοῦ παπποῦ. Καὶ περνοῦσα ζωὴ χαρισμένη, ὅλο παιχνίδι, ἐλευθερία καὶ ταπεινιά, σὰν μικρὸ ζῶο τοῦ δάσους. Γράμματα;

Σχολαίτο; Δασκάλες, τετράδια, μαθήματα; Δὲν εἶχα τέτοια βάρη. Ὁ λόγος δὲ αὐτῆς τῆς περιέργου καταστάσεως, ἦταν τὰ πολιτικά τῆς ἐποχῆς. Κάθε κίνημα, κάθε ἐπανάστασις, διέλυε τὶς προσωρινὰ ἐγκαταστάσεις τῶν δικῶν μου. Μὲ τὸν πατέρα μου πότε στὴ φυλακὴ, πότε στὴν ἐξορία, πότε κρυμμένο καὶ κυνηγημένο, τὸ σπῆτι δὲν μπορούσε νὰ φροντίζῃ παιδί. «Γρήγορα τὸ «παιδί» νὰ πάῃ στοῦ παπποῦ. Τὸ «παιδί» νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ σπῆτι». Κάθε ἀνησυχία, κάθε ταραχὴ, μὲ ἔστελνε μὲ τὸ μπαουλλάκι μου εἰς τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἡρεμου, ἡλικιωμένου σπητιοῦ. Ἐκεῖ μὲ παρελάμβανε ἡ γιαγιά, ἐνθουσιασμένη γιὰ τὸν μικρὸ μπελᾶ ποῦ θὰ ζωντάνευε τὸ σπῆτι. Καὶ ἄρχιζε τὸ χᾶιδι, καὶ ἡ παρηγοριὰ γιὰ τὸ «καὶμένο τὸ παιδί». Ποῦ νὰ τολμήσῃ κανεὶς νὰ τῆς πῇ, ὅτι ἦταν ὥρα μου νὰ κάτσω κάτω νὰ μελετήσω. «Ἄσε τὸ παιδί τώρα, μὲ τὶς μελέτες καὶ τὶς ἀηδίες. Νὰ βγῇ ὁ πατέρας σου πρῶτα ἀπὸ τὴν φυλακὴ, καὶ βλέπομε...» — «Μιὰ δασκάλα νὰ τῆς πάρωμε... νὰ τῇ μάθῃ νὰ φορᾷ παπούτσια». — «Θὰ τῆς πάρωμε, μὴ σὰς νοιάζει, ἔλεγε ἐκνευρισμένα ἡ γιαγιά, ἡ Ἐλένη Βλάχου, ὁ «Γκρουλῆς» ὅπως ὠνομάζετο ἀπ' ὅλους, οἰκογένεια καὶ φίλους. Νὰ γυρίσῃ ὁ Γιώργος ἀπὸ τὴν ἐξορία, νὰ δοῦμε πρῶτα τί θὰ γίνῃ μὲ αὐτὸ τὸ κακόμοιρο, ποῦ θὰ πάῃ νὰ μείνῃ, καὶ ἀρχίζομε τὶς δασκάλες...»

Καὶ ἔτσι τὸ «κακόμοιρο» ἔφθασε πολὺ εὐτυχισμένο εἰς τὴν σεβαστὴ ἡλικία τῶν ὀκτώδεκα χρόνων, χωρὶς νὰ ἀντικρύσῃ ποτὲ γραμματικὴν.

Τὸ σπῆτι, παλὸς, θερμὸ, γεμάτο παρελθὸν καὶ ὥραιες ἱστορίες, ἦταν τὸ βασίλειό μου. Σήμερα, ὅταν τὸ κυττάζω ἀπὸ τὸ δρόμο, ἀπὸ τὴν ὁδὸν Σωκράτους, δὲν βλέπω νὰ ἔχει πολὺ ἀλλάξῃ. Ἡ πρόσοψις εἶναι ἡ ἴδια. Μόνον ὅταν περάσῃ κανεὶς τὴν εἴσοδο καὶ προχωρήσῃ εἰς τὸ βᾶθος βρίσκει κτίρια καὶ ἀποθήκες, ἐκεῖ ποῦ ὑπῆρχε ἡ αὐλή, καὶ τὸ περιβόλι.

Πόσους φίλους δὲν εἶχα σ' αὐτὸ τὸ περιβόλι. Τὴν μαρμαρίνῃ βρύση, μὲ τὸ κεφάλι τοῦ λεονταριοῦ, ποῦ ἔσταζε μόλις μελαγχολικά μερικὰ σκούριασμένες σταγόνες ἀπὸ τὸ ἀγριεμένο στόμα. (Κάπου ἐξόριστο στὴν Κηφισιά, βρίσκεται τώρα τὸ λεοντάρι). Τὸ πηγάδι, μέγα κέντρο ἐνδιαφέροντος ποῦ

πάντοτε ὑπέφερε ἀπὸ κάτω, καὶ ποῦ γέμιζε μὲ τὸ μονότονο σιδερένιο τοῦ παράπονο τὴν σιωπὴ τοῦ περιβολιοῦ. «Ὅλο ἄρρωστο ἦταν, ὅλο βασανισμένο. Γατιὰ αὐτοκτονοῦσαν μέσα καὶ τὸ ἔβαζαν ὑπὸ περιορισμό, ἔσπαζε τὸ σχοινί, ἐμπλέκε τὸ σχοινί, ἔπεφτε ὁ κουβάς, τρυποῦσε ὁ κουβάς. Ἀκόμη ὑπάρχει τὸ πηγάδι, ἀλλὰ κανεὶς πιά δὲν προσέχει τὴν δυστυχία του. Σκεπασμένο, βουβό, ἄχρηστο, σιγοπεθαίνει στὸ βᾶθος μιᾶς ἀποθήκης. Εἶχε καὶ τὴν στέρνα τὴν σκεπασμένη ἀπὸ τὴν κληματαριά, μὲ πρόσθετη γοητεία, τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ κινδύνου. «Μὴν ἀνεβαίνεις στὸ πεζοῦλι τῆς στέρνας. Πάρτε τὸ παιδί ἀπὸ τὴν στέρνα». Καὶ ἀκόμη τὴν μουζμουλιά, τὴν λευκὴ δάφνη, τὸν σκονισμένο κουρελὴ φοίνικα, τὶς λίγες στεῖρες πορτοκαλιές. Ὅπως καὶ τὸ σπῆτι, τὸ περιβόλι εἶχε ἕνα ὥρατο παρελθόν. Εἶχε γνώρισις δόξας καὶ παρτέρια γεμάτα ἀπὸ τριανταφυλλίες ράτσας, φυτεμμένες ἀπὸ τὸν παπποῦ. Ἦταν ἐπιστήμων περιβολάρης, καὶ ἀσχολεῖτο φαντακὰ μὲ τὸ μικρὸ περιβόλι ὅσο αὐτὸ ζοῦσε ἐλεύθερο, τριγυρισμένο ἀπὸ ἐρημιὰ, λουσμένο στὸν ἥλιο, χαϊδεμένο ἀπὸ τὸν ἀέρα. Ὅταν οἱ γύρω οἰκοδομὲς ὁμῶς ὀρθώθηκαν, καὶ τὸ στερήσαν ἀπὸ τὴν χαρὰ, ἀπὸ τὸ φῶς, καὶ τὸ πνίξαν στὴν σκιά, στὴν ὑγρασία, τότε τὸ ἐγκατέλειψε τὴν κακὴν τοῦ τύχῃ. Ἀπὸ περιβολάκι ἀθηναϊκῆς συνοικίας, εἶχε γίνῃ πολὺτιμο κεντρικὸ οἰκόπεδο, μὲ ἀναπόφευκτα καταδικασμένο μέλλον.

Γιὰ μένα, ὁμῶς, ἦταν τὸ ἰδεώδες περιβόλι. Ὅλο χόρτο ἄγρια φυτὰ, γατιά, κόττες, σπουργίτια. Κάποτε, φιλοξενούσε καὶ ἕνα γάλο. Τὸν Πελοπίδα. Ὁ στενὸς μου σύνδεσμος μὲ τὸν Πελοπίδα κατέστρεψε φαίνεται μιὰ δολόκληρη Χριστουγεννιάτικη ἡμέρα. Ἴσως τὸ θυμάμαι, ἴσως τὸ ἔχω ἀκούσῃ πολλὰς φορές, πάντως ξέρω, ὅτι ἕνα μεσημεριάτικο γιορτινὸ γεῦμα, διελύθη ἀπὸ τὴν δική μου ἀπελπισία. Κάποιος στὸ τραπέζι ἔκανε τὴν γιγάρφα καὶ φηύρισε: «Τρυφερὸς ὁ Πελοπίδας...». Αὐτὴ ἡ λέξις συνόδευσεν καὶ τὴν τελευταία μπουκιά ὀλων τῶν καλεσμένων. Διότι ἔκανα τέτοια σαρατὰ, τέτοιο κλάμμα, ἐξεδήλωσα τόση ἀπογοήτευση, τόση πικρία καὶ ἀγανάκτηση, ὥστε οὐδεὶς εἶχε πιά ὄρεξι νὰ ἀγγίξῃ τὸν Πελοπίδα. Ἐτάφη ψητὸς κάτω ἀπὸ τὴν μουζμουλιά.

Μὲ τὸν Πελοπίδα, θυμὴθήκα καὶ τὴν ἄλλή ἱστορία τοῦ γάλου. Ἦταν ἀπίστευτη ἡ ἱστορία τοῦ γάλου. Ἀκόμη τὴν διηγεῖται κατὰ τακτικὰ διαστήματα ὅλη ἡ οἰκογένεια Βλάχου. Ἀπίστευτη καὶ ἀληθινή...

Ἔτοιμη ἡ γιαγιά γιὰ νὰ βγῇ ἔξω, κοντοστάθηκε στὴν πόρτα, φώναξε μιὰ μικρὴ ὑπηρέτρια, καὶ τῆς ἄφισε αὐστηρὲς παραγγέλεις: «Πρότεξε, ὅταν φέρουν τὸν γάλο, νὰ τὸν πᾶς ἀμέσως στὸ ὑπόγειο. Κύτταξε νὰ μὴ σοῦ φύγῃ. Νὰ τὸν κλειδώσης ἕως ὅτου γυρίσω».

«Καλὰ, κυρία. Μάλιστα, κυρία», εἶπε ἡ μικρή. Καὶ συνέβη τότε, ἀντὶς νὰ καταφθάσῃ ὁ γάλος-πουλί, νὰ ἔρθῃ πρῶτος ἓνας γάλλος διπλωμάτης γιὰ ἐπίσημη βίζιτα στὸν παπποῦ.

Ἄλλη ὑπηρέτρια, ἄνοιξε τὴν πόρτα. Τὸ καινούργιο ὅμως δουλάκι παραφυλοῦσε:

— Ποιὸς εἶναι;...

— Ἕνας Γάλλος...

— Καλὰ, ἄφισε, ξέρω, θὰ τὸν πᾶω ἐγώ, προθυμοποιήθηκε ἡ μικρή.

Καὶ τὸν ἐπῆγε.

Ὅχι στὸ γραφεῖο τοῦ παπποῦ, ὅπως φανταζόντανε βέβαια ἡ παλαιὰ ὑπηρέτρια τοῦ σπιτιοῦ, ἀλλὰ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ ὑπόγειο. Καὶ τὸν ἐκλείδωσε ἐκεῖ. Γιὰ τρεῖς ὁλόκληρες ὥρες. Ἦταν μεγάλο τὸ σπῆτι, καὶ κανεῖς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑπεύθυνη, δὲν ἄκουγε τίς διαμετρυρὲς τοῦ κατὰπληκτοῦ ξένου. Αὐτὴ ὅμως εἶχε πάρει τίς διαταγὰς τῆς ἀπὸ τὴν κυρία, καὶ ἔμενε ψυχραιμῇ. Μόνον ὅταν ἐγύρισε ἡ γιαγιά ἀπὸ τίς βίζιτες ἀνεκαλύφθη τὸ ἔγκλημα, καὶ ξέσπασε ἓνα δράμα τοῦ ὁποῖου ἡ ἡχώ ταραῖζει ἀκόμη τὴν οἰκογένεια...

Στὰ δικὰ μου τὰ χρόνια, τὰ γεύματα, οἱ φιλολογικὲς ἐσπερίδες, οἱ χοροί, τὰ «Μάχους» —τὸ μπρίτζ τῆς ἐποχῆς,—δὲν ἦσαν πιά παρὰ ὠραῖες ἀναμνήσεις. Ὁ παπποῦς ἦταν ἄρρωστος, τὰ οἰκονομικὰ τοῦ σπιτιοῦ μετριώτατα καὶ ἡ γιαγιά φορτωμένη μὲ τίς στενοχώριες πότε τοῦ ἑνὸς παιδιοῦ, πότε τοῦ ἄλλου, δὲν εἶχε οὔτε καιρὸ, οὔτε διάθεσιν γιὰ γλέντια καὶ κοσμιότητες. Ἐξῆ παιδιὰ, καὶ ὅλα ἀνήσυχτα, ὅλα μὲ τὴν προσωπικότητά τους, δὲν ἄφιναν ἡμέρα νὰ περνᾷ ἀτάραχη. Ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ, εἶχε ἀφίσει στὸ περιθώριο τὸ καλὸ σαλόνι —τὸ σημερινὸ λογιστήριο τῆς «Καθημερινῆς»—

καὶ εἶχε περιορισθῇ στὴν τραπεζαρία, τὴν πρώτη καμὰρα ἀριστερὰ καθὼς μπαίνομε στὴν εἴσοδο. Καὶ ἐκεῖ φιλοξενούσε μόνον οἰκογενειακὰ γεύματα, καὶ στενὲς φιλικὲς βεγγέρες (περίεργο πόσο μερικὲς λέξεις συνδέονται μὲ ἓνα περιβάλλον. Βεγγέρα=βραδυνὴ συγκέντρωσις τοῦ παπποῦ. Ταμπάρο=τὸ παλτὸ τοῦ μοῦ ἔδινε ἡ γιαγιά διὰ τῆς βίας: «Πάρε τὸ ταμπάρο σου. Κάνει ψύχρα...». Τρατάρισμα=ἡ ἐπίσκεψις στὸ Σολωναῖο. «Τί θέλεις νὰ σὲ τρατάρω; Θέλεις ἓνα κόντιτο;» Σοφᾶς=ὁ στενὸς καναπές ἐκείνης τῆς τραπεζαρίας).

Ἦταν αὐτὴ ἡ τραπεζαρία, ἓνα δωμάτιο παλαιόκο, θερμὸ καὶ εὐχάριστο, χωρὶς ἀπαιτήσεις πλούτου, ὡμορφιάς ἢ διακοσμητικοῦ ρυθμοῦ. Ἕνα τραπέζι στρογγυλὸ στὴν μέση, στρωμένο μὲ ἓνα κόκκινο τραπεζομάνδηλο —ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ἀνυπόφορα τραχύ βελούδο, τὸ «πλύς»—εἶχε κρεμασμένη ἀπὸ πάνω μία μεγάλη μπρούντζινη λάμπα. Τέρας ἦταν αὐτὴ ἡ λάμπα μὲ τὸ φουστανάκι τῆς, τὸ χάνδρινο ἀλλὰ τέρας συμπαθὲς ποῦ εἶχε ὑποστῇ φιλοσοφικὰ τὴν πρόσδο τῆς ἐπιστήμης. Γεννημένη λάμπα πετρελαίου, εἶχε μεταμορφωθῇ γιὰ ἓνα διάστημα σὲ λάμπα γκαζιοῦ, καὶ εἶχε τελικῶς ἐξελιχθῇ σὲ «ἤλεκτρικὴ» μὲ δύο γλόμπους κρεμασμένους ἀνέμεσα στὰ μπρούντζινα κλαδιά τῆς καὶ στοὺς φαρμπαλάδες τῆς.

Δεξιὰ, μόλις ἔμπαινες στὸ δωμάτιο, σὲ περιέμενε τὸ ἀπαραίτητο ἀπόκτημα κάθε παλαιᾶς τραπεζαρίας. Ὁ μεγάλος, βαρὺς, ὕψηλός μπουφές. Θηριὸ ξύλινο ποῦ ἔκρυβε μέσα του μία ἀπίθανη ποικιλία ἀγαθῶν. Τότε ἀκόμη τὰ φαγώσιμα, δὲν ἦσαν αὐστηρὰ περιορισμένα, δὲν περνοῦσαν μονάχα σὲ δρισιμένες ὥρες ἀπὸ τίς τραπεζαρίας. Πολλά, ζοῦσαν ἐκεῖ. Μέσα στὸ μπουφές, κατοικοῦσε τὸ γυριστὸ γλυκὸ —πορτοκάλι, σοκολάτα, εἰδικότης τοῦ σπητιοῦ—μέσα στὰ ντουλάπια του καὶ τὰ συρτάρια του, ἦσαν κρυμμένα τὰ καλὰ κουλουράκια, οἱ καραμέλλες, τὰ μπισκότα, τὰ κέικ ποῦ περισσεύαν ἀπὸ χθές. Κουκουναρία ἦσαν οἱ τραπεζαρίες. Ἐπάνω στὸ μπουφές, ὅλο καὶ κάτω βρισκόταν. Καρύδια, σταφίδες, ἀμύγδαλα, κάστανα, κυδωνόπαστα, φρούτα. Δὲν εἶχαν ἀκόμη ἐξορίσῃ καὶ τὸ τελευταῖο φαγώσιμο ψίχουλο στίς ὀφφίς, στίς ἀποθήκες, στίς κουζίνας, στίς παγωνιέρες. Δὲν εἶχαν πάρει ἀκόμη οἱ

τραπεζαρίες τὸ ὕψος τὸ μακρινὸ καὶ τὸ ἀδιάφορο ποὺ ἔχουν σήμερα, τὸ ὕψος ποὺ λέει ὅτι ὅλη ἡ ὑπόθεσις τοῦ φαγητοῦ εἶναι μὴ ἀναπόφευκτος, ἀλλὰ εὐτυχῶς στιγμιαία, παροδική ἐνόχλησις.

Δὲν ζοῦσε μονάχα ἡ οἰκογένεια μέσα σ' αὐτὴ τὴν τραπεζαρία. Ἕνας ἀλλόκοτος κόσμος, μιὰ παράδοξη ἀνάμικτη συντροφιά, γέμιζε τοὺς τοίχους. Ὅταν μὲ κλείναν μέσα, στὰ κρύα καὶ στίς βροχές, καὶ ὁ παπποῦς ἦταν ἀπησχολημένος, καὶ ὅλοι εἶχαν τίς δουλειές τους, ἐγὼ ἔκανα παρέα μὲ τίς εἰκόνες. Θυμᾶμαι καλά, ἐκεῖνη τὴν αὐτοκράτειρα, ντυμένη πένθιμα μὲ μακρυὰ μαῦρα πέπλα, ποὺ ἔχει μιὰ ἀτέλειωτη ἀφιέρωση στὸν παπποῦ. Καὶ τὸν Γιαννακό τὸν Βλάχο, ἓνα ὥραϊο πορτραῖτο, ἐνὸς νέου μὲ γελαστά μάτια καὶ μοῦσι. Ἦταν ποιητὴς μοῦ λέγανε, καὶ πέθανε νέος φθιτικός. (Δὲν ξέρω ἂν ὁ Γιαννακὸς ἄφισε τίποτε ἄλλο στὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἐκτός ἀπὸ αὐτὸ τὸ πορτραῖτο. Ἀκούω συχνὰ τὸ «ποιητὴς», ἀλλὰ δὲν ἀκουσα ποτὲ γιὰ κανένα δικό του ποίημα).

Θυμοῦμαι μιὰ ὥραϊα Παναγία Ἰταλική, μὲ πλούσια θερμὰ χρώματα, καὶ κοντὰ της, κάτι ἀναιμικὲς ἀκουαρέλλες, ποὺ θαύμαζε πολὺ ἡ γιαγιά. «Μόνο δεκαπέντε ἐτῶν ἦταν ἡ θεία σου, ὅταν τὴ ζωγράφισε, μοῦ ἔλεγε. Τὶ ἁμαρτία ποὺ τὴν ἄφισε τὴ ζωγραφική...». Ἡ φράσις «Κρίμα ποὺ τὴν ἄφισε...» ἦταν χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς. Πρὶν παντρεθοῦν τὰ κορίτσια, μάθαιναν τὰ πάντα. Μουσικὴ, πιάνο, ἄρπα, τραγοῦδι, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ, χαρακτικὴ, βιβλιοδετικὴ, «πυρογραφικὴ». Καὶ μὲ τὸ γάμο, τὰ ἐγκατέλειπαν

ὅλα, σὰν παιχνίδια τῶν ὁποίων εἶχε περάσει ἡ ἐποχὴ, καὶ ἄφιναν μόνον στὴν οἰκογένεια ἓνα θρόλο χαμένου ταλέντου...

Ἀλλὰ καταλαβαίνω, ὅτι ἔφυγα πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν παπποῦ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι γράφοντας, μεγάλωσα χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω. Ἡ μνήμη μου ἄφισε πίσω τίς λίγες παιδικὲς ἀναμνήσεις. Προχώρησε μοναχὴ τῆς στὰ χρόνια. Βλέπει τὸ σπῆτι νὰ μεγαλώνη, ν' ἀλλάζη ὄψι. Κτίζεται ἡ αὐλή. Στὸ περιβόλι ἔρχεται καὶ φωλιάζει μαῦρος σιδερένιος ὄρακος, ἓνα πελώριο πειστήριο. Πᾶνε τὰ δένδρα, ἡ στέρνα, οἱ πορτοκαλλιές. Πάει τὸ «σπῆτι τοῦ παπποῦ». Τὸ κτεριο χάνει μαζὺ μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ ὅλη τὴν ἀρχοντιά μιᾶς ὥραϊας ἐποχῆς. Χάνει τὴν ἡρεμία του, τὴν εὐγένειά του, τὴν γοητεία του. Ἀνοίγει τώρα διὰ πλάτα τίς πόρτες του, ἐργάζεται ἐντατικά, νευρικά, θορυβεῖ, ξενοχτάει, δέχεται χιλιάδες ἐπισκέπτες.

Δὲν ἔχει πιά καιρὸ οὔτε διάθεσι νὰ ἀσχοληθῇ μὲ κοριτσάκια, μὲ δάφνες, μὲ σπουρίτσια, δὲν ἔχει ἀνάπαυσι, δὲν ἔχει μελαγχολία, δὲν ἔχει χάρι. Τὸ ἀφεντικὸ τώρα, εἶναι ἡ ἐφημερίδα, τὸ πιὸ ἀπαιτητικὸ, σκληρό, βιαστικὸ πλάσμα ποὺ ἔχει δημιουργήσει ὁ ἀνθρωπος.

«Τί θὰ γίνῃ μὲ αὐτὸ τὸ παιδί; Δὲν ξέρει ἀκόμη τί θὰ πῇ σχολεῖτο...».

Χωρὶς τὴν προστασία τῆς γιαγιάς, χωρὶς τὸ ἄσυλο τοῦ παλαιοῦ σπητιοῦ, ἡ δική μου ἄγρια καὶ εὐτυχισμένη κατάστασις φανερώθηκε καὶ ξάφνιασε τοὺς γονεῖς μου.

Τότε, ὅταν πέθανε τὸ «σπῆτι τοῦ παπποῦ», ἄρχισα νὰ ζῶ στὴν πραγματικότητα.

ΕΛΕΝΗ ΒΛΑΧΟΥ

ΤΟ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΗΠΟΥΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΟΥ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Όταν ἔδωσεν ὁ Θεὸς καὶ ἔγινε Κράτος Ἑλληνικὸν μὲ πρωτεύουσαν τὰς κλεινὰς Ἀθήνας καὶ ἄρχισαν ὕστερα ἀπὸ μακραίων ἀ εξαφάνισιν νὰ ἐπανέρχονται αἱ Μοῦσαι καὶ αἱ Ἐπιστῆμαι εἰς τὴν ἀρχικὴν των κοιτίδα καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τὰς νέας ἑλληνικὰς των ἐστίας, ὅπως τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, τότε μία ἀπὸ τὰς φροντίδας τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν φιλολόγων, ἰδικῶν μας καὶ ξένων, ἦτο νὰ ἐρευνήσουν τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης χώρας καὶ νὰ ἀνασυνδέσουν τὰς ἀναμνήσεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὰς ἐμφανιζομένας συγχρόνους τοποθεσίας, καθορίζοντες τὴν ταύτισιν παλαιῶν μνημείων πρὸς νεώτερα τοπωνύμια. Ἐμποτισμένοι μὲ τὸ Ἀκαδημαϊκὸν πνεῦμα οἱ σοφοὶ τῶν ἀναγεννωμένων Ἀθηνῶν καὶ «Ἀκαδημαϊκὴν Σύγκλητον» ὀνομάσαντες τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ νεοῦ Πανεπιστημίου, φυσικὸν ἦτο νὰ ἀσχοληθοῦν πρώτιστα μὲ τὴν εὑρεσιν τοῦ τόπου τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας. Καὶ εὗρηκαν ὅτι ἡ περιφέρμος Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος θὰ ἦτο εἰς τὸ παρὰ τὸν Κολωνόν «ἀγροκήπιον» τοῦ δημογέροντος τῶν Ἀθηνῶν Σταύρου Βλάχου. Χαίροντες λοιπὸν οἱ τότε ἀρχαιολογοῦντες διεπίστωναν, ὅτι οἱ κῆποι τοῦ Ἀκαδήμου, τοῦ μυθικοῦ ἑπωνύμου ἥρωος τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε λάβει τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐκεῖ ἰδρυθεῖσα Σχολὴ τοῦ Πλάτωνος, εἶχαν τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ εὐρίσκωνται ὕστερ' ἀπὸ τῶν αἰῶνας εἰς τὴν κατοχὴν ἐνὸς προεστοῦ καὶ ἀγωνιστοῦ καὶ ἥρωος, ὅπως ὁ Ἀκάδημος, τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν. Ἀριστοκράτης καὶ ἐλευθέριος καὶ μορφωμένος, ὅπως ἦτο ὁ Ἀθηναῖος ἰδιοκτῆτης τοῦ παλαιοῦ καὶ ἐνδόξου Ἀκαδημαϊκοῦ χώρου, παρεχόρει προθύμως τὸ περιβόλι τοῦ εἰς τοὺς πρώτους καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου μας ποὺ ἦσαν

τότε Ἕλληνες μαζὶ καὶ Γερμανοί, διὰ νὰ συγκροτοῦν ἐκεῖ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ Ἀκαδημαϊκὰ των συμπόσια συμφώνως πρὸς τοὺς συμποτικοὺς κανονισμοὺς τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας. Τέτοια Ἀκαδημαϊκὰ συμπόσια ἔγιναν πολλὰ εἰς τὸ περιβόλι τοῦ Βλάχου. Ἀλλὰ ἐδῶ θὰ ἀναφέρω ἓν, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς ἀξίας τοῦ ξενισθέντος προσώπου ἔχει περάσει εἰς τὴν διεθνῇ σφαῖραν τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1840 ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ μεγαλύτερος φιλόλογος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ ἔμεινε καὶ καθ' ὅλον τὸν 19ον αἰῶνα ὁ μεγαλύτερος, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτtingης Κάρολος Ὁττοφρίδος Μύλλερ, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἱστοριοφιλολογικῆς Σχολῆς. Τὰ τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν νέαν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ συνήντησε καὶ ἐγνώρισε, μὲ τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸν τόπον, ἀπὸ τὰ μνημεῖα, ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ ἀπὸ τὴν καθόλου ἑλληνικὴν ζωὴν, ἐκτίθενται μὲ ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας εἰς τὸ πρὸς τὴν σύζυγόν του ἀποστελλόμενον ἐπιστολικὸν ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκε τὸ 1907 ὁ καθηγητὴς Kern καὶ τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔγραψα, θὰ ἄξιζε νὰ μεταφρασθῇ κάποτε ὁλόκληρον.

Ἡ ἐφημερίς «Ἀθηνα» εἰς τὸ φύλλον τῆς 20ῆς Ἀπριλίου τοῦ 1840 δημοσιεύει ἰδιαίτερον ἄρθρον διὰ τὴν ἀφίξιν καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ μεγάλου σοφοῦ, τοῦ ὁποῖου ἐξαίρει τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, τὸν ἄτρομον χαρακτήρα, καὶ ἀναφέρουσα τὸν σκοπὸν τῆς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιηγήσεως, ἀναγγέλλει ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὸν ὠνόμασε μέλος αὐτῆς καὶ ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον ἐτοιμάζεται νὰ ξενίσῃ αὐτόν. Εἰς δὲ τὸ φύλλον τῆς 27ης Ἀπριλίου δημοσιεύεται ὅτι τὴν 21ην Ἀπριλίου ἡμέραν Κυριακὴν οἱ καθηγηταὶ

τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Γυμνασίου Ἀθηνῶν παρέθεσαν πρὸς τιμὴν τοῦ Μύλλερ «ἀγροτικὴν τράπεζαν εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος ἀγροκήπιον τοῦ κ. Σταύρου Βλάχου καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς ὁ μ. μ. εὐωχίας». Ἡ περιγραφή τοῦ μᾶς παρέχει ἡ «Ἀθηνᾶ» τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης Ἀκαδημαϊκῆς εὐωχίας συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἐπιφανοῦς ξένου, τὸ ὁποῖον περιέχει ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας.

Αἱ προσκλήσεις γίνονται διὰ τοῦ Κωνστ. Σχινᾶ, τοῦ πρώτου πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ὀρίζουν, ὥπως ἀναφέρει ὁ Μύλλερ, ὡς τόπον συγκεντρώσεως τὸν «Κήπον τῆς Ἀκαδημίας». Οἱ καλεσμένοι εἶναι πολλοί, ὅλη ἡ ἐλληνογερμανικὴ σοφία τῶν τότε Ἀθηνῶν. Συμποσιάρχης ὀρίζεται ὁ Γεώργιος Γεννάδιος. Ὁ ἐπιφανὴς ξένος ἐκθέτει εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τὸν ἐνθουσιασμόν ποῦ τοῦ προξενεῖ τὸ κάλλος καὶ ἡ βλάστησις τοῦ ὑπερόχου τοπείου, ἡ παιδρότης καὶ ἡ ἀφέλεια, ἡ ἐγκαρδιότης καὶ ὁ γνήσιος ἐλληνικὸς χαρακτήρ ποῦ παρουσιάζει τὸ γεῦμα μὲ τὸ ἀρνὶ τῆς σούβλας (Pallikarbraten), τὸ ὁποῖον προσάγεται μὲ τὴν σούβλαν ἀκέραιον καὶ κατατεμαχίζεται πρὸς ἐκπληξίν του ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὁ πρύτανις Γ. Ράλλης, ὅστις προεδρεύει τοῦ γεύματος ἔχων εἰς τὰ δεξιὰ του τὸν τιμώμενον ξένον, πρῶτος ἐγείρει πρόποσιν ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος καὶ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἀκολούθως δὲ ὁ γυμνασιάρχης καὶ συμποσιάρχης Γ. Γεννάδιος προέπειν εἰς ὑγίαν τῶν σοφῶν τῆς Γερμανίας. Τρίτος ἡγέρθη ὁ Μύλλερ καὶ προέπειν ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ νεοπαγοῦς ἐλληνικοῦ Πανεπιστημίου. «Εἰς σύντομον ἀλλ' ἐκ θερμῆς καρδίας ἐξερχόμενον λόγον ἐξέφρασεν ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ τὴν ὁποίαν ἡσθάνετο ἐνδομύχως χαρὰν βλέπων ἀναπτρόμενον πάλιν τὸν πυρσὸν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅθεν μέλλει νὰ διαδοθῇ ὡς ἀφ' ἑστίας τὸ φῶς εἰς τοὺς γειννάζοντας λαοὺς, τοὺς περιλαμβανομένους μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Ὁρθρως καὶ εἰς τὰς φυλὰς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ κλήσις τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατ' εὐδοκίαν θείαν πληρωθέντος τοῦ χρόνου παρουσιάζεται πάλιν ὡς πρόσωπον ἐνεργὸν καὶ φωνῆεν εἰς τὴν σκηνήν

τὴν τοῦ παγκοσμίου θεάτρου, εἶναι μεγάλη καὶ ὑψηλή. Τὸ δὲ μόνον μέσον τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὴν ἀνετέθη, εἶναι ἡ ἐπιστήμη».

Ἡ «Ἀθηνᾶ» ἀναφέρει καὶ ἄλλας προποσεῖς ποῦ ἔγιναν, ὁ δὲ Μύλλερ εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του σημειώνει, ὅτι μετὰ τὴν πρόποσιν τοῦ ὁ γέρων Γεννάδιος τὸν κατεφίλησε εἰς τὸ στόμα καὶ εἰς τὰ μάτια, ὁ δὲ πρύτανις Ράλλης, τὸν ὁποῖον μετὰ δύο ἡμέρας ἐπεσκέφθη ἐορτάζοντα τὴν ὀνομαστικὴν ἐορτήν του, τὸν ἐκράτησεν εἰς τὸ ἐορταστικὸν οἰκογενειακὸν δεῖπνον, ὅπου ὁ ἐπιφανὴς ξένος εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμῇσιν καὶ τὴν σύζυγον τοῦ πρυτάνεως ὡς μορφωμένην καὶ ἀξιόλογον οἰκοδόεσποιναν.

Ἀλλὰ βραχὺ καὶ ἀντίστροφον εἶχε πλέξει ἡ Μοῖρα τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ Καρόλου Μύλλερ. Ὁ Κολωνός, τὸν ὁποῖον τόσον εἶχε θαυμάσει καὶ τόσον ἀγαπήσει, ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ εἰς τὸν τεσσαρακονταετῆ σοφὸν μετὰ τρεῖς μῆνας ὁ τάφος, καὶ τὴν Ἀκαδημαϊκὴν εὐωχίαν τῆς 21ης Ἀπριλίου ἐπέπρωτο νὰ διαδεχθῇ ἡ Ἀκαδημαϊκὴ κηδεῖα τῆς 21ης Ἰουλίου. Εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνον ἱστορικὸν χώρον, ὅπου εἶχε γίνῃ ἡ δεξιῶσις, γίνεσθαι τώρα ἡ ταφὴ τοῦ ἐπιφανοῦς ξένου, συνοδευομένη ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς φίλους, οἱ ὁποῖοι, συμποσιασταὶ καὶ ὑμνηταὶ πρὸ τριμήνου, ἦσαν τώρα οἱ κηδευταὶ καὶ οἱ θρηνωδοὶ μιᾶς ἐπιταφίου πομπῆς, ἡ ὁποία, καθὼς γράφει ἡ «Ἀθηνᾶ» εἰς τὸ φύλλον τῆς 31ης Ἰουλίου, διήρκεσε μέχρι τῆς νυκτὸς καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ συνοδοὶ «ἀπεχώρησαν μετὰ βαρυθύμου σιγῆς εἰς τὴν πόλιν, φωτιζόμενοι ἀπὸ τὸ ὠχρὸν φῶς τῆς μελαγχολικῆς σελήνης».

Ὅταν τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1907 ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς ἡλικίαν 81 ἐτῶν ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ Μύλλερ Κάρολος, συνταξιούχος Νομάρχης, πρὸς πρώτην καὶ τελευταίαν ἐπίσκεψιν τοῦ πατρικοῦ τάφου, ὠδηγήθη εἰς τὸν Κολωνὸν ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Γ. Σωτηριάδην, τότε Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς καὶ ἀπὸ τὸν τότε Γερμανὸν Πρόξενον καὶ ἀρχαιολόγον Ὁθωνα Λύδερς. Ἀφοῦ ἐκάθησε ἐπὶ πολλὴν ὥραν δακρύων εἰς τὸν βράχον τοῦ Κολωνοῦ καὶ ἐθαύμασε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἀνεγερθεῖσαν ἐπιτυμβίαν στήλην τοῦ πατρὸς του, μολονότι ἀκρωτηριασμένην ἀπὸ τοὺς

κυνήγους τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως γράφει, ὁ Ἀμποῦ, ἠθέλησε νὰ κατατοπισθῇ καὶ ὡς πρὸς τὸν εἰς τὸ πατρικὸν ἡμερολόγιον τὸσον ἐνθουσιωδῶς ἀναφερόμενον «Ἀκαδημαϊκὸν κήπον», δηλαδὴ τὸ Περιβόλι τοῦ Βλάχου. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἴχνος ἀπὸ τὸ ἄλλοτε λαμπρὸν ἀρχοντικὸν ἀγρόκτημα. Ὑπῆρχε ἐκεῖ γύρω μόνον ἓνας ρυπαρὸς συνοικισμὸς, τὰ Κατσιανάδικα... Πότε ἐχάλασε καὶ ἐξεχερσώθη ὁ «Ἀκαδημαϊκὸς κήπος» καὶ πότε ἀπεξενώθη ἀπὸ τὴν ἀρχοντικὴν οἰκογένειαν τῶν κατόχων του, δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸν. Στενοχωρεῖται οἰκονομικαὶ καὶ ἀτυχήματα κακορρίζικα θὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐκποίησην τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ κτήματος, τὸ ὅποιον εἶναι ἴσως ἐκεῖνο, ὅπου ἐσκοτώθη τὸ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου παιδί τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου ἀπὸ τραγικὸν λάθος τοῦ φύλακος. Εὐτυχῶς δύο ἐρασταὶ καὶ θαυμασταὶ τοῦ Πλάτωνος, ὁ ἐν Αἰγύπτῳ δημογένης Π. Ἀριστόφρων καὶ ἡ σύζυγός του, ἐσκέφθησαν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς φῶς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ 1929 ἀπαλλοτριώσαντες δι' εἰδικοῦ νόμου τὸν πέριξ χώρον, κατοικημένον καὶ ἀκατοίκητον, προέβησαν εἰς ἀνασκαφὰς μὲ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, αἱ ὁποῖαι ὁμῶς διεκόπησαν ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ δωρητοῦ καὶ τῶν ἑκτοτε ἐθνικῶν ἀνωμαλιῶν. Ἀς ἐλπίσωμεν, ὅτι τὸ ἔργον δὲν θὰ ματαιωθῇ καὶ ὅτι τὰ ἐντὸς τῶν κήπων τοῦ

Ἀκαδήμου εὐρισκόμενα λείψανα τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ἐρχόμενα εἰς φῶς θὰ συντελέσουν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν παλαιὰν αἴγλην τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ τοπίον.

Ἄν ὁ ἐξετάζων τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου εἶναι ὁπαδὸς τῆς θεωρίας τοῦ «Περιβάλλοντος», θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι εἰς τὴν ποιητικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν διάθεσιν, εἰς τὴν πνευματικὴν δημιουργικότητα καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν ἐν γένει καλλιέργειαν τοῦ ὑπερόχου ἀνδρός, θὰ ἐπέδρασε καὶ ὁ τόπος ὅπου ἀνετράφη καὶ ἐμεγάλωσε. Δὲν εἶνε χωρὶς σημασίαν ὅτι ὁ Ἀγγελὸς Βλάχος πολλὰς ἀπὸ τίς παιδικὰς καὶ νεανικὰς του ἡμέρας τίς ἐπέρασε εἰς τοὺς κήπους τοῦ Ἀκαδήμου κοντὰ εἰς τὸν Ἰππιων Κολωνόν, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἐμεγάλωσε ὁ Σοφοκλῆς καὶ τὸν ὅποιον ὕμνει ὁ ἴδιος ποιητὴς εἰς τὸ περίφημον χορικὸν του ὡς «τὸ εὐμορφότερον μέρος τῆς γῆς, ὅπου στὰ βῆθι τῶν κατάχλωρων κοιλάδων φωλιασμένο στὸ σκοτεινὸ κισσὸ καὶ στὸ πυκνὸ δάσος κελαδεῖ τὰ ῥόδι, τὸ λυγρόφωνο πουλί». Καὶ στὶς νεανικὰς ἡμέρας τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, διὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὸν «στῖχον τοῦ Παλαμῆ, ἀργολαλοῦσε ἀκόμα τοῦ Κολωνοῦ τὰ ῥόδι».

ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ — ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ — ΕΡΕΥΝΕΣ

ΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΜΟΥ ΓΝΩΡΙΜΙΕΣ.— Στὴν πενηντάχρονη ἀπάνω-κάτω ἐπιστημονικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ζωὴ μου δὲν ὑπάρχει ἴσως κανεὶς τοῦ Γένους μας λογοτέχνης, τοῦ 1880, ποὺ δὲν τὸν ἐγνώρισαι. Μὲ πολλοὺς —παραπολλοὺς— ἀπ' αὐτοὺς γνωρίστηκα προσωπικά, τοὺς ἀπόχτησα κιόλας σιγὰ-σιγὰ φίλους καὶ συνεργάτες· μ' ἄλλους λογοτέχνες, ἐπιστολὲς καὶ βιβλία —θαρρῶ— μὲ φέρανε κοντὰ τους πολλοὺς λίγο. Σπουδάζοντας ἀκόμη στὸ Βαρβάκειο, στὶς ἀρχὲς τούτου τοῦ αἰῶνα, καὶ προτύτερα ἀκόμα, ἔγραφα κ' ἐγὼ στίχους καὶ σκάρωνα διηγήματα καὶ ρομάντζα. Μὲ στίχους ἄρχισα κ' ἐγὼ καὶ κατάντησα γιὰ τὶς πολ- λές μου ἀμαρτίες διαβαστὴς κιτρινισμένων χαρτιῶν καὶ ξεφυλλιστὴς παλιῶν βιβλίων. Ἀλοίμονο! Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πολλὰς φορὲς εἶναι ἡ ἀσπλαχνὴ φόνισσα τῆς ποιητικῆς δημιουργίας.

Ὡς τόσο πρόφτασα καὶ πλησίασα καὶ δικούς μας λογοτέχνες, ποὺ τοὺς τάζουμε στὴ «δεύτερη πρὸς τὴν τρίτη γενιὰ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας»· ἀναφέρω τὸν Ἑμ. Ροῖδη, τὸν Παράσχο, τὸν ποιητὴ τοῦ «Ὁρκου» Γεράσιμο Μαυροκόρᾱ, τὸν τεχνοκρίτη καὶ ποιητὴ Γεράσιμο Μαυρογιάννη (1823—1905), τὸν Ἠπειρώτη καὶ μισοκερκυραῖο Νικόλαο Κονεμμένο (1837—1906)· μὰ καλύτερα ἀπ' ὅλους τῆς παραπάνου τάξης εὐτύχησα νὰ γνωρίσω καλὰ τὸν ἀλγισμόντο Ἀγγελὸ Βλάχο, ποὺ μοῦ χάρισε κιόλας τὴν ἀγάπη του καὶ κάποτε-κάποτε καὶ τὴν πολύτιμη προστασία του.

ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΠΩΣ ΓΝΩΡΙΣΑ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ ΒΛΑΧΟ;— Παιδὶ μικρὸ διάβαζα παλιούς τόμους περιοδικῶν, ξεχωριστὰ τῆς «Νέας Πανδώρας», τῆς «Χρυσσαλίδος», (1)

τοῦ «Παρνασσοῦ» καὶ τῆς «Ἑστίας», ποὺ τὴν εἶχε ἰδρύσει ὁ Παῦλος Διομήδης μὲ κληρονομικὴ παραγγελία τοῦ πεθεροῦ του Δημ. Μαυροκορδάτου. Στὰ περιοδικὰ τούτα τ' ὄνομα τοῦ Ἀγγελου Βλάχου κλωθογύριζε πολὺ συχνά, τὰ ποιήματά του καὶ περισσότερο οἱ μελέτες του καὶ οἱ καλοφτιασμένες μεταφράσεις διαβαζόσαντε ἀπὸ τοὺς φιλαναγνώστες μὲ σεβασμό.

Θὰ ἦτανε τέλη τοῦ 1893, ὅταν μιὰ μέρα στὴ σάλα τοῦ Φιλολογικοῦ Σύλλογου ὁ «Παρνασσὸς» κάποια διάλεξη γινότανε· εἶχεν ἀρχίσει ὁ ρήτορας τῆς ἡμέρας τὸ λόγο του, ξάφνου μπῆκε στὴ σάλα ἓνας καλοντυμένος ὁμορφάνθρωπος· μερικοὶ ἀπὸ τοὺς γύρο μου καθισμένους ψιθύρισαν σιγὰ: ὁ κ ὕ ρ ι ο ς Ἀ γ γ ε λ ο ς Β λ ά χ ο ς. Ἦταν ἡ πρώτη φορά, ποὺ εἶδα τὸν πολυξκουσμένο Ἕλληνα.

Βραδύτερα, στὰ 1896, γινήκαμε γείτο- νες μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀγγελου Βλάχου. Τότε, στὰ 1896, ἡ μακαριτίσσεια ἡ μητέρα μου, (2) μὲ τὰ τρία παιδιά της, (3) μετακόμισε ἀπὸ τὴν ὁδὸ Διδότου, (4) ποὺ καθόμαστε, καὶ νοίκιασε τὸ σπίτι Κ α μ - π ά ν η, στὴν ὁδὸ Σατωδριάνδου 23. Ἔτσι γιὰ πολλὰ χρόνια —ὡς τὰ 1901— τὸ οἰκογενειακὸ μας νοικιασμένο στέκι ἦτανε πολὺ κοντὰ μὲ τὸ καινούργιο σπίτι τοῦ Ἀγγελου Βλάχου, ποὺ τότες καθότανε στὴν ὁδὸ Σωκράτους 57 (ἐκεῖ ποὺ τώρα εἶναι τὰ γραφεῖα τῆς «Καθημερινῆς» (5)).—Μαθητοῦδι στὸ Βαρβάκειο, ἀκολουθοῦσα τὴν ὁδὸ Σωκράτους πηγαίνοντας στὸ σκολεῖο καὶ γυρίζοντας στὸ σπίτι· ἔτσι σκεδὸν κάθε μέρα τύχαινε νὰ συναντῶ τὸν κύριο Ἀγγελο Βλάχο, βγαίνοντα καὶ μπαίνοντα στ' ἀρχοντικό του, καὶ μὲ σεβασμὸ μεγάλο τὸν ἐχαιρετοῦσα βγάζοντας τὸ μαθητικό μοι- πηλίκιο (τέτοιοι ἦσαν οἱ καλοὶ μαθητὲς στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα).

Ὡστόσο ὁ ἀδερφός μου, ὁ Ἅγις, ὁ γιο-

τρός, (6) εἶχε γίνεи σπιτικὸς τῆς οἰκογένειας Βλάχου, καὶ κατὰ παραπάνω: «θεράπος γιατρὸς» τοῦ κ. "Αγγελου· ἦτανε μιὰ ἐποχὴ (1898—1899) ποὺ ὁ ὀδερφός μου "Αγίς εἶχε τὴν γιατρικὴν ὑποχρέωση δυὸ φαρῆς τὴν ἡμέρα νὰ κοιτάζῃ τὸν ἀληθινὰ ὑψηλὸ ἄρρωστο. Μὰ ὁ "Αγίς σύχναζε καὶ στὸ σαλόνι τῆς κυρίας Ἑλένης κοὶ τοῦ κυρίου Βλάχου, ὅταν αὐτὸ ἦτανε τὸ κυριώτερο λογοτεχνικὸ καὶ κοινωνικὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας τοῦ τοτινοῦ καλοῦ καιροῦ. Καθὼς μᾶς ἔλεγε ὁ ἀδερφός μου, ὁ γιατρός, στ' ἀλησμόνητο κεῖνο σαλόνι ἔβλεπε συχνὰ τὸν Ἀριστομένη Προβελέγγιο, ποὺ ἦτανε ἀπ' ἀδερφῇ γαμπρὸς τοῦ "Αγγελου Βλάχου, τὸν ποιητὴ Γιάννη Πολέμη, (7) τὸν Κρητικὸ-Σμυρναῖο Γιάννη Δαμδέργη, τοὺς καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ν. Πολίτη καὶ Σπυρ. Σακελλαρόπουλο (τῆς Λατινικῆς φιλολογίας), τὸν Παλαμά, τὸν Κακλαμάνο, (8) τὸ Σουρὴ καὶ τὴν κυρία Μαρξία, τὸν καλὸ μας θεῖο Θόδωρο Βελλιανίτη (ποὺ τελευταῖα —καθὼς ἔμαθα— γιὰ πολιτικὸς λόγους δὲν ἐβλέπετο μὲ τὸν "Αγγελο Βλάχο)· μὰ καὶ καλλιτέχνες συχνάζανε στὸ σαλόνι τοῦ "Αγγελου Βλάχου, ξεχωριστὰ ὁ Στεμνιτζιώτης ζωγράφος Γεώργ. Ροῖλός, ποὺ στάθηκε καὶ καθηγητὴς στὴ Σκολὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἐδῶ στὴν Ἀθήνα. Ὅλοι οἱ παραπάνω νοματισμένοι ἔχουνε, ἀλοίμονο!, πιεῖ τὸ νερὸ τῆς ἀρνησιᾶς. Ἀπὸ τὸν παλιὸ κύκλο τῶν καλεσμένων τοῦ μακαρίτη "Αγγελου Βλάχου καὶ τῆς μακαρίτισσας Ἑλένης Βλάχου θρίσκεται ἀνάμεσά μας, τί χαρά, γερός παρὰ τὰ ἐνενηήντα τοῦ χρόνιου, ὁ ποιητὴς τῆς Ἀμυδαλιάς καὶ τῆς Ἀραυλλίδος, ὁ Γ. Δροσίνης, ποὺ μᾶς ἔχει χαρίσει καὶ μιὰ ζωντανὴ περιγραφή: «Ὁ "Αγγελος Βλάχος καὶ τὸ σπῆτι τοῦ» (9).

Ὁ ἀδερφός μου "Αγίς εἶχε καὶ μερικὰ ποιήματα ἀπὸ τὰ ἄλμπουμ τῆς κυρίας Βλάχου καὶ τῶν θυγατέρων τῆς μάθει ἀπ' ἑξῶς. Ἀπὸ τὸν ἴδιο ἄκουσα γιὰ πρώτη φερά καὶ τὰ δυὸ ἐπιγράμματα:

Περίεργο νὰ λέγεσαι
καὶ "Αγγελος καὶ Βλάχος
ἀφοῦ δὲν εἶσαι "Αγγελος
μὰ οὐδὲ Βλάχος εἶσαι.

Ὁ ἥκιστα μὲν "Αγγελος,
τὰ μάλιστα δὲ Βλάχος.

Τὸ δεύτερο ἐπίγραμμα τὸ ἀναφέρει (10) κι' ὁ σεβαστός μου συνάδερφος (στὴν Ἀκαδημία) κ. Γ. Δροσίνης καὶ σημειώνει ἁ-

κόμα τὰ ἐξῆς: «Στὶς γνωριμίες του (ὁ "Αγγελος Βλάχος) τυπικὸς, ψυχρὸς κι' ἀποκρουστικὸς κάποτε τόσο, ποὺ εἶχε κριθῇ πολὺ ἐπιτυχημένο τὸ ἀνώνυμο ἐπίγραμμα ποὺ κυκλοφοροῦσε τότε στὸν κύκλο τῶν λογίων: Ὁ ἥκιστα μὲν "Αγγελος κ.λ.». Μὰ ἐγὼ ἔχω ἀκούσει, πῶς αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα ἔχει σκαρώσει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τορνευτὴς τοῦ κομποῦ Ἀττικοῦ λόγου Κωνσταντῖνος Κόντος ὁ Ἀμφισσεὺς (+1909). Μιὰ ἀνυπολόγιστη γλωσσικὴ ὀχθρητὰ χῶριζε αὐτοὺς τοὺς δυὸ Ἕλληνες σοφοὺς. Μιὰ φορὰ ἡ Μοῖρα τὸ θέλησε ὁ Κωνσταντῖνος Κόντος μὲ τὸν "Αγγελο Βλάχο νὰ συμπεθεριάσῃ· ὥστόσο γλωσσικὰ οἱ δυὸ συμπεθεροὶ δὲν ἐφιλιώθηκαν, μέινανε πάντοτε χωρισμένοι.

Στὶς γυμνασιακὲς τάξεις γνωρίστηκα στενὰ μὲ τ' ἀγόρια τοῦ "Αγγελου Βλάχου, ποὺ ἦσανε καὶ γειτονόπουλά μου. Μὲ τὸ Σταῦρο Βλάχο, τὸ μεγαλύτερο ἀγόρι τοῦ μακαρίτη "Αγγελου, εἴμαστε καὶ συνταξιώτες, καθόμαστε στὰ ἴδια θρανία καὶ μὲ τὸν Κρίτωνα Γ. Σουρὴ καὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Τσαλδάρη, πλουσιόπαιδο χαϊδεμένο (εἶναι ὁ τωρινὸς ἀρχηγὸς τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος). Ὁ Σταῦρος Α. Βλάχος, παιδί ξυπνὸ καὶ καλομαθημένο, μὲ τὸ δίκιο του ἦτανε περήφανος γιὰ τὸν πολυδοξασμένον πατέρα του, ποὺ στὸ μεταξύ δειλὰ-δειλὰ τὸν εἶχα πλησιάσει κ' ἐγώ. Θυμοῦμαι μὲ τί καλωσύνη δέχτηκέ με, τὸ ξεπεταροῦδι, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ μεγάλη βιβλιοθήκη τοῦ σπιτιοῦ του· μὲ ρώτησε, ἂν εἶμαι ὁ μικρότερος ἀδερφός τοῦ "Αγί, τοῦ γιατροῦ του, κι' ὁ συνταξιότης τοῦ Σταύρου, τοῦ γιου του. Μεγάλο ἦτανε τὸ ξάφνισμά μου, ὅταν μοῦ εἶπε πῶς διάβασε κάτι δικό μου στὴν «Ἀρμονία» γιὰ ἓναν Ἀξιῶτη γιατρὸ στὴν Πάντοβα (11). Φεύγοντας ἐτόλμησα νὰ δώσω στὸ σοφὸ Ἀθηναῖο φύλλα τοῦ περιοδικοῦ «Ἀττικὴ Ἴρις», (12) ὅπου εἶχα δημοσιεύσει μερικὲς συνέχειες σκετικὲς μὲ Ἀρκαδικὰ θέματα. Ὁ μακαρίτης "Αγγελος Βλάχος ἐδέχτηκε τὰ φύλλα καὶ μοῦ χάρισε τὸ βιβλίον τοῦ «Τὸ Ὀμηρικὸν ζήτημα» (Ἀθήνα 1866) καὶ τοὺς τέσσερες τόμους «Μαθήματα Ἀρχαίας Γραμματικῆς» τοῦ Saint Marc Girardin (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, Ἀθήνα 1897—1899). Προκομμένος ἐγὼ στὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ γράμματα βοηθοῦσα καὶ προγύμναζα στὸ γυμνάσιο, φιλικὰ κι' ἄλλους συνταξιῶτες μου καὶ τὸν ἀγαπητό μου Σταῦρο Α. Βλάχο (καὶ γι' αὐτὸ

πολλές φορές μ' ευχαριστήσανε πολλοί γονεῖς καὶ κηδεμόνες καὶ ἡ κυρία Ἑλένη Ἀγγελου Βλάχου). Προτοῦ ἀφήσω καλὰ-καλὰ τὰ θλιβερά τότε γυμνασιακὰ θρανία καὶ ξεφορτωθῶ τοὺς γυμνασιακοὺς καθηγητὲς ἐκείνους τῆς θέργας, τῆς βλασφημίας καὶ τοῦ σχολαστικισμοῦ, εἶχα τὴν τιμὴ καὶ τὴν χαρὰ πολλὰς φορές νὰ γίνω δεχτὸς ἀπὸ τὸν κύριο Ἀγγελο καὶ τὴν κυρία Ἑλένη Βλάχου καὶ πάντοτε νὰ φιλοδωρηθῶ μὲ βιβλία καὶ ν' ἀκούσω καλὰς συμβουλὰς ἀπὸ τὸν τρανὸ συγγραφέα. Εἶχε τότε, φανή ἡ «Τέχνη», (13) τὸ περιοδικὸ τοῦ Πέτρου Βασιλικού (=Κωσταντίνου Χατζόπουλου) μὲ νέες γλωσσικὲς καὶ φιλολογικὲς προσπάθειες, ποὺ καθόλου δὲν ἄρσαν τὸν Ἀγγελο Βλάχο· αὐτός, καθαρευουσιάνως φανταστικός, οὔτε τὸ Σολωμὸ καλὰ-καλὰ, οὔτε τὸ κίνημα τοῦ Ψυχάρη, οὔτε τὴν Ποίηση τοῦ Γρυπάρη ἔσπεργε· ἀφώριζε τὴν «Τέχνη» καὶ ἀγωνιζότανε ν' ἀπομακρύνῃ κάθε νέο ἀπὸ τὸν κακοδαίμονα δημοτικισμόν (14). Ὡς τί θὰ ἔλεγε ἂν θὰ ἐδιάβαζε τούτα τὰ γραψίματά μου!

Ὁ μικρότερος γιὸς τοῦ Ἀγγελου Βλάχου, ὁ Γιώργος, γεννημένος στὰ 1886 ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, στὸ γυμνάσιο ἦτανε σὲ μιὰ τάξη κατὰ ἓνα χρόνο κατώτερη ἀπ' τὴ δική μου καὶ τ' ἀδερφοῦ του τοῦ Σταύρου. Μαζί μὲ τὸν Γιώργο Βλάχο ἤμουνα στὴ Σκολὴ τῶν Ἐφένδρων Ἀξιωματικῶν τῆς Κέρκυρας στὰ 1906—1907. Τώρα εἶναι πολλὰς καὶ σὲ διάφορα κέντρα σκολές, ποὺ ἐτοιμάζου-νε γιὰ τὸ στρατὸ ἑφεδρὸς ἀξιωματικῶν, τότε μιὰ καὶ μόνο στὴν Κέρκυρα εἶχαμε Σκολὴ Ἐφένδρων Ἀξιωματικῶν. Στὴ λεγά-μενη χρονιά, 1906—1907, τῆς τάξης τοῦ πεζικοῦ τῆς Σκολῆς ἀρχηγὸς ἦτανε ὁ με-γαλύτερος γιὸς τοῦ Τριπολίτη καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Ἀγγελόπουλου, ποὺ λεγότανε Ντίνος καὶ γιὰ τὴν πατρίδα σκο-τώθηκε στὴ μάχη τοῦ Σόροβιτς (22—24 τοῦ Ὀχτώβρη 1912 κατὰ τὸ νέο καλλαντάρι). Τὴν ἴδια χρονιά, 1906—1907, ἀρχη-γὸς τῆς τάξης τοῦ πυροβολικοῦ στὴ Σκολὴ τῶν Ἐφένδρων Ἀξιωματικῶν τῆς Κέρκυρας ἦταν ἄλλος συνταξιῶτής μου στὸ γυμνάσιο, ὁ Ἀλέκος Κοριζῆς, ποὺ ἔφτασε τόσο ψηλὰ στὸν οἰκονομολογικὸ κόσμον καὶ φιλότιμα σκοτώθηκε μὲ τὸ ἴδιο τὸ χέρι, (15) ὄντας πρωθυπουργὸς τοῦ τόπου μας.

Πολλὰς φορές λογαριάζοντας θωρῶ, πὼς ἡ ταπεινότητά μου κι' ὁ Γιώργος Βλάχος εἴμαστε ἀπὸ τοὺς λίγους ζωντανοὺς ἐκεί-νους, ποὺ στὴ χρονιά 1906—1907 μπή-καμε στὴ Σκολὴ τῶν Ἐφένδρων Ἀξιωματι-

κῶν τῆς Κέρκυρας. Ἀπὸ τοὺς πιδέλοιτους εἰ περισσότεροι πεθάνανε γιὰ τὴν Πατρί-δα καὶ τὴν Λευτερίαν· ἄλλοι στοὺς Μακεδο-νικοὺς ἀγῶνες, ἄλλοι στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ἄλλοι στὸν Βορειοηπειρωτικόν, ἄλλοι στὸν πρῶτον παγκόσμιον (1914—1918), ἄλλοι στὴ Μικρασίαν καὶ γιὰ τὸ ξά-πλωμα τῆς Φυλῆς στὴν Ἀνατολή, ἄλλοι ἀ-κόμη στὰ ἔνδοξα 1940—1941 καὶ στὴν Ἑθνικὴ Ἀντίσταση, ποὺ ἀκολούθησε στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς. Ἀς εἶναι ἐλαφρὸ τὸ χῶμα τοὺς, ὅπου κι' ἂν κείτονται οἱ ἀλη-σμόνητοι συμμαθητὲς μας τῆς Σκολῆς τῶν Ἐφένδρων!

Μέσα τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1906 ἡ Διοίκη-ση τῆς Σκολῆς μ' ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κέρκυ-ρα ὑπερειακὰ στὴν Ἀθήνα γιὰ λίγες ἡ-μέρες. Ὁ Γιώργος Βλάχος, ποὺ νοσταλγοῦ-σε τὴν Πρωτεύουσαν, ὅσο κι' ἂν εἶχε ἀγαπή-σει τὸ νησι τῶν Φαιάκων, μὲ παρακάλεσε νὰ τοῦ τελειώσω, ἐδῶ στὴν Ἀ-θήνα μερικὲς δουλειές, ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τῶν γονέων τοῦ ἐτελειώσανε ὅπως ἡ καρ-διά του ποθοῦσε. Ὁ κύριος Βλάχος, ἡ κυ-ρία Ἑλένη καθὼς καὶ οἱ κόρες τῆς μὲ κα-λέσανε σὲ τσαί καὶ τὴν ἄλλη μέρα πήρα τὸ βαπόρι γιὰ τὴν Κέρκυρα, φέρνοντας πολ-λὰς εὐχὰς καὶ χαιρετίσματα στὸν ἑφεδρὸ Γιώργο ἀπὸ τοὺς δικούς του τῆς Ἀθήνας. Ἀπὸ τὸν κύριον Ἀγγελο εἶχα τὴν παραγ-γελίαν νὰ χαιρετίσω ἀπὸ μέρους τοῦ τὸν ἀλησμόνητον Λορέτζο Μαβίλην, τὸν Ἀντρέα Κεφαλλήνδον καὶ τὸν πα-λαίμαχον τῆς ποίησης Γεράσιμον Μαρ-κορά. Εἶχε κάμει ὁ κύριος Ἀγγελος Βλάχος νομάρχης στὴν Κέρκυρα κ' εἶχε στὸ νησι πολλοὺς φίλους καὶ θαυμαστὰς.

ΤΟ ΕΠΙΘΕΤΟ “Η ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΤΣΟΥ-ΚΛΙ ΒΛΑΧΟΣ” εἶναι πολὺ συχνὸ στὶς Ἑλ-ληνικὲς μάζες· ἀνήκει κι' αὐτὸ σὲ κείνα τὰ ἐπίθετα ἢ τὰ παρατσούκλια, ποὺ τὰ λέμε: Ἑθνικά, γιὰτὶ πλαστήκανε ἀπ' ὀνό-ματα ἐθνῶν ἢ φυλῶν. Οἱ Βλάχοι, ποὺ λέγονται κι' ἄλλοιως Κουτσόβλα-χοι καὶ Τσιντσάροι, εἶναι λαός, ποὺ κρατᾷ ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ βρίσκε-ται ξαπλωμένος σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴ· πολ-λοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι νομάδες, ἄλλοι ἔχουνε σταθερὲς κατοικίες σὲ χωριά καὶ πο-λιτείες. Οἱ Βλάχοι εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς Σαρακατσαναίους, ποὺ εἶναι μιὰ Ἑλ-ληνικὴ νομαδικὴ φυλὴ. Καθὼς βλέπω κι' αὐ-τὴ ἡ δημοτικὴ μας ποίηση ξεχωρίζει τοὺς Βλάχους ἀπὸ τοὺς Σαρακατσαναίους· ἓνα δημοτικὸ τραγοῦδι Θεσσαλικὸ ἀρχίζει:

Καὶ σεῖς δουνὰ τοῦ Κερατὰ
δουνὰ τ' Ἀσπροποτάμου
τοὺς Βλάχους τί τοὺς κάνατε
καὶ τοὺς Σαρακατσάνους;

Ἡ λέξη vlach = βλάχος, καθὼς φαίνεται εἶναι σλαβική. Ὡστόσο ὁ Βλάχος ἀτός του λέγεται Aromun = Ρωμαῖος, Ρωμιός (16). Κυριολεκτικά: Βλάχος = ὁ κάτοικος τῆς Βλαχίας (τῆς Μεγάλης καὶ τῆς Μικρῆς). Εἰδικώτερα Βλάχος = ὁ ἄνθρωπος τοῦ βουνοῦ, τσοπάνης, ποὺ δὲν κάθεται σ' ἓνα μέρος· καὶ σὲ μιὰ πλατεῖα ἔννοια βλάχος = χωρικός, ἀγροίκος.

Οἱ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ ἦσαν σὲ παλιώτερα χρόνια περισσότεροι παρ' ὅτι σήμερα. Ἀκούγεται κάποιος λόγος, πὺς οἱ Βλαχαῖοι τῆς Ἀθήνας κρατοῦνε ἀπὸ τοὺς Βλάχους τῆς Θήβας· μὰ λόγοι ποὺ λέγονται ἀπλὰ καὶ δὲ στηρίζονται καὶ σὲ γραφτὲς καὶ ἀξιόπιστες πηγὲς δὲν ἀξίζουνε νὰ γραφοῦνε στὰ χαρτιά τῆς ἱστορίας (γιά τοὺς Βλάχους τῆς Θήβας βλ. τὸ βιβλίο τοῦ Gustav Weigand, Die Aromunen, Λειψία, τόμοι δύο, 1888—1894).

Οἱ ΒΛΑΧΟΙ ΣΚΗΝΙΤΕΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ἦσαν στὴν τελευταία Τουρκοκρατία (1690—1821) πολλοὶ «ἐν καλύβαις ὡς σήμερον ὀρεσιβιούντες, κάτοχοι τοῦ μυστηρίου τῆς ποιητικῆς γλώσσης καὶ θεματοφύλακες τῆς προαιωνίου μουσικῆς τῶν Ἑλληνικῶν δρυμῶν οὐδεμίαν σχέσιν ἢ ὁμοιότητα εἶχον πρὸς τοὺς χωριάτας (17). Τὰ ἀρεϊμάνια ταῦτα τέκνα τῆς Πίνδου, Βλάχοι κοινῶς, κακῶς καὶ παραδόξως ὀνομαζόμενοι ἔχουσιν, ὡς γνωστόν, ἴδια καὶ παράδοξα ἦθη καὶ ἔθιμα... Ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως (τῆς Ἀθήνας) ἐθεωροῦντο πρόστυχοι χωρὶς νὰ περιφρονοῦνται· ὅμως:

Ὁ βλάχος κι' ἄρχος νὰ γενῇ

πάλι βλαχιάς μυρίζει. (18)

»Ἐν τούτοις μεθ' ὑπερηφανείας οὔτοι ἀνέχονται τὸ δοθῆν αὐτοῖς φυλετικὸν ὄνομα, ὀργιζόμενοι μάλιστα, ὅταν τις συγγένη αὐτοὺς μετὰ τῶν Ἀλβανοφώνων χωρικῶν καὶ μάλιστα τῶν καμπισίων. Ἡ δημώδης ἐρωτικὴ ποίησις θέμα αὐτῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Βλάχοι καὶ Βλαχοπούλας ἔχει, καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πολλὰ εἰδύλλια δὲν ἀριθμεῖ ἡ δημώδης ποίησις..., τὰ σωζόμενα ὅμως εἶνε τρυφερώτατα...». Αὐτὰ γράφει ὁ μακαρίτης Δ. η. Γ. ρ. Καμπούρογλου (Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων.

ων. Τουρκοκρατία, τόμ. Γ', 1896 (—1900), σελ. 91, 95—96) χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζη τοὺς Ἑλληνες τσοπάνους Βλάχους ἀπὸ τοὺς Κουτσόβλαχους καὶ τοὺς Σαρακατσάνους.

ΠΡΟΣΩΠΑ, ΠΟΥ ΕΧΟΥΝΕ ΤΟ ΕΠΩΝΥΜΟ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ «ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ, ΤΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΜΕΡΟΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ... Τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1833». Ἐκδόση Δ. η. μ. Γ. ρ. Καμπούρογλου. (Βλέπε παραπάνω. Στὴν ἐκδόση τούτῃ γίνονται οἱ παραπομπὲς κατὰ σελίδα).

1) «Οἶκος ὑπ' ἀριθ. μηδενὸς τοῦ Ἀντωνίου Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἔμβαδόν 430, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς ἀκτίστου ὕλης, ἐκτιμήθη διὰ γρόσια 1500», σελ. 8—9. — «Τοῦ αὐτοῦ: «Οἶκος ὑπ' ἀριθ. 1547, τοῦ Ἀντωνίου Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἔμβαδόν πχ. 300, μὲ πηγάδι καὶ δύο πιθάρια, ἐκτιμήθη διὰ γρόσια 2000», σελ. 9.

2) «Ἐλαιτριβεῖον ὑπ' ἀριθ. 1528 τοῦ Σπυρίδωνος Βλάχου, ἐνορία Ἀπόστολοι, τὸ ἔμβαδόν πχ. 180, μὲ πηγάδι, ἐξαιρουμένης τῆς μηχανῆς, ἐκτιμήθη διὰ γρόσια 3000», σελ. 10. — Τοῦ αὐτοῦ: «Ἐργαστήρι ὑπ' ἀρ. 442, τοῦ Σπύρου Βλάχου, ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἔμβαδόν πχ. 70, ἐκτιμήθη διὰ γρόσια 1400», σ. 25.

3) «Ἐργαστήρι... Σταυρή Βλάχου...», βλέπε παρακάτω καὶ παραπάνω, ποὺ γίνεται λόγος γιὰ δαῦτον.

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΛΑΧΟΣ.— Ἐνα χάραγμα, ποὺ διάβασε ὁ δάσκαλός μου Κ. Ζησίου στοὺς τοίχους τοῦ Θησείου, λέγει: «1605 Ἀπριλίου 15 Νικολὸς Βλάχος ἔγραψε» (19). Καὶ μὲ τὸ δίκιο του σημείωσε ὁ Γιώργος Βλάχος «Ἦτον λοιπὸν αὐτὸς ὁ παλαιός, ὁ ἄγνωστος πρόγονος τοῦ ἀγωνιστοῦ; (= Σταύρου Παναγιώτη Βλάχου). Καὶ ἦτο ἄρα γε ξένος Βλάχος ἀπὸ τὴν Βλαχίαν ἢ ἀπλῶς κάποιος ἄγνωστος κάτοικος τῶν Ἀθηνῶν; Μέσα εἰς τὰ παλαιὰ χαρτιά τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, τὰ ἀρχαῖα συμβόλαια δὲν εὐρίσκεται ἵχνος τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ οὔτε τῶν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν οὔτε τῶν πρὸ τοῦ Παναγῆ Βλάχου», (20) ποὺ γιὰ δαῦτον παρακάτω θὰ μιλήσουμε.

ΤΑ ΠΑΠΟΥΔΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΓΓΕΝΙ-

ΚΑ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ.— ‘Ο Παναγιώτης ἡ συνηθέστερα Παναγῆς Βλάχος, (21) ὁ παππούς τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, ἀπὸ τῆ σειρά τοῦ πατέρα του δὲν ἦταν σωστὸς τοπικὰ ρίς, Ἀθηναῖος, (22) κρατοῦσε ἀπὸ τοὺς φερτοὺς (23) τῆς Ἀθήνας. Καθὼς φαίνεται, χωρικοὶ τῆς Ἀττικῆς ἦσαν οἱ πατεράδες (24) τοῦ Παναγιώτη Βλάχου· ἀν καὶ κάποιος λόγος λέγει, (25) πῶς αὐτοὶ, δηλαδὴ οἱ πατεράδες τοῦ Παναγιώτη Βλάχου, ἦσανε στὴν Ἀθήνα φερτοὶ ἀπὸ τὸ Γριπονῆσι (26). ‘Ο Παναγιώτης Βλάχος ἀναφέρεται στὰ 1789 σ’ ἕνα γράμμα, πού μὲ δαῦτο ἀναγνωρίζεται ἡ ἐκλογὴ δημογερόντων τῆς Ἀθήνας. Στὶς 26 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1818, σ’ ἕνα πρακτικόν, πού μὲ δαῦτο θεβαιώνεται, πῶς γι’ αὐτὴ τῇ χρονίᾳ διωριστήκανε προεστοὶ τῆς Ἀθήνας ὁ Σπυρ. Πατούσας, ὁ Παναγῆς Χαλκοκονδύλης καὶ ὁ Σπύρος Ρύστος, ὑπογράφεται καὶ ὁ «παναγιότης βλάχος» (ἔτσι χωρὶς τόνους)· καὶ πάλι στὰ 1819 ὑπογράφεται σ’ ἕνα «πρακτικὸν τῶν προεστώτων διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς». Καὶ στὰ 1820 ζῶσε ἀκόμη ὁ Παναγιώτης· ἀναφέρεται κάπου μαζὶ μὲ τοὺς «προϋχοντας καὶ τὰ συνάφια ὅλα» (27).

‘Ο Παναγιώτης Βλάχος εἶχε παντρευτῇ τὴν Τζόγια Πανταζῆ, πού κρατοῦσε ἀπὸ καλὴ γενεᾶ τῆς Ἀθήνας. Στὰ τελευταῖα δεκάχρονα τοῦ προτελευταίου αἵωνα πολλὰ πρόσωπα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους Πανταζῆδες σταθήκανε πίσημοι. ‘Ο Παναγῆς Πανταζῆς ἦτανε «ἕνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα» συμβούλους τῆς Ἀθήνας, διωρισμένος στὶς 15 τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1821 (28). Καὶ δὲ μπορῶ παρὰ ν’ ἀναφέρω καὶ δῶ τὸν ἄξιο καὶ λογιώτατο παιδαγωγὸ Δημήτριον Πανταζῆ (1814—1884), πού ἔγραψε πολλώτατα διδαχτικά βιβλία καὶ μετέφερε κι’ ἄλλα στὴ γλώσσα μας, ὅπως τοῦ Γιούγγη Ναρκισία, ὅχι ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ πρωτότυπο, ἀλλ’ ἀπὸ μιὰ Γαλλικὴ μετάφραση (29). ‘Ο Δημ. Πανταζῆς (30) 28 χρόνια ἦτανε ἀρχισυντάκτης τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Φιλομαθῶν»· σ’ αὐτὸ τὸ περιοδικὸ δημοσίεψε στὰ 1852 τὸ πρῶτο τοῦ ἄρθρου ὁ Ἀγγελος Βλάχος.

Οἱ δύο γιοιοὶ τοῦ Παναγιώτη Βλάχου, ὁ Γιάννης, (31) ὁ μεγαλύτερος, κι’ ὁ Σταῦρος, (32) ὁ μικρότερος, σταθήκανε κι’ οἱ δύο τοὺς σημαντικοὶ Ἀθηναῖοι καὶ πρῶτύτερα ἀπὸ τὸ μεγάλο Σηκωμὸ τοῦ 1821 καὶ κατόπι· κι’ οἱ δύο τοὺς λεγό-

σαντε καὶ Βλάχοι (οὐ)λοὶ καὶ Βλάχάκηδες (33).

‘Ο Παναγιώτης Βλάχος εἶχε καὶ μιὰ κόρη πού τὸ βαπτιστικὸν τῆς ἦταν Ἐπιστήμη· αὐτὸ τὸ βαπτιστικὸν στὴν Παλιὰ Ἀθήνα δὲν ἦτανε σπάνιο, (34) μὰ καὶ σήμερα κάπου-κάπου ἀκούγεται. Ἡ Ἐπιστήμη τοῦ Παναγιώτη Βλάχου, σὰν ἦρθε στὸν καιρὸ τῆς πῆρεν ἄντρα τὸν καπετὰν Γιάννη Μαμμοῦρη, πού κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χωριὸ Δρέμιστα τῆς ἐπαρχίας Σαλῶνου· κ’ ἦτανε ξάδερφος τοῦ στρατηγοῦ Γιάννη Γκούρα (35).

Στὰ χρόνια τῆς Μεγάλης Ἐπανάστασης ὁ Γιάννης Μαμούρης γράφεται: Γιάννης ἢ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα (τὰ γράμματά του εἶναι πολὺ - πολὺ λίγα, εἶχε ὥστόσο καλοὺς γραμματικούς) (36). Ὅταν ὁ Γιάννης Γκούρας, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Βασιλικῶν τὰ χάλασε μὲ τὸν Πανουργιὰ Δουβουνιώτη, κι’ ἄρχισε νὰ κάμῃ δικό του μπαϊράκι, τὸν ἀκολούθησε κι’ ὁ Γιάννης Μαμούρης. Βραδύτερα, στὰ 1822, τέλη τοῦ θέρου, διωρίστηκε ὁ Γκούρας ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά Ἀντροῦτζο φρουραρχὸς τῆς Ἀθήνας· ἀπὸ τότε ὁ Γιάννης Μαμούρης ἀνακατέβεται στὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ τῆς Ἀθήνας, ἀφ’ οὔτου κι’ ὅλας συμπεθέρισε μὲ τοὺς ἀδερφοὺς Γιαννάκο καὶ Σταῦρο Βλάχο (37).

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΟΥΡΑΣ ΚΙ’ Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΜΟΥΡΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ.— ‘Ο Γιάννης Γκούρας κι’ ὁ ξάδερφός του Γιάννης Μαμούρης ἦσανε πολὺ μπιστεμένα ξαδέρφια. Ὅσον καιρὸ ὁ Γιάννης Γκούρας ἦτανε φρούραρχος τῆς Ἀθήνας ὁ ξάδερφός του, ὁ Μαμούρης, ἦτανε ὁ πρῶτος ἔπειτα ἀπὸ κείνον. Ἐλεῖπε ὁ Γκούρας, τότες ὁ Μαμούρης στεκότανε στὸ πόδι του. Ὁ Μακρυγιάννης ὡς τόσο ἔχει πολλὰς κατηγορίες κατὰ τοῦ Μαμούρη σκετικὰ μὲ τὴ διαγωγὴ του στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ περὶ· χωρὰ τῆς: «Ὁ Μαμούρης ἦρθε τότε (στὰ τέλη τοῦ θέρου τοῦ 1822) —γράφει ὁ συμπαθητικὸς Μακρυγιάννης— εἰς τὴν Ἀθήνα μὲ μιὰν ξύλινη πιστόλα, καὶ εἰς τὰ χωρὰ ὅπου τὸν διόρισαν ντεβέναγα, τζάκιζε τοὺς ἀνθρώπους σὰν ἕναν φεγγαριὸν τοῦ Ἀλῆπασα, ὅπου τὸν ἔλεγον Ἰσοῦφ Ἀράπη καὶ τζάκιζε τὰ κόκαλα τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ τζεκούρι· ἔτζι τζάκιζε κι’ ὁ Μαμούρης τοὺς χωργιάτες, ὅσοι δὲν ἦταν φίλοι του. Καὶ γύμνωναν τοὺς κάστρου τὸν διόν καὶ τῶν χωριῶν. Τότε σὰς λέγω ὡς τίμιος ἄνθρωπος, μιὰ παλιοπιστόλα εἶχε· τηράτε, ρωτᾶτε, τὴν ἔχει τώρα; Ρωτᾶτε διὰ τὰς τυρά-

γνίες του. Στὰ Μεσόγεια, στὴν Κερατιά, ἐνοῦ δημογέροντα, Ἀναγνώστη Νυδραῖον τὸν Λένη, πώσες τζικουργιὲς τῶδωσε κ' ἂν εἶδε ὑγείαν εἰς τὸ ἐξῆς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος; κ' ἄλλοι πολλοὶ τοιοῦτοι δαρμένοι καὶ τζερέμετισμένοι. Ὁ Δυσσέας (38) κ' ὁ Γκούρας... τοὺς Λεκαίους (39) κ' ἄλλους πολλοὺς τοὺς κατάρτεζαν καὶ τὰ πρωτεῖα τὰ εἶχαν ἐκεῖνοι ὅπου τοὺς μοιάζαν εἰς τὴν ἀρετῇ, οἱ Ζαχαρίτζηδες, οἱ Βλαχαῖγοι». Μὰ κ' ἄλλες καταχρήσεις τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ Μαμουῦρης ἀναφέρει ὁ Μακρυγιάννης (40).

Στὰ 1826, μῆνα Σεπτέμβρη, στίς 30, ὁ Γιάννης Γκούρας, ἔστωντας πρῶτος καπετάνιος τῆς Ἀκρόπολης, σκοτώθηκε ἀπὸ Τούρκικο βόλι, ποὺ τὸν πήρε στὸ κούτελο (χοντρόφεμα εἶναι, πῶς τάχατες τὸν ἐσκότωσε ὁ Μακρυγιάννης). Στὰ 1827, μῆνα Γενάρη, στίς 12, ἡ καπετάνισσα Ἀσῆμω Γκούραινα, κ' ἄλλοι δικοὶ τῆς, σκοτώθηκαν· μιὰ Τούρκικη κανονιὰ γκρέμισε τὸ Ἐρεχτεῖο, πλάκωσε τὴ φαμελιά τοῦ Γκούρα, ποὺ κοιμότανε κεῖ μέσα, κ' ἔτσι χαθήκανε τότες τόσες ψυχές (42). Σὰν πέθανε ὁ Γκούρας, ποὺ ἀπὸ τίς 3 τοῦ Μάη, 1826, εἶχε διοριστῇ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ὁλόκληρης τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδας, οἱ Βλάχοι, οἱ συμπεθεροὶ του, ποὺ τὰ εἶχανε πολὺ καλὰ μὲ δαῦτον, ἐχάσανε πολὺ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν δύναμιν. Ὁ Σταῦρος Βλάχος, νιὸς ἀντρας, μόλις εἰκοσάρης, ἦτανε δημογέροντας, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Γκούρα· αὐτὸς ἔφερε τὸν νιὸ δημογέροντα πάνω στὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας, δηλαδὴ στὴν Ἀκρόπολη, ποὺ τὴν εἶχανε μ π λ ο κ ἄ ρ ε ι οἱ Τούρκοι κ' Ἀρβανίτες τοῦ Κιουταχῆ. Σ' ὅλη τὴν πολιορκία (5 τοῦ Γιούλη τοῦ 1826—Μάης 1827) ὁ Σταῦρος Βλάχος ἔμεινε πιστὸς στὸ φρόνημα νὰ κρατηθῇ ἡ Ἀθήνα ὅπως-ὅπως στὰ χέρια τῶν τοπικάριδων παιδιῶν τῆς· ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς φερτοὺς, ἐνόμιζαν, πῶς πρέπει ν' ἀφήσουνε τὴν Ἀθήνα καὶ τὸ κάστρο τῆς.

Στίς 11 τοῦ Ὀχτώβρη μπήκανε στὸ πολιορκημένο κάστρο τῆς Ἀθήνας σημαντικοὶ ὀπλαρχηγοί, ὁ Ν. Κριεζώτης, ὁ Στ. Κατσικογιάννης, ὁ Διον. Εὐμορφόπουλος, ὁ Γεράσιμος Φωκάς κ' ὁ Γιάννης Μαμουῦρης μ' ἄλλους. Ὁ Μακρυγιάννης διορίζεται ἀπὸ τοὺς δημογέροντες τῆς Ἀθήνας π ο λ ι τ ἄ ρ - χ ῆ ς (τὸ διορισμὸ του ὑπογράφει κ' ὁ Σταῦρος Βλάχος). Ὁ Μαμουῦρης ἔχει μὲ τὸ μέρος του τὰ παλληκάρια τοῦ Ὀδυσσεά Ἀντρούτσου καὶ τοὺς συμπεθεροὺς του Β' λ ἄ χ α ἰ ο υ ς· θέλει νὰ γίνῃ τῆς Ἀ-

κρόπολης φρούραρχος, γιὰ «νὰ βυζαίνει τοὺς δυστυχεῖς Ἀθηναίους», ὅπως γράφει ὁ Μακρυγιάννης (43). Ὁ Μαμουῦρης εἶναι παλληκάρι, μὰ καὶ καβγατζῆς καὶ φιλόδοξος καὶ κάπως φιλοχρήματος. Ὁ Μακρυγιάννης καθόλου δὲν τὸν ἐχώνευε κ' αὐτὸν καὶ τὴ μερίδα του, ἔστεργε καὶ προστάτευε τοὺς φ τ ω χ ο ὺ ς Ἀθηναίους ἐκεῖνους, ποὺ ἀγνὰ πολεμήσανε γιὰ τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας μας.

Ο ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ ΒΛΑΧΟΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ. Ο ΦΑΒΙΕΡΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ.— Στὴ δεύτερη πολιορκία τῆς Ἀθήνας ἦτανε ἐφορὸς τῆς μαζί μὲ τὸν Νικολάκη Ζαχαρίτσα καὶ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Βρανᾶ Γαβριήλ. Στὰ μαλώματα τῶν Ἀθηναίων, στὰ 1822, γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ἀκρόπολης, ποὺ σὲ δαῦτα εἶχαν ἀνακαταθῇ κ' ὁ Πρίγκηπας Δ. Ὑψηλάντης κ' ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος (μὲ τὸ παρανόμι τ ο υ ρ κ ο φ ἄ γ ο ς)· ὁ Γιαννάκος Βλάχος ἦτανε μὲ τὸ μέρος τοῦ Πρίγκηπα καὶ τοῦ Νικήτα (44).

Στὴ Σαλαμίνα, στίς 5)17 τοῦ Γιούλη 1822, συντάχτηκε ἓνα πραχτικὸ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ ἀξίζει νὰ τὸ ξεσηκώσουμε κ' ἐδῶ:

ΑΘΗΝΩΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ἀρετῆς ἔνεκεν:

Ὅσοι καὶ ὅποιοι Ἀθηναῖοι Ἑλληνες ζήλω ἐνθέρμῳ καὶ πατριωτισμῷ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος καὶ ἀπεφάσισαν μετὰ τῶν τριῶν ἐφόρων κυρίων Γαβριήλ (ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βρανᾶ), Ἰωάννου οὐ Β λ ἄ χ ο υ καὶ Νικολάου Ζαχαρίτζα, τῶν τε δύο γραμματικῶν κυρίων Ἰωάννου Σκουζέ καὶ Κυριακοῦ Πιττάκη καὶ τῶν καπεταναίων, Ταξιάρχου Σπύρου Χτενᾶ, Λάμπρου Ἠλιακοπούλου, Συμεὼν Ζαχαρίτζα, Νικολάου Σαρρῆ... νὰ συγκινδυνεύσουσι καὶ νὰ χύσουν τὸ αἷμα των, ἕως τὴν ἐσχάτην σταλαγματίαν, ὑπερμαχοῦντες νὰ κρατήσωσι καὶ νὰ διαφυλάξωσι τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀποκλείοντες καὶ καταπολεμοῦντες τοὺς ἐπερχομένους κατ' αὐτῆς ἐχθροὺς· οἱ τοιοῦτοι γνωστοποιηθέντες κατ' ὄνομα ἀπὸ τοὺς ρηθέντας Ἐφόρους, θέλει θαυμασθοῦν ἀπὸ τὸ ἔθνος· θέλει στεφανωθοῦν μὲ τὴν εὐχαρίστησιν ὅλων τῶν συμπατριωτῶν Ἀθηναίων, ὡς λυτρωταὶ τῆς Πατρίδος καὶ εὐγενεῖς Ἀθηναῖοι. Ἡ δὲ Σεβαστὴ Διοίκησις τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ οἱ πατριῶται Ἀθηναῖοι

προσφέρουσιν εἰς αὐτοὺς κοινῶς ἀρετῆς ἔνεκεν δέκα χιλιάδας δένδρα ἐλαιῶν ἐκ τῶν Ἑθνικῶν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐγένετο τὸ παρὸν ἐπικυρωμένον παρὰ τοῦ Σεβαστοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν ἐν Σαλαμῖνι παρευρεθέντων Ἀθηναίων καὶ ἐσφραγισμένον τῇ σφραγίδι τοῦ τε Σεβαστοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν εἰς ἔνδειξιν...

Ἐὰν δὲ ἡ Ὑπερτάτη Διοίκησις δὲν ἤθελε συγκατανεύσει εἰς τὰ εἰρημένα, ὑποσχόμεθα ἡμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τὰ δώσωμεν ἐξ ἰδίων κατ' ἀναλογίαν ἕκαστος ὡς ὑπογράφόμεθα.

(Ἀκολουθοῦν ὑπογραφὲς πολλῶν Ἀθηναίων).

Ἐπικυροῖ ὁ Ἀρειος Πάγος τὰ ὀπισθεν κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν ὑπογεγραμμένων.
(Τ. Σ.)

Ὁ Ταλαντίου (Νεόφυτος) Πρόεδρος
Κυριακὸς Ταΐκας

Πανούσιος Θρασιᾶδης
Δημήτριος Σταματογιάννης

Διὰ τὸν ἀρχιγραμματέα:

Δημήτριος Νικολαΐδης

(Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχειον, τόμ. Α', σελ. 537—538).

Στὴν πρώτη τοῦ Γενάρη, τοῦ 1823, ὁ Γιαννάκος Βλάχος μ' ἄλλους πολλοὺς Ἀθηναίους, λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς, ὑπογράφει γράμμα, ποὺ ἀρχίζει: «Ἡ Ἀττικὴ ἐπιθυμοῦσα καὶ αὐτὴ τὴν ἀλληλόνδετον κυβερνήσιν τοῦ ὅλου ἔθνους ἐκλέγει καὶ ἐκπέμπει εἰς Πηγιάδα (= Ἐπίδαυρο) παραστάτας τῆς Ἑθνικῆς Βουλῆς τὸν Σπυρίδωνα Πατούσαν, Διονύσιον Πετράκην καὶ Γεώργιον Ψύλλα...».

(Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχειον, τόμ. Α', σελ. 520—521).

Στὰ 1825, μῆνα Ὀχτώβρη, στὶς 5, ἦρθε ὁ Φαβιέρος μὲ τὸ ταχτικὸ στρατὸ στὴν Ἀθήνα: τότε πολλοὶ Ἀθηναῖοι, νοικοκυρόπλα, ἀν καὶ ἀπρόθυμα, μπήκανε στὸ ταχτικὸ: ἀκόμα ὁ Γκούρας, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Μαμούρης κι' ἄλλοι παλιοὶ καπεταναῖοι τῆς κλεφτουργίας καὶ τῆς Ἐπανάστασης βελήσανε τότε νὰ μποῦνε στὸ ταχτικὸ: τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1825 ὁ Γκούρας κι' ὁ Μακρυγιάννης βγάλανε κιόλας προκήρυξεις, παρακινώντας τὰ παλληκαρόπλα νὰ καταταχτοῦνε στὸ ταχτικὸ. Καθὼς φαίνεται μπήκε ὁ Γκούρας στὸ ταχτικὸ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ γίνη

ἀρχηγὸς τοῦ, παραμερίζοντας μὲ κάθε τρόπο τὸν ὀρμητικὸ καὶ ξένο Φαβιέρο. Μπαίνοντας ὁ Γκούρας στὸ ταχτικὸ, ὁ συμπτέροός του Γιαννάκος Βλάχος ἦτανε «μέλος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς» καὶ φαίνεται, πὼς ὑπεστήριξε τὸν Γκούρα στὸ σκέδιό του νὰ πουληθῇ ἡ Ἑθνικὴ γῆ τῆς Ἀττικῆς καὶ νὰ τὴν πάρῃ αὐτός του. «Εἰς τὴν Ἀθήνα ἦταν σκουτιὰ τοῦ ταχτικοῦ κι' ἄλλα ἀναγκαῖα. Πολεμοῦσαν νὰ τὰ κάμουν οἱ καλοὶ πατριῶτες (οἱ φίλοι τοῦ Γκούρα) πλιᾶτζίκα». Γίνεται μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Ν. Σκαρβέλη, τὸ Σταῦρο Βλάχο, τὸν ἀκαίριο Μακρυγιάννη κι' ἄλλους ἀξιωματικούς γιὰ νὰ προφυλάξουν τὸ χτήμα τοῦ Τακτικοῦ Στρατοῦ, καὶ τὸ προφυλάξανε. Ὡστόσο ὁ Γκούρας βγῆκε ἀπὸ τὸ ταχτικὸ καὶ μαζί μὲ τοὺς φίλους του, τὸν Ν. Ζαχαρίτζα, τὸν Στάμο Σεραφεῖμ, τὸν ἱστοριογράφο Διον. Σουρμελή, κι' ἄλλους «κάνουν χιλιάδες ἀντενέργειες νὰ χαλάσουν τὸ ταχτικὸν καὶ τοῦ κόβουν ὅλα τὰ μέσα, νὰ διαλυθῇ χωρὶς ἄλλο». Μὰ τίς μεγαλύτερες ἐνέργειες γιὰ τὴ διάλυση τοῦ ταχτικοῦ κάνει πρῶτος καὶ καλύτερος ὁ Γιαννάκος Βλάχος, ποὺ τώρα εἶναι πρόσωπο τῆς Κυβέρνησης, εἶναι —καθὼς εἴπαμε παραπάνω— «μέλος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς» (45). πῆρε ἀκόμη μέρος στὶς Ἑθνικὲς Συνελεύσεις, ἔστωντας πληρεξούσιος τῶν Ἀθηναίων, καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Καποδίστρια, στὰ 1829, διορίστηκε καὶ μέλος τοῦ Πανελληνίου (46).

ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΧΡΗΣΤΙΔΗ ΚΑΙ ΠΑΝ. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΤΗ (6 τοῦ Φλεβάρη—27 τοῦ Μάρτη 1826), ποὺ βρῆκε καὶ τύπωσε ὁ μακαρίτης Γιάννης Βλάχογιάννης, πέρνουμε μερικὲς εἰδήσεις γιὰ τὸ Γιαννάκο Βλάχο:

«Φεβρ. 15 (1826). Τὸ βράδυ μᾶς ἐκραξεν καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὸν Ἰωάννην Βλάχον: ἐκεῖ εὔρομεν καὶ τὸν στρατηγὸν Γκούρα. Ἐστοχάσθημεν καὶ ἐκάμαμε πρόβλημα διὰ νὰ κάμωμεν ἀπὸ τοὺς πληρεξουσίους προσκλητήρια πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ Κωλέττην διὰ νὰ ἐλθοῦν εἰς τὴν Συνέλευσιν πλὴν ἀπετύχαμεν. Εἶπαν μερικοὶ ὅτι εἰς τὸν Ὑψηλάντην γίνεται, πλὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας, διὰ δὲ τοῦ Κωλέττη δύσκολον».

«Φεβρ. 17 (1826). Μὲ ἀντάμωσεν ὁ Ἰωάννης Βλάχος λέγοντάς μου ὅτι ἐπειδὴ δὲν ἦλθεν καθόλου νὰ μᾶς εὔρῃ καὶ ἐπειδὴ ἔχει νὰ ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως, τὸ βράδυ νὰ τὸν προσμένωμεν».

«Φεβρ. 19 (1826). Σήμερον ἦλθεν εἰς ἐπίσκευσιν (sic) ὁ Ἰωάννης Βλάχος. Ἐκαμε διάφοραις ὁμιλίαις ὑπὲρ καὶ κατὰ Μαυροκορδάτου καὶ Κουντουριώτη. Καὶ αὐτὸς εἶναι σύμφωνος μὲ ἡμᾶς νὰ ἐμδῇ ὁ Ὑψηλάντης καὶ νὰ ἐβγοῦν ὁ Κουντουριώτης καὶ Μαυροκορδάτος καὶ νὰ κραθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα Μονάρχης καὶ ἂν δυνατόν ὁ Δοῦξ ντ' Ὀρλεάν».

«Φεβρ. 21 (1826). Σήμερον ἐβγαίνοντάς ἐπῆγαμεν εἰς ἐπίσκευσιν τοῦ κυρίου Ἀναστασάκη (Λοιδωρική), Ἰωάννου Β' λ ἄ χ ο υ καὶ Διονυσίου Τριανταφύλου, ἐγυρισάμεν εἰς τὸ σπῖτι, μᾶς ἦλθεν ὁ Ἐπαρχός, Βύας καὶ Λ(άμπρος) Νάκος. Μετὰ τὸ γεῦμα ἦλθεν ὁ Λάμπρος Νάκος, Ἀναστασάκης (Λοιδωρικής), Γιάννης Βλάχος καὶ ἄλλοι καὶ ἐβγάκαμε σεργιάνι...» (47).

ΕΠΕΙΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ Ο ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ ΒΛΑΧΟΣ μεγάλες χαρὲς καὶ μεγάλες πίκρες δοκίμασε. Μαζὶ μὲ τοὺς δικούς του μ' ἀφάνταστή χαρὰ ὑποδέχτηκε τὸν Ὁθωνα στὴν Ἀθήνα, εἶδε τοὺς τελευταίους Τούρκους νὰ ξεσκομπίζονται ἀπὸ τὴν ἱερὴ Ἀκρόπολη, καὶ τὴν ἔνδοξη πατρίδα του νὰ ὑψώνεται ἐς πρῶτεύουσα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας.

Γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Νέας Ἀθήνας ὁ Γιαννάκος Βλάχος μὲ τοὺς δικούς του βάνουνε γερὰ θεμέλια· γίνονται νέοι κ τ ῖ τ ο ρ ε ς τῆς ἀθάνατης Πόλης. Ὡστόσο ἔχουνε κι' ἀντίδραση ἀπὸ τοπικὰ ἰδιεῖς καὶ φερτούς. Ὁ Μακρυγιάννης καὶ πάλι δὲν εἶναι εὐχαριστήμενος μαζί τους (48).

Γίνονται γιὰ πρώτη φορὰ δημοτικὲς ἐκλογὲς στὴν Ἀθήνα, μῆνα Μάρτη τοῦ 1835 καὶ παρ' ὅλη τὴν ὑποστήριξη τοῦ Κωλέττη ὁπέτυχε ὁ Γιαννάκος· ἐπέτυχε δήμαρχος ὁ Ἀνὰργυρος Πετράκης, ποὺ κρατοῦσε ἀπὸ τὴν Δημοτσάνα, πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ὁ Δημ. Κ α λ λ ῖ φ ο ρ ὶ α ς· βγήκε κι' ὁ Μακρυγιάννης σύβουλος, ποὺ σύντρεξε στὴν ἐκλογὴ μὲ τοὺς ν ο ῖ κ ο κ υ ρ α ῖ ο υ ς τῆς Ἀθήνας (48).

Ο ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ Τ' ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΓΚΟΥΡΑ.— Ὁ Γιαννάκος Βλάχος μᾶς ἔσωσε κι' ἓνα μεγάλον κομμάτι ἀπὸ τ' ἀρχεῖα τοῦ καπετὰ Γιάννη Γκούρα· στίς καρδιές αὐτῶν τῶν δύο ἀγωνιστῶν μιά γκαρδιακὴ φιλία εἶχε φωλιάσει. Τὰ πρῶτότυπα τῶν λειψάνων τοῦ λεγόμενου ἀρχείου βρίσκονται στ' ἀρχεῖο τῆς δι-

κῆς μας Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας (ἀριθ. 1595—1600). Εἶναι ἔξι τετράδια, ποὺ σὲ δαῦτα ἔχουνε γραφτῇ 408 ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Σηκαμοῦ. Τὰ δυὸ πρῶτα τετράδια ἔχει γράψει μὲ τὸ χέρι τοῦ ὁ Γιαννάκος Βλάχος. Τὰ ἄλλα τετράδια ἔγραψε ἓνα κάποιο μαθητοῦδι. Ὡστόσο στὰ μαθητικὰ γράμματα ὁ Γιαννάκος Βλάχος ἔγραψε δῶ κ' ἐκεῖ διορθώματα. Εἶναι δέβαιο, πὼς ὁ σκοπὸς τοῦ Γιαννάκου Βλάχου ἦτανε νὰ τυπώσῃ τὴ συλλογὴ τοῦτῃ μὲ σημειώματα κιόλας· κρίμα ποὺ δὲν τὸ ἔκανε. Ὁ μακαρίτης Γιάννης Βλαχογιάννης εὐτύχησε νὰ τυπώσῃ τὰ πολύτιμα τοῦτα κείμενα, ποὺ εἶναι καὶ γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ Γ. Γκούρα καὶ τὴ βιογραφία τοῦ Γιαννάκου Βλάχου σπουδαῖες πηγές (50).

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ ΒΛΑΧΟΥ ΚΑΙ Ο Ι. ΦΙΛΗΜΩΝ.— Ὁ «Αἰών», ἡ ἐφημερίδα τοῦ Ι. Φιλήμωνος, τοῦ ἱστοριογράφου τῆς Ἐπανάστασης, στὸ φύλλο 408 (1 τοῦ Γενάρη 1843) ἔγραψε μικρὴ νεκρολογία τοῦ Γιαννάκου Βλάχου· ἀπὸ δαῦτη τυπώνω κ' ἐδὼ τὸ ἐξῆς κομμάτι: «Ἀπεβίωσε λυπηρῶς τῇ 27 Ἰοβρίου ὁ Ἰωάννης Β λ ἄ χ ο ς, ἓνας τῶν εὐπατριδῶν Ἀθηναίων, μετὰ ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν. Ἐγκατέλειπε πολυπρόσωπον καὶ ἀδύνατον οἰκογένειαν, βεβαρυνμένην πρὸ πάντων ἀπὸ πολυἀριθμον χρέος. Τίς ἦτο ἡ κυρία ἀσθένεια τοῦ πολίτου αὐτοῦ; ἡ θ ἱ κ ῆ. Εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ὑπηρετήσας ἀπ' ἀρχῆς στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς, Ἑλληνὴν νοήμον καὶ φίλος τῶν καλῶν, ἔσχε πάντοτε τῶν συμπολιτῶν του τὴν ἐξάιρετον ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην ὁ Ἰω. Β λ ἄ χ ο ς. Ὡς τοιοῦτος διετέλεσε καὶ Δημογέρων Ἀθηνῶν, καὶ Ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀττικῆς εἰς τὰς Ἐθνικὰς Συνελεύσεις, καὶ Μέλος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν 1826, καὶ εἰς ἄλλας καὶ πρὶν καὶ ἐπὶ τοῦ αἰοδύμου Κυβερνήτου κοινὰς ὑπηρεσίας. Ἀλλ' ὥς ὅλοι οἱ οἰκοκυροὶ ἀγωνισταὶ εἶδον κατὰ τὸν πόλεμον ἐξηφανισμένην τὴν κινήτην καὶ ἀκίνητον περιουσίαν των· οὕτω καὶ ὁ Ἰ. Βλάχος ἐξῆλθε τοῦ πολέμου πενέστατος, ἀπολέσας τὴν πατρικὴν κατάστασίν του καὶ μόνον ἔχων ἐλπίδα εἰς τῶν πραγμάτων τὴν μονιμότητα. Γενομένης ὁμῶς αὐτῆς, παρηγκωνίσθη, παρημελήθη, κατεφρονήθη, ἐδυθίσθη διὰ τοῦτο εἰς δυστυχίαν τῆς πρώτης μεγαλητέραν, καὶ τέλος οὐδ' ἡξιώθη κῶν νὰ λάβῃ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ βαθμοῦ τῆς

ἀντισυνταγματαρχίας, τοῦ ὁποίου ἔκρινεν αὐτὸν ἄξιον ἢ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐκδο-
λεύσεων βαθμολογικῇ ἐπιτροπῇ τοῦ 1833.
Ὁ μακαρίτης ὑπέπεσεν ἐντεῦθεν εἰς ἀθυ-
μίαν ψυχικὴν, ἢ ὁποία τοῦ ἐπέτυχεν τὸν θά-
νατον. Παρεδόθη μὲν εἰς τὴν γεωπονίαν, διὰ
νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας,
τὰς ὁποίας εἶχεν οἰκογενεῖας πολυαριθμοῦ,
πλὴν τῶν δανείων οἱ βαρεῖς τόκοι οὐχὶ μό-
νον τοῦ ἀπερρόφων ὅλους τοὺς κόπους, ἀλλ'
ῤῥῆξανον ἐτησίως τὸ κεφάλαιον τῶν χρεῶν
τοῦ εἰς τρόπον, ὥστε ἀδύνατον ἦθελε εἶσθαι
νὰ ἐξοφλήσῃσι ταῦτα ὅλα τὰ κτήματά του
ἐκποιούμενα. Ἰδοὺ ὅτι παρὰ τὸν ἀδίκως
ἀπολεσθέντα ἀγωνιστὴν πολίτην τρέχει τὸν
ἴδιον κίνδυνον καὶ ἡ πολυμελὴς οἰκογενεῖά
του. Ἡ Ἀρχή, δικαία καὶ φιλόανθρωπος, ἃς
ἐπιβλέψῃ εἰς τὴν ἀληθῶς θλιβεράν κατά-
στασιν ταύτην. Τίς θέλει εἶσθαι ἡ παρη-
γορία τῆς χήρας συζύγου καὶ τῶν ὀρφανῶν
τέκνων τοῦ Μακαρίτου, ἐάν συνώδευσεν τὸν
νεκρὸν του Στρατιωτικῇ Μουσικῇ; Πρὸς τί
ἡ γενομένη περιποίησης εἰς τοὺς θνήσκον-
τας, ἐν ᾧ ζώντων αὐτῶν, δέικνται ὅλη ἡ
σκληρότης κατὰ τῶν ὁμολογουμένων δι-
καίων των, σκληρότης φέρουσα αὐτοὺς μέ-
χρι τοῦ τάφου; Ἐάν ὁ μακαρίτης ἦτο τοιοῦ-
τος, ὁποῖον ἀνωτέρω περιεγράψαμεν δι' ὁ-
λίγων λόγων, ἀπόδειξις εἶναι ἡ πολλὴ λύπη,
τὴν ὁποίαν ἡσθάνθη ἡ Πόλις ἅπασα, ἀκο-
λουθήσασα τὴν ἐκφορὰν μέχρι τοῦ μνημείου,
ἐπὶ τῆς πλάκας τοῦ ὁποίου ἐπιγραφὴ προ-
φανεστάτῃ δύναται νὰ χαραχθῇ ἡ ἀκόλου-
θος:

«ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΜΑΙ, ΘΥΜΑ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ
ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ»

»Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ὁ μὲν
Ἀρχιμανδρίτης Κ. Μιχαὴλ Ἀποστολίδης
(51) ὠμίλησε περὶ τοῦ νεκροῦ μὲ πολλὴν
ἀλήθειαν καὶ παρηρησίαν..., ὡς ἦτο ἡ ἀπὸ
τοῦ 1833 Ἑλλάς διὰ τὸν μακαρίτην, καὶ
εἶναι διὰ πολλοὺς ἔως σήμερον.»

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ γεννήθηκε
στὰ 1802 (ἀπάνω-κάτω). Ἦταν ἀπὸ τὸν
ἀδερφό του, τὸν πιδὸ μεγάλο, πολὺ πιδὸ
γραμματισμένος. Ὁ Ἐμ. Κόκκινος, ὁ καθη-
γητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας, στὸ
λόγο, ποῦ εἶπε στὸ ξόδι τοῦ Σταύρου Βλά-
χου, μίλησε καὶ γιὰ τὴ μαθητικὴ μόρφωση
τοῦ μακαρίτη:

«Ἐπαιδεύθη τὰ στοιχειώδη γράμματα εἰς
τὴν Σχολὴν τῆς διδασκαλίας Μακαρίας

(52) ἔπειτα ἐσπούδασε κοντὰ εἰς τὸν γραμ-
ματοδιδάσκαλον Νεόφυτον καὶ ἀργότερον
ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του εἰς τὸν ἐπί-
σημον διδάσκαλον (Ἰωάννην) Παλα-
μᾶν, (53) εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ὁποίου ἐφοί-
τα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἐκλεκτοτέρα τῶν
Ἀθηνῶν νεολαία» (52). Καὶ ξένοι στὴν Ἀ-
θῆνα εἶχανε τοῦ Ι. Παλαμᾶ τὴν δασκαλοσύνην
χτιμήσῃ. Ὅσο γιὰ τὴν δασκάλισσα Μα-
κρίαν, τὴν καλόγρια, ὁ μακαρίτης Δημ.
Γρ. Καμπούρογλου ζωντάνευσεν τὴ μνήμη
τῆς (Παλαιὰ Ἀθῆναι, σελ. 274, 417).

Γιὰ τὴν πολεμικὴ δράση τοῦ Σταύρου
Βλάχου βλέπε καὶ παραπάνω καὶ παρα-
κάτω.

Τὰ γράμματα, ποῦ ἤξερε ὁ Σταῦρος Βλά-
χος δὲν θὰ ἦσαν καὶ πολλὰ. Τὸν κατηγο-
ροῦσαν, ὅτι εἶναι ἀνορθόγραφος. Ὁ Ἰχνη-
λάτης (= Κωσταντίνος Ἀθ. Βερναρδάκης)
ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία
ἐγνώριζον καλὰ Ἑλληνικά, ἀλλ' οἱ περὶ
αὐτοὺς ἄνδρες τοῦ Ἀγῶνος δὲν εἶχαν στε-
νὴν φιλίαν μὲ τὴν γραμματικὴν. Τῇ 24 Ἰα-
νουαρίου 1852... διωρίσθη ὁ π ο υ ρ γ ὁ ς
τ ῆ ς Π α ι δ ε ι ᾶ ς... Ἦτο ἐκ σημερινού-
σης ἐπὶ Τουρκοκρατίας οἰκογενεῖας τῶν Ἀ-
θηνῶν. Ὁ Ὄθων ἀπεδήμησεν ἐπὶ τετράμη-
νον ἐξ Ἑλλάδος, καὶ δυνάμει τοῦ περὶ ἀντι-
βασίλειας νόμου ΡΞΣΤ, τῆς 28ης Ἰουλίου
1850, ἀνετέθη τὸ δεύτερον ἡ ἀντιβασι-
λεία εἰς τὴν Ἀμαλίαν διὰ τοῦ Β.Δ. τῆς 8
Ἰουλίου 1852. Ὡστε ὁ Βλάχος συνειργά-
σθη μετ' ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων. Τὰ πρὸς
ὑπογραφὴν ὑπὸ τῶν βασιλέων διατάγματα
ἦσαν κατὰ κανόνα ἐκ τῶν προτέρων προσυ-
πογεγραμμένα ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ. Ὁ Βλά-
χος ἔθετεν ὀξείαν εἰς τὸ ὄνομά του Σ τ α ῦ -
ρ ο ς, ὁ δὲ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία, τρέπον-
τες τὴν ὀξείαν εἰς περισπωμένην, ἔλεγον
πρὸς τὸν Ὑπουργόν: «Μ α κ ρ ὸ ν π ρ ὸ
θ ρ α χ ῆ ο ς π ε ρ ι σ π ᾶ τ α ι, Κύριε
Βλάχε». Τοῦτο ἤρέσκετο νὰ διηγῇται ὁ
υἱός, τοῦ Βλάχου, Ἄγγελος Βλάχος, ἀνὴρ
μουσοτραφὴς καὶ μουσοσσεφής, κατ' ἐξοχὴν
δὲ φιλόκαλος» (54).

Καὶ κάποιος λίβελλος κυκλοφόρησε κατὰ
τοῦ Σταύρου Βλάχου. Ἦταν αὐτὸς ὑπουρ-
γὸς τῆς Παιδείας καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδα-
σκαλείου ἦταν ὁ περίφημος Ἰωάννης Π.
Κοκκῶνης. «Κάποιο ρουσφετάκι ζήτησεν ὁ
Βλάχος γιὰ ἓνα δάσκαλο, ὁ Κοκκῶνης δὲν
τὸν ἄκουσε, ὁ δάσκαλος θὰ παραπονέθηκε,
ἴσως τὸ ζήτημα θὰ εἶχεν ἀργότερα καὶ ψη-
φοριακὰς συνέπειες, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι
πῶς ὁ Κοκκῶνης ἀπολύθηκε τὸ 1852». Μὰ
ὁ περίφημος παιδαγωγὸς Κοκκῶνης ἐτύ-

πωσε κ' ἐκυκλοφόρησε ἓνα γράμμα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας γεμάτο ἀνορθόγραφα καὶ ἀσύνταχτα λόγια (55).

Στὰ τέλη τοῦ Μᾶη τοῦ 1827 ὁ Σταῦρος Βλάχος, ἀφοῦ ἔπεσε ἡ Ἀκρόπολις τῆς Ἀθήνας σὲ Τούρκικα χέρια, πήγε στὴ Σαλαμίνα κ' ἔπειτα ἔμεινε πολὺν καιρὸ στὴν Αἴγινα.

Στὰ 1833, στὶς ἀρχὲς αὐτοῦ τοῦ χρόνου, σὰν ἔφτασε ὁ πρῶτος βασιλιάς στ' Ἀνάπλι, ὁ Σταῦρος Βλάχος ἔγινε καὶ πάλι δημογέροντας τῆς Ἀθήνας· μὰ ἡ ἐκλογή του ἦτανε μόνο μ' ἓνα μικρὸ μέρος τῶν ψηφοφόρων (56).

Ἀπὸ τότες δὲν ἔπαψε ὁ Σταῦρος Βλάχος νὰ πολιτεύεται. Ἔγινε δημοτικὸς σύβουλος, στάθηκε συνταγματικὸς στὰ 1843 καὶ πήρε μέρος τὸν ἴδιο χρόνο στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση ἑστώντας πληρεξούσιος τῆς Ἀττικῆς. Ἐπειτα πολλὲς φορὲς ἔγινε βουλευτῆς (57).

Στὶς 24 τοῦ Γενάρη τοῦ 1852 παραιτήθηκε ὁ Τριπολίτης ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Π. Βά ρ β ο - γ λ η ς καὶ πήρε αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖο ὁ Σταῦρος Β λ ά χ ο ς, ἀφοῦ ὥρκιστε στὸ βασιλικὸ παλάτι τὴν ἴδια μέρα κατὰ τὰ συνηθισμένα «ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως» (58). Κράτησε τὸ ὑπουργεῖο ὁ Σταῦρος Βλάχος ὡς τὴ 15 τοῦ Μᾶη τοῦ 1854, ἡμέρα Σάββατο, ποῦ ἔγινε πιά τὸ ὑπουργεῖο τὸ κ α - τ ο χ ι κ ὸ (59).

Ὁ Σταῦρος Βλάχος ἔκλεισε τὰ μάτι, ἀφοῦ σπούδασε τὸν Ἄγγελό του ὅπως ἔπρεπε, καὶ τὸν εἶδε προκομμένο ὅπως τὸν εἶχε εὐχηθῇ. Κι' ἄλλο γυιό, ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄγγελο, εἶχε ὁ Σταῦρος Βλάχος, μὰ γι' αὐτόνε στὰ δελτία μου προσωρινὰ δὲ βρίσκω τίποτε.

Ο ΦΑΚΕΛΟΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΚΔΟΥΛΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΠΑΝ. ΒΛΑΧΟΥ.— Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀγῶνος, ἀρθ. 17629—17632, βρίσκειται φάκελος σκετικὸς μὲ τὴν Ἐπαναστατικὴ δράση τοῦ Σ τ α ὕ ρ ο υ Β λ ά χ ο υ.

Α'

Πρῶτα-πρῶτα ἡ χήρα τοῦ Σ ο φ ί α Β λ ά χ ο υ, μητέρα τοῦ Ἄ γ γ ε λ ο υ Β λ ά χ ο υ, «ἀναφερομένη πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 Σεβαστὴν Ἐπιτροπὴν καὶ παρακαλοῦσα αὐτὴν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ ἐκτίμησι δικάως τὰς πρὸς τὴν Πατρίδα ἐκδουλεύσεις»

τοῦ μακαρίτη ἀνδρός τῆς Σ τ α ὕ ρ ο υ Β λ ά χ ο υ, δηλώνει ὅτι δὲν ἔχει κανένα πιστοποιητικὸ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του, τὶς στρατιωτικὰ καὶ τὶς πολιτικὰς σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. «Ὁ σύζυγός μου —γράφει παρακάτω— ὁ πιστοποιῶν διὰ τῆς ὑπογραφῆς του ξένους ἀγῶνας καὶ ἄλλων ἐκδουλεύσεις οὐδέποτε εἶχε συλλογισθῇ νὰ προμηθευθῇ ἀποδείξεις εἰς πιστοποίησιν τῶν ἰδίων ὑπηρεσιῶν. Ὅτι ὁ Σταῦρος Βλάχος ἀπέτελεσε μέρος τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν καθ' ὅλον τῆς πολιορκίας τὸ διάστημα καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδας στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτὴν μέχρι ἐγκαταστάσεως τῆς βασιλείας, ἐπὶ γεγονότων, ἅτινα τὰ πλείστα τῶν μελῶν τῆς Σ. Ἐπιτροπῆς γινώσκουσι καὶ δύνανται ἄλλως νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν πλείστων ἀποδεικτικῶν τῶν Ἀθηναίων ἀγωνιστῶν, ὧν τὰς ὑπηρεσίας πιστοποιεῖ συχνότατα ὑπογραφή τοῦ Σταύρου Βλάχου.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς χρηματικὰς κατὰ τὸν ἀγῶνα θυσίας τῆς οἰκογενείας Βλάχου, οὐδὲνα δυστυχῶς δύναμαι νὰ κάμω λεπτομερὴ λόγον ἐνταῦθα, καθ' ὅτι αἱ περὶ αὐτῶν πολλαὶ καὶ διάφοροι ἀποδείξεις τῆς τότε διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, αἱ μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ πατρὸς τοῦ συζύγου μου Π α ν α γ ι ὡ τ ο υ Β λ ά χ ο υ εὑρεθεῖσαι, περιήλθον ἅπασαι, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, εἰς τὸν πρωτότοκον υἱόν του Ἰ ω ά ν ν η ν, (60) ὅστις ἀγνοῶ ὅποιαν ἐποίησεν αὐτὸν χρῆσιν.

Περαίνουσα διὰ βραχείων τὸν λόγον, πέπισμαι ἀδιστακτικῶς ὅτι ἡ Σ. Ἐπιτροπὴ θέλει ἀποδώσει τὸ πρέπον καὶ τὸ δίκαιον εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σταύρου Βλάχου, τοῦ κατεβάντος εἰς τὸν τάφον χωρὶς οὐδεμιᾶς ἄλλως ἀμοιβῆς διὰ τὰς κατὰ τὸν ἀγῶνα θυσίας του πλην τοῦ ἀργυροῦ ἀριστείου τοῦ ἀγῶνος.

Εὐπειθεστάτη
Σοφία Στ. Βλάχου

Ἡ παραπάνω ἀναφορὰ ἔχει χρονολογία 22 τοῦ Γιούνη 1865. Καὶ στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐκδουλεύσεων βρίσκειται μὲ ἀρθ. 17629.

Β'

Στὶς 2 τοῦ Γιούνη 1865 ἡ Σοφία Στ. Βλάχου στέλνει στὴν «ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος Σ Ἐπιτροπὴν δύο ἀποδεικτικά ἐν ἐπικεκυρωμένοις ἀντιγράφοις» γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ

δράση τοῦ ἀντρός της Σταύρου Βλάχου (Ἀρχεῖον τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεων, ἀρθ. 17630).

(Οἱ δυὸ παραπάνω ἀναφορὲς ἔχουνε συνταχτῇ καὶ γραφῇ ἀπὸ τὸν Ἀγγελο Βλάχο καὶ μοῦ φαίνεται πὼς δὲ λαθεύω σὲ τούτῃ τῇ γνώμῃ μου).

Γ'

«Πιστοποιοῦμεν ὁ ὑποφαινόμενος ὅτι ὁ κύριος Σταύρος Βλάχος π. ο. υ. λ. ο. s κατὰ τὸ 1826, ὅτε ὁ Κιοῦταχῆς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἦτον μέλος τῆς Δημογεροντίας καὶ διέμεινεν εἰς τὰ χρέη αὐτὰ μέχρι τῆς πτώσεώς τοῦ φρουρίου. Ἐστάθη ἱκανὸν παράδειγμα τῶν συμπολιτῶν τοῦ νὰ διαμείνουν εἰς ὑπεράσπισιν τῆς τε πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου. Ἐπρόσφερον τὰ ἴδια τοῦ εἰς τὰς γενικὰς ἀποθήκας τοῦ φρουρίου συνιστάμενα εἰς καρπούς, ἔλαιον κ.λ. τῶν τροφίμων. Εἰς τὸν ἀποκλεισμόν αὐτὸν συνηκολούθει ἐνθαρρύνων τοὺς συμπολίτας τοῦ καὶ στρατιωτικῶς εἰς ὅλας τὰς κινδυνώδεις ἐξορμήσεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Κατεξώδευσε πᾶν τὸ χρηματικόν τοῦ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ φρουρίου, μέχρι τοῦ τελευταίου ὁβολοῦ. Ἀπετέλει τὸ μετὰ τῶν στρατιωτικῶν συμβουλίων εἰς ὅλας τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας. Ὅθεν γνωρίζουσα καλῶς τὴν ἔμφροναν καὶ πατριωτικὴν διαγωγὴν τοῦ πολίτου τούτου εἰς τὰς δεινὰς δεινὰς (sic) περιστάσεις διὰ τῆς συνδιατριβῆς μας, κρίνομεν τὴν παροῦσαν μὰς μαρτυρίαν κατ' αἰτησίην τοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Μαρτίου 1836.

Νικόλαος Κριεζώτης

Δ. Εὐμορφόπουλος

Τριαντάφυλλος Τζουράς (61).

(Ἀρθ. Ἀρχεῖοῦ Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεων 17631).

Δ'

Στὸν ἴδιο φάκελο βρίσκεται κι' ἀντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς ποὺ στέλνει ἡ «Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀπποπλοίῃ τῶν Ἀθηνῶν δημογέροντας Νικόλαον Ζαχαρίτσαν, Σταύρον Βλαχόπουλον καὶ Νικόλαον Καρόρη». Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφηκε στὴν Αἴγινα στίς 25 9δρίου 1826. Ὑπογράφονται: Ὁ πρόεδρος Ἄνδρ. Ζαΐμης· ἔπειτα: Ἰωάννης Βλάχος· Δ. Τζαμα-

δός, Α. Μοναρχίδης, Κ. Ζώτος, Π. Μαυρομιχάλης, Σ. Τρικούπης, Παναγιώτης Δημητρακόπουλος, Α. Χ(ατζή) Αναργύρου. (Ἀρθ. Ἀρχεῖοῦ Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεων 17632).

ΑΛΛΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ, ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ τοῦ Παναγιώτη, Γιαννάκου, Σταύρου, Ἀγγελοῦ Στ. Βλάχου, Ἐπιστήμης Μαμούρη, θέβαιοι καὶ πιθανοί: 1) Οἱ παραπάνω, Ἀντώνιος, Σπυρίδων καὶ Σταυρὶς Βλάχος (βλ. τὸ κεφάλαιο: Πρόσωπα, ποὺ ἔχουνε τὸ ἐπώνυμο Βλάχος...). 2) Στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ν. Α. Καρόρη (62) διαβάζουμε: «19 Αὐγούστου (1826)... Τὸ μεσημέρι ἐφονεύθη εἰς τὸ Σερπετζέ (63) ἀπὸ κανόνι ἕνας μάστορης Ἀθηναῖος ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΑΧΟΣ, ἐπληγώθη καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ὄντες καὶ οἱ δύο ἐκτεθειμένοι ἐπικινδύνως εἰς τὸ νὰ δουλεύουν πρὸς ἐνδυνάμωσιν τοῦ τείχους (τῆς Ἀκρόπολης τῆς Ἀθήνας)». Βέβαιοι συγγενεῖς, πρβλ. τὸ βαφτιστικόν: Στ. αὐρο s.

3) ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ Βλάχος, «Πολίτης Ἀθηναῖος», «υἱὸς ἐνὸς τῶν εὐκαταστοτέρων καὶ προκρίτων τῶν Ἀθηνῶν Π(αναγιώτη) Βλάχου, ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔχων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ, καὶ με' ἴδια ἐξοδα, ἱκανοὺς τῶν συμπολιτῶν τοῦ ἡγωνίσθη με' παραδειγματικὸν ζήλον καὶ εἰς τὰς δύο πολιορκίας τοῦ φρουρίου (τῆς Ἀθήνας) κινδυνεύσας εἰς ὅλας τὰς ἐφόδους καὶ τειχομαχίας. Μετὰ δὲ τὴν πῴσιν τοῦ φρουρίου εἰς τοὺς Ἑλληνας ἔτρεξεν πάντοτε με' τοὺς ὑπ' αὐτόν, καὶ παρευρέθη εἰς ὅλας τὰς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀττικῇ: ὁ αὐτὸς θέλων νὰ δώσῃ τὸ εὐγενὲς παράδειγμα ἐκατατάχθη εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ διεκρίθη εἰς τὰς τῆς Καρύστου ἐκστρατείας. Μετὰ ταῦτα ἀναλόγως τῶν ἐκδουλεύσεων, τῆς τιμιότητος καὶ τῆς ἱκανότητος κατὰ τὸ 1826 ἐτίμησεν αὐτὸν ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τότε τῆς Ἑλλάδος με' τὸν ἐξιδιασμένον τοῦ Γενικοῦ Ταμίου τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὅπου διῆλθε τὸ ἔργον τοῦτο ἀξιοτίμως». (Τὰ παραπάνω θεβαιώνονται στίς 14 τοῦ Νοέμβρη 1846: Ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Ν. Κριεζώτης, ὁ Ν. Ζαχαρίτσας, ὁ Παπα Κώστας Τζαμάλας, καὶ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα, πρβλ. καὶ σύγκαιρο πιστοποιητικὸν τοῦ συνταγματάρχου Ν. Σκαρβέλη. Πιθανὸς στενὸς συγγενής. (Πρβλ. Ἀρχεῖον Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεως, Τμῆμα Α', ἀριθ. Πρωτοκόλου 550, 17684—17689).

4) ΑΓΓΕΛΗΣ ΒΛΑΧΟΣ.— Ὁ φάκελός

του στο Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεων ἔχει ἀρθ. 17681—17683.

Α'

«Διὰ τοῦ κυρίου Νομάρχου Ἀττικῆς... ὑποβάλλω ἀπόδειξιν περὶ τῶν κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἐκδουλεύσεων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου μου καὶ παρακαλῶ ἀφ' οὗ λάβῃ αὐτὴν ὑπ' ὄψιν τῆς ἐπιμεληθῆ νὰ με κατατάξῃ ἐν τῷ ἀρμοδίῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τέπῳ.

Πειπεισμένη εἰς τὸ φιλοδίκαιον τῶν μελῶν τῆς ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως

Ἀθῆναι τὴν 15 Φεβρίου 1846

ἡ εὐπειθεστάτη

Διὰ τὴν ἀγράμματον Κ α λ ο μ ο ί ρ α ν
Ἀ γ γ ε λ ῆ Β λ ά χ ο υ

Ν. Μπάρμπανος

Β'

Στὸν ἴδιο φάκελο θρίσκονται δυὸ πιστοποιητικά: ἓνα τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Σταύρου Βλάχου καὶ τοῦ Ν. Ζαχαρίτσα, ὅτι «ὁ Ἀ γ γ ε λ ῆς Β λ ά χ ος Ἀθηναῖος ἅμα ἤρξατο ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱερὸς ἀγὼν ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἠγωνίσθη γενναίως καὶ ἀνδρείως εἰς τὰς ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ ἐνδεικτικῷ ἀναφερομένας μάχας· ἐπὶ δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου παρὰ τοῦ Κιουταχῆ εὐρισκόμενος εἰς αὐτὸ ἀσθενήσας ὡς ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῆς πολιορκίας, ἀπέβιωσεν ἐν αὐτῷ τῷ φρουρίῳ ἀφήσας χήραν σύζυγον καὶ δύο ἀνήλικα τέκνα κ.τ.λ.

Κατ' αἴτησιν τῆς χήρας συζύγου τοῦ Κ α λ ο μ ο ί ρ ας χρηζούσης τῆς περιθάψεως τοῦ ἔθνους χορηγοῦμεν τὴν παροῦσαν μας.

Ἀθῆναι τὴν 15 Φεβρίου 1846

«μακρυγιάνις»

Σταυρ. Βλάχος

Μ. Ζαχαρίτσα.

Γ'

Πιστοποιητικόν

Πιστοποιοῦμεν οἱ ὑποφαινόμενοι ὅτι ὁ ἐξ Ἀθηνῶν Ἀ γ γ ε λ ῆς Β λ ά χ ος ἀπ' ἀρ-

χῆς τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Πατρίδος μας Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἀναλαβὼν τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας τοῦ συνετέλεσε ὑπὲρ δυνάμιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπελευθερώσεως παρευρεθεὶς εἰς διαφόρους ἐκστρατείας καὶ μάχας κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως εἰς τὰς τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθηνῶν ὅπου καὶ ὡς ἐκ τῆς κακοπαθείας ἀσθενήσας ἀπέθανε ἐγκαταλείψας εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου τοῦ δύω τέκνα ἀνήλικα τὸ ἐν θύλειον 5 ἐτῶν καὶ τὸ ἕτερον ἄρρεν 3ῶν ἐτῶν.

Ἡ ὑπαρξὶς τῶν ἀνήλικων τέκνων διετηρήθη διὰ τοῦ ἐργοχείρου τῆς Συζύγου τοῦ ἀποθανόντος Ἀ γ γ ε λ ῆ Β λ ά χ ο υ. — Γνωρίζοντες ὅθεν τάνωτέρω δίδομεν τὸ παρὸν μας εἰς τὴν Κ α λ ο μ ο ί ρ α ν Σύζυγον τοῦ ρηθέντος Βλάχου διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὅπου δεῖ, πρὸς περίθαλψιν τῆς ἀπέναντι τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου τῆς. —

Ἀθῆναι τὴν 11 Μαρτίου 1844

Νικολῆς Γριζιότις (64)

μακρυγιάνις

Ν. Βενιζέλος

Ιωάννης τοῦ Γκούρα

Σταῦρος Βλάχος.

Ὁ Ἀγγελῆς Βλάχος εἶναι χωρὶς ἄλλο συγγενὴς τοῦ Ἀγγελοῦ Βλάχου· τὸ δείχνει καὶ τὸ κοινὸ βαφτιστικὸ καὶ τῶν δυό· ἂν καὶ ὁ Ἀγγελος, ὁ τρανός, κατὰ τὴν οἰκογενειακὴν του παράδοσιν, πῆρε τὸ βαφτιστικὸ Ἀ γ γ ε λ ος γιατί γεννήθηκε τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στὰ 1838 (65).

5) Ὁ Βλάχος, ποὺ δάρθηκε ἀπὸ τὸν Καραυστηνὸ, τελευταῖο μπῆ τῆς Ἀθήνας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, στὰ 1832, τόσο πολὺ, ὥστε τὴν ἄλλη μέρα ξεψύχησε (66). Συγγενής;

(Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΑΡΒΕΛΗΣ, ποὺ τὴν ὑπογραφή του διαβάζουμε στὰ πιστοποιητικά Ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἦτανε σπιτικὸς τῶν Βλαχαίων· ὁ ἴδιος στὶς ἀρχὲς τῆς Ἐπανάστασης τῷδειξε στὸ Δραγατσάνι μὲ τὰ ὅπλα τοῦ Ἱερολοχίτη, κατόπι στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τ' Ἀνατλιοῦ, στὴν Ἀκρόπολιν τῆς Ἀθήνας μαζί μὲ τὸ Φαβιέρο καὶ στὴ Χιό, τὴν πατρίδα του. Μὲ τὸν Καλλέργη στὰ 1843 ἀγωνίστηκε γιὰ τὸ Σύνταγμα, γι' αὐτὸ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ὀθωνα ἀδικήθηκε.— Μιὰ «Ὠδὴ» τοῦ Ἀγγελοῦ Βλάχου εἶναι ἀφιερωμένη στὸ Νι-

κολ. Σκαρβέλη· στίχους αὐτῆς τῆς «Ῥόδης» ποῦ ταιριάστηκε στὰ 1857, θυμοῦμαι καὶ τῶρα:

Κ' ἔζησες... ὅμως ὠραιότερας
σ' ἐφύλαττεν ὁ Θεός·

εἰς σέ ἀπέκειτο ἡ ἡὼς
λαμπρὰς ἡμέρας!

Σὲ ἐλευθέρων θεσμῶν ὁ χάρτης
νὰ λάβῃ ἔμελλεν ἀπ' ἀρχηγόν·

— Κάλλιστος ἦτο αὐτὸς ἀγὼν
καὶ σὺ ὁ μάρτυς!

Πλὴν, τί ἐδώρεις, Σκαρβέλη, τότε,
καὶ τί ἀφίνεις τῶρα θανών;
Τότε ἐλπίδας, τῶρα δεινόν.

— Χρόνοι προδόται.

Καὶ σὺ, ταλαίπωρε, ποῦ γλυκείας
ἔτυχες ἔκτοτε ἀμοιβῆς

εἰς νάρκην ἄσημον νὰ τριβῆς
μακρὰς ἀργίας.

Βλ. Ἀγγέλου Βλάχου, Ὁραὶ, Ἀθήνα 1860, σελ. 47—50 (μὲ μότο ἀπὸ στίχους τοῦ Οὐγκώ), τοῦ ἴδιου Λυρικά, σελ. 23—47. Πρβλ. Πολύβ. Δημητράκοπουλου, Ἡ Ραλλοῦ, Αἱ Ἀθηναίαι τοῦ Ὁθωνος. Ἀθηναϊκὴ μυθιστορία 1840—1843, τόμ. Β', σελ. 104 κ. ἔ.

Ο ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ», ὁ Μεγαρίτης, ποῦ γιὰ δαῦτον εἶναι ξεχωριστὸς φάκελος στ' Ἀρχεῖο τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐκδουλεύσεων τοῦ Ἀγώνος» δὲν ἔχει καμμιά σκέψη μὲ τοὺς Βλαχαίους τοῦ Ἀγγέλου. Ἀκόμη κι' ὁ ἄλλος Γιάννης Βλάχος, ὁ ἀπότακτος ταχτικός στρατιώτης τοῦ Φαβιέρου, ἦτανε γιὰ λίγον καιρὸ κάτοικος τῆς Ἀθήνας, μὰ δὲν ἦτανε τοπικάρις τῆς· αὐτὸς κρατοῦσε ἀπὸ τ' Ἀγραφα, ποῦ τὰ ντρόπιασε. (Τὸ μνημονεύει ὁ Χρήστος Σ. Βυζάντιος, Ἱστορία τοῦ Ταχτικοῦ Στρατοῦ, ἔκδ. Γ', σελ. 95).

Ο ΚΗΠΟΣ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΥ ἦταν' ὀνομαστός στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Νέας Ἀθήνας. Αὐτὸς ὁ κήπος ἐδρίσκετο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Ἐλαιώνος (καθὼς πιστευότανε —παλαιόθε— στὴν περιοχὴ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος). Ἐκεῖ τὴν Ἀνοιξὴ τοῦ 1837 μιὰ συντροφιά ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ δικoὺς μᾶς διωργάνωσαν ἓνα «συμπόσιον λογίων», ποῦ μᾶς τὸ περιγράφει (67) ὁ Λουδοβίκος Ross, ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιό μας τῆς Ἀθήνας. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ποῦ πήρανε μέρος σ' αὐτὸ τὸ «συμπόσιον λογίων», ἦτανε ὁ τρανὸς «διδάσκαλος τοῦ Γένους Γεώργιος Γεννάδιος» κι' ὁ γιατροφιλόσοφος Ἀναστάσης Γεωργιάδης

Λευκίας, ὁ Φίλιππουπολίτης, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους καθηγητὲς καὶ τοὺς εὐεργέτες τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας. Γι' αὐτὸ τὸ «συμπόσιον λογίων» ἐγράψανε κι' οἱ τοτινὲς ἐφημερίδες. Μὰ κοντὰ στὸν ἀρχαῖο Κολωνό, στὰ 1840, πάλι γίνηκε παρόμοιο «συμπόσιο», ποῦ τὸ τίμησε ὁ τρανὸς Ὁθφιεδ Μύλλερ. Πάλι τότες ἔγινε λόγος γιὰ τὸν κήπο τοῦ Βλάχου καὶ πάλιν ὁ τύπος ἔγραψε γιὰ τὸ «συμπόσιον λογίων» (βλ. ἐφημερίδα «Ἀθηνᾶ» τῆς 27 τ' Ἀπρίλη 1840).

Ποιὸς ἀπὸ τοὺς Βλαχαίους τῆς Ἀθήνας ἦτανε τότε, στὰ 1837, ἰδιοκτήτης τοῦ Κήπου, ποῦ γιὰ δαῦτον ἔγινε λόγος ἐδῶ, δὲν ἔμαθα. Ὁ Σταύρος Π. Βλάχος, ὁ πατέρας τοῦ Ἀγγέλου, ἢ ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός του, ὁ Γιαννάκος Π. Βλάχος. Σκετικὰ μὲ τὸ χῶρο τῆς Ἀκαδημίας ἐσημείωσε ὁ μακαρίτης Δημ. Γρ. Καμπούρογλους: «Εἴμεθα εὐτυχῶς εἰς θέσιν νὰ παραπέμψωμεν εἰς ἓν καλὸν ἱστορικὸν ἔγγραφο: τὸ ἐπισημότεατον πάντων. Εἶναι τοῦτο ἡ δι' ἀνταλλαγῆς ἀπόκτησις αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὰ Καθήμια παρὰ τοῦ Ἀθηναίου ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΥ. Ὁ αὐτὸς εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ ἐντοιχίσῃ εἰς τὴν στέρναν τοῦ κτήματός του πάντα τὰ κατ' αὐτὸ ἀνευρεθέντα ἀνάγλυφα καὶ τεμάχια ἀγαλμάτων, τὰ ὅποια οὕτω περισώθησαν. Τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐγγράφου τούτου εὐρίσκεται εἰς τὸν ὑπὸ στοιχεῖον ΙΖ' νοταριακὸν κώδικα —φύλλον 109β— τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (Παλαιαὶ Ἀθηναίαι, σελ. 433). Στὰ 1840, φαίνεται, πὼς ὁ περίφημος κήπος ἦτανε χτήμα τοῦ Σταύρου Π. Βλάχου.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, ὅταν ἔγινε γνωστὸς στὸ Βερολίνο, δὲ συγκίνησε μόνο τὴ μικρὴ ἐκεῖ Ἑλληνικὴ παροικία, μὰ καὶ τοὺς πολλοὺς σ' ὅλη τὴ Γερμανία φίλους καὶ θαυμαστὲς τοῦ πασίγνωστου Πρεσβευτῆ τῆς Ἑλλάδας. Τὸ θλιβερὸ μαντάτο τοῦ θανάτου του εἶχε συμπεσει μὲ τὴν παράκληση ἐκδοτικοῦ συνεργείου νὰ δώσω νέα στοιχεῖα γιὰ νὰ γραφῇ τὸ ἄρθρο ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ στὸ μεγάλο Γερμανικὸ Λεξικὸ τοῦ Μάγερ.

Η ΚΥΡΙΑ ΕΛΕΝΗ ΒΛΑΧΟΥ, ἡ λαμπρὴ μητέρα τοῦ Σταύρου καὶ τοῦ Γιώργου Βλάχου, ἦταν ἡ δεύτερη σύζυγος τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου καὶ Εὐρωπαίου.

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ (Bees)

Τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1) Σ' αὐτὸ τὸ περιοδικό, ποὺ τὸδῶζαν ὁ Θεμιστοκλῆς Νικολαΐδης Φιλιδελφεὺς κι' ὁ Πασχαλίδης Ντέκας, πρωτοδιάβασα κι' ἐγὼ γερμανικά τραγούδια μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν "Ἀγγελο Βλάχο: Χάϊνε, «Οἱ ἐξόριστοι Θεοί», «Ἡ Λεωνώρα τοῦ Μπύργερ» (καὶ τὰ δυὸ στῆ «Χρυσάλλιδα» τοῦ 1863). Τὸ «Βιβλίον τῶν Τραγουδιῶν» τοῦ Χάϊνε ἔχει μεταφράσει στῆ δημοτικὴ (ἄλλες μεταφράσεις τοῦ Παύλου Γνευτοῦ, Τάκη Δόξα, Λ. Κουκούλα, τοῦ Ἀν. Μάτεσι, τοῦ Ν. Ποριώτη κτλ.). Πιστεύω πὼς τοῦ Χάϊνε τὰ τραγούδια κείνα, ποὺ στὴν Αὐτοκρατορικὴ Γερμανία δὲν κυκλοφοροῦσαν ἐλεύθερα (ὡς τὰ 1914) δὲν ἐφτάσανε στὰ χέρια τῶν ἐδικῶν μας.

(2) Εὐγενία Θανάση Βέη (+Νοέμβρ. 1941), Τριπολίτισσα, κόρη τοῦ Νικόλα Πेत्रόπουλου-Καμπούρακη, ἀγωνιστὴ τοῦ 1821 (πέθανε στὰ 1873 συνταγματάρχης τῆς Φάλαγγας).

(3) Κωσταντίνος, καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου, Ἀγίος, γιατρὸς καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Τάνας (τῆς Αἰγύπτου), καὶ Νίκος, αὐτός, ποὺ γράφει τοῦτα.

(4) Τὸ σπίτι μας μετ' τὴ θαυμαστὴ ἀγνάντια ἦταν ἀντίκρου τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σκολῆς· κοντὰ μας, στὸν ἴδιο δρόμο, καθόντανε: ὁ στρατηγὸς Γεώργ. Κακλάμανος μετ' τὸ γυιὸ τοῦ Δημητράκη (+1949 στὸ Λοντίνον), ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀναστ. Χρηστομάνος (ὁ χημικός), καὶ τ' ἀδέρφια Ἀντ. Μηλιαράκης (ὁ ἱστορικός καὶ γεωγράφος) καὶ Σπύρος Μηλιαράκης (ὁ καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς στὸ Πανεπιστήμιον).

(5) Τὸ πατρογονικὸ σπίτι τοῦ "Ἀγγελο Βλάχου ὅπου σήμερὰ ἡ δόδος Ἀγγέλου Βλάχου. Ὁ Σταῦρος ἢ Σταυρὴς Βλάχος ἢ Βλαχόπουλος, ἔστοντας δημογέροντας τῆς Ἀθήνας, στὶς 16 τοῦ Ὀκτώβρι τοῦ 1833, ἐπικύρωσε μαζί μετ' τὸν ἄλλο σύγκαιρο δημογέροντα τῆς Ἀθήνας, Σπύρο Πατούσα, ἕνα πολὺ σπουδαῖο κείμενο γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νέας πρωτεύουσας τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας· αὐτὸ τὸ κείμενο ἔχει τὴν ἐπιγραφή: «Σημείωσις ἐκτιμήσεων διαφόρων οἰκοδομῶν, τῶν ἰδιοκτητῶν πολιτῶν εἰς τὸ τῆς ἀνασκαφῆς μέρος ἐν τῇ Πόλει τῶν Ἀθηνῶν». Ὁ μακαρίτης Δημ. Γρηγ. Καμπούρογλου τύπωσε τὸ λεγόμενο κείμενο (ποὺ καταστρώθηκε μιὰ περίπου χρονιά προτοῦ ἢ Ἀθήνα ὀρίστῃ πρωτεύουσά μας) στὸ «Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τοῦ 1929», σελ. 1—28: «Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις χάριν ἀνασκαφῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν» στῆ σελ. 25 διαβάσουμε: «Ἐργαστήρι ὑπ' ἀριθ. 418, τοῦ Σταυρὴ Βλάχου, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐμβαδὸν π.χ. 72, ἐκτιμήθη διὰ γρ (ὁ σι.α) 3000 (τὸ γρ. πρέπει νὰ

λογαριστῇ: 3¼ = μιὰ τοτινὴ δραχμή), πρβλ. σελ. 1 κ. ἑ., 4, 5, 27.

(6) Βλ. παρακάτω.

(7) Ὁ Γιάννης Πολέμης, ὁ ποιητὴς, ἦτανε πνευματικὸς ἀδερφὸς τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, ἡ μητέρα τοῦ Σοφία Βλάχου, εἶχε βαφτίσει τὸν ποιητὴ Πολέμη.

(8) Πρβλ. παραπάνω.

(9) Γ. Δροσίνη, Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου, Ἀθήνα 1940, σελ. 203—225, βλ. ξεχωριστὰ 215 κ. ἑ., 220 κ. ἑ.

(10) Στὸ ἴδιο μέρος, σελ. 203.

(11) Εἶναι ἡ μελέτη μου: «Μιχαὴλ Κοντοπίδης Μάρκελλος, σύνδικος καὶ ἀντιπρύτανης τοῦ ἐν Παταβίῳ Πανεπιστημίου», στὸ περιοδικὸ τῆς Ἀθήνας «Ἀρμονία», τόμ. Β' (1901), σελ. 57—63.

(12) Ἰδιοκτήτης τοῦ περιοδικοῦ Χρ. Κονταξάκης, ἀρχισυντάχτης Χρῖστος Βαρλέντης (= Χριστοδούλου).

(13) Μόνον ἕνας τόμος θυγῆκε τῆς «Τέχνης», Νοεμβρὸς 1898—Ὀκτώβρις 1899. Στῇ σελ. 306, ποὺ μ' αὐτὴ τελειώνει ὁ τόμος, διαβάσουμε: «Μετ' τὸ κλείσιμο τοῦ φύλλου τούτου τελειώνει ἡ ὑποχρέωσις, ποὺ ἀνέλαβε ἡ διεύθυνσις τῆς Τέχνης κ. ἑ. νὰ παραδῶσι τοὺς συνδρομητὰς τῆς τὰ δώδεκα φυλλάδια. Ἀλήθεια αἰστανέται κάτι νὰ τὴν ἀλαφρώει ἀπὸ τὸ βάρος αὐτῆς τῆς ὑποχρέωσις. Μετ' πολλὴ λύπη κοιτάζοντας τὸ γρόνον ποὺ τόσο γλήγορα πέρασε, ὁμολογεῖ πὼς παραδίνει τὸν τόμο αὐτὸν στὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας μετ' ἀρκετὴ διάψευσις τῶν ἐλπίδων τῆς. "Ὅχι γιὰ τὴς κομικῆς κραυγῆς τῆς δημοσιογραφικῆς ταβέρνας, οὔτε γιὰ τὸ ἀνακάτωμα τῶσων ἀπαράσκευων κι' ἀνικάνων στὴν ἀνακίνηση τῶν ζητημάτων ποὺ ἡ πορεία τῆς Τέχνης ξεπέταξε, ὅσο γιὰ τὸ Χρόνος ἔδειξε καὶ τὴν πνευματικὴν δυστυχῶς στείρωσις κι' ἀνωμαλία ποὺ σφίγγει τὸ φτωχὸ μας τὸν τόπο...».

(14) Βλέπε Γ. Δροσίνη, Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου, σελ. 206—207.

(15) Τῇ Μεγάλῃ ἑβδομάδῃ τοῦ 1941.

(16) Γιὰ τὴ διδλοιογραφία σκετικὰ μετ' τοὺς Βλάχους βλ. ὅσα ἔγραψα στὸ «Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν» Ἐλευθεροῦδάκη, τόμ. Γ' (Ἀθήνα 1928) σελ. 330—332. Πρβλ. καὶ J. Preisker, Die Abkunft der Rumäen wirtschaftsgeschichtlich untersucht. Berichtiger Sonderad-Druck aus der Festgabe für Hofrat Loserth (Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark XV.) Graz 1917. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἀθήνα 1939.

(17) =Τοὺς Ἀλθανόφωνους χωρικοὺς τῆς Ἀττικῆς.

(18) Ἀλλες παραλλαγῆς ἀναφέρει ὁ Ν. ἱ. Πολίτης, Παροιμιαί (στῇ λέξει: Βλάχος).

(19) Βλέπε Δημ. Γρ. Καμπούρο-

γ λ ο υ, Μνημεία τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α', Ἀθήνα 1889, σελ. 308.

(20) (Γεωργίου Α. Βλάχου), Ἀγγελος Βλάχος, 25 Μαρτίου 1838—25 Μαρτίου 1938. Ἡ ζωὴ, τὸ ἔργον, ἡ ἐποχὴ του. Ἀθήνα 1938. (Ἀπὸ τὴν «Καθημερινή» τῆς 25 Μαρτίου 1938), σελ. (4).

(21) Ἀναφέρεται παρακάτω, στὴν ἀναφορά τῆς Σοφίας Σταύρου Βλάχου.

(22) = ντόπιος Ἀθηναῖος.

(23) = φερτοὶ κατὰ τὸ παλιὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Παλιάς Ἀθήνας εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν ἦσαν ντόπιοι τῆς Ἀθήνας, ἀλλ' ἦρθαν σ' αὐτὴ ἀπὸ ἄλλα μέρη (= ἐπὶ ἡλύδες). Πρὸλ. καὶ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις χάριν ἀνασκαφῆς τῶν Ἀθηνῶν, σελ. 3.

(24) = πρόγονοι.

(25) Ἀνακοίνωση μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη τοῦ μακαρίτη Δ. Γρ. Καμπούρογλου.

(26) = Εὐβοία· ὁ Βλάχος = ποιμένες, τοῦ Γριπνησιοῦ ἀναφέρει καὶ τὸ «Χρονικὸ τῆς σκληρωμένης Ἀθήνας στὰ χρόνια τῆς τυραννίης τοῦ Χατζαλή, γραμμένο στὰ 1841 ἀπὸ τὸν ἀγωνιστὴ Παναγὴ Σκουζέ...». Ἔκδοση Γ. Βλάχου, Ἀθήνα 1948, σελ. 91, στίχ. 266—268.

(27) Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 551. Πρὸλ. Γεώργ. Α. Βλάχου, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω.

(28) Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 519, 523, 525, 553. Στὸ ἴδιο μέρος, σελ. 551, 553, ἀναφέρεται καὶ ὁ Γιάννης Πανταζῆς. “Ὡς ἀναφέρουμε ἀκόμη καὶ τὰ ἐξῆς: «Ὀἶκος ὑπ' ἀριθ. 1384, τοῦ Παντελῆ Πανταζῆ ἐνορία Κατηφορίτης, ἐμβαδὸν πχ. 510, με πηγάδι, 4 πιθάρια καὶ ἕνας λάκκος ἐξαίρουμένης τῆς ἀκρίστου ὕλης, ἐκτιμῆθι διὰ 2000 γρόσια. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις, σελ. 22.

(29) Ὁλόκληρος ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι: «Τοῦ Γιὺγκ ἡ Ναρκησία, χαρακτὴρ τοῦ θανατοῦ. Ὁφέλειαι τῆς νυκτὸς καὶ τῆς μοναξίας, θλίψις καὶ δυστυχία, νυκτερινὰ ποιήματα. Μετάφρασις κατὰ τὴν Γαλλικὴν τοῦ Λοῦτερ-νέροῦ. Ὑπὸ (Δ). Π(ανταζῆ) Ἀθηναίου. Ἐκδοθέντα ἐπιστάσις Ὀμήρου Ι. Κλάδου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Α. καὶ Ν. Ἀγγελιδῶν, 1835». Πρὸλ. Δ. ημ. Σ. Γκίνιη—Βαλερίου Ι. Μέξια, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800—1864. Ἀθήνα 1939, σελ. 379, ἀριθ. 2582. «Μερικὰ ἀντίτυπα, ὅπως ἐκεῖνο τῆς Ἑθνικῆς μας Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας, στὸ τιτλόφυλλο δὲν ὑπάρχουν τὰ: Π(ανταζῆ) Ἀθηναίου).

(30) Ἡ Δάφνη, χήρα Δ. Πανταζῆ, ἐδημοσίεψε στὰ 1884 «Συλλογὴ παρέργων» τοῦ ἀνδρός της. Ὁ Δ. Πανταζῆς ἦταν μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Νεόφυτου Δούκα, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὶς συλογές τῶν ἐπιστολῶν τοῦ λογιωτάτου Ἡπειρώτη. Στὸ λεγόμενον χρονικὸ τοῦ Ἀνθίμου ἀνα-

φέρεται, στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, δημογέροντας τῆς Ἀθήνας «Χατζῆ Πανταζῆς», αὐτὸς εἶναι ὁ γενάρχης τῶν Πανταζαίων τῆς Ἀθήνας. (Βλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεία Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α', σελ. 113, 117.—

(31) Πολλὲς φορὲς ἀναφέρεται καὶ χαϊδευτικά: Γιαννάκης, Γιαννάκος· βλέπε π.χ. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, β' ἔκδοση, 1947, τόμ. Α', σελ. 173, 177, 269 κ.ἑ., 276, 290, τόμ. Β', σελ. 76—78. «Ι. Βλάχογιάννη».

(32) Συχνὰ καί: Σταυρῆς, βλέπε π.χ. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, β' ἔκδοση 1947, τόμ. Α', σελ. 270, 275, 290, τόμ. Β', σελ. 145, 179, 191, 194, 200, 201, 207, βλέπε καὶ παρακάτω.

(33) Βλέπε παρακάτω καὶ Ι. Βλάχογιάννη, ὅπου παραπάνω, σελ. 7, 11, 16. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις χάριν ἀνασκαφῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, σελ. 5, 27.

(34) Πρὸς χάριν: Ἐπιστήμη, τῆς Παναγιώτενας Χασιώτενας, Ἐπιστήμη χήρα τοῦ Σπύρου Τρακαλιάνου (αὕτῃ ἡ χήρα εἶναι ἡ μητέρα τῆς Σοφίας Σταύρου Βλάχου καὶ γιὰ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου). Πρὸλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω, σελ. 20, 23, καὶ παρακάτω.

(35) Ὁ Γιάννης Μαμούρης (1797—1867) παλληκαρόπουλο κάπου δεκάξι χρονῶ, πήρε τὰ βουνὰ κ' ἔγινε κλέφτης. Καὶ σὰν ἄρχισε τὸ 21 τάχτηκε στὸ σῶμα τοῦ Πανουργιᾶ Δουδουνιώτη. Στὰ Σάλωνα, στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, στὰ Βασιλικά, στὸν κάμπο τοῦ Βρανᾶ, ἔπειτα στὴν Πέτρα ἔδειξε ὅλη του τὴν ἀντρεία του. Γιὰ τὴν δράση του δῶ στὴν Ἀθήνα κοίταξε καὶ τὰ παρακάτω. Στὰ 1846—1847 κυνήγησε τὸ ἀντάρτικο κι' ἀτός του καὶ μὲ ἄλλους καπεταναῖους τὸ τσάκισε. Πέθανε ἔχοντας τὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ.

(36) Ι. Βλάχογιάννης, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α'.

(37) Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Α', σελ. 274 κ.ἑ. 290. Ι. Βλάχογιάννης, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω.

(38) = Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀντρούτσος.

(39) Οἱ Λεκαῖοι ἦσαν Ἑλληνοαρβανῆτες ἀπὸ τὸ Μενίδι τῆς Ἀττικῆς.

(40) Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδοση Β', τόμ. Α', σελ. 176—177, 269, τόμ. Β', σελ. 76—78.

(41) Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τόμ. Α', σελ. 276, βλέπε καὶ τὶς παραπομπές, ποὺ σημειώνονται σ' αὐτὴ τὴ σελίδα. —Γιὰ τὸν Γκούρα βλ. καὶ παρακάτω.

(42) Πρὸλ. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τ. Α', σ. 291 κ.ἑ. τόμ. Β', σελ. 206 κ.ἑ. 251. Γιὰ τὸν καπετάνιο Μαμούρη, βλ. καὶ Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθη-

ναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 18, 84, 91, 93, 94, 99 κ. ἑ., 117, 119, 142, 145, 152, 166 κ. ἑ., 171, 174 κ. ἑ., 190 κ. ἑ., 198 κ. ἑ., 201, 205, 207 κ. ἑ., 212, 214, 216, 218, 266.

(43) Στρατηγὸς Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τόμ. Α', σελ. 173, ὑποσημ. 2, 175—177.

(44) Στὸ ἴδιο μέρος, σελ. 267—270, 276, 290, πρβλ. καὶ Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 1 κ. ἑ. Χρήστου Βυζαντίου, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὧν συμμετέσχεν ὁ Τακτικὸς Στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833. Ἀθήνα 1901, σελ. 88—105.

(45) Βλ. καὶ παραπάνω καὶ παρακάτω.

(46) Ι. Βλάχογιάννης, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, σελ. 5 κ. ἑ. 6, 8, 10. — Ὅλα τὰ ἡμερολογιακὰ σημειώματα, ποὺ τυπωθήκανε παραπάνω, ἔχουνε γραφτῇ μετὰ τὸ χέρι τοῦ Παναγιώτη Μοναστηριώτη.

(47) Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τόμ. Β', σελ. 77 κ. ἑ.

(48) Στὸ ἴδιο μέρος, τόμ. Β', σελ. 276—277.

(49) Ι. Βλάχογιάννης, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α'.

(50) Βλέπε Δ. Σίμου Μπαλάνου, Ἑθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Ἑκατονταετηρίς 1847—1937. Α' Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἀθήνα 1947, σελ. 4—5, 21, 22, 27, 41, δεξ καὶ πίνακα Α'.

(51) Ἦτανε μοναχὴ τοῦ Παρθενῶνα (= γυναῖκα ἰοῦ μοναστηρίου) τῆς Ἀγίας Φιλοθέης, ποὺ κρατοῦσε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Βενιζέλων τῆς Ἀθήνας.

(52) Εἶναι ὁ παππούλης τοῦ μεγάλου ἔθνικοῦ ποιητῆ Κωστή Παλαμά.

(53) Γιὰ τὴν δασκαλικὴν ἀξιολογίαν τοῦ Ι. Παλαμά, καθὼς κιόλας δείχτηκε δῶ στὴν Ἀθήνα, βλ. καὶ τὰ δικά μου τὰ «Παλαμικά» («Νέα Ἑστία», τεύχος Παλαμά, Χριστούγεννα τοῦ 1943). — Ὁ λόγος τοῦ Ἐμ. Κόκκινου στὸν πατέρα τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου τυπώθηκε στὰ 1864 ἢ στὰ 1865; Βλ. καὶ Γεωργ. Α. Βλάχο, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω.

(54) «Γράφουν εἰς τὸν Ἀθηναῖον (Ὁ Σταυ-

ρος καὶ Ἀγγελος Βλάχος)», ἔφημ. «Καθημερινή», Τρίτη 28 τοῦ Σεπτ. 1948.

(55) Μαρίας Ἀμαριώτη, Ἰω. Π. Κοκκίνης ὁ πρῶτος μας παιδαγωγός. Ἐκδοσὴ Ἀλεξ. Ι. Κοκκίνης. Ἀθήνα 1937, σελ. 43 κ. ἑ. (Καὶ προφορικὴ ἀνακοίνωση τοῦ διδλιονγνώστη κ. Γ. Λαδά).

(56) Πρβλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ παλαιαὶ ἀπαλλοτριώσεις χάριν ἀνασκαφῆς τῶν ὀρχαίων Ἀθηνῶν, σελ. 4—5.

(57) Βλ. καὶ Στρατηγὸς Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τόμ. Β', σελ. 145 κ. ἑ. 179, 191, 194, 201.

(58) Βλέπε τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν», ἀριθ. 1229 (= 26 τοῦ Γενάρη 1852). Ὁ τοτινὸς πρωθυπουργὸς Α. Κριεζῆς, ὁ Ὑδριώτης, φαίνεται πὺς ἐζήτησε τὴν παραίτηση τοῦ Παναγιώτη Βάρβαρη. Ὁ Σταυρὸς Βλάχος ἦτανε βουλευτὴς Ἀττικῆς, ὅταν ὑψώθηκε στὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ.

(59) Βλέπε πάλι τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν», ἀριθ. 1460 (= 15 τοῦ Μάη 1854).

(60) Εἶναι ὁ Γιαννάκος, ποὺ τόσα γι' αὐτόνε γράφουμε.

(61) Γι' αὐτόνε, ποὺ κρατοῦσε ἀπὸ τὸ νησί, Λήμνο, βλ. Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 123, 157, 158, 205. Χρ. Βυζαντίου, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω, σελ. 255 κ. ἑ.

(62) Ι. Βλάχογιάννη, Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', σελ. 77.

(63) Βλ. πρόχειρα, Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ Παλαιαὶ Ἀθήναι. Ἀθήνα 1922, σ. 24. «Ἡ... ὀχύρωσις τῆς Ἀκροπόλεως συνεδέετο μετὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Ὠδεῖου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, ἅτινα ἐχαρακτηρίζοντο διὰ τοῦ οὐνόματος Σερπεντζές, δηλαδὴ στίδαρος, ρωμαλαῖος». Πρβλ. Ι. Βλάχογιάννη, Στρατηγὸς Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Β', τόμ. Β', σελ. 254.

(64) Μιὰ τζιφρά ἀγωνιστῇ, ποὺ μόλις μποροῦσε νὰ κουνήσῃ τὸ χέρι του νὰ γράψῃ.

(65) Βλ. Γεωργ. Α. Βλάχο, ὅπου σημειώθηκε παραπάνω.

(66) L. Ross, Erinnerungen u. Mitteilungen aus Griechenland. Βερολίνο, 1863, σ. 52.

(67) Στὸ ἴδιο μέρος, σελ. 42, 112—113, 166—167, 185.

N. A. B.

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Ὁ Ἄγγελος Βλάχος γιομίζει μετὰ τὴν δράση του μιὰν ὁλόκληρη ἐποχὴ, τὴν ἐποχὴν, ποὺ ἀκολούθησε τὴ μεγάλη ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Γιὰς παλαιοῦ ἀγωνιστῆ, τοῦ Σταύρου Βλάχου, ποὺ πολέμησε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας, καὶ κατόπιν διηύθυνε τὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας ἐπὶ Ὀθωνος κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀνήκε σὲ μιὰ οἰκογένεια ποὺ κράτησε τὸ σπαθὶ μαζὶ καὶ τὴν πέννα. Ὁ Σταύρος Βλάχος γινώριζε σχετικῶς ἀρκετὰ γράμματα, καθ' ὅσον πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν μαθήτευσε κοντὰ σὲ δυὸ ἐξαιρετικoὺς δασκάλους τῶν τότε χρόνων : Τὸν Πύρρον τὸν Θεσσαλὸ καὶ τὸν Γιάννη Παλαμά, γιὰ τοῦ μεγάλου Παναγιώτη Παλαμά, ποὺ ἴδρυσε τὴν Παλαμαΐα Ἀκαδημίαν στὸ Μεσολόγγι. Αὐτὸ ἦταν πάρα πολὺ γιὰ τὴν προεπαναστατικὴ ἐποχὴ στὴν Ἀθῆνα. Δείχνει πῶς ἡ οἰκογένεια σεβόταν κ' ἐκτιμοῦσε τὰ γράμματα, τότε, ὅποτε ἡ μόρφωσις κ' ἡ πιὸ «μικρὴ» ἀποτελοῦσε πολυτέλεια καὶ νομιζόταν χάσιμον πολῦτιμον χρόνου...

Τὴν κλίσιν αὐτὴ πρὸς τὶς σπουδές, τὴν ἀγάπην καλλιτέρα πρὸς τὴ μάθησιν ἀκολούθησε κ' ὁ Ἄγγελος Βλάχος, ποὺ γεννήθηκε στὴν Ἀθῆνα τὸ 1838. Μέσα στὸ σπῆτι τοῦ σύχναζαν μερικοὶ νέοι, ποὺ κατόπιν ἀναδείχθησαν κ' αὐτοί, εἴτε ὡς δημοσιογράφοι, εἴτε ὡς ποιητές, εἴτε ὡς ἄλλοι κοινωνικοὶ παράγοντες τῶν Ἀθηνῶν πρῶτα καὶ κατόπιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, ἀναδείχθηκε τὸ πνεῦμα τοῦ Βλάχου, μετὰ τὶς ἀναμνήσεις τῆς ἱερῆς ἐπανάστασεως καὶ τὶς ἐπικοινωνίες μετὰ τοὺς πάρα πάνω φίλους καὶ γνωστοὺς τῆς οἰκογένειας. Μεταξὺ τούτων ἦσαν οἱ Σοῦτσοι, οἱ Βυζάντιοι, ὁ Ζαλακώστας, ὁ Τερτζέτης, ὁ Καρασούτσας κ' ἄλλοι νεώτεροι, μέλλοντες τροβαδούροι καὶ λόγιοι, ὁπαδοὶ στὴ λογοτεχνίαν τῆς Ἀθη-

ναϊκῆς Σχολῆς ποὺ τότε μεσορρανοῦσε. Ὁ νέος Βλάχος γνωρίστηκε μ' ὅλους αὐτοὺς καὶ μάλιστα μετὰ μερικοὺς συνδέθηκε μετὰ στενὴν φιλίαν, ποὺ διατηρήθηκε μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐνας ἀλληλοθαυμασμός μεταξὺ τῶν νεώτερων, ἰδίως, τὸν ἔφερε πολὺ γρήγορα στὴν ἐπιφάνεια. Ἦταν μόλις 14 χρόνων, ὅταν ἐμπιστεύθηκε τὰ πρῶτα τοῦ ψελίσματα στὰ περιοδικὰ καὶ τὶς ἐφημερίδες τῆς Ἀθῆνας. Ἀλλ' ἄς ἀφήσουμε μόνο του τὸ Βλάχο νὰ μᾶς διηγηθεῖ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα τῆς νιότης του χρόνια, ὅποτε φτερά δόξης ποιητικῆς καὶ πολιτικῆς σκέπαζαν τοὺς ὤμους του, καθὼς καὶ τῶν φίλων του. Ἀφιερώνοντας τὰ «Λυρικά Ποιήματα» στὸν Ἀναστάσιο Βυζάντιον, τὸν κατόπιν διευθυντὴ τῆς καλύτερης ἐλληνικῆς ἐφημερίδας, ποὺ ἐκδόθηκε μέχρι σήμερα, τῆς «Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης, γράφει τὰ ἑξῆς :

«Ἐνθυμῆσαι, Ἀναστάσιε, τοὺς ὥραίους ἐκείνους τῆς πρώτης καὶ καλλίστης ἡμῶν νεότητος χρόνους, καθ' οὓς, δεκαεπτάετις μόλις τοῦ Πανεπιστημίου φοιτηταὶ —ἀληθινοὶ ὅμως— ἀναρχιχόμεθα τὴν πρωΐαν, πρὶν ἢ ἔτι σημάνῃ τῶν παραδόσεων ἡ ὥρα, εἰς τὰς θυμοσπάρτους πλευράς τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἵνα τρυφήσωμεν θεώμενοι ἔνθεν μὲν ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον, ἐκείθεν μετὰ τὴν πόλιν ἀφυπνῶσαν ὑπὸ τὸν διαφανὴ πέπλον τῆς ἐωθινῆς ὁμίχλης. Ἐνθυμῆσαι τὰς ἡρέμους ἐκείνας καὶ πλήρεις γοητείας ἐσπέρας, οἷας διηρχόμεθα ὑπὸ τὰς πυκνάς σκιάδας τῶν δεινροστοιχιῶν τοῦ βασιλικκοῦ κήπου, ἀμύθητον ἔχοντες τὴν φλυαρίαν, λογοκοποῦντες καὶ ἀπαγγέλλοντες στίχους, ἐν ἁθῶν παιδικῇ πονηρίᾳ, ὅτε μὲν τοὺς ἰδίους ἡμῶν εἰς μεταφράσεις τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τοῦ Οὐγγῶ ὑποβάλλοντες, ὅτε δὲ ταύτας ἐν κομπορρήμονι μετριοφροσύνη, ὡς πρωτότυπα ἡμῶν ἔργα, πρὸς στιγμὴν ἀσμενιζόμενοι;...

Ὁραῖοι χρόνοι ἐκεῖνοι! Χρόνοι νεότητος,

χρόνοι πολλῶν ἐλπίδων καὶ μερίμνης ὀλίγης. Ἄν δὲ σύ, φυλλομετρῶν τὸ διβλίον, σταματήσης τοῦ καὶ τοῦ ἀλλόφρων τὸ βλέμμα σου καὶ αἰσθανθῇς ἀναγινώσκων ταχύτερον τινὰ τῆς καρδίας σου παλμόν, οἷον ἤχῳ τῶν παλαιῶν μας ἐκείνων, τῶν παιδικῶν, ἔχω ἀμειβῆν πολὺ τῆς προσφορᾶς μου ὑπερτέραν...» (Ἄγγελου Βλάχου: Λυρικά Ποιήματα, ἐν Ἀθῆναις 1875, σ. 3—6).

Ἔτσι πέρασε ἡ νιότη τοῦ Βλάχου, μέσα σ' ἓνα ἀμέριμνο καὶ ποιητικὸ περιβάλλον, περιδιαβάζοντας στὴν Ἀθήνα κι' ἀπαγγέλλοντας στίχους μαζί μὲ τὸ Βυζάντιο, κι' ἄλλους νέους φίλους του. Τὸ 1855 εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ πρῶτο του ποίημα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ 1852 εἶχαν δημοσιευθεῖ καὶ μερικά κριτικά ἄρθρα του, στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν». Ὁ κριτικὸς εἶχε προηγηθεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ, τὸ δραματογράφου, τὸ διδάκτορα τῆς νομικῆς, τὸ δικηγόρου, τὸν ἀκόλουθο τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ μετοφραστὴ, τὸ λεξικογράφου... Κι' ἄλλοι θὰ μιλήσουν γιὰ τὸ Βλάχο, ὡς ποιητὴ, ὡς μεταφραστὴ, ὡς διπλωμάτη, ὡς πληρεξούσιο στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου, ὡς βουλευτὴ, ὡς ὑπουργό, ὡς ἀπόστολο τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ ἡ δική μας ἐπισκόπηση θὰ περιοριστεῖ σ' ἓνα μόνο σημεῖο: στὸ Βλάχο ὡς κριτικό. Καὶ νομίζω πῶς ὁ Βλάχος πολὺ χρόνο ἀφιέρωσε στὴν κριτικὴ κι' ἀναδείχθηκε, μαζί μὲ τὸ Ροῖδη καὶ τὸν Παλαμᾶ, σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς πρῶτους κριτικούς, τῶν ἀμέσως μετεπαναστατικῶν χρόνων, πολὺ ἀγωνίστηκε, ὅπως κι' οἱ δυὸ ἄλλοι, γιὰ τὴν καθιέρωση τῶν ἀρχῶν τοῦ στα φιλολογικὰ πράγματα τῆς πατρίδας μας, ὅταν ἀκόμη ἡ Ἑλλάδα μόλις εἶχεν ἀρχίσει νὰ βαδίζει στὸ δρόμο τῆς κριτικῆς. Οἱ ἀγῶνες του αὐτοὶ γύρω στὴν κριτικὴ, ποὺ διεξήχθησαν μὲ πολὺ πάθος, εἶναι νομίζω καὶ τὸ κυριώτερο καὶ δημιουργικώτερο σημεῖο τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας του, τὸ περισσότερον διώσιμο καὶ συνεπῶς μόνιμο μέσα στὴν ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων.

Ὁ Βλάχος ἀπὸ τῆς πρώτης διδακτορικῆς μελέτης του, ποὺ δημοσίευσε, τὸ 1860, ἄφησε ἀπλῶς νὰ φανεῖ πῶς ἤξερε νὰ χειρίζεται τὰ διάφορα ζητήματα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν, βασισμένο στὶς πηγές καὶ τὰ πρὸ ἀξιόλογα βοηθήματα, μὲ προσωπικὴ ἀντίληψη τῶν προβλημάτων καὶ μὲ πολλὴν ἀνεξαρτησίαν γνώμης. Τὶς ἀπόψεις αὐτὲς ἐφάρμοσε καὶ στὶς πρώτες φιλολογικὲς ἐργασίες του. Καὶ πραγματικά, τὸ σεβασμὸ του σ' αὐτὲς καὶ τὸ θάρρος του γύρω στὰ ζητήμα-

τα τῆς κριτικῆς, φανέρωσε λίγο ἀργότερα, ὅταν τὸ 1864 ἀποφάσισε νὰ καταπιασθεῖ μ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ δύσκολα προβλήματα τῆς παγκόσμιας κριτικῆς, ποὺ δίνει λαβὴ σ' ἀπειρα ἄλλα θέματα τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ποιητικῆς: στὸ Ὀμηρικὸ Ζήτημα. Εἶχε τότε πρόκληρυχθεῖ ὁ Ροδοκανάκειος φιλολογικὸς διαγωνισμὸς μὲ θέμα τὴν ἱστορίαν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Βολφίου καὶ τῶν νεωτέρων, ποὺ ἀμφισβήτησαν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὀμήρου καὶ διέσπασαν τὴν ἑνότητα τῶν Ἐπῶν, ὑποστηρίζοντας πῶς αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια, ποὺ ἔπαλλαν οἱ ραψωδοὶ καὶ ποὺ εἶναι ἔργα ἐνὸς ποιητῆ, τοῦ Ὀμήρου.

Ὁ Βλάχος κατέβηκε στὸν ἀγῶνα μόλις 25 χρόνων καὶ κέρδισε τὸ βραβεῖο. Φαίνεται πῶς οἱ σπουδές του στὴ Γερμανία (1861—1863) δὲν εἶχαν περιοριστεῖ μονάχα στὰ νομικά, ἀλλ' εἶχαν ὡς ἀντικείμενο τὴ γενικὴ μόρφωση καὶ τὴν ἐπίδοσιν στὴ φιλολογία καὶ τὴν κριτικὴ. Ἀλλοιῶτα δὲν ἐξηγείται, πῶς ὁ Βλάχος μπόρεσε νὰ γράφει μιὰ τόσον ἐκτεταμένη μελέτη, πάνω μάλιστα στὸ τόσο ἐπίμαχο ζήτημα τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων. Ὁ τίτλος τους εἶναι: «Τὸ Ὀμηρικὸν Ζήτημα, ἥτοι ἱστορία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, πραγματεία Ἀγγέλου Βλάχου, τμηματάρχου ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, βραβευθεῖσα ἐν τῷ Ροδοκανακείῳ φιλολογικῷ διαγωνισμῷ τοῦ 1865. Ἐν Ἀθῆναις, τύποις καὶ δαπάνῃ Ἰω. Ἀγγελοπούλου (Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς ἀριθ. 72) 1866» σελ. α'—σι', 1—179. Τὸ ἔργο βέβαια εἶναι ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Ὀμητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὁ Βλάχος ἐκτείνεται καὶ στὸ κυριώτερον σημεῖο, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ποιητῆ, δημιουργοῦ τῶν ποιημάτων... Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴ μελέτη αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ ἀπέραντη, ἡ καταπληκτικὴ γνώση τοῦ θέματος σ' ὅλες τὶς ἐποχές, καθὼς καὶ τῆς διβλιογραφίας, ἐνημερωμένες μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων, μὰ κι' οἱ προσωπικὲς γνώμες τοῦ Βλάχου γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν ἐπῶν καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ὀμήρου καὶ γενικῶς γιὰ τὴν ποίησιν καὶ τὸν ἐθνικὸ ποιητὴ.

«Τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν, τονίζει ὁ κριτικὸς, γεννᾷ τὸ ἔθνος τοῦ αὐτοῦ κατ' ἀναπόφευκτον ἀνάγκην... Τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν ζωογονεῖ αὐτὸς ὁ τῆς ἐποχῆς τοῦ πνευματικὸς βίους, ὁ διαιωνιζόμενος ὕστερον διὰ τῶν ἔργων του. Αἱ ποιήσεις του εἶνε εὐρὺ τοῦ ἔθνους τοῦ κατόπτρων... Ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς αἰσθάνεται ὅ,τι καὶ τὸ παραγωγὸν αὐτοῦ ἔθνος»

πνέει τὴν ἀληθὴ ἐκείνου πνοὴν καὶ τὰ ἔργα του παραμένουσιν, ὥσει θεία τις κιβωτός, ἐγκλείουσα ὁλόκληρον τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης περιόδου τὸν βίον, τὰς θρησκευτικὰς τῆς ιδέας, τὰς ἱστορικὰς τῆς περιπετείας, τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς, τὰς ἀρετὰς τῆς καὶ τὰς κακίας τῆς, τὸν διάκοσμον, τέλος, ὅλον τὸν συναποτελοῦντα τὸ ἔθνος αὐτό. Τοιαύτῃ ἡ ἐπίζηλος μοῖρα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ» (σελ. 2—3).

Καὶ καταλήγει μὲ τὰ ἐξῆς, ποῦ ἀποτελοῦν καὶ τὸ γενικὸ συμπέρασμα τοῦ κριτικοῦ:

«Ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξε δημοτικὸς ποιητής, ἀλλὰ μέγας καὶ ἐξέχων, κληροδοτήσας δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα του εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, διότι ἀντικατάπτρυσεν ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ὁλόκληρον τὸν ἐθνικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὁ Ὀσσιανὸς τῶν Κελτῶν, ὡς ὁ Βαλμίκης τῶν Ἰνδῶν, ὡς ὁ Φερδούσης τῶν Περσῶν. Ἐποίησε δὲ τὰ ἔπη του συλλαβῶν πρότερον ὁλόκληρον τὴν θεμέλιον ἐκατέρου ιδέαν καὶ ἀναπτύξας αὐτὴν βαθμηδὸν διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς ποιητικοῦ νοός του» (σελ. 178).

Κριτικὸς ὡς ὁ Βλάχος, ἔχοντας μὲ τέτοια εὐρύτατη γνώση τοῦ καλλιτεχνήματός καὶ τῆς ποιήσεως, μὲ ἀσφάλεια μποροῦσε νὰ κρίνει ὄχι μόνο τὴ φιλολογία τῆς Εὐρώπης, τόσο τὴν κλασσικὴν, ὅσο καὶ τὴ ρωμαντικὴν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν ἑλληνικὴν, ποῦ στὰ χρόνια του μόλις ἄρχιζε τὴ δρᾶσι τῆς. Ἡ κατ' ἐξοχὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία, δὲν εἶχε παρὰ ζωὴ λίγων δεκαετηρίδων... Εἶχε δὲ γνωρίσει ὁ Βλάχος τοὺς κυριώτερους ἀντιπρόσωπους τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, καὶ εἶχε ἄμεση ἐπαφὴ μαζί τους καὶ ἄμεση γνωριμία μὲ τὰ ἔργα τους. Οἱ κυριώτεροι τούτων ἦσαν ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Τυπάλδος, οἱ Σούτσοι, Ἀλέξανδρος καὶ Παναγιώτης, οἱ Ραγκαβίδες, ὁ Καρασούτσας, ὁ Τερτζέτης, ὁ Ζαλακώστας, καὶ ἄλλοι. Μὲ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς σχετιζόταν στενὰ καὶ εἶχε καλλιεργήσει καὶ πολὺ φιλικούς δεσμούς. Μποροῦσε συνεπῶς νὰ τοὺς υιογραφήσῃ καὶ τοὺς κρίνῃ ἀσφαλέστερα καὶ λεπτομερέστερα. Ἀπὸ τὶς μεταφράσεις του, σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες, φαίνονταν ἄνθρωπος ποῦ σεβόταν τὴν παράδοσιν καὶ ἔρρεπε στὸν κλασσικισμό: Γκαίτε, Σίλλερ, Σαίξπηρ, Λέσσιγκ, Σάνδη, Χάινε, ἦσαν οἱ συμπάθειές του, καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας: Σούτσοι, Ζαλακώστας, Τερτζέτης, ὅλοι ἀγωνιστὲς τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ ποιητὲς, στραμμένοι πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ. Τὸ ἔθνος,

προτοῦ, νεωτερίσει ἔπρεπε νὰ ποτίσθῃ ἀπὸ ιδέες σταθερὲς καὶ καθιερωμένες, ἀπὸ ἰδανικά βασισμένα στὰ κλασσικὰ παραδείγματα, ἀπὸ ἔργα ἀνεπίδεκτα ἀμφισβήτησεων...

Κι' ἡ εὐκαιρία δὲν ἄργησε νὰ παρουσιασθῇ, γιὰ νὰ διακηρύξῃ τὶς ιδέες του, ποῦ καὶ πρὶν εἶχαν ἀμφισβητήσῃ πολλοί, καὶ μάλιστα ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ψαλίδου, ὁ πατριάρχης, ὅπως τὸν ὠνόμαζαν, τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἄν καὶ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο, ὅμως κατεῖχε καὶ ὅλες τὶς νεώτερες φιλολογίαις, τὴ Γαλλικὴν, τὴν Ἀγγλικήν, τὴ Γερμανικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ κυρίως τὴ νεώτερη Ἑλληνικὴν, ἀπὸ τοῦ Κορνάρου μέχρι τοῦ Βηλαρά καὶ τοῦ Σολωμοῦ, ποῦ γνώρισε τὸν ἕνα στὰ Γιάννινα καὶ τὸν ἄλλον στὴν Κέρκυρα. Ὁ Ἀσώπιος, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ πρῶτο δοκίμιο τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παναγιώτη Σούτσου μὲ τὸν τίτλο: «Νέα Σχολὴ τοῦ γραφομένου Λόγου ἢ ἀνάστασις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἐννοουμένης ὑπὸ πάντων, ἐν Ἀθήναις 1853» — ἀνέλυε τὴ νεοελληνικὴ φιλολογικὴ παραγωγὴν σὲ μελέτη ποῦ παρέμεινε κλασσικὴ στὸ εἶδος τῆς, τὴν ἐξῆς: «Τὰ Σούτσεια ἦτοι ὁ κύριος Παναγιώτης Σούτσος, ἐν Γραμματικοῖς, ἐν Φιλολόγοις, ἐν Σχολάρχοις, ἐν Μετρικοῖς καὶ Ποιηταῖς ἐξεταζόμενος, 1853» σελ. 1—264).

Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

(1853—1872)

Στὰ Σούτσεια ὁ Ἀσώπιος ἐξετάζει λεπτομερέστατα τὸ ἔργο τοῦ Παναγιώτη Σούτσου, τοῦ σχολάρχου τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ἀπὸ ἄποψη γλωσσικῆ, γραμματικῆ καὶ μετρικῆ καὶ περιορίζεται μετὰ τὸν κάπως στενὸ αὐτὸ κύκλο, χωρὶς νὰ μιλάει εὐρύτερα γιὰ τὴν ποίησιν. Εἶναι ἔργο βαρὺ καὶ δυσκίνητο μὲ πολλὴ «σχολαστικὴ ἥρα», μὲ μεστὸ ἀπὸ σοφία, παρατήρησιν καὶ ἐπιθετικότητα ἐναντίον τῆς λογίας παραδόσεως, καὶ ἕνας ὕμνος τῆς δημοτικῆς γλώσσας καὶ τῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων πούγραψαν σ' αὐτή. Στους ξερούς καὶ ἀλύγιστους καὶ χωρὶς περιεχόμενο στίχους τοῦ Σούτσου ἀντιπαράθετε στίχους τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τοῦ Ἐρωτόκριτου καὶ τοῦ Βηλαρά, ποῦ φαίνεται πὼς γνωρίζει καταλεπτῶς τὸ ἔργο. Φθάνει μάλιστα στὴν ἐξῆς παρά-

τολμὴ κρίση γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Γιαννιώτη ἀναγεννητῆ: «Ἐν Ἑπείρῳ καταντικρὺ τῆς Κερκύρας, ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Ι. Βελλαράς καὶ σατυρικὰ καὶ λυρικά καὶ ἄλλοια ποιήματα ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καλλιώτερον τῶν σουτσειῶν ἐποίησε. Ὅσον ἀξίζει ἡ εἰς τὸν θάνατον τοῦ φίλου αὐτοῦ Κυρίτζη ὥδῃ καὶ τὸ ποίημα εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Σουλίου, δὲν ἀξιζοῦσιν, ἀνευ ὑπερβολῆς, ὅλα ὁμοῦ τὰ ποιήματα τοῦ Π. Σούτσου. Τὰ δύο ταῦτα ποιήματα μετ' ἄλλων πολλῶν ἐτέρου εἶδους δὲν περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἔκδοσιν τῶν ἄλλων ποιημάτων τοῦ μακαρίτου Βελλαρά» (1). Ἄλλα καὶ πολλὰς φορὲς μνημονεύει τὰ λαμπρὰ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ καὶ παραθέτει στίχους του, παραλληλίζοντας τὸ κάλλος τῶν κομματιῶν τοῦ Λάμπρου, πρὸς τὴν ψυχρότητα τοῦ Σουτσηκοῦ στίχου (2). Κι' αὐτό, ἐνῷ ζοῦσεν ἀκόμῃ ὁ Σολωμὸς στὴν Κέρκυρα κι' εἶχεν ἐντελῶς ξεχαστεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στιχοπλόκους, τοὺς θαυμαστὰς κι' ὀπαδοὺς τῶν Σούτσων. Ἡ ἀντιπαράθεσις αὐτῆς στίχων γραμμένων στῇ δημοτικῇ, δείχνει τὴς ἀληθινὰς προτιμήσεις τοῦ Ἀσώπιου κι' ὑποσημαίνει πῶς ἀπέναντι τῆς δῆθεν καθαρολογίας τοῦ Σούτσου, μιὰ μόνῃ ποίησις ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα ἡ δημοτικὴ, ἡ κρητικὴ, κι' ἐκεῖνῃ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Τερτζέτη καὶ τοῦ Βηλαρά· ὀνομάζει δὲ ἀνάλητους καὶ ψυχροὺς σχολαστικοὺς καὶ μικρολόγους ὁσους δὲν αἰσθάνονται τοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ παράθεσε ἀπὸ τὸ Λάμπρο του (σελ. 262). Καὶ τέλειωνε τὴν θαρεῖά, κι' ἀποστομωτικὴ κριτικὴ του, μὲ τὸν ἐξῆς καταπέλτη ἐναντίον τοῦ Σούτσου: «Ἡμεῖς μόνον σκοποῦν εἶχονεν νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι οὐδεμίαν ἀκριβὴ γνῶσιν τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς ἔχον ὁ κύριος Π. Σούτσος, δὲν εἶνε γραμματικὸς· ὅτι ἀγνοῶν τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς καὶ οὐδόλως γνωρίζων τί ἐστὶ κριτικὴ, δὲν εἶνε φιλόλογος· ὅτι οὐδὲν προσὸν κατέχων τῶν τῶν Σχολῶν ἀποτελούντων, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὀνομασθῇ σχολάρχης· ὅτι οὐδὲ τὸ ἀλφάβητον τῆς μητρικῆς γνωρίζων εἶνε ἀμετροεπὴς· ὅτι οὐχὶ μέγας ποιητὴς ἀλλὰ καὶ στιχοπλόκος ὑποφερτὸς ἂν ὀνομασθῇ πρέπει νὰ δοξάζῃ τὸν Θεὸν τοιαύτην ἐπιείκειαν εἰς τὰς γνώμας τῶν κριτῶν ἐμπνέοντα. Περὶ τῶν ἄλλων ἄλλοις μέλλῃ» (σελ. 258). Συμπέρασμα: ἀπ' ὀλόκληρο τὸ Βλαχάδα τοῦ Σούτσου μὲ πεποιθήσει καὶ χωρὶς ὑπερβολὴ μόλις λίγοι στίχοι μπορεῖ νὰ ἐπιπλεύσουν ὡς δόκιμοι καὶ «Προφήτευσεν πῶς ὕστερα ἀπὸ λίγο οὐδὲ θέλουσι πιθανῶς μνημονεύ-

ονται τὰ τοῦ Σούτσου ποιήματα»!! (σελ. 241). Αὐτὴ ἦταν ἡ ποιητικὴ ἀξία τοῦ σχολάρχῃ τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς.

Καὶ διαβάσθηκε ἅπληστα τὸ «Κύκνειον ἐκεῖνο ἄσμα τῆς παρ' ἡμῖν κριτικῆς» (4), ὅπως ὠνόμασε τὴν ἀπάντησιν ὁ Ροΐδης, ἀλλ' οὔτε οἱ φιλολογικὲς προτιμήσεις ἔλλαξαν, οὔτε καὶ ἡ καθαρεύουσα ὀπισθοχώρησε. Ἐδωκεν ὁμως τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἀφορμὴ σὲ πολλὰς καὶ σφοδρὰς ἀπαντήσεις κι' ἀνταπαντήσεις ἀπὸ μέρους τῶν φίλων τοῦ Ἀσώπιου. Ἔτσι ὁ τότε ἐπικριτικώτατος καὶ γνώστης τῶν ἐπανησιακῶν πραγμάτων, καθὼς καὶ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως Γεώργιος Χρυσοβέργης, φανατικὸς ἀρχαῖστος δάσκαλος στὸ σχολεῖο τοῦ Παλαμᾶ, ἔγραψε ἐναντίον τῶν «Σουτσειῶν» τὴν δηκτικὴν κι' ἀξιοπρόσχητη μελέτη μὲ τὸν ἀλλόκοτον τίτλον: «Τὸ Ἐπιδόρπιον τοῦ Γραμματοφάγου ἢ ὁ αὐτόβλητος Σουτσοκρούστης ὑπὸ Γ. Χ., Ἀθηνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως 1855» (σελ. 1—102). Κυρίως τὸ φυλλάδιον εἶναι στενὰ γραμματικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ ποὺ καὶ ποὺ διακρίνει κανεὶς πῶς ὁ συγγραφέας του ἔχει γνῶσιν τῆς φιλολογικῆς κινήσεως τῆς Ἑλλάδας, μνημονεύοντας τιμητικὰ κι' αὐτὸ τὸ Σολωμό, ποὺ τὸσον ἀντιπαθούσαν οἱ Σούτσοι καὶ περνοῦσε σὰν χυδαῖστος καὶ καταστροφεὺς τῆς γλώσσης (σελ. 8, σημ. 1). Κι' ἀκόμη παραθέτει στίχους τοῦ Γαζέλη, τυπωμένους κι' ἀνέκδοτους! (σελ. 5).

Ὁ Χρυσοβέργης δὲν εἶχεν ἀρκεστεῖ στὴν ἐπίκρισιν τοῦ Ἀσώπιου, μὰ μιλοῦσε προσβλητικὰ καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους λογίους τῆς ἐποχῆς κι' ἰδίως χτυποῦσε τὸν Σκαρλάτο Βυζάντιον, στὸν ὁποῖον ὀφείλουμε τὸ μοναδικὸ ἐκεῖνο Λεξικὸ τῆς Κοινῆς, ποὺ τυπώθηκε τρεῖς φορὲς (1834, 1856, 1872) καὶ ποὺ τὸσον ὠφέλησε τὴς νεοελληνικῆς σπουδῆς, ἂν καὶ συντάχθηκε μάλλο σκοπὸ. Ὁ Βυζάντιος ἀμύνθηκε καὶ δημοσίευσε στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν» (5) μακρὸ ἄρθρον γραμματικὸν καὶ προσωπικὸν περιεχόμενον. Κι' ἄλλοι φίλοι τοῦ Ἀσώπιου καὶ καλοὶ λόγιοι, ὁ κατόπιν καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον Γεώργιος Παπασωλιώτης ἐπενέβηκε στὸν ἀγῶνα κι' ἔγραψε δυὸ ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα «Ἀθῆναι» (6). Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Βυζάντιου καὶ Παπασωλιώτη ἦσαν βίαιαι κι' ὕβριστικαί κι' ὁ Χρυσοβέργης ἐριστικὸς πάντα κι' εἰρωνικὸς, ξέροντας νὰ χειρίζεται θαυμασά τὸ λόγο, μὲ μεγάλῃ δόσῃ λιβελλογραφικῆς εὐστροφίας, δὲν ἄφησεν ἀναπάντητους τοὺς δυὸ ἐπικριτὰς του. Κυκλοφόρησε νέον ἐξυπνότατον φυλλάδιον

μὲ τὸν ἐπίσης ἀλλόκοτο τίτλο: «‘Ο Σκαρλάτος ἢ τοῦ ἐπιδορπίου τὰ θαυμάσια ὑπὸ Γ. Χ., Ἀθήνησι. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως 1855» (σελ. 1—114). Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πὼς παρ’ ὅλη τὴν κλίση τοῦ Χρυσοβέργη στὶς συντηρητικὲς ἀρχαί· καὶ τὴν προσήλωσή του στὴν καθαρεύουσα καὶ στὸ δόγμα τῆς ἐπιστροφῆς στὴ γλῶσσα τοῦ Πλουτάρχου, τὰ φυλλάδια του περιέχουν πολλὰς κί’ ἄγνωστες πληροφορίες, γιὰ τὴ φιλογλογικὴ κί’ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση ἀπὸ τὰ 1824—1850. Αὐτὸς ὁ συντηρητικὸς, μὰ περίεργος κί’ ἀλλόκοτος ἀρχαϊστής, ὅχι μόνον σύνταξε μιὰν ἀπὸ τὶς πρώτες γραμματικὰς τῆς κοινῆς ποὺ τιτλοφορεῖται: «Γραμματικὴ τῆς καθ’ ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλῶσσης κατὰ παράθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν συνταχθεῖσα ὑπὸ Γ. Χρυσοβέργη, Ἀθήνησι, ἐν τοῖς τυπογραφείοις Ἀγγέλου Ἀγγελίδου. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ παρὰ τῇ Καπνικαρέᾳ 1839» (σελ. 1—116) — μὰ καὶ μὲ περίσσιο θαυμασμὸ μιλάει γιὰ τὸ μεγάλο δημοτικιστὴ καὶ δάσκαλο τῶν Γιαννίνων, τὸν Ἀθανάσιο Ψαλῖδα (σελ. 103—104) καὶ γι’ ἄλλους ἀδικημένους λογίους τοῦ περασμένου αἰῶνα. Κί’ αὐτὸν τὸν τόσο φανατικὸ Βηλαρᾶ κί’ αὐτὸν τὸν ἀναφέρει μὲ σεβασμὸ καὶ παραθέτει σατυρικοὺς στίχους τοῦ ἀνέκδοτου. Ἀλλὰ καὶ πόσες ἄλλες εἰδήσεις δὲ μᾶς δίνει στὶς σελίδες του γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὰ σχολεῖα Πόλης, Ναυπλίου, Κέρκυρας, Σμύρνης, Ἀθηνῶν, Μεσολογγίου κί’ ἄλλων μερῶν τῆς σκλαβωμένης κί’ ἐλευθέρης Ἑλλάδας! Πόσα ληρομνημένα κί’ ἄξια ὀνόματα δὲν ξαναφέρειν στὴ μνήμη μας! Μὰ καὶ πόσο βίαια δὲν κατακρίνει καὶ καταδικάζει ἄλλους ἀνάξιους!

Καὶ δὲν περιωρίστηκε μόνον στὴν ἀτάκρυσιν τοῦ Ἀσώπιου καὶ τοῦ Βυζάντιου, μὰ κατὰγγεῖλε τὸν τελευταῖον ὡς συκοφάντη κί’ ὑβριστὴν του, αὐτὸς ποὺ ὠνόμαζε τὸν Ἀσώπιον πρωταγῶρην, σιμιτζὴ καὶ τσαρλατάνον, τὸν Παπασωλῖωτὴ κύναϊδο, τὸ Ραγκαβὴ τζουτζέ, τὸν Κουντουριῶτὴ ἄναντρο καὶ τὸ Βυζάντιον καλποβυζάντιον, κασιβέλον, ἀγγορολογιώτατο. Κί’ ἀκόμη τὸν ἀποκαλοῦσε κλέφτην, ὡς δῆθεν σφετεριστὴν τοῦ χειρογράφου Λεξικοῦ τῆς Κοινῆς τοῦ Σταγειρίτη, ποὺ τύπωσε αὐτὸς ὡς δικό του! Ὁ σεμνὸς πραγματικὰ κί’ ἀρχαϊκὸς Βυζάντιος ἀναγκάστηκε νὰ καταγγεῖλει κί’ αὐτὸς τὸ Χρυσοβέργη ὡς συκοφάντην κί’ ὑβριστὴν καὶ ἀπόδειξε πὼς τὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς ἦταν ἀπὸ τοῦ κί’ ὅχι τοῦ Σταγειρίτη. Μὰ τὸ βούλευμα ἦταν ἄθωωτικὸ καὶ γιὰ τοὺς δύο! Οἱ

δικαστὲς ἀσφαλῶς θὰ ξεκαρδίστηκαν ὅταν διάβασαν τὰ λιβελλογραφικὰ κί’ εὐφυέστατα φυλλάδια τοῦ Χρυσοβέργη, ποὺ προξένησαν μεγάλο «σαματᾶ», ὅπως λέει ὁ Βυζάντιος. Τότε ὁ τελευταῖος δημοσίευσε νέον ὀπολογητικὸ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον: «‘Ο Σκαρλάτος εἰ κατὰ Χρυσοβέργη ἐν Ἀθήναις 1855» (σελ. 1—40). Τὸ φυλλάδιον εἶναι καυστικὸν κί’ εἰρωνικὸν γεμᾶτον ἀπὸ ἀττικῶ ἀλάτι, μὰ δὲ φθάνει τὴ λιβελλογραφικὴ μαεστρία τοῦ Χρυσοβέργη. Περιέχει κί’ αὐτὸ πολλὰς εἰδήσεις γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς Ἑθνότητος, πρὶν κί’ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν. Οὐσιαστικὰ ὁ ἀγῶνας εἶχε καταντήσῃ προσωπικὸς, μὰ γι’ αὐτὸ εἶχε κί’ ἐνδιαφέρον. Τόσον ὁ Βυζάντιος, ὅσο κί’ ὁ Χρυσοβέργης, μᾶς ἔδωσαν μόνον τοὺς τὶς προσωπογραφίας τοὺς μέσα στὴ δράσιν τοὺς γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς Ἑλλάδας κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς σύστασης τοῦ ἐλεύθερου Κράτους. Ὁ Οὐάιλντ δὲν εἶχε πῇ πὼς ὅταν μιλάμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας κινούμεν πάντα τὸ ἐνδιαφέρον;

Στὸν ἀγῶνα, τέλος, πῆρε μέρος κί’ ὁ νεώτατος τότε Δημήτριος Βερναρδάκης, ὁ κατόπιν σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ λογιωτατισμοῦ καὶ τῆς καθαρολογίας, πρωτόδγαλτος τότε φίλος, θαυμαστής καὶ προστατευόμενός τοῦ Θεόδωρου Μανούση, τοῦ δημοτικιστῆ κί’ ἱστορικοῦ, καθὼς καὶ τοῦ Ἀσώπιου. Ἐγράψε πολλὰ ἄρθρα ἐναντίον τοῦ Χρυσοβέργη, ὑπερασπιζόμενος τὰ Σούτσεια στὴν τότε ἐφημερίδα «Πρωῖνὸς Κήρυκας», ποὺ κατόπιν συγκεντρώθηκαν καὶ συμπληρωμένα κί’ ἐπεξεργασμένα δημοσιεύτηκαν στὸ φυλλάδιον μὲ τὸν ἐπίσης ἀλλόκοτον τίτλον: «Τὸ Τρωγάλιον τοῦ δοκησιόφου ἢ αὐτοσχέδιος ἀπάντησις εἰς τὸν Χ. Γ. Χρυσοβέργην ὑπὸ Δ. Τριανταφυλλίδου) Βερναρδάκη Φοιτητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀθήνησι, τύποις Δ. Ἀθ. Μαυρομμάτη, 1855» (σελ. 1—68). Τὸ φυλλάδιον κί’ οἱ θέσεις του εἶναι ἀξιόλογες, μὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν σελίδων του εἶναι ἀφιερωμένο σὲ γραμματικὰς μικρολεπτομέρειας, σὲ μετρικὰ ζητήματα, ποὺ κατέχει καλά καὶ σὲ συνταχτικὰς διαφορὰς. Σκοπὸς του ἢ ἄμυνα τοῦ Ἀσώπιου κί’ ἡ ἀτάκρυσιν χωρίων ἀπὸ τὰ φυλλάδια τοῦ Χρυσοβέργη κί’ ὅχι οὐσίας. Ὅμως ὁ ἐπίλογος εἶναι ἀξιόλογος, γιὰ νέον μόλις εἴκοσι χρόνων καὶ προμηνύει τὸ μελλοντικὸν Βερναρδάκη, τὸ ρηξικέλευθον καὶ τολμηρὸν συγγραφέα τοῦ «Ψευδοαττικισμοῦ», ὅπου μὲ πάθος, μ’ ἐ-

πιστήμη και σοφία χτύπησε τὰ εἰδῶλα τῶν καθαρευουσιάνων, ὅπως θὰ δοῦμε πῶς κάτω. Ὁ Χρυσοβέργης δὲν ἀπάντησε εἰδικὰ στὸ Βερναρδάκη, ποὺ θεωροῦσε ἴσως πολὺ νέο κι' ἀρκέστηκε νὰ γράψῃ πῶς «οὔτε φωνὴ πρὸς σκότος κοινωνία νὰ ὑπάρχῃ δυνατόν, οὔτε ἔμοι' καὶ παντὶ ὁμοίῳ πρὸς μικραίνοντας καὶ τοὺς τοῦτοις ὁμοίους» κι' ἀλλοῦ ἐνόμιζε τὸ Βερναρδάκη, «λεγάμενον καὶ βωμολόχον καὶ παραπαίοντα νεανίσκον».

Ὁ Χρυσοβέργης εἶχε παρεκτραπεί κι' ἡ πολεμικὴ του εἶχε καταντήσει καθαρὴ λιβελλογραφία, σάτιρα κι' αἰσχρολογία. Ὁμως ἡ ἐριστικὴ αὐτὴ φιλολογία καὶ φυλλαδογραφία, γύρω στὰ Σούτσεια δείχνει ποιὰν ἐντύπωση προξένησε στὴ σχολαστικὴ Ἀθήνα τὸ ἔργο τοῦ Ἀσώπιου, ποὺ δικαιολογημένα τὸ χαρακτήρισε ὁ Ροῖδης ἀργότερα «Τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς παρ' ἡμῖν κριτικῆς». Ἀπὸ τὴν προσεχτικὴ μελέτῃ τῶν φυλλαδίων αὐτῶν βλέπει κανεὶς πῶς ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ φιλολογίας ἦταν διάσπαρτος. Αὐτὸς ὁ Χρυσοβέργης, ὁ θαυμαστὴς καὶ μιμητὴς τοῦ Βηλαρά, ἂν κι' ἀρχαϊστὴς, ὁμολογοῦσε τελευταῖα πῶς δὲν εἶχε καμμιάν ὑπόληψη στοὺς Σούτσους καὶ πῶς ὁ ἀγώνας του ἦταν προσωπικὸς ἐναντίον τοῦ Ἀσώπιου. Διακήρυττε πῶς «ἤθελε νὰ φανῇ ὁ Χρυσοβέργης ἀντίπαλος Ἀσωπίου» καὶ πῶς αὐτὸς «ἦτο ὁ ἔξωθεν εὐνοούμενος» (7). Βέβαια τὸ χτύπημα τοῦ Ἀσώπιου ἐναντίον τῶν Σούτσων καὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς ἦταν βαρὺ, βαρύτατο, μὰ κι' ἡ καθαρευουσία κι' οἱ καθαρολόγοι ποιητὲς δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν ἢ ἔστω νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὴν πραγματικότητα. Τὰ Σούτσεια ἔρριχναν τοὺς πρώτους λίθους ἐναντίον τῶν νεκρῶν εἰδῶλων τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς καὶ μελετήθηκαν ἀπὸ τοὺς νέους, μὰ κατὰ δόθος τὸ ζήτημα δὲν εἶχεν ὀριμάσει ἀκόμη. Χρειάζονταν νέοι καὶ σφοδρότεροι ἀγῶνες γιὰ νὰ σειστοῦν τὰ θεμέλια τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς καὶ γκρεμιστεῖ τὸ σαθρὸ κι' ἀντιλαϊκὸ καὶ σάπιο τῆς οἰκοδόμημα. Γιὰ τοῦτο, ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνια ἀγῶνων κι' ἐρίδων, τὰ πράγματα ἡσύχασαν καὶ φαίνεται πῶς τὸ φυλλάδιο τοῦ Βερναρδάκη ἦταν τὸ τελευταῖο. Ὁ σπόρος τῆς ἀντίδρασης εἶχε ριχτεῖ στὴ γῆ, μὰ ἔπρεπε νὰ περάσῃ χρόνος γιὰ νὰ βλαστήσῃ κι' ὀποδῶσαι καρπούς. Γιὰ τοῦτο ἡ καθαρευουσία ἐξακολούθησε νὰ κυριαρχεῖ καὶ μάλιστα μὲ τάσεις ὀλέθριες, ἔχοντας ὡς ἀρχὴ τὴν ἐπιστροφή στὴ γλῶσσα τοῦ Ξενοφών-

τα! Ἄς ρίξει κανεὶς ἀπλὸ βλέμμα στὰ εἰδυπὰ ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὰ 1855 ἕως τὰ 1870 γιὰ νὰ δεῖ, σὲ ποῖο ἐλεεινὸν κατάντημα εἶχαν ὀδηγήσει τὴν ποίηση, τὴ φιλολογία καὶ προπάντων τὴ γλῶσσα οἱ παραλογισμοὶ τοῦ Παναγιώτη Σούτσου καὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

(1872—1874)

Ὁ ἀγώνας ὅμως κόπασε γιὰ λίγο. Νέα ἀφορμὴ δόθηκε τὸ 1872 γιὰ νὰ ξεσπάσῃ νέα πολεμικὴ, ἀγριώτερη ἀπὸ τὴν πρώτη, γύρω στὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Τὴν 25 Μαρτίου τοῦ 1872 ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου ἀνάθεσε στὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη νὰ συντάξῃ κι' ἐκφωνήσῃ ἓνα ποίημα κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχῃ Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ὡς εἶναι γνωστὸ, ὁ Βαλαωρίτης ἀνακηρύχθηκε τότε ἐθνικὸς ποιητὴς, τίτλος τὸν ὁποῖον ἔφερεν ὁ Σολωμὸς κι' ὕστερα ὁ Παναγιώτης Σούτσος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Τοῦτο δυσaráστησε καὶ τοὺς δημοτικιστὲς τῆς Ἐπτανήσου καὶ τοὺς καθαρευουσιάνους τῆς Ἀθήνας. Κι' οἱ δυὸ σχολές, τόσον ἡ Ἐπτανησιακὴ, ὅσο κι' ἡ Ἀθηναϊκὴ, ἀμφισβήτησαν τὸν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ στὸ Λευκαδίτη βάρδο. Ἐτσι ὁ Βαλαωρίτης ἀντιμετώπιζε διμέτωπη ἐπίθεση: τῶν Ἐπτανησίων καὶ τῶν Λογιωτάτων τῆς Ἀθήνας, ποὺ δὲν ἔπαυαν νὰ θεωροῦν τὴ γλῶσσα τοῦ ποιήματος τοῦ Βαλαωρίτη «ὡς γέννημα καὶ θρέμμα τῶν τριόδων, ὡς δῖζουσιν οἶνονπνεύματος καὶ κραυγῆς καὶ ὡς ἀνίκανον νὰ ἐκφράσῃ αἰσθήματα ὑψηλὰ καὶ εὐγενεῖς ἐννοίας»! Ὡνόμαζαν ἀκόμη «βεβήλωσιν» τὴν ἀνάθεση στὸ Βαλαωρίτη τῆς συντάξεως καὶ τῆς ἐρευνήσεως τοῦ σχετικοῦ ποιήματος. Ἄλλοι, τέλος, ἔφθαναν πῶς πέρα, καλοῦντες «προδοσίαν» τὴν πράξιν ἐκείνην! Ἐτσι ἄρχισεν ἓνας ἀγώνας γύρω στὸ ποίημα καὶ συγχρόνως γιὰ τὸ ζήτημα, ἂν ὑπάρχει ἢ ὄχι νεοελληνικὴ φιλολογία, ποὺ παρ' ὀλίγο νὰ καταλήξῃ στὰ ὅπλα...

Ἄλλ' ὁ ἀγώνας αὐτὸς εἶχε καὶ τὰ καλὰ του: ἐρχόταν ἐπὶ τέλους ἡ στιγμὴ νὰ συζητηθεῖ στὸν τόπο καὶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τοῦ ἔθνους καὶ γενικώτερα τῆς φιλολογίας του. Κατέβηκαν δὲ στὸν ἀγῶνα οἱ διαπρεπέστεροι λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς, ὁ θαυμαστὴς καὶ κρι-

τικὸς τῶν εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ἀκοίμητος φρουρὸς τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τοῦ ποιητῆ τοῦ Ὑμνου, κ' ἀπὸ τὴν ἄλλῃ ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης, ὁ δραματικὸς συγγραφέας τῆς «Εἰκασίας» καὶ τῶν «Κυψελιδῶν», ὁ πολυμαθέστατος ἱστορικός, μὰ κ' ὁ ἐμπαθέστατος ἄνθρωπος, ὁ ἀμείλιχτος, ἐχθρὸς τοῦ Λογιωτατισμοῦ. πούφθασε νὰ συμμαχήσῃ μαζί του γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ Βαλαωρίτη. Τοὺς κορυφαίους τοὺτους ἀκολούθησε σμήνος ἄλλων, ποὺ δὲν ἄφησαν λειψωρία, ὕβρη ἢ σαρκασμὸ, ποὺ νὰ μὴν μεταχειρίστηκαν ἐναντίον τοῦ ποιητῆ τοῦ «Διάκου» καὶ τοῦ «Ἀστραπόγιαννου». Ἰδίως οἱ Ἑπτανήσιοι μὲ τὸ σατιρικὸ πνεῦμα τοὺς ρύπαναν τὴν ποιητικὴ πανοπλία τοῦ Βαλαωρίτη μὲ κάθε εἶδους ἀκαθαρσίες. τὸ γεγονός ὅμως εἶνε πῶς ἡ δημοτικὴ ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη συζητήθηκε κ' ὁ ἀγῶνας κέρδισεν ἀνυπολόγιστα. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ Ἀναγέννησις τῆς νέας φιλολογίας μας, μὲ βάση τὴ δημοτικὴ παράδοσις καὶ γλῶσσα, ὁ καθαρμός, μ' ἓνα λόγο, τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, τὸ ζύπνισμα, τέλος, τῆς σκέψεως πρὸς κάποια ἰδανικά, ποῦχε περιφρονήσει ὁ Λογιωτατισμὸς κ' ἡ πνευματικὴ σαπίλα τῆς Ἀθήνας.

Ἀλλ' ἄς ἔρθουμε κοντήτερα στὰ πράγματα. Ὁ Πολυλάς πρῶτος ἀμφισβήτησε τὴν ποιητικὴ ἀξία τοῦ Βαλαωρίτη κ' ἰδίως τὸν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ, στὴν τότε ριζοσπαστικὴ ἐφημερίδα ποῦδγαζε μὲ μερικὸς ἄλλους στὴν Κέρκυρα, στὸν περίφημο «Κῶδωνα». Δυστυχῶς ὁ Πολυλάς ξεκινοῦσε ἀπὸ πολιτικὲς καὶ κομματικὲς ἀντιζηλίες ἐναντίον τοῦ Βαλαωρίτη κ' ὄχι ἀπὸ καθαρὰ ἰδεολογικὰ ἐλατήρια. Προτοῦ κἂν δημοσιευθεῖ τὸ ποίημα στὸν Πατριάρχῃ Γρηγόριον, ἔγραψε τὸ ἐξῆς στὴν ἐφημερίδα του, χτυπώντας τὶς πολιτικὲς ἰδέες τοῦ ποιητῆ: «Ὁ ξένος Βαλαωρίτης, τὸν ὁποῖον ὀνομάζω ξένον ὄχι διότι δὲν ἐγεννήθη ἐδῶ, ἀλλὰ διότι ἔχει ξένα καὶ ἀνθελληνικά φρονήματα, ὁ ξένος λοιπὸν Βαλαωρίτης, ἐνωμένος μὲ ἓναν ἄλλο ξένον εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸ φρόνημα, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ γίνῃ κοτζάμπασης εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ νὰ σύρῃ κάτω του τὴν Κέρκυραν» («Κῶδων», ἔτ. Α', 27 Φεβρουαρίου 1872, ἀριθ. φύλ. 85). Καὶ σ' ἄλλα φύλλα τοῦ «Κῶδωνος» δὲν ἔπαψε νὰ βρίζει τὸ Βαλαωρίτη χυδαιότατα. Ἀπορεῖ κανεὶς πῶς ὁ ἰδεολόγος Πολυλάς εἶχε φθάσει σ' ἓνα τέτιο σημεῖο παραφοράς. Στὸ φύλλο, τέλος, τῆς 26 Μαρτίου ἔρριχνε τοὺς πρώτους ὑπαινιγ-

μοὺς γιὰ τὴν ποιητικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Βαλαωρίτη σὲ τόνο σατιρικότατο: «Μιὰ ἐπιτροπὴ Κωδωνιστῶν, ἔγραφε, παρουσιάζεται εἰς τὸν φανατισμένον ποιητὴν τῆς κουτουριάς, τὸν Α. Καθαφουρίτην καὶ γονυκλιῶς καὶ μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια τὸν παρακαλεῖ καὶ τὸν ἐξορκίζει ν' ἀφήσῃ τὴν ποίησιν καὶ νὰ γράφῃ φυλλάδια καὶ παραμῦθια εἰς πεζὸν λόγον» (Β, ἀριθ. φύλ. 89).

Στὸ μεταξὺ εἶχε κυκλοφορήσῃ τὸ ποίημα τοῦ Πατριάρχῃ κ' οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας ἀνακήρυσσαν τὸ Βαλαωρίτη ἐθνικὸ ποιητὴ. Συγχρόνως ἡ «Ἀλήθεια» τῆς Κέρκυρας, καθὼς κ' ὁ λαὸς ἔπαιρναν τὸ μέρος τοῦ ποιητῆ, ρίχνοντας ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὸ πειραχτικὸ ἀρθρίδιον τοῦ «Κῶδωνα». Ὁ Πολυλάς, κακεντρεχέστατος κ' ἐμπαθέστατος, δὲ βάσταξε καὶ στὸ φύλλο τοῦ «Κῶδωνα» τῆς 15 Ἀπριλίου δημοσίευσε ὁλόκληρὴν ἐπικρίσιν μὲ τὸν χτυπητὸ τίτλο: «Λόθρα καὶ Καταδόθρα». Ὁ Πολυλάς μπαίνει σὲ λεπτομέρειες τοῦ ποιήματος, γραμματικὰς, ἐκφραστικὰς κ' ἐννοιολογικὰς, καί, τέλος, εἰσέρχεται στὸ κύριο: «Εἰς τὸν ἔξορον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης εἶνε, καθὼς λέτε ἐσεῖς οἱ σοφολογιώτατοι, ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Ἄν ἐγκαίρως μὲ εἶχε πληροφορήσει, δὲν ἤθελα τολμήσει νὰ ἀναφέρω κἂν τὸ ὄνομά του...» («Κῶδωνας», ἔτος Β', 15 Ἀπριλίου 1872, ἀρ. φύλ. 92). Ἐξαντλώντας τὶς λεπτομέρειες, ὁ Πολυλάς σὲ δεῦτερον ἄρθρον του, μιλάει γιὰ τὶς «οὐσίες» τοῦ ποιήματος, ὅπου ἀναλύει τὸν ὅρο ἐθνικὸς ποιητῆς καὶ ἐθνικὴ ποίηση. Ὁ Πολυλάς δὲν ἀναγνωρίζει στὸ Βαλαωρίτη τὸν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ, ὑποστηρίζει δὲ θεωρητικῶς τὴν ἐξῆς ὀρθοτάτη γνώμη: «Ὁ ποιητῆς, ποὺ θέλει νὰ εἶνε ἄξιος τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὀνόματος πρέπει νὰ ὑψωθῇ εἰς σφαῖρα ἀνώτερη, νὰ γίνῃ ἀπόστολος καὶ προφήτης τοῦ μέλλοντος, ὁ ἐνθουσιασμένος ἐξηγητὴς τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἰδεῶν, τῶν μεγάλων ἐθνικῶν αἰσθημάτων τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν αὐθόρμητα καὶ ζωηρὰ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ». Κανένα στοιχεῖον ἀπ' ὅλα αὐτά, ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ δὲν εὕρισκεν ὁ Πολυλάς στὸ Βαλαωρίτη. Περιωρίστηκε δὲ στὶς λεπτομέρειες, στὶς ὁποῖες ὁ ποιητῆς τοῦ Διάκου, ἔχει πολλὰ τὰ τραυτά. Ὁ Πολυλάς εἶχε παρασυρθεῖ στὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς ἐμπάθειας καὶ τῆς μωρολογίας, μὴ τολμώντας νὰ ὁμολογήσῃ, πῶς ὁ Βαλαωρίτης, ἔστω καὶ μερικῶς, ἔστω καὶ τὴν ἐποχὴ του ἦταν ὁ ἐθνικὸς ποιητῆς τῆς γενεᾶς του τουλάχιστον. Δυστυχῶς ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐπίπεδο ἐ-

πέκρινε το Βαλαωρίτη κι' ο Δημήτριος Βερναρδάκης.

Πόσο μοιάζουν οι έπικρίσεις του Βερναρδάκη με κείνες του Πολυλά! Νομίζει κανείς πώς γράφτηκαν από το ίδιο πρόσωπο κι' ύστερα από προηγούμενη συνεννόηση. Στά κύρια σημεία συμφωνούν απόλυτα. "Όπως ο Πολυλάς έτσι κι' ο Βερναρδάκης δεν παραδέχεται το Βαλαωρίτη ως έθνικόν ποιητή. Φθάνει μάλιστα πολύ μακρύτερα, υποστηρίζοντας πώς ο ποιητής δεν γνώριζε ούτε τη δημοτική γλώσσα, ούτε τις ιδέες του έλληνικού λαού, πράγμα που δεν έτόλμισε να πει ο Πολυλάς. «Τόν κ. Βαλαωρίτην, γράφει, αποκαλοῦσι κοινῶς έθνικόν ποιητήν... Έάν έννοούν τινες διὰ τῆς έπικλήσεως ταύτης, ότι ο Βαλαωρίτης κατάρθωσε να έκφράση ποιητικῶς ὑπέρ πάντα άλλον τὰ αίσθήματα καὶ τὰς ιδέας τοῦ Έλληνικοῦ Έθνους καὶ ότι εἶναι ὁ κατ' έξοχὴν ποιητῆς αὐτοῦ ὅπως εἶπον πολλὰκις αἱ έλληνικαὶ έφημερίδες καὶ ὅπως διεκήρυξεν έφέτος ἡ πανεπιστημιακὴ πρυτανεία καὶ σύγκλητος, έπικυροῦσα διὰ τῆς έκλογῆς τῆς τὴν κοινὴν ταύτην φήμην, οὐδέν τούτου ψευδέστερον, οὐδ' άπελπιστικώτερον. Οὐδέν ψευδέστερον, διότι οὐδενὸς ποιητοῦ ἡ γλώσσα καὶ ιδέαι εἶναι τόσοι ξέναι πρὸς τὴν αλήθειαν γλώσσαν καὶ τὰς ιδέας τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ, ὅσον ἡ τοῦ κ. Βαλαωρίτου. Οὐδέν άπελπιστικώτερον, διότι, εἰάν πράγματι ἡ ποίησις τοῦ κ. Βαλαωρίτου εἶναι ἡ έθνικὴ, ἡ κατ' έξοχὴν ποίησις τῆς νέας Έλλάδος, ὅπως φρονεῖ ὁ ένας καὶ ὁ άλλος καὶ επιβεβαιοῖ τὸ Πανεπιστήμιον, τότε ὁ γράφων τὸ άρθρον τοῦτο ἔχασε τὰ λογικά του ἢ οἱ σοφοὶ τοῦ Πανεπιστημίου έννοοῦσι τόσοι από ποίησιν ὅσον αὐτὸς κινέζικα». Δεχόμενος «ὡς καθ' αὐτὸ πατέρα τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως τοὺς Σούτσους» προχωρεῖ, ὑποστηρίζοντας τόσο τὴν καθαρρεύουσα καὶ τὴ ρητορεία τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ὥστε νὰ γράφει πὼς «ἡ δημοτικὴ τάσις τῆς τελευταίας δεκαετίας έφαρμάκωσε αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως. Ὑπὲρ πάντα δὲ άλλον ὀλεθριώτερον ένήργησε κατὰ τοῦτο ὁ κ. Βαλαωρίτης», Ἀλλὰ τί περίμενε κανείς νὰ γράφει ὁ Βερναρδάκης γιὰ τὸ Βαλαωρίτη ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε συντάξει ὀλόκληρο βιβλίον, πὺν δὲν δημοσίευσε, κι' έναντίον τῆς ποιήσεως τοῦ Σολωμοῦ; Τόσον έμπαθὴς καὶ κακός, τόσο κατὰ λάθος λογιστάτος ἦταν ὁ Βερναρδάκης...

Πιὸ κάτω συνεχίζει γενικῶς τὴν έπικρίση: «Ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου άποβαίνει συ-

νεχῆς τις καὶ ἀδιάκοπος τερατολογία... Ὅταν αρχίσης νὰ ἀναγινώσκης τὸν έμμετρον αὐτοῦ λόγον χάνεται ἀπὸ έμπρὸς σου ὁ ὀρθῶς σκεπτόμενος καὶ έκφραζόμενος συγγραφεὺς καὶ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν σειρὰν άσυναρτήτων ιδεῶν ἢ συγκεχυμένων καὶ άκαταλήπτων ἢ παραλόγων καὶ τερατωδῶν. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει εἰς τὰς ιδέας αὐτοῦ τοῦ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ κ. Βαλαωρίτη. Ὁ ποιητῆς θέλει τὴν γλῶσσαν του δημοτικὴν. Ἀλλ' αὕτη εἶναι πᾶν άλλο ἢ δημοτικὴ. Ἡ δὲ έκλογὴ του αὐτῆς άποδεικνύει πρὸς τοῖς άλλοις πόσον ὀλίγον ἠνόνησεν ὁ ποιητῆς εἑαυτὸν καὶ τὴν αλήθειαν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι πρὸ πάντων φυσικὴ καὶ άφελῆς, ὅπως καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις. Ἐὰν δὲ ὑπάρχη εἶδος ποιήσεως πρὸς τὸ ὁποῖον εἶναι φύσει άσύμφορος καὶ έτερογενὴς ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι ἡ ποίησις τοῦ κ. Βαλαωρίτου. Ἡ ψευδοδημοτικὴ δὲ αὕτη γλῶσσα ὄχι μόνον δὲν ὠφελεῖ, ἀλλ' άπεναντίας καὶ θλάπτει πολὺ τὴν ποίησιν του, διότι έπαυξάνει ἔτι μάλλον τὸ παρὰ φύσιν αὐτῆς καὶ τερατωδές. Οἱ τύποι καὶ αἱ λέξεις τῆς δημοτικῆς γλώσσης διαστρέφονται ἢ εἰσάγονται άλλαι μὴ δημοτικαί, τὸ δὲ χειρότερον, διαστρέφεται ἡ φυσικὴ έννοια τῶν λέξεων, οὕτως ὥστε σπανίως ὁ ποιητῆς κυριολεκτεῖ καὶ τοιουτοτρόπως ὁ ἀναγνώστης μένει χάσκων ένῶπιον τῶν άσυμφόρων καὶ άκαταλήπτων λέξεων. Αἱ μεταφοραί, αἱ εἰκόνες καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ σχήματα τῆς ποιητικῆς έκφράσεως ρίπτονται πάντοτε «ὄλω τῷ θυλάκῳ» μέν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπιτυχῶς. Συνειρμὸν δὲ έννοιῶν καὶ ιδεῶν εἶτε ἐν τῷ ὄλῳ, εἶτε ἐν τοῖς μέρεσι, εἰς μάτην ἤθελέ τις ἐπιζητήσῃ. Τοιοῦτος ἐν γένει ὁ χαρακτήρ τῆς ποιήσεως ταύτης καὶ τοιοῦτος ἐν μικρῷ καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ άποκαλυπτηρίου άσματος, τοῦ ὁποίου παρατεθῆσθαι ένταῦθα αὕτη ἡ ἀρχή, ὡς τὸ «τηλαυγὲς πρόσωπον» τοῦ ὄλου»:

Πὼς μὰς θωρεῖς ἀκίνητος, πὺν τρέχει ὁ λογισμός (σου;

τὰ φτερωτά του δνεира;... Γιατί στὸ μέτωπό σου, νὰ μὴ φυτρῶνουν, γέροντα, τόσαις χρυσαῖς ἀχτί-

(δες
δσαις μὰς δίδει ἡ ὄψη σου παρηγοριάς κι' έλπί-

(δαις;...
Γιατί στὰ οὐράνια χεῖλη σου νὰ μὴ γλυκοχαράξῃ,

πατέρα, ἓνα χαμόγελο;... Γιατί νὰ μὴ σπαράξῃ μέσα στὰ στήθη σου ἡ καρδιά;... Καὶ πὼς στὸ

(βλέφαρό σου
οὔτε ἓνα δάκρυ ἐπρόβαλε, οὔτε ἔλαμψε τὸ φῶς (σου.

Ἀναλύοντας ἐιδικώτερα τοὺς ὀκτὼ τοῦ-
τους στίχους ἀποδοκιμάζει τὴν ἔκφραση
«τὰ φτερωτὰ ὄνειρα» γιατί ποτὲ
δὲν εἶπε, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ εἶπῃ ὁ ἑλ-
ληνικός λαὸς τὰ «ὄνειρα φτερωτά»! Γελοι-
οποιεῖ τὴ φράση «γιά τὶ στὸ μέτωπό
σου νὰ μὴ φυτρώσουν», γιατί οἱ ἄ-
κτίνες δὲν εἶναι πράσα νὰ φυτρώσουν στὰ
μέτωπο. Ἀγανακτεῖ γιὰ τὴ λέξη «πατέρας»
ποὺ εἶναι φράγκικη καὶ μόνον τὸν «πάπαν
προσφώνουσι δι' αὐτῆς οἱ δυτικοί»! Δυσανα-
σχετεῖ γιὰ τὴν φράση: «Γιὰ τὶ νὰ σπα-
ράξει ἡ καρδιά» καὶ προτείνει νὰ γρα-
φεί: νὰ χτυπᾷ ἡ καρδιά, ὅπως λέει ὅλος ὁ
κόσμος. Θεωρεῖ σαθρὴ τὴν ἔκφραση «καὶ
πῶς στὸ βλέφαρό σου οὔτε ἔνα
δάκρυ ἐπρόβαλε», ὑποστηρίζοντας
πῶς τὸ δάκρυ δὲν παίρνει τὸν ἀνήφορο καὶ
προβάλλει εἰς τὸ βλέφαρο. Πιο κάτω γράφει
πῶς ἡ θάλασσα δὲν ἔχει στόμα στὴν ποίη-
ση. Συμφωνώντας μὲ τὸν Πολυλᾶ χαριεν-
τολογεῖ γιὰ τὴ φράση: «ἡ ἀνατριχί-
λα μὰς βόσκει τὴν καρδιά», λέ-
γοντας πῶς ἡ ἀνατριχίλα δὲν βαστάει πε-
νήντα χρόνους, συνδυάζοντας τὴ φράση μὲ
τὸν ὠραῖο στίχο: «Πενήντα χρόνοι
ἐπέρασαν σὰ νᾶτανε μιὰ μέρα». Συ-
νολικῶς ἀναφέρει θεωρώντας ὡς ἀσυνάρ-
τητες τὶς ἐξῆς φράσεις: «Ἀνατρίχια-
ξαν τὰ κλαδιά, τὰ νερά κι' οἱ βρά-
χοι». «Τὸ σχοινὶ ἐθέριψε, ἐζων-
τάνεψε», «Τὰ ρόδα τήκονται», «Ὁ
γυιὸς τοῦ Ἀνδρίτσου στὴ Γραβιά στυ-
λῶνι τὸ κορμί, σὰ νᾶτανε θεὸ χτιστο
κοτρῶν» καὶ τελευταία ξαφνιαίνεται μὲ
τὸ στίχο: «Στὸν τάφο του κλει-
σμένο τὸ Μεσολόγγι» καὶ γιὰ τὴν
ἔκφραση: «τὸ φλογερὸ καμίνι» ὅπου ὑπο-
νοεῖται τὸ Πανεπιστήμιον. Καὶ συμπεραίνει:
«Τὰ πάντα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἶναι ἀ-
συνάρτητα καὶ συγκεχυμένα. Σπανίως συ-
ναποτελεῖται πλήρες τι καὶ τέλειον νόημα,
ὅθεν καὶ τὰ μὲν ρήματα εἶναι σπάνια, πλημ-
μυρεῖ δὲ ἡ κατὰ παράταξιν σύνταξις ἥτοι ἡ
ἀλλεπάλληλος καὶ ἐπιφωνηματικὴ ἐπισώ-
ρευσις οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων. Ξεφω-
νητὰ μισόλογα καὶ ἀποσιωπητικά,
ἰδοὺ ἡ καθ' αὐτὸ οὐσία τοῦ ποιήματος. Ὁ
ποιητὴς συναισθανόμενος τὸ ἀσυνάρτητον
τῶν συγκεχυμένων ξεφωνητῶν του εὗρε πρό-
χειρον φάρμακον τὰ ἀποσιωπητικά, τὰ ὁ-
ποῖα ἀναπληροῦσι τὰ ἐλλείποντα. Ἐπειδὴ
δὲ τὰ ἐλλείποντα ταῦτα εἶναι πολλὰ διὰ
τοῦτο τὰ ἀποσιωπητικά ταῦτα εἶναι τόσα,
ὅσα οὐδεὶς μετεχειρίσθη μέχρι τοῦδε». Τε-
λειώνει δὲ τὴν κριτικὴν του ἀφιερώνοντας στὰ

ἀποσιωπητικά δυὸ στήλες ὁλόκληρες, ἀριθ-
μώντας τὰ σὲ τριακόσια!!! Ἀκριβῶς ὅ-
πως κι' Πολυλᾶς. Ἐγραφε δὲ πῶς θεωρεῖ
τὴν κριτικὴν του ἀναγκαίαν, ὅχι γιὰ τὸν Βα-
λαωρίτη, μὰ γιὰ τὴ νεότητα «ἢ διὰ νὰ δι-
δόξωμεν, ὅπως λέει, καὶ προφυλάξωμεν ἀ-
πὸ τοῦ κρημνοῦ τὴν νέαν ποιητικὴν γενεάν,
ἣτις τρέχει ἀκάθεκτος ὀπίσω αὐτοῦ». Ἀνα-
γνώριζε κι' αὐτὸς τὴ μεγάλη ἐπίδραση τῆς
ποιήσεως τοῦ Βαλαωρίτη πάνω στὰ πνεύ-
ματα καὶ ἰδίως στὴ νεότητα, ποῦτρεχε ἀκά-
θεκτα πίσω του. (Ἐπιφυλλίς «Ἡμέρας»
Τεργέστης, ἔτος ΙΖ' (6) 18 Μαΐου 1872
ἀριθ. φύλ. 870).

Ἡ κριτικὴ τοῦ Βερναρδάκη προκάλεσε
μεγάλῃ ἐντύπωση: Εἶχε δημοσιευθεῖ στὴ
σοβαρώτερῃ ἑλληνικῇ ἐφημερίδᾳ, ποὺ κυ-
κλοφοροῦσε εὐρύτατα σ' ὁλόκληρον τὸν ἑλ-
ληνισμό. Οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ ποιη-
τῆ βρῆκαν εὐκαιρίαν γιὰ νὰ σατιρίσουν τὸ
Λευκαδίτη θάρδο. Ἰδίως ἡ παρέα τοῦ Πο-
λυλᾶ στὴν Κέρκυρα ὑπερεχάρηκε. Ἀναδη-
μοσίευσε τὴν κριτικὴν τῆς «Ἡμέρας» σὲ χι-
λιάδες ἀντίτυπα, καὶ τὴ διένειμε παντοῦ
στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἑπτάνησο. Ἄλλ' ὁ
διευθυντὴς τῆς «Ἡμέρας» ποὺ κατὰ βάθος
ἐκτιμοῦσε τὸν «δημοφιλεῖ ποιετὴ» κι' ἀνα-
γνώριζε τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν του καὶ τὸν με-
γάλο του πατριωτισμό, ἀποδοκίμασε μὲ
θάρος καὶ παρρησίαν τὴ στάση τῶν Κερκυ-
ραίων ἐπικριτῶν κι' ἐκαυτηρίασε τὴν ἀνα-
δημοσίευση τοῦ ἄρθρου. Στὸ φύλλον τῆς
20 Ἰουνίου ἔγραφε τὰ ἐξῆς: «Δὲν ἐπι-
θυμοῦμεν, διατρίβει καταχωριζόμενα ἐν τῇ
«Ἡμέρᾳ» νὰ χρησιμεύωσι παρεξηγούμεναι
καὶ παραμορφούμεναι ὡς ὅπλα ἄγενοὺς ἐ-
παρχιακῆς ἀντιζηλίας καὶ θαναύσου ἐπιθέ-
σεως. Τίς δύναται τῷ ὄντι νὰ πιστεύσῃ ὅτι
οἱ ἐν Κερκύρᾳ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ κ.
Βαλαωρίτου κατεβίβασαν καὶ τὸν φιλολογι-
κὸν τοῦτον ἀγῶνα εἰς τὸν βόρβορον
τῆς συνήθους ρυπαρογραφί-
ας, ὅτι ἤρπασαν ὡς βορὰν τὴν δημοσίευ-
σιν ἐφημερίδος, ἣτις καυχάται ἐπὶ παρρη-
σίᾳ καὶ εὐθύτητι καὶ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πρὸς
φίλους, ὅτι μετετύπωσαν τὴν ἐπὶ κρισιν εἰς
χιλιάδας ἀντιτύπων καὶ ἀναμίξαντες τὰς
συνήθεις ὕβρεις, ἐνόμισαν ὅτι κατήγαγον ἄ-
ληθῆ θρίαμβον, διαστρέψαντες τὴν ἀγνό-
τητα τῶν ἡμετέρων προθέσεων καὶ ἐκτο-
ξεύσαντες κατὰ τοῦ κ. Βαλαωρίτου ὡς ἐξ
αἰκείων δῆθεν, βέλη μολυνθέντα ἐν τῇ φαρ-
μακερᾷ αὐτῶν φαρέτρᾳ. Θὰ παρεδαινόμεν
δὲ τὰς ἡμετέρας ἀρχάς, θὰ ἐνισχύομεν τὴν
δημοκοπίαν, ἃν ἐστέργομεν νὰ χρησιμεύσῃ
ποτὲ ἢ «Ἡμέρα» ἔστω καὶ ἐκ κάκοῃ-

θους παρεξηγήσεως, ως σημαία φατριαστικής συστάσεως». Ράπισμα ήχηρότερο δὲν ἤθελε ὁ ἰδεολόγος κι' ἠθικολόγος Πολυλάς, πού ἡ κακεντρέχεια καὶ τὸ πάθος πολλὲς φορές τὸν ὠδήγησαν σὲ πράξεις ἀκατονόμαστες. Ἀλλὰ μήπως κι' ἡ κριτικὴ τοῦ Βερναρδάκη δὲν ἦταν ἐξωφρενικὴ στὸ γενικὸ μέρος της, ἀφοῦ ὑπεστήριζε πὼς ὁ Βαλαωρίτης ἦταν ξένος πρὸς τὴν ἀληθινὴ γλῶσσα, πρὸς τὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ; Ἀλλὰ μήπως εἶχε δίκαιο καὶ στὸ εἰδικὸ μέρος της, στὶς λεπτομέρειες τῶν λέξεων καὶ τῶν ἐκφράσεων; Καὶ ὁ Βαλαωρίτης δὲν χρειάστηκε πολὺ κόπο γιὰ ν' ἀναιρέσει μίαν πρὸς μίαν τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Βερναρδάκη καὶ ν' ἀποδείξει τὸν περίφημο καθηγητὴ, ποῦχε συμμαχήσει μὲ τὸν ἡλίθιο Λογιωτατισμὸ, ἐντελῶς ἀκατάριστο γιὰ νὰ κρίνει ἔργα γραμμένα στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, πού δὲν ἤξερε. Εἶναι περίεργο πὼς τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Βερναρδάκη πὼς ὁ Βαλαωρίτης δὲν ἐγνώριζε δῆθεν τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ υἱοθέτησε, ὕστερα ἀπὸ ἐβδομήντα χρόνια, ὁ Ἀποστολάκης, πού δίνει τὴν ἐντύπωση ἀνθρώπου πεσμένου ἀπὸ τὴ σελήνη, ὅταν μιλάει γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πνευματικὰ ζητήματα.

Ἀλλὰ τὴν ἀπάντηση στὸ Βερναρδάκη κι' ἔμμεσα στὸν Ἀποστολάκη, ἔδωκε ὁ ποιητὴς στὴν ἴδια ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης καὶ στὸ φύλλο τῆς 20 Ἰουλίου 1872 μὲ ἄρθρο πού φέρει τὸν τίτλο: «Ἀπάντησις τοῦ κ. Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτη εἰς τὴν ἐν τῇ «Ἡμέρᾳ» καταχωρηθεῖσαν ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀποκαλυπτηρίου τοῦ "Ὑμνου» (τόμ. ΙΖ ἀριθμ. 872). Ὁ Βαλαωρίτης δὲν περιωρίστηκε μόνο στὰ σημεῖα τῆς ἐπικρίσεως. Σὰ σὲ μικρογραφία μᾶς παρουσίασε καὶ τὴν ποιητικὴ αὐτοβιογραφία του: Πὼς ἐργάσθηκε γιὰ νὰ κατακτῇ τὴ γλῶσσα καὶ νὰ φθάσει στὴν κατανόησιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ καὶ μὲ πόση ἐπιμονὴ τὸ κατάρθωσε. Ὁ Βερναρδάκης εἶχε πέσει σὲ παγίδα χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει. Εἶχε μιλήσει γιὰ πράγματα πού δὲν ἤξερε. Καὶ πραγματικῶς οἱ σκέψεις κι' οἱ κρίσεις του γιὰ τὸ ποίημα, καθὼς κι' οἱ γνώμες του γιὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, πού νόμιζε πὼς κατεῖχε, κατέπεσαν μιὰ πρὸς μιά, κι' ἀπέδειξαν τὸν ποιητὴ τῆς ἀδιάβαστης «Εἰκασίως» καὶ τῶν «Κυψελίδων», ἐντελῶς ἀστοιχείωτο σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ γνῶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Βαλαωρίτης, πού γινώριζε, ὅσο κανεὶς ἄλλος, τὴ νεοελληνικὴ παρὰ δόση, σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις, ὅχι ἀπὸ βιβλία κι' ἀπὸ συλλογές, πού τοῦστέλ-

ναν ἄλλοι, ἀλλὰ ἀπὸ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ νεοελληνικὸ κόσμον, μ' εὐχέρεια καταρράκωσε τὶς ἀπόψεις τοῦ Βερναρδάκη. Τόσο τὸ γενικὸ, ὅσο καὶ τὸ εἰδικὸ μέρος τῆς ἐπικρίσεως τὸ ξετίναξε κυριολεκτικὰ. Κι' ὅσον ἀφορᾷ τὴ γνῶμιν πὼς «δὲν εἶναι ἔθνικὸς ποιητὴς», ὁ Βαλαωρίτης μὲ θάρρος ὡμολόγησε: «Ἐγὼ δεβαίως ὑπὲρ πάντα ἄλλον γνωρίζω τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ συναισθάνομαι πόσον εὐρίσκομαι μακρὰν καὶ αὐτῆς τῆς μετριότητος. Ὅτι δὲν εἶμαι ποιητὴς οὐδεμίαν ἔχω δυσκολίαν νὰ τὸ ὡμολογήσω. Ἀρκοῦμαι δὲ συλλογίζομενος ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μου προσεπάθησα νὰ σώσω ἐκ τῆς λήθης ὅσα ἡδυνήθην περισσότερα ἐκ τῶν ἄθλων τῶν προγόνων μας». Ἐπικαλεῖται ὅμως τὴ γνῶμιν τῶν ξένων κι' ἰδίως τοῦ Ὁμαζέου, «ὅστις καίτοι Ἰταλὸς ὢν, δὲν ἐφοβήθη νὰ μεταφράσῃ καὶ νὰ συμπαραβάλλῃ τὸν Θανάσιν Βάγιαν πρὸς τὸ 31 ἄσμα τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου, δίδων εἰς αὐτὸν τὰ πρωτεία». Μὴν ξεχνάμε πὼς ὁ Ὁμαζέος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους αἰσθητικούς τῆς ἐποχῆς του, μεγάλος νεοελληνιστὴς καὶ γνώστης τῆς ζωῆς καὶ τῆς φιλολογίας μας. Κι' ὅμως ἀπεθαύμαζε ἀπροκάλυπτα τὸ Βαλαωρίτη, ἐνῶ εἶχε διατυπώσει σοβαρὰ καὶ δικαιολογημένους ἀπορίες γιὰ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ φίλου του Σολωμοῦ.

Ἐξετάζοντας πιὸ κάτω τὴ γνῶμιν, πὼς ἡ γλῶσσα κι' οἱ ἰδέες του εἶναι ξένες πρὸς τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ, ἀναγκάζεται νὰ γράψῃ τὰ ἐξῆς, ἐξαίροντας τοὺς μόχθους του γιὰ τὸ ἔργο τῆς κατανόησεως τοῦ λαοῦ: «Ὅ,τι ὅμως δὲν δύναμαι νὰ ὑποφέρω εἶναι ἡ ἀναίδεια μεθ' ἧς ἰσχυρίζεται ὅτι ἐγὼ μὲν ἄμοιρος ὢν τῆς ἀληθοῦς δημοτικῆς γλώσσης, διαστρέφω αὐτὴν κατ' ἀρέσκειαν, ἐκεῖνος δέ, ὅτι δικαιούται νὰ ἐκφέρῃ ἀποφθέγματα ἐπ' αὐτῆς, χωρὶς νὰ δίδῃ οὐδεμίαν ἀπόδειξιν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς του. Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα συστηματικῶς παραγκωνισθεῖσα ὡς βάρβαρος καὶ ἀγενής, δὲν ἔλαβε τὴν τύχην νὰ ἔχῃ οὔτε λεξικά, οὔτε γραμματικάς. Διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὕλικου, ὅπερ πᾶς γνήσιος Ἑλληὴν ἀποκτᾷ θηλάζων τὸ μητρικὸν γάλα, ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαυξήσῃ τὶς τὰ κεφάλαιά του, εἰμὴ συζῶν διαρκῶς μετὰ τοῦ λαοῦ ἰδίως τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὀλιγώτερον διεφθάρησαν ἐκ τῆς μακρᾶς ἐπιμιξίας μετὰ τῶν ξένων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγὼ μὲν ἐξεπλήρωσα μετ' ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς οὐχὶ συνήθους, ἐκτιθέμενος εἰς κακουχίας ἀναποφεύκτους. Ὁ-

θεν και δύναμαι ἐν συνειδήσει νὰ εἶπω ὅτι οὐδεμία λέξις ἐξ ὧσαν περιέχονται εἰς τὰ ποιήματά μου εἶναι ἄγνωστος ἢ δυσκατάληπτος ὄχι μόνον ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ μου πατρίδι. Σὺ δὲ πολυμαθέστατε ἐπικριτὰ, πῶς κατάρθωσες νὰ μάθης τὴν δημοτικὴν ταύτην γλῶσσαν καὶ ποία ἡ ἀπόδειξις ὅτι τὴν κατέχεις; Ἄλλ’ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πᾶσα περαιτέρω συζήτησις θὰ ἀπέβαινε ἀληθῶς παιδαριώδης». Καὶ πραγματικῶς γιὰ τὸν Βερναρδάκη, πού θεωροῦσε τὴ γλῶσσαν τὸν «Εἰκασίας» καὶ τῶν ἄλλων δραματικῶν του τεράτων ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, ἡ γλῶσσα τοῦ «Ἀστραπόγιαννου» καὶ τοῦ «Ἀθανάσιου Διάκου» ἦταν ξένη πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τερατώδης!! Ὅταν ὁ Βερναρδάκης ἀνέφερε τὴ δημοτικὴ γλῶσσαν, δὲν ἤξερε κύριολεκτικὰ τί ἔλεγε στὴν ἐπὶ κρισὶν του. Δὲν εἶχε οὔτε μακρυνὴ εἰδὴση τοῦ τί θὰ πεῖ γλῶσσα τοῦ λαοῦ κι’ αἰσθήματα κι’ ἰδέες τοῦ λαοῦ. Κάθε συνεπῶς συζήτησις μεταξύ Βαλαωρίτη καὶ Βερναρδάκη στὸ σημεῖον αὐτὸ καταντούσε «παιδαριώδης».

Πιὸ κάτω ἀναιρεῖ τὴν κύρια κατηγορία ποῦ τοῦ ἀποδίδει ὁ Βερναρδάκης, πῶς ἡ ποίησή του εἶναι «μιὰ συνεχὴς κι’ ἀδιάκοπη ΤΕΡΑΤΟΛΟΓΙΑ». Ὁ Βαλαωρίτης ἀναγνωρίζει τὴν κλίσιν τοῦ πνεύματός του «πρὸς ἐξόγκωσιν καὶ διατράνωσιν καὶ τῶν ἀπλουστερών γνῶμῶν». Ἀλλὰ στὸ σημεῖον αὐτὸ ἀκολουθεῖ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τὸν ἑλληνικὸ λαό: «Υποστηρίζω ὅτι ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τῆς καθαρᾶς δημοτικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ὑπερβολὴ καὶ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τέρεται μεγάλως εἰς τὰς ὑπερφυσικὰς παραστάσεις καὶ εὐαρεστεῖται νὰ ζῇ ἐν μέσῳ μιᾶς συνεχοῦς καὶ ἀδιακόπου τερατολογίας. Ὁ Ὀλύμπος καὶ ὁ Κίσσαβός του μαλλώνουν πάντοτε καὶ συζητοῦν, οἱ βράχοι του ραγίζουν καὶ δακρύζουν ἀκροάμενοι τῶν κλαυθμῶν τεθλιμμένης γυναικός, οἱ νεκροὶ συνδιαλέγονται μετὰ τῶν ζώντων, ὁ οὐρανὸς του μεταβάλλεται εἰς χάρτην.... αἱ εἰκόνες του ἰδρῶνουν αἷμα καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε σπήλαιον, οὔτε φρέαρ νὰ μὴ ἔχῃ τὸν δράκοντα ἢ τὸ στοιχεῖόν του». Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς ἡ παρατήρηση τοῦ Βαλαωρίτη ἔχει μεγάλη δόση ἀλήθειας· εἶναι ὅμως ὑπερβολικὴ. Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση περιέχει πολλὰ τερατώδη, ἀλλὰ κύριο χαρακτηριστικὸν τῆς εἶναι ἡ πλαστικὴ διαύγεια κι’ ἡ ἀκριβολογία. Ἄλλ’ ὁ Βαλαωρίτης ἔβλεπε τὰ σημεῖα, ποῦ ἐπικρατοῦσαν τὴ γνῶμη του κι’ ἐνίσχυσαν τὴ φυσικὴ κλίσιν του, ποῦ ἀρεσκοῦσαν στὶς ὑπερβολές,

στὶς δυνατὲς καὶ χτυπητὲς ἀντιθέσεις, στὶς παράτολμες κι’ ὑπεράνθρωπες παρομοιώσεις. Καὶ τὴν τάση του τούτη δὲν τὴν ἀρνεῖται. «Ὁ τερατολόγος Οὐγος, συνεχίζει, μὲ παρασύρει ὅπου θέλει, εἰς τὰ βάραθρά του, εἰς τὰ ὕψη του, εἰς τὰ σκότην του. Καὶ δὲν ΕΝΤΡΕΠΟΜΑΙ νὰ τὸ ὁμολογήσω ὅτι δὲν κατάρθωσα νὰ τελειώσω τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Παραδείσου καὶ τοῦ Καθαρτηρίου, ἐνῶ δὲν χορταίνω τὸν Ὅσσιαν, μολονότι ἀπεδείχθη ἀναιδὴς καλπονόθευσις τοῦ τερατολόγου Μακφερσῶντος». Ποιητὴς ἡρωϊκὸς καὶ χειμαρρῶδης, εἶχε «τὴν μανίαν τῶν ἀντιθέσεων, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, καὶ ν’ ἀφήνῃ τὴν φαντασίαν του νὰ τρέχῃ ἀχαλίνωτος».

Μπαίνοντας ὕστερα στὸ εἰδικὸ μέρος τῆς ἐπικρίσεως τῶν στίχων τοῦ ποιήματος καὶ σ’ ἐκεῖνα τὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ὁ Βερναρδάκης ἐπέμενε περισσότερο, ἀνατρέπει τὶς ἀπόψεις τοῦ ἐπικριτῆ του μ’ εὐκολία. Ἦξερε κατὰ βάθος τὴ δημοτικὴ γλῶσσαν καὶ ποίησιν κι’ ἔπαιρνε ἐκεῖθε τὰ στοιχεῖα, ποῦ τοῦ χρειάζονταν. Εἰδικώτερα ἀπὸ τὴν ἐπικρίσιν τῶν πρώτων στίχων δὲν μένει τίποτε ὀρθιο. «Τὰ φτερωτὰ δνεῖρα» εἶναι φράση δημοτικώτατη καὶ κοινὴ. «Τὸ φυτρῶνον οἱ ἐλπιδες» ἐπίσης. «Ἡ ὄψις» εἶναι λέξη κοινώτατη καὶ στὴ σημασίᾳ ποῦ τὴ μεταχειρίστηκε ὁ Βαλαωρίτης. Τὸ «Πατέρσα» εἶναι λέξη ὄχι μόνον κοινὴ μὰ καὶ ποιητικώτατη στὸ στίχο, ποῦ τὴ χρησιμοποίησε. Δίκαια ρωτᾷ ὁ Βαλαωρίτης «πῶς ἤθελες, λοιπόν, σοφώτατε, νὰ σοῦ στολίσω τὸν Πατριάρχην; Μὲ τὸ Παναγιώτατος;»

Ἡ φράση ἐπίσης «σπαράζει ἡ καρδιά» εἶναι δημοτικὴ καὶ μονάχα ὁ Βερναρδάκης δὲν τὴν ἄκουσε. «Ὁλος ὁ κόσμος, κατ’ αὐτόν, λέγει, «κτυπᾷ ἡ καρδιά», ἀλλ’ ἄς λάβῃ ὑπομονὴν νὰ μάθῃ ἀπὸ ἐμέ ὅτι διὰ μὲν τοῦ «χτυπᾶ» ἐκφράζεται ἡ κανονικὴ κίνησις τῆς καρδίας, διὰ δὲ τοῦ «σπαράζει» ὁ ὀργασμὸς αὐτῆς, ὅταν διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος σφοδρᾶς συγκινήσεως». Καὶ πιὸ κάτω, ἀναιρῶντας τὴ γνῶμη τοῦ Βερναρδάκη, πῶς τὸ δάκρυ δὲν ἀνεβαίνει στὸ βλέφαρον γράφει: «Ἀλλὰ ποῦ ἠκούσθη ποτέ ὅτι τὸ δάκρυ προβάλλει εἰς τὸ βλέφαρον, λέγει ὁ ἀκαταλόγιστος διδάσκαλός μου. Ποῦ ἠκούσθη; Ἠκούσθη παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ἐν τῇ νηπιότητί του ἐπιμένει πιστεύων ὅτι πηγὴ τῶν δακρύων μας εἶναι τὰ φυλλοκάρδια καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἀνεβαίνουν καὶ προβάλλουν ἐπὶ τῶν βλεφάρων, χωρὶς νὰ μετροῦν τὸν ἀνήφορον ἢ τὸν κατήφορον, τὸν

ναὶ περιττολογία φανερά» καὶ τὸ «σκασμένον» ἀντὶ «σκιασμένου» ποῦναι τυπογραφικὸ λάθος: Καὶ τελειώνει ὁ Βαλαωρίτης μὲ τὴν ἐξῆς φράση: «προκειμένου περὶ ποιήσεως, ἀποδέχομαι μὲν τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντίαν ἐνὸς ἔθνους, ἀλλ' ἀποκρούω τ' ἀληρήματα καὶ τὰς ἐμπαθεῖς κρίσεις σχολαστικῶν ἀδι-ορθῶτων καὶ πεπωρωμένου».

Ἄν ἡ ἐπὶ κρισιμότητι τοῦ Βερναρδάκη εἶχε βαθεῖαν ἀπήχηση στοὺς κύκλους τῆς Ἀθήνας, ὅμως καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Βαλαωρίτη προξένησε μιὰ κατὰ πλῆξιν. Κανεὶς δὲν περιμένει πῶς ὁ ποιητὴς τοῦ «Διάκου» θάπαντοῦσε μὲ τόση δύναμιν, μὲ τόση πειστικότητά καὶ γνώσιν τοῦ θέματος σέναν ἀναγνωρισμένο σχολάρχῃ, ὅπως ἦταν ὁ Βερναρδάκης. Οἱ φίλοι μάλιστα τοῦ ποιητῆ στὴν Ἐπὶ τὴν ἀναδημοσίευσαν τὴν ἀπάντησιν στὴν Κέρκυρα καὶ τὴν ἐκυκλοφόρησαν εὐρύτατα. Ὁ δὲ φίλος τοῦ ἱστορικοῦ, Παναγιώτης Χιώτης, ποῦ γινώριζε καλὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσαν καὶ παράδοσιν καὶ εἶχε γράψει καὶ τίς καλλίτερες μέχρι τότε μονογραφίαι γιὰ τὴν κεινὴ, συστηματικώτερα ἀνέπτυξε καὶ σ' ἰδιαίτερον φυλλάδιον τὴν ἀπάντησιν τοῦ Βαλαωρίτη. Τὸ ἔργο φέρει τὸν τίτλον: «Π. Χιώτης. Βλέμμα εἰς τὰ κατακρινόμενα περὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τοῦ Διουράμβου τοῦ ποιητοῦ Α. Βαλαωρίτου—ἐν Ζακύνθῳ 1873», σελ. 1—37. Ἡ μονογραφία εἶχε δημοσιευθῇ καὶ προηγουμένως στὴ «Δημοτικὴ» ἐφημερίδα τῆς Ζακύνθου (ἔτος Α', φύλλ. 19 Ἰουλίου 1872 καὶ ἐξ.). Ὁ Βερναρδάκης εἶχε χάσει τὸ παιγνίδι καὶ οὔτε κἀν τόλμησεν ἀπάντησιν. Ἐκεῖνος ποῦ νόμιζε, πῶς κατεῖχε τὰ σκήπτρα τῆς φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς κινήσεως τῆς Ἀθήνας, ὁ συνεχιστὴς, κατὰ βάθος, τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ὁ ἐχθρὸς μαζὶ καὶ φίλος τοῦ Λογιωτατισμοῦ, ἔπαιρνε ἕνα μάθημα ἀπὸ ἕνα ποιητῆ, ποῦ δὲν ἀναγνώριζε. Ὁ δημοτικισμὸς εἶχε κερδίσαι ἀκόμη μιὰ θέσιν ἀπέναντι τῆς Λογίας παραδόσεως καὶ ἔβγαίνει νικητὴς ἀπὸ ἕνα ἀγῶνα, στὸν ὁποῖον κατέβηκαν οἱ σοβαρότεροι ἀντιπρόσωποι τόσο τῆς Ἐπτανησιακῆς Σχολῆς ὅσο καὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς. Οἱ ἐπικρίσεις μάλιστα καὶ οἱ ἀπαντήσεις γύρω στὴν ποίησιν τοῦ Βαλαωρίτη ὑπῆρξαν οἱ πρῶτες συστηματικὲς συζητήσεις γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίησιν, ὕστερα ἀπὸ «τὰ Σούτσια» τοῦ Ἀσωπίου καὶ ἔθεταν ἀντιμέτωπες τὴ Λογίαν καὶ τὴ Δημοτικὴν παράδοσιν. Τότε ἐνόηθηκε κάπως βαθύτερα πῶς ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποίησις εἶχαν ἀπαράγραπτα δικαιώματα καὶ εἶχαν νικήσει

στὴν πρώτη ἔφοδον ἐναντίον τοῦ Λογιωτατισμοῦ τῆς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ λογία παράδοσις καὶ ἰδίως ἡ Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ μὲ τοὺς Σούτσους ἐπὶ κεφαλῇ εἶχαν θερμούς καὶ ἀφωσιωμένους ὁπαδούς, ποῦ ἀνέλαβαν τὸν ἀγῶνα:

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ (1874 — 1877)
ΚΙ' Ο ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

Ὁ Ἄγγελος Βλάχος, ποιητὴς μαζὶ καὶ κριτικὸς ὅζους ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ποῦ συστηματικὰ ὑποστήριξε τὴν Ἀθηναϊκὴν Σχολὴ καὶ εἰδικώτερα τοὺς Σούτσους. Ἀπέναντι τῶν Ἐπτανησίων καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, ποῦ πολλοὶ τὸν θεωροῦσαν ὡς «Ἐθνικὸν ποιητῆ», ὑψώνει τὸν Παναγιώτη Σούτσο, τὸν ποιητὴ τῆς «Κιθάρας», τοῦ «Ὁδοιπόρου» καὶ μερικῶν ἄλλων δραματικῶν ἔργων. Δὲν εἶχεν ἀκόμη κοπάσει ὁ σάλος γύρω στὸ «Διουράμβου» τοῦ Βαλαωρίτη, καὶ ὁ Βλάχος δίνει τὴν πολύκροτη διάλεξιν «Περὶ Παναγιώτου Σούτσου καὶ τῶν ποιήσεων αὐτοῦ», τὸ Μάρτιον τοῦ 1874. Ὁ Βλάχος, ἂν καὶ ἀνεγινώριζε τὴ δημοτικὴ γλῶσσαν «ὡς πτωχὴν μὲν, ἀλλὰ μελωδικὴν μόλον τοῦτο, θεωροῦσε πῶς οἱ Σούτσοι ἦσαν οἱ πατέρες τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως ὁ Παναγιώτης ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸς ποιητὴς: «Ὁ Παναγιώτης Σούτσος, γράφει, ὑπῆρξεν ἀληθὴς Ἐθνικὸς ποιητὴς, οὗτινος τὰ μελωδήματα ἔφαλλον οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ συγκινήσεως, ἐπαναλαμβάνομεν ἡμεῖς σήμερον καὶ θέλουσιν εὐλαβῶς ἀπομνημονεῖσθαι αἱ μέλλουσαι γενεαί». Ἄν καὶ χαρακτηρίζει τὰ δραματικά του ἔργα ἀποτυχημένα καὶ τὴ μεγαγχολικὴν του διάθεσιν «ξένην, ὁ θειοῦ στεναχόουσαν στεναγμούς καὶ θρηνοῦσαν ξένων θρησκευμάτων θρήνους», μόλον τοῦτο δὲν ἔπαυε νὰ θαυμάζει τὰ πρῶτα του ποιήματα, ποῦ ὠνόμαζε «θησαυρὸν γνησίως ἑλληνικόν, ἐν οἷς ἀκούομεν πλήρη ζωῆς καὶ ὑγείας καρδίαν, ἐν οἷς διαλάμπει ἀλήθεια αἰσθήματος ἀπαραμειώτος, ἐφ' ᾧ ἀκτινοβολεῖ φαεινὸς ὁ Ἥλιος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἔρως τῆς ζωῆς, ὁ πόθος τοῦ εὐγενοῦς, ἡ λατρεῖα τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὀραίου. Οὐδεὶς ἐκ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν ἡσθάνθη κάλλιον αὐτοῦ τὴν καλλονὴν καὶ τὰ θέλητρα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, οὔτε ὕμνησεν αὐτὰ περισσώτερον, ἀληθέστερον, μελωδικώτερον». Μιλώντας γιὰ τίς ψυχρὰς ἀπεικονίσεις ποῦ μᾶς ἔδωσε τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ διαύγεια τῆς ἑλληνικῆς ἀτμοσφαίρας, τὸ φῶς τοῦ κυανοῦ τῆς Ἑλλάδος οὐρανοῦ, ἡ σμαραγδίνη

τῶν πεδιάδων της χλόη, ὁ ψίθυρος τῶν ρυακίων της, ἡ δρόσος τῶν τοπίων της, ἀντανάκλῶνται τοσοῦτον ἀρμονικῶς εἰς τὰς τοιοῦτου εἴδους ποιήσεις τοῦ Σούτσου, ὥστε ἀναγινώσκων τις αὐτάς, νομίζει ἐαυτὸν ὥσεί διὰ μαγείας μεταφερόμενον εἰς κατάφυτόν τινα κοιλάδα τῆς Μεσσηνίας, παρὰ τὰς ὄχθας μυρμύροντος ρεύματος, ὑπὸ τὸ ἀμφίβολον ἀλλὰ γλυκὸν σκιόφως τῆς θαλερᾶς θολίας αἰώνιου δάσους». Οἱ στίχοι ὁμως ποὺ παραθέτει λίγο ἀνταποκρίνονται στὴν πέρα πάνω ἐνθουσιαστικὴ ἀνάλυση. Ὁ ἀναγνώστης ἄς κρίνει:

Στῆς κουκουναριάς τὸν ἴσκιο στέκομαι πολλὲς
(φορὲς
καὶ τῶν χωρικῶν κυττάζω ταῖς ἀπλοῖκάς χαράς.
Στὸ νερὸ ἐδῶ μιὰ νέα τᾶσπρα χέρια της δροσίζει
καὶ σταῖς ροδοδάφναις ἄλλη τὸ μικρὸ της νανου-
(ρίζει...
Κι' ὁ βοσκὸς μὲ τῇ βοσκῇ του ξαπλωμένος στὰ
(λουλούδια
τὸν αὐλὸ του συντροφεύει μὲ ποιμενικὰ τραγοῦ-
(δία.
Πῶς ἐσὺ βοσκῇ δὲν εἶσαι, πῶς βοσκὸς δὲν εἶμαι
(ἐγὼ
καὶ μαζί σου στὸ λιβάδι
καὶ μαζί σου ἀπ' ἀρνάκια τρυφερὰ δὲν ὀδηγῶ
ἐνὰ εὐμορφὸ κοπάδι;

Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ Βλάχος ἀνέλυσε τὸ ἔργο τοῦ μελωδικώτερου ποιητῆ τῆς καθαρῆς οὐσίας, τοῦ Καρασούτσα, κι' ἀργότερα ἔδωσε ἄλλη πολὺκροτὴ διάλεξη γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Σούτσο, ὅπου δίκαια ἐξύμνησε τὸ σατυρικὸ δαιμόνιο τοῦ Φαναριώτη ποιητῆ, τοῦ τόσο φιλελεύθερου μὰ καὶ τόσο δυστυχισμένου. Σκοπὸς τῶν ὁμιλιῶν αὐτῶν ἦταν νὰ ἐξαρθῇ ἡ Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ καὶ νὰ κριθοῦν καλλίτερα κι' ἀναλυτικώτερα τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν ποὺ τὴν ἱδρυσαν καὶ τὴν τροφοδότησαν ἐπὶ πενήντα χρόνια. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ ὑπῆρξεν ἐκεῖνη, ὅπου «ἀντεκατοπτρίσθη» ἡ ἑλληνικὴ φύση, ἡ ἑλληνικὴ ψυχροσύνη κι' ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα!! Σὲ τίς αὐτὲς τίς ὁμιλίες πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται ἡ Ἑπτανησιακὴ Σχολὴ οὔτε μνημονεύεται τὸ ὄνομα κανενὸς ἀντιπροσώπου της. Ὁ Σολωμός, ὁ Τυπάλδος κι' ὁ Βαλαωρίτης ἀπουσιάζουν ἀπὸ τίς ἐργασίες αὐτές... Ἀλλ' ὁ Βλάχος δέκρινε τὴν ἔλλειψη καὶ τὰ 1875. θέλοντας νὰ χτυπήσει τελειωτικὰ τὴν Ἑπτανησιακὴ Σχολὴ μίλησε γιὰ τὸν Γεώργιο Τερτζέτη, τὸν ποιητὴ καὶ τὸν ἀνθρωπο, τὸ φίλο τοῦ Σολωμοῦ, τὸ θερμὸ κι' ἐμπνευσμένο δημοτικιστὴ. Ὁ Βλάχος δὲν θεωρεῖ τὸ Τερτζέτη Ἑπτανησιακὸ ποιητὴ, ἀλ-

λὰ θρέμμα τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. "Εστὶ ἀντιτάσσει τὸ γνήσιο δημοτικιστὴ Τερτζέτη, στοὺς ἐπίλεκτους δημοτικιστὲς τῆς Ἑπτανήσου κι' ἰδίως στὸ Βαλαωρίτη. Ἐθνικὸς ποιητῆς γνήσιος δὲν εἶναι οὔτε ὁ Σολωμός, οὔτε ὁ Βαλαωρίτης, μὰ ὁ Τερτζέτης. Ἐχρῶντας ὅ,τι εἶπε γιὰ τὸν Παναγιώτη Σούτσο γράφει καὶ γιὰ τὸν Τερτζέτη τὰ ἑξῆς : «Ὁ Γεώργιος Τερτζέτης εἶναι ὁ ΓΝΗΣΙΩΤΕΡΟΝ ἑλληνικὸς πάντων τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ τῇ τε παλαιότηρᾳ καὶ τῇ νέᾳ ἀνταναικλάτῃ ἀψευδέστατα καὶ καθαρῶτα ὁ ἀληθὴς ἑλληνικὸς βίος, ὁ γνησίως ΕΘΝΙΚΟΣ διάκοσμος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος... Εἶχεν ἐνστερνισθῇ οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐνσαρκώσει ἐν ἑαυτῷ ὁ ποιητῆς ἡμῶν τὸν βίον τῆς νέας Ἑλλάδος ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἑξωτερικῇ ἐκδηλώσει». Εἶναι περιέργο πῶς ὁ Τερτζέτης, ὡς ποιητῆς ἐνσαρκώνει τὸν ἔθνικὸν βίον τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Οἱ παλαιότερες συλλογές του: τὸ «Φίλημα» (1833) «Ἡ Ἀρραβῶνα» (1834) κι' ἡ «Ἀπλὴ Γλῶσσα» (1847) περιέχουν πραγματικῶς ποιήματα, τοῦ ἀναφέρονται στὸ βίον τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Ἀλλὰ τὰ κυριώτερα, συνθετικώτερα κι' ὠριμώτερα ἔργα του, ἡ «Κόρινα καὶ Πίνδαρος» (1853) κι' «Οἱ Γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου» (1855) ἔχουν ὡς θέμα μύθους τῆς Ἀρχαιότητος κι' ἀναπαριστοῦν τὴν ἀρχαία ζωὴ κι' ὄχι τὴ νεώτερη. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν «νὰ ἐνσαρκώσουν τὸν βίον τῆς νέας Ἑλλάδος» καὶ μάλιστα «ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐκδηλώσει;» Ἰσως ἀντιπαράταχθῇ πῶς καὶ στὰ ἔργα αὐτὰ ἀνταναικλάται ὁ βίος τῆς νεώτερης Ἑλλάδας κάτω ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μύθους. Μιὰ προσεκτικὴ μελέτη τῶν ποιημάτων αὐτῶν μᾶς δείχνει τάντιθετο. Μονάχα γιὰ τὸν πεζογράφον Τερτζέτη μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πῶς εἶνε «ὁ γνησιώτερος ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος» κι' ὄχι γιὰ τὸν ποιητὴ. Γιὰ τὸν Τερτζέτη πρέπει νὰ γραφεῖ μιὰ συστηματικώτερη μελέτη. Ἄν σωζόταν ἀποσπασματικά, θάταν ποιητῆς ἐφάμιλλος μὲ τὸ Σολωμό. Ἀλλ' εἶχε τὸν ἀνδρισμὸ νὰ δημοσιεύει τὰ ἔργα του κι' ὄχι νάφηνει ἀποσπασματα ἀποσπασμάτων....

Μιλώντας ὁ Βλάχος πιὸ κάτω γιὰ τὴν γλῶσσα τοῦ Τερτζέτη ὑποστήριξε πῶς «ἡ γλῶσσα τῶν ποιημάτων του ἦτο ἡ γνησία καὶ καθαρὰ δημοτικὴ, ἡ γλῶσσα, δηλαδὴ, τῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἡ γλῶσσα τοῦ Μηλιῶνη, τοῦ Ζήκου, τοῦ Λιάκου, ἡ γλῶσσα τοῦ Διάκου, τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη». Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐ-

τὸς εἶναι ὑπερβολικός. Ἡ γλῶσσα τοῦ Τερτζέτη ἦταν τεχνικὴ καὶ προσωπικώτατη, μὲ πολλὰ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας, κάπως ἀκατέργαστη, μὰ καλλιεργημένη δημοτικὴ κι' ὅχι «γλῶσσα τῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως». Καὶ συνέχιζε ὁ Βλάχος: «Ἐγραφε γλῶσσαν δημοτικὴν ἀληθῆ, ἀνεπιτήδευτον, πτωχὴν ἴσως, ἂν θέλετε, ἀλλὰ κομψήν, χωρὶς τινὰς ἀξιώσεις ἢ ζητήσεις τεχνημένους... Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν εἶναι πάντοτε ἡ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ στόματος τοῦ συνόλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πηγάζουσα, ἢ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐννοουμένη, ἢ ἐπὶ τῶν ὁρέων ἡμῶν ἀντηχήσασα, ἢ ἐν τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει διαιωνισθεῖσα». Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Βλάχος ἔρριχνε πάρθιο θέλος ἐναντίον τῆς γλῶσσας τοῦ Βαλαωρίτη: «Δὲν συντάξεν, ὡς ἄλλοι, διὰ πολλῶν κόπων καὶ σπουδῆς παντοδαπὴν ἐν σχήματι λεξιλογίου συναγωγὴν πάσης παραδόξου καὶ σπανίας δημοτικῆς λέξεων, ἀπομνημονευθεῖσης ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀγρεύῃ ἐν αὐτῇ τοὺς γ λ ω σ σ ι κ οὺ ς τ ο υ μ α ρ γ α ρ ῖ τ α ς καὶ ἔχει συγχρόνως τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν σημειώσεσι, γεγραμμέναις... διὰ καθαρευούσης γλώσσης». Οὐσιαστικῶς ἡ κριτικὴ τοῦ Βλάχου γιὰ τὸν Τερτζέτη, καθὼς κι' οἱ προηγούμενες γιὰ τοὺς Σούτσους καὶ τὸν Καρασούτσα, ἦταν ἔμμεση καὶ βίαιη ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τῆς Ἐπτανησιακῆς Σχολῆς ποὺ τότε ἀρχίζε νὰ προσέχεται καὶ μελετᾶται στὴν Ἀθήνα. Ἄλλ' ὁ Βλάχος οὐτε κἀν ἀνέφερε ὀνόματα. Ἦταν ἀδρόξ καὶ συγκαταληγμένος στὴν ἐπίθεση καὶ μιλοῦσε πάντοτε μὲ τὸ γάντι. Στὸ πρόσωπό του ἡ Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ εἶχε θρεῖ ἕναν ἐπιδέξιο μαχητὴ κι' ἕναν κριτικὸ, ποῦχε θέσει μὲ πολλὴ θερμὴ μερικὰ ζητήματα τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως.

Ἄλλ' ἀπέναντι τοῦ Βλάχου ὠρθώθηκε ἕνα ἐπιβλητικὸ ἀνάστημα σκεπτομένου καὶ κριτικοῦ: Ὁ Ἐ μ μ α ν ο υ ἡ λ Ρ ο ῖ τ - δ η ς. Στὸν ποιητικὸ κατακλυσμὸ τῶσαν «Ἐθνικὸν ποιητῶν», τῶν Σούτσων, τοῦ Καρασούτσα, τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Τερτζέτη, ὁ νέος κριτικὸς ἀντέτασσε τὴν ἄ ρ ν η - σ η. Βασισμένος πάνω στὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του κι' ἰδίως πάνω στὰ πρόσφατα κριτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα τοῦ Ἰππόλυτου Ταῖν ἔκρινε τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος θετικώτερα καὶ μὲ σύστημα. Ὑποστήριξε πὼς ὁ ποιητὴς δὲν γεννᾶται ἀλλ' εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐποχῆς του κι' ἀντανακλάει τὴν ἐποχὴ τοῦ μέσα στὸ ἔργο του. Γιὰ νὰ

γεννηθεῖ συνεπῶς ποιητὴς πρέπει νὰ ὑπάρχει περιβάλλον κατάλληλο, ἀτμόσφαιρα ποιητικὴ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ζήσει καὶ δημιουργήσει. Συνοψίζοντας τὶς σκέψεις του ἔγραφε τὰ ἐξῆς δογματικώτατα: «Εἰς μόνὰ τὰ ἐμπειρικὰ διδάγματα περιοριζόμενα: τῆς ἱστορίας, βλέπομεν ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ ποιηταὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ κάτοπτρα πιστῶς ἀντανακλῶντα τὰ αἰσθήματα τῶν συγχρόνων. Πλὴν τῶν ἐμφύτων τῇ ἀνθρωπότητι κοινῶν τύπων ἐκάστη φυλὴ ἔχει ἐν ἐκάστῳ αἰῶνι μυχοῦς τινὰς πόθους, ὀνειράτα καὶ ἐφέσεις, τὰ περιλαμβανόμενα σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα ἸΔΑΝΙΚΟΝ, οὗ ἡ ἀποτύπωσις εἶναι ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ τεχνίτου». Καὶ συμπέρανε: «Ὁ ποιητὴς εἶναι ἀδύνατον νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐ κ τ ὃ ς μιᾶς οἰασθῆποτε περιορέουσας ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας». Ἐξετάζοντας τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς του, τὴν ἐβλεπε μὲ μάτι ἀπαισιόδοξο. Δὲν ὑπῆρχε μέσα της «οὔτε ἵχνος τοιαύτης ἀτμοσφαίρας». Ὁ Ρωμιοὺς τῶν χρόνων τοῦ εἶχεν ἐπιδοθεῖ στὴν ἐπιδίωξη ὕλικῆς μικροζωῆς, ἀμελῶντας τὴν καλλιέργειαν ὑψηλότερου ἰδανικοῦ, ἱκανοῦ νὰ ἐμπνεύσει «ποιητὴν ἕξιον τοῦ ὀνόματος» θεωροῦσε τὴν περίοδο «μεταβατικὴν» καὶ περίμενε τὴ γέννησιν τοῦ ποιητῆ κατὰ τοὺς μεταγενέστερους χρόνους. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία εἶχεν «ἀπαρνηθῇ τὰ πάτρια καὶ ἀποξενωθῇ τοῦ βασανίζοντος τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου». Μὲ τὶς δογματιᾶς αὐτὰς προϋποθέσεις κρίνοντας τὸ δραματικὸ ἄγωνα τοῦ 1877, ἀπέρριψε καὶ τὰ δώδεκα ἔργα, ποὺ ὑποβλήθηκαν στὸ διαγωνισμό, διότι «οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχεν οὔτε βραβεῖου, οὔτε δάφνης, οὐδὲ κἀν μνεῖας ἄξιον». (Ροῖδου: Κρίσις δραματικοῦ διαγωνισμοῦ 1877 Περίοδ. Παρνασσός, τόμ. Α' (1877) σελ. 218—225). Ἄν τοῦ Βλάχου ἡ ἐνθουσιαστικὴ κριτικὴ γιὰ τὴν Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ ἦταν ὑπερβολικὴ, ὅμως κι' ἐκείνη τοῦ Ροῖδου εἶχε τὰ τραπὰ τῆς μὲ τὴν ἀπαισιοδοξίαν της, τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν μονομέρειάν της. Ἄλλ' ὁ Ροῖδης ἀπέβλεπε ἄλλου: Ἦθελε νανοῖξει νέα συζήτηση γιὰ τὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἐξετασθοῦν ἄλλη μιὰ φορὰ οἱ νεοελληνικὲς πνευματικὲς ἀξίες τῶν τελευταίων ἐκατὸ χρόνων. Καὶ τὸ κατῴρθωσε.

Ὁ Βλάχος πειράχθηκε ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ Ροῖδου. Πὼς ἡ νεώτερη Ἑλλάδα δὲν εἶχε «ποιητὰς, ἀξίους τοῦ ὀνόματος», ἀφοῦ γέννησε τοὺς Σούτσους, τὸ Ραγκαβῆ, τὸν Καρασούτσα, τὸν Τερτζέτη, ποιητὰς, ποῦ

τόσες φορές ἐγκωμίασε ἀπὸ τὸ θῆμα τοῦ Παρνασσοῦ καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε δημοσιεύσει τόσες ἐργασίες; Τὸ ζήτημα ἦταν προσωπικό. Ὁ Ροῖδης εἶχε χτυπήσει στὰ καίρια ὁλόκληρο τὸ κριτικὸ ἔργο τοῦ Βλάχου μὲ λίγους αἰσθητικούς ἀφορισμούς. Κι' ὁ τελευταῖος ἀπάντησε στὶς ἀπόψεις τοῦ Ροῖδου μὲ μιὰ διάλεξη, ποὺ φέρει τὸν τίτλο: «Περὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γεωργίου Ζαλοκώστα» (Περιοδ. «Παρνασσός», τόμ. Α' (1877) σελ. 321—342. «Ἀνάλεκτα», τόμ. Β', σ. 110—140). Ἐνὸμιζε, καθὼς ἔλεγε, «ἰερὸν καθήκον ν' ἀποδείξῃ ὅτι οὔτε αὐτὸς ἐφαινοσκόπει λαλῶν περὶ νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὔτε ὑπέκλειπτε ταχυδακτυλουργῶν τὴν προσοχὴν τοῦ κοινού, οὔτε κριτικὰς μελέτας ἐπαγγελλόμενος ἤνθιζεν ἐγκωμιστικῶς τὸν λόγον, οἷον εὖνους τις ἐπιτήδειος πανηγυριστῆς καὶ ἐγκάθετος οὐδαμινοτήτων ἐπαινέτης». Μπαίνοντας στὸ θέμα ἀνέκρουσε τὴν πρώτη γνώμη τοῦ Ροῖδου «περὶ περιρρεούσης ἀτμοσφαίρας» ὑποστηρίζοντας τὴν ἀντίθετη θεωρίαν, πὼς «ὁ Θεὸς γεννᾷ καὶ ὁ Θεὸς ἐμπνέει τοὺς ποιητάς, οὐχὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη κοινωνία, οὔτε ἡ ἄλλη ἄλλως καὶ ἀλλαχοῦ ἀτμόσφαιρα αὐτῆς». Ἀλλ' ἂν πλείστες ἀμφιβολίες ἔχει κανεὶς νὰ διατυπώσῃ γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ, μ' ὅλον τοῦτο ὁ Βλάχος ἔβλεπε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος πολὺ καθεωρεμένη ἀπὸ τὸ Ροῖδον... Ἀπαντώντας στὴν δευτέρην ἰδέαν τοῦ τελευταίου, πὼς δὲν ὑπῆρχε τότε στὴν Ἑλλάδα «ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα», ἔγραφε πὼς ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἀποτελοῦσε τὸ μέτρον τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ πὼς ἡ ὑπαίθριος περιέκλειε ἀπέραντους θησαυροὺς ποιητικῶν ἐμπνεύσεων. «Διέλθετε, κῆρυττε, τὰ παρθένά δάση τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνάβητε εἰς τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέλθετε εἰς τὰ θεσσαλικά πεδία, ἐρωτήσατε τὰς κρημνορεῖας τοῦ Ταυγέτου καὶ πανταχοῦ θέλετε ἀκούσει σφύζουσαν τὴν γησίαν τοῦ Ἑλληνος καρδίαν, πανταχοῦ θέλετε ἰδῇ σπινθηρίζοντα τὸν ὀφθαλμόν του πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος». Στὸ σημεῖον αὐτὸ ἦταν σύμφωνος καὶ τὸ Βαλαωρίτη, ποὺ τὴν ποίησιν τὸν κατέκρινε καὶ πάλι.

Καὶ παράδειγμα ἐμπνευσμένου ποιητῆ ἔφερνε τώρα νέο: τὸ Γεώργιο Ζαλοκώστα. Δὲν ἔπαυε δὲ νὰ θεωρεῖ τοὺς Σούτσους, τοὺς Ραγκαβῆδες, τὸν Καρασούτσα, τὸν Παράσχο καὶ τὸν Τερτζέτη, ὡς τοὺς κατ' ἐξοχὴν «Ἑλληνας ποιητάς, οἱ ὅποιοι παρήγα-

γον ποιήματα τιμῶντα τὴν νεαρὰν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ τοὺς γράφοντας αὐτά». Ἄν ἐφέρε καὶ τὸ Βαλαωρίτη τόκανε ἀπὸ συγκατάβασι: Πῶς κάτω θὰ βρεῖ περίστασι γιὰ νὰ τὸν χτυπήσῃ. Οὐσιαστικῶς ἡ διάλεξη ἐκείνη ἦταν μιὰ θερμὴ ὑπεράσπισις τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἰδέας πὼς ὁ ποιητὴς γεννιέται καὶ πὼς στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχε «ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα» ἱκανὴ νὰ ἐμπνεύσει ἔργα ἀξιόλογα. Ἄν κι' ὑποστήριζε τὸ δόγμα πὼς ὁ «Θεὸς γεννᾷ τὸν ποιητὴ», μ' ὅλον τοῦτον παραδεχόταν πὼς ὁ Ζαλοκώστας «ἐν Ἱταλίᾳ νεανίας παιδευθεὶς καὶ πρωίμως τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φαντασίαν ἀρθεύσας διὰ τῶν ναμάτων τοῦ Ἱταλικοῦ Παρνασσοῦ, εἶχε ὑποστή, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος κρατούσης ἐν Ἱταλίᾳ ποιήσεως!!! Φράσι ποὺ ἐπικύρωνε, ὅτι ὁ Ροῖδης ὑποστήριζε καὶ ποὺ προκάλεσε τὸ δίκαιο σαρκασμὸ τοῦ ἀντιπάλου του!... Μιλώντας τελευταῖα γιὰ τὴν γλώσσα τοῦ Ζαλοκώστα ἔρριχνε τὰ βέλη του ἐναντίον τοῦ Βαλαωρίτη: «Οὐδεὶς τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐξετίμησε κάλλιον τοῦ Ζαλοκώστα τὸ ποιητικὸν κάλλος τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ οὐδεὶς ἔγραψεν αὐτὴν καθαρωτέραν, γνησιωτέραν. Δὲν συνήρμαθισεν, οὔτε συνεμίχρισεν ὡς ἄλλοι, τὴν γλῶσσαν τῆς δημοτικῆς τοῦ ποιήσεως ἐκ διαλεκτικῶν τύπων καὶ φράσεων τῶν πανταχοῦ λαλουμένων ιδιωμάτων». («Ἀνάλεκτα», τόμος Β', σ. 139). Ἀποδοκίμαζε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς δημοτικῆς σὲ μεγάλᾳ ποῖμα ἢ στὸν πεζὸν λόγο, συμφωνώντας μερικῶς μὲ τὴν γνώμην τοῦ Ζαλοκώστα, πὼς ἡ δημοτικὴ ἦταν «μεισθάρβαρα» καὶ πὼς πρέπει νὰ τὴ μεταχειρίζονται κάποτε οἱ νέοι μας ποιηταὶ «εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις, διότι ἄλλως οἱ πολὺ ἐπιγενέστεροί μας δὲν θέλουσιν εὖρεϊ οὐδὲ ἴχνος αὐτῆς!!!». Καὶ θεωροῦσε ἀτοπὴν τὴν ἰδέαν αὐτὴν, τὴν προτροπὴ ὁμῶς τοῦ Ζαλοκώστα ὠνόμαζε ὀρθή.

Στὴν κριτικὴ τοῦ Βλάχου ἀπήντησε ὁ Ροῖδης μὲ τὰ ρηζικέλευθα καὶ περὶ πᾶν φυλλάδια, πᾶψαν ἐποχὴ στὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, μὲ τὸ «Περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς Κριτικῆς» καὶ μὲ τὸ κυριώτερον: «Περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς Ποιήσεως». Ἄν ὁ Ροῖδης ὠνόμασε τὰ «Σούτσεια» τοῦ Ἀσωπίου ὡς «τὸ κύκνειον ἄσμος τῆς παρ' ἡμῖν κριτικῆς», τὰ παρὰ πᾶν φυλλάδια τοῦ Ροῖδου ἔρριξαν τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς θετικῆς κριτικῆς στὸν τόπον μας. Ἐδείξαν τὸ δρόμον πρὸς τὴν ἀληθινὴν ποιη-

τικὴ ἔμπνευση, κι' ἔδωκαν τὰ ὄπλα γιὰ νὰ πολεμήσει κι' ἐπιβληθεῖ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποίηση στὴν φιλολογία μας. Ὁ συγγραφέας τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» δὲν εἶχε παρουσιασθεῖ μέχρι τότε ὡς κριτικὸς συστηματικώτερα. Τὸ πεδίον αὐτὸ κορφο- λογοῦσαν οἱ διάφοροι ἐπίσημοι κριτικοὶ τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν, ὑποδεικνύον- τας ὡς πρότυπα ποιήσεως, καθὼς εἶδαμε, τοὺς Σούτσους, τὸ Ραγκαβῆ, τὸν Καρα- σουτσα καὶ τελευταίᾳ τὸν Τερτζέτη καὶ τὸ Ζαλακώστα. Ὁ Ροῖδης στὸ πρῶτο φυλλά- διο «Περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς Κριτικῆς», ἀνέπτυξε καὶ πάλι τὴν ἰδέαν τῆς «περίρρε- ούσης ἀτμοσφαίρας» μὲ πολλὰ παραδείγ- ματα, ἀντλημένα ἀπὸ διακεκριμένους συγ- γραφεῖς. Ἐρχόμενος στὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῶν νεοελλήνων ποιητῶν, περιώριζε κάπως τὴν ἀρχικὴν του ἄρνηση. Δὲν παραδεχόταν ὅμως τοὺς Σούτσους ὡς ποιητάς, οὔτε τὸν Ραγκαβῆ, ἀλλ' οὔτε καὶ κανέναν ἄλλο τῆς καθαρεύουσας ἀπὸ κείνους ποῦθεν ὑποδεί- ξει ὁ Βλάχος. Εὐφύεστατα χαρακτηρίζον- τας τοὺς παρὰ πάνω γράφει: «Τοὺς μακα- ρίτας Σούτσους θέλει ὁ Βλάχος ποιητάς, οὐχὶ ὅμως τοιοῦτους τὸν Κορνῆλιον καὶ τὸν Ρακιναν. Τὸν κ. Ραγκαβῆ συγκαταλέγει μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου μετὰ τῶν γνησίων Ἑλλήνων, τῶν ὅλως ξένων εἰς τὰ μαγγανεύματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὸν δὲ παροιμιώδη καταστάντα ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν τοῦ ὕφους ἐγκράτειαν Λεο- πόρδην συγκατηγορεῖ μετὰ τοῦ Μαντζῶνη καὶ διδάξαντα τὸν Ζαλακώσταν τὴν στομ- φολογίαν. Τοιαύτην θραύσιν δὲν ἤθελε κα- τορθῶσαι οὔτε ὁ κ. Ἀφεντούλης ὁμιλῶν περὶ Δάντου, οὔτε σεισμὸς ἐντὸς ἐργοστασίου ὑαλικῶν. Ἀπέναντι τῶν ποιητῶν τοῦ Βλά- χου ὁ Ροῖδης ἀντέτασσε τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια καὶ τὸ Σολωμό. Ἡ ὑπόδειξη αὕτη ἐπὶ πρῶτον ἐπὶ τὴν τότε νεοελληνικὴ διανόησιν κι' ἀπὸ τότε χρο- νολογεῖται τὸ ἔμβλημα τῶν δημοτικιστῶν: Ἐπιστροφή στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τὸ Σολωμό.

Συγχρόνως δημοσίευε καὶ τὴν ἄλλη κρι- τικὴν του διάλεξιν «Περὶ συγχρόνου Ἑλληνι- κῆς Ποιήσεως», τὴ γλαφυρότατη καὶ πολε- μικώτατη αὕτη μελέτη, ποὺ γκρέμισε κυριο- λεκτικῶς τὰ εἶδωλα τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς κι' ἀπάνω τους ἔστησε τὰ ἀγάλματα τῶν ἀληθινῶν ποιητῶν τοῦ τόπου: Τοῦ μεγάλου Βηλαρά, τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βαλαωρί- τη. Ἐχοντας τὴ γνώμην πῶς κάθε κριτικὴ «πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς γενικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ἀποτελεῖ μικρογραφία ν

καλλίαν», ἀνέλυε τὴ νεοελληνι- κὴ ποιητικὴ παραγωγή, βασιζόμενος πάνω- στὰ δεδομένα τοῦ περιβάλλοντος, σύμφω- να μὲ τὶς ἀρχὰς τοῦ Ταῖν, καὶ στὴν ἰδέαν τῆς ζωντανῆς γλώσσας. Ἐγράψε ἓνα ἐξαί- σιο δοκίμιο αἰσθητικῆς, ὅπου ἡ κριτικὴ ὀ- ξύτητα, ἡ διαύγεια, τὸ πνεῦμα, ἡ πολεμικὴ, ἡ εἰρωνεία κι' ἡ σοφία ἔδωσαν τὰ χέρια καὶ συνεργάσθηκαν γιὰ νὰ ρθοῦν στὴν ἐπιφά- νεια ἀξίες, ποὺ ἡ σχολαστικὴ ἡλιθιότητα τῶν καθαρευουσιάνων κι' ὁ ἀπαίσιος λογιω- τατισμὸς τῆς Ἀθήνας εἶχαν θάψει γιὰ και- ρό. Ἀλλ' ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ ταφεῖ. Μιὰ μέρα ξαναπαίρνει τὰ δίκαιά της κι' ἀνα- φαίνεται πρὸς τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ περιβάλλοντος. Ρεαλιστὴς, ὅσο καὶ μεταφυσικὸς θὰ ὑπάρ- χουν στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης καὶ θὰ δια- πληκτίζονται πάντοτε. Κι' αὐτὸς ὁ Ροῖδης φαίνεται πῶς τελευταίᾳ εἶχεν ἀποβάλει τὸν ἀπόλυτο δογματισμὸ τῆς θεωρίας του, δε- χόμενος πῶς ὁ ποιητὴς ἔρχεται στὸν κό- σμο, κλείνοντας μέσα του τὸ σπῆμα, ποὺ κατόπιν ἀναπτύσσεται μέσα σὲ κατάλλη- λη κοινωνικὴ ἀτμοσφαῖρα (Ροῖδου Ἔργα, τόμ. Γ', σελ. 57), γνώμην ποὺ διατύπωσε κι' ὁ Βαλαωρίτης. «Εἶναι ἀναντίρρητον, ἔ- γραφε, παρεμβαίνοντας στὴ συζήτησιν Βλά- χου—Ροῖδης, ὅτι ὁ ποιητὴς ὅχι μόνον πρέ- πει νὰ εἶνε πλασμένος ἐκ φύσεως τοιοῦ- τος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ζῇ καὶ ἐν μέσῳ ἀτμο- σφαίρας δυναμένης ν' ἀφυπνίσῃ καὶ νὰ ἀ- ναπτύξῃ τὸν σπῆμα, δὲν φέρε- ῖν ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ὅστις μένων ἀ- καλλιέργητος ἢ θὰ ἀπέβαιεν ἐντελὴς στεί- ρος ἢ θ' ἀπέδιδε καρποὺς προσωρισμένους εἰς ἄφευκτον καὶ ταχεῖαν σήψιν» (Βίος καὶ Ἔργα, τόμ. Α', σελ. 219).

Ἀλλ' ἀφήνοντας τὶς γνώμεις αὐτές, ποῖν πάντοτε θὰ δύνουν λαβὴν σὲ συζητήσεις καὶ φθάνοντας στὶς σκέψεις τοῦ Ροῖδης γιὰ τὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ ποίηση, βλέπουμε τὴ φωτεινὴν ματιὰ του νὰ πέφτει ἐπὶ τὰ πράγμα- τα καὶ νὰ χύνει ἀπλετο φῶς, σκέπῃ ποὺ προη- γουμένως βάσιλευε βαθὺ σκοτάδι: Μιὰ γλῶσσα ὑπῆρχε ποιητικὴ, ἡ ζωντανή, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ποιητὴς ἀξίος τοῦ ὀνό- ματος δὲν ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ νόμιζε ἡ Ἀ- θηναϊκὴ Σχολή, μὰ οἱ ποιητὴς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθινῆς ἐμπνεύσεως, οἱ δημοτικι- στὲς. Μιλώντας γιὰ τὰ ποιητικὰ ἰνδάλμα-

τα τοῦ Βλάχου τὰ κατέρριπτε μ' εὐκολία, χτυπώντας τα μ' ἓνα, μὰ θανάσιμο χαρκτηρισμό. Γιὰ τὸν Παναγιώτη Σούτσο συμφωνοῦσε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Ἀσωπίου, ποῦ χεν ἀναλύσει λεπτομερέστατα ὁλόκληρο τὸ ἔργο του. «Ἐν ἀκριβεστέρα ὅπως οὖν ἐξετάσει ὀλίγοι στίχοι τοῦ ἤθελον κριθῇ οἱ ὅλως δόκιμοι καὶ ὡς εὐρημα ἀναφέρει τέσσαρας μεταξὺ χιλίων». Γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Σούτσο καὶ τὸ Ζαλακώστα ὁ Ροΐδης γράφει τὰ ἐξῆς: «Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ ὀρνηθώμεν ποιητικὴν τινα ἀξίαν εἰς ἐκείνου τὰς πρώτας σατύρας καὶ τούτου τὰς μιμήσεις τῆς δημώδους Μούσης... Δυστυχῶς ὁ μὲν Σούτσος ἐποίησε τὴν «Τουρκομάχον», ὁ δὲ Ζαλακώστας τὰς δημοτικὰς τοῦ δάφνας ἐρρύπανε διὰ καθαρευόντων ποιημάτων, πέμψας εἰς ποιητικούς διαγωνισμοὺς συμφύρματα εὐήχων λέξεων, ἄνευ ἐννοίας πολλάκις τῆς παραμικρᾶς. Ὁ Ζαλακώστας ἦτο ἀληθῶς ἀριστοτέχνης τοῦ μέτρου. Τοῦτο ὅμως δὲν δικαιολογεῖ τὴν μεταβολὴν τῆς ποιήσεως εἰς ἀπλὴν τυμπανοκρουσίαν» (σελ. 29). Γιὰ τὸν Τερτζέτη καὶ τὸν Ραγκαβῇ δὲν ἐκφράζεται τίποτε. Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους δύο ποιητὲς ἀναγνωρίζει τὸν δημοτικιστὴ κι' ὄχι τὸν καθαρολόγο Ἀχιλλέα Παράσχο καὶ τὸ Βαλαωρίτη. Γιὰ τὸν Παράσχο δὲν μιλάει συγκεκριμένα κι' οὔτε ἀναφέρει ἓνα στίχο του. Ὅμως στὸ Βαλαωρίτη ἀφιέρωσε τὸ κυριώτερο μέρος τῆς μελέτης του (σελ. 31 — 37). Νομίζει κανεὶς πῶς τὸ «Περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς Ποιήσεως» μελέτημα γράφτηκε γιὰ τὸ Λευκαδίτη θάρδο. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐπικρίσεις τοῦ Διθυράμβου στὸν Πατριόρχη καὶ τὴν πολεμικὴ τοῦ Πολυλᾶ, τοῦ Βερναρδάκη, τοῦ Βλάχου καὶ τὸς ἄλλων, ὁ Βαλαωρίτης ἔπαρνε τὴ θέση του μετὰ τὴ νεώτερη φιλολογία μας. Κι' ἐπέκρινε ὁ Ροΐδης τὴν ἀπιθανότητα καὶ τὸ ρωμαντισμὸ τῆς «Φροσύνης», ὅμως ἀναγνώριζε «τὴν ἀκμαίαν ἔμπνευσιν, τὸν ἀσιατικὸν πλοῦτον τῆς φαντασίας καὶ τὴν γοργότητα τοῦ καταρράκτου τῶν μεταφορῶν... Ἄνευ τινὸς ὑπερβολῆς λέγομεν ὅτι ἐλάχιστοι ποιηταὶ κέκηνται πλουσιώτερον τοῦ Βαλαωρίτου ταμείον παρομοιώσεων καὶ εἰκόνων». Γιὰ τὴν οὐσία τῆς ποιήσεως τοῦ Βαλαωρίτη ὁ Ροΐδης εἶχεν ἐνδοιασμούς. Τὸ ἰδανικὸ του δὲν ἦταν ζωντανό, ἀφοῦ σύγχρονο ἰδανικὸ δὲν ὑπῆρχε «Οὕτω λοιπόν, μὴ ὑπάρχοντος σήμερον παρ' ἡμῖν ζῶντος ἰδανικοῦ ἠνυχκάσθη νὰ ἐκθᾶσῃ τὸ κλέφτικον, νὰ ταριχεύσῃ τὸ λείψανον διὰ ρωμαντικῶν ἀρωμάτων καὶ νὰ στολίσῃ αὐτὸ διὰ ποικί-

λων πετραδίων. Τὰ ἀρώματα εἶναι γλυκύτατα καὶ τὰ πετραδία ἀκτινοδόλα. Τὸ κλέφτικον ὅμως ἰδανικόν, τὸ ζῶν κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐμπνεύσεως ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ποιητῶν, δὲν ζῆ πλέον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Ἑλλήνων». (σελ. 35).

Ἡ κριτικὴ τοῦ Ροΐδης ἐπέβαλεν ὀριστικὰ τὸ Βαλαωρίτη, ὄχι μόνον στὴ συνείδηση τοῦ ἔθνους, ποῦ προϋπῆρχε, μὰ καὶ στὴ συνείδηση τῶν μορφωμένων, ποῦ χαν ἀκόμη ἐνδοιασμούς γιὰ τὸ τραγοῦδι τοῦ Λευκαδίου. Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποίηση, ἡ δημοτικὴ παράδοση γενικώτερα, ποῦ τόσο περιφρονοῦσαν στὴν Ἀθήνα, ἔγινε ἀντικείμενο μελέτης τῶν νεώτερων, ποῦ σπώντας τὰ δεσμὰ τοῦ παρελθόντος, δόθηκαν στὴ Ζωὴ καὶ τῇ γύρω πραγματικότητι, ἀφήνοντας τοὺς νεκροὺς «θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς». Ἡ προτροπὴ τοῦ Ροΐδης: «Ἐπιστροφὴ στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ στὸ Σολωμό, καθὼς κι' ἡ μελέτῃ τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ καὶ τῶν κυριωτέρων ποιητῶν τῆς κοινῆς, τοῦ Βηλαρά, τοῦ Χριστόπουλου κι' ἰδίως τοῦ Βαλαωρίτη ἀρχισε μὲ φανατισμὸ νὰ πραγματοποιεῖται. Ἰδίως οἱ νέοι πήραν ὡς σάλπισμα ἐπαναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τὴν γνώμην τοῦ Ροΐδης, κηρύσσοντας τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν παλαιῶν εἰδῶλων τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Καὶ δυνατόν οἱ ἀρχεὶς τοῦ Ροΐδης γιὰ τὴν Τέχνην νὰ προκαλέσαν νέα συζήτησιν ἀνάμεσα Βλάχου — Ροΐδης καὶ νὰ διατυπώθηκαν καὶ πάλιν ἀντιρρήσεις γιὰ τὸ δογματισμὸν τοὺς, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς Τέχνης θὰ παραμένει πάντοτε πρόβλημα. Ἡ σφοδρὰ ἀπάντησις τοῦ Βλάχου: «Ὁ νέος Κριτικὸς» ὅπου μὲ ἀπέραντη καὶ πάλι σοφία, ὑποστήριξε τὸ δόγμα ὁ ποιητὴς γεννιέται, καθὼς κι' ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Ροΐδης: «Τὰ Κείμενα», οἱ παρατηρήσεις τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, τοῦ κατόπιν Ζὰν Μορεάς, κι' ἡ κριτικὴ τοῦ Ραγκαβῇ γύρω στὴν περίφημη διάλεξιν «Περὶ Συγχρόνου Ἑλληνικῆς Ποιήσεως», δὲν ἔλυσαν τῆς ζητήμα, ἀν' ὁ ποιητὴς γεννιέται ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ περιβάλλοντος. Ὅμως οἱ ἀπόψεις τοῦ Ροΐδης γιὰ τὴν νεοελληνικὴν ποίηση, οἱ ἀξιεῖς ποῦ πρῶτος ἐκεῖνος ὑπεστήριξε στὴν Ἀθήνα, τὸ κήρυγμά του γιὰ τὴν δημοτικὴν γλῶσσα καὶ τοὺς ἀληθινούς ἐργάτες τοῦ στίχου ἐπεκράτησαν τότε ἀπόλυτα. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ εἶχε κλονισθῇ. Ἡ συζήτησις γύρω στὴν νεοελληνικὴν ποίηση ἀπέδειξε πῶς οἱ Ἑπτανήσιοι κι' ὁ Βηλαρὰς ἦσαν πραγματικοὶ ποιητὲς κι' ὄχι οἱ στιχοπλόκοι τῆς Ἀθήνας. Ἡ ἐθνικὴ παράδοση τοῦ στίχου ξανάβρισκε τὸ

δρόμο της πρὸς τὰ μπρός. Αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ὠμολόγησε πὺς ἂν «ἐκ τῆς κριτικῆς καταγίγδοις τοῦ Ροῖδῃ ἐπιπλέωσι ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης κ' ὁ Βηλαρᾶς, θὰ ἤρουν γιὰ νὰ δεῖξωσιν ὅτι δὲν ἐσδέσθη ἐξ ὁλοκλήρου ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀκτὴς ποιήσεως». Εἰδικῶς μάλιστα ἔπενε τοῦ μέγας τοῦ Βαλαωρίτη ἀποδεικνύοντας τὶς γνώμες τοῦ Ροῖδῃ ὡς ἀντιφατικὰς κ' ἀμφίβολες σχετικὰ μὲ τὸν ποιητὴ τοῦ «Διάκου» (Α. Ρ. Ραγκαβῆ: Περὶ τῶν κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως γραφέντων ὑπὸ Ροῖδου — 1877).

Ἡ συζήτηση ἔδωκεν ἀφορμὴν, ὥστε κ' αὐτὸς ὁ Βαλαωρίτης, ποὺ μόναζε, ἀποτραπηγμένος στὴ Λευκάδα, νὰ γράφει στὸ Ροῖδῃ καὶ νὰ τὸν συγχαεῖ γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι τῶν ποιητῶν τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Λογιωτατισμοῦ. Χωρὶς νὰ συμφωνεῖ μαζὶ του σὲ πολλὰ ζητήματα, ὅμως ἐπέδοκίμαζε τὶς γνώμες του γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Ὁ Βαλαωρίτης εὐρύνοντας τὴ συζήτηση ἐκμυστηρεύονταν στὸ Ροῖδῃ τὶς πιὸ ἐνδόμυχες σκέψεις του, γιὰ τὰ νεοελληνικὰ πράγματα. Οἱ σκέψεις αὐτὲς τοῦ Λευκαδίτη βάρδου ἔχουν μεγάλο ἐνδιαφέρον. Προέρχονται ἀπὸ ἀνθρωπο, ποῦζησε τὰ τριὰν τα φιλολογικὰ καὶ πολιτικὰ χρόνια τῆς Ἑλλάδος, ὅσο πολὺ λίγοι καὶ ποὺ γνώριζε τὴ δημοτικὴ παράδοση, ὅσο κανεὶς ἄλλος σύγχρονος. Οἱ ἐπιστολές, ὅπου περιέχονται οἱ γνώμες του μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν σὰν ἡ φιλολογικὴ κ' ἐθνικὴ διαθήκη τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους. Ὅπως «ὁ Λογιώτατος Ταξιδιότης» τοῦ Βηλαρᾶ, ὅπως κ' ὁ «Διάλογος» τοῦ Σολωμοῦ, ἔτσι κ' οἱ ἐπιστολές αὐτὲς εἶναι ἡρωικὰ σαλπίσματα πρὸς τὴν ἀναγέννηση τῆς ἐθνότητος, πρόσκλησι πρὸς νέα ἰδανικά, ἐξαίσιτοι χαιρετισμοὶ πρὸς τὸ μέλλον. Ὁ ποιητὴς πολλὰς φορὲς ξεσπάει σὲ δρυχηθμούς, σὲ θιασιότητες, σὲ ὕβρεις. Ἀλλὰ πὺς ἄλλοιῶτικα μποροῦσε νὰ ἐκφρασθεῖ ἕνας ἀναγεννητὴς, ποῦβλεπε τὸ θάρραθρο, ὅπου φερόταν ἡ νέα γενεά; Χωρὶς φανατισμό, χωρὶς πόλεμο, χωρὶς μάχη, μποροῦσε «νὰ ἐκπορθῇ σὴ» κανεὶς τὴν Ἀθήνα, ὅπου βασίλευε ὁ σκληρότερος Λογιωτατισμός, ποὺ σκότωνε καὶ πνεῦμα κ' αἴσθημα καὶ ζωὴ καὶ γλῶσσα; Ἡ μακροχρόνια ἀγανάκτηση καὶ περιφρόνηση ποῦ τρεφε ἐναντίον τοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς Ἀθήνας ἐπὶ τέλους ξέσπασε κ' ὁ Βαλαωρίτης φάνηκε καὶ πάλι ὁ πολεμιστὴς, μὲ τὴν ἀρματωλικὴ ψυχὴ καὶ τὴν ἀκλόνητὴ πίστη

πρὸς τὸ μέλλον. Καὶ πραγματικῶς μίλησε σὰν προφήτης γιὰ τὰ πεπρωμένα τῆς γλώσσας καὶ τῆς ποιήσεως καὶ γενικώτερα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς φυλῆς του.

Κ' ὅσον ἀφορὰ τὴ γνώμη τοῦ Ροῖδῃ πὺς ὁ ποιητὴς εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ περιδάλοντος, ὁ Βαλαωρίτης δὲν τὴν ἀποδεχόταν ἀπόλυτα διατυπώνοντας πολὺ ὀρθότερην γνώμη, ποὺ συμβίβαζε κάπως τὰ πράγματα ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπάλους: «Εἶναι βέβαιον, εἶναι ἀναντίρρητον, ἔγραφε, ὅτι ὁ ποιητὴς ὄχι μόνον πρέπει νὰ εἶναι πλασμένος ἐκ φύσεως τοιοῦτος, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ζῇ καὶ ἐν μέσῳ ἀτμοσφαιράς δυναμένης νὰ ἀφυπνίσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὸν σπὸρον, ὃν φέρει ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ὅστις μένων ἀκαλλιέργητος ἢ θὰ ἀπέβαινε ἐντελὴς στεῖρος ἢ θὰ ἔδιδε καρποὺς προσωρισμένους εἰς ἀφευκτον καὶ ταχεῖαν σήψιν». Ἀπορρίπτοντας ὅμως τὴ γνώμη πὺς ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα, συμφωνοῦσε μὲ τὸ Βλάχο ἐξαιρώντας τὴ ζωὴ τῆς υπαίθρου ποὺ διατήρησε τὴ δημοτικὴ παράδοση: «Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἀτμόσφαιρα ποιητικὴ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σπόρου τοῦ ποιητικοῦ, ἀλλὰ δὲν παρὰ δέχομαι, ὅτι τοιαύτη δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἦσαν ἀπληρῆθμεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν Ἑθνῶν τῆς Δύσεως εἰσέτι δὲν μετέχομεν, οὐδὲ τὴν ἐμπνεύσαν τοὺς ἐσπερίους ποιητὰς νόσοι τοῦ αἵωνος νοσοῦμεν.» — «Ὅχι» — Ἄν ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ἔμφυτον ὁρμὴν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀρμοδίας ἀτμοσφαιράς πρὸς περιθάλψιν καὶ ἀνατροφὴν τῆς αὐτοφύου διαθέσεως, ὄχι, ὄχι, ὄχι, ἀλλ' ὁ Λογιωτατισμός. Αὐτὸς ἐπνίξε τὰ ἔμβρυα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν μητέρων καὶ ἀπερρόφησε πᾶσαν ἱκμάδα καὶ πᾶσαν ζωτικότητα... Αὐτὸς κατέφαγε τοὺς ὡραίους ποιητικούς χρόνους τοῦ Ζαλακώστα καὶ τοῦ Παράσχου καὶ τοῦ Τανταλίδου καὶ πολλῶν ἄλλων οἵτινες βεβαίως θὰ ἦσαν σήμερον τὸ κόσμημα καὶ ἀγλαΐσμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ἂν περιφρονούντες τῶν γραμματικῶν τὰς μικρὰς ἀξιώσεις ἐπέδιδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δημοτικοῦ πλοῦτου καὶ περιέβαλλον τὰς ἰδέας διὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος τοῦ ζῶντος Ἑλληνισμοῦ, ἀντὶ τῶν σαθάνων κόσμου παλαιοῦ, σαρακοφαγώμενου, καταρρέοντος. Ἡ τυραννία αὐτὴ τοῦ Λογιωτατισμοῦ ἐπνίξε τὴν ποίησιν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐχρειάσθη μεγάλη ἐπιμονὴ καὶ μεγαλυτέρη υπομονὴ μέχρις οὔ ἴδῃ τις τὴν Σύγκλητον

του Έθνικού Πανδιδακτηρίου προσκαλούσαν ένα κεκηρυγμένον αντάρτην, ένα άδιόρθωτον καὶ χωριάτην ποιητήν, εμέ, νὰ τοῦ ἀναθέσῃ καὶ τοῦ ἐμπιστευθῇ τὴν ἐξύμνησιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου».

Μπαίνοντας ειδικώτερα, στὸ κύριο θέμα τῆς «ποιητικῆς ἀτμοσφαιράς» διαφωνοῦσε ριζικὰ μὲ τὸ Ροῖδη: «Ἄν ἐξαιρέσης ἔγραφε τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἑλευθέρας Ἑλλάδος, δὲν μετεβλήθη οὐσιωδῶς ὁ βίος τοῦ ἔθνους. Δὲν ὑπάρχουν βέβαια ἀρματοῦλοι καὶ κλέφτες, ἀλλὰ ζῇ ἀκόμη ἡ γενεά, ἣτις ἀμέσως τοὺς διεδέχθη καὶ φέρει νωπὰς, ζωηροτάτας τὰς ἐντυπώσεις τοῦ παρελθόντος. Ἡ Εὐρυτανία, ὁ Βάλτος, τὸ Ξηρόμερον, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἄδρια καὶ ἐκ τῶν δουλωμένων ἐπαρχιῶν ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία δὲν μετέβαλον πολὺ οὔτε τὰ ἔθνη οὔτε τὰ ἔθιμα... Δὲν παύουν ὀνειρευόμεναι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων χρόνων κατὰ τοὺς ὁποίους ἔθεωρετο φοβερὸν δυστύχημα ν' ἀποθάνῃ τις ἐπὶ τῆς κλίνης του. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἠσθάνθη αὐτὸς ἐγώ, ὅτε νέος ὢν πολλὰς κατέτριψα ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ἀναστρεφόμενος μετὰ τῶν ὀρεσιβίων κατοίκων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξετάζων τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς των καὶ τὰς ὁρμὰς τῆς καρδίας των. Ἐχω πληρῇ πεποίθησιν ὅτι ἡ φύσις ἡ ἐλληνικὴ, ἡ ἐλπίς περὶ προσεχούς καὶ πλήρους τοῦ Γένους ἀποκαταστάσεως, ὁ ἄσβεστος πόθος μιᾶς ὀριστικῆς μετὰ τοῦ προγονικοῦ ἐχθροῦ μας συγκρούσεως καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ὁ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Λογιωτατισμοῦ, παρασκευάζουν ὅλον ἐν ποιητὰς καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι σήμερον δὲν ὑπάρχουν τοιοῦτοι». Ἐρχόμενος στὸ ζήτημα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως ἀναγνώριζε πῶς ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ γιὰ τὴν ἐπικράτησίν της: «Ἡ δημοτικὴ ποίησις δὲν φοβεῖται πλέον διωγμούς καὶ ὕβρεις. Ἐκάθισε τροπαιοῦχος καὶ νικηφόρος ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ Λογιωτατισμοῦ καὶ ἐκηρύχθη βασίλισσα καὶ κυρία. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπορευθῶσιν αἱ μαστιγώσεις τῶν ἀγωνοδικῶν, πρὶν ἢ λησμονηθῶσιν τὰ ἀναθέματα ὅσα ἐξετοξεύθησαν καθ' ἡμῶν τῶν χυδαίων, τῶν προδοτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν φωτοσβεστών, ἀπαιτεῖται καιρὸς καὶ μόλις παρέλθῃ. ὦ! τότε θὰ ἴδῃς εὐθὺς βλασταίνοντα ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους εὐωδέστατα καὶ ποικίλα ἄνθη τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως». Γιωματὸς πεποίθησις γιὰ τὸ μέλλον ὀραματιζόταν τὴν πρόοδο τῆς δημοτικῆς ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. «Τοῦ κακοῦ κοπιῶσι καὶ βασανίζονται» ὅσο

κατακόπτουν καὶ ποδοπατοῦν τὴν δημώδη γλῶσσαν τὸσον ἐκείνη θὰ θρασυμανᾷ καὶ θὰ ἀνδρείεῖται... Φαντάσου τί θὰ εἶναι μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὅταν μὴ ὑπάρχοντος τοῦ Λογιωτατισμοῦ ὅλοι θ' ἀσχολῶνται εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ τὸν πλουτισμὸν της». Καὶ τελείωνε μὲ τὴν μεσοτὴ φράση: «Ἐθνὸς ἄνευ ἐθνικῆς ποιήσεως δὲν ἀναγεννᾶται. Θὰ ἦτο δὲ θέαμα ὅλως ἐκτακτὸν ἂν προώρισται νὰ εἴμεθα ἡμεῖς ἡ πρώτη ἐξαιρέσις τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος. Ἀνάγκη λοιπὸν ἀφευκτοῦ νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ προαχθῇ παρ' ἡμῖν ἡ δημοτικὴ ποίησις, ἣτις μόνη δύναται νὰ εἶναι καὶ ἐθνικὴ». Πέριμενε τὴν πολιτικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὴν ἀναγέννησις τῆς τέχνης καὶ τὸ θάψιμο τοῦ Λογιωτατισμοῦ.

Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Βαλαωρίτη ὑπῆρξαν προφητικά. Ὁ θάνατος τοῦ Λογιωτατισμοῦ στὴν ποίησις εἶχε σημάνει. Αὐτὸς ὁ Ροῖδης θεωροῦσε τὸ 1877 ὡς τὸ τέλος τῆς σχολαστικῆς παραδόσεως. Θεωροῦσε τὸ ἔργο τοῦ Ραγκαβῆ, τὸν Ἰουλιανὸ Παρβάτη πού δημοσιεύθηκε τότε «ὡς τὸ κύκνειον ἄσμα τοῦ ἐκπνέοντος Λογιωτατισμοῦ». Καὶ πραγματικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴ τούτῃ κυφοροῦνται καὶ μορφῶνονται οἱ μεγάλοι ἀναγεννητές, πού θὰ δόσουν τὴν κατεύθυνση, πού ταίριαζε στὴν τέχνη, πού θ' ἀνασυνδέσουν καὶ θὰ συνεχίσουν τὴν δημοτικὴ παράδοση, πού θὰ συνθέσουν ἔργα προωρισμένα νὰ βαρύνουν πάνω στὴν φιλογραφικὴ συνείδησις τοῦ ἀναγεννώμενου ἔθνους: Ὁ Παλαμᾶς, ὁ Δροσίνης, ὁ Πάλλης, ὁ Ἑφταλιώτης, ὁ Φωτιάδης, ὁ Κονεμένος, πού τὸ περίφημα φυλλάδιό του «Περὶ Γλώσσας» (1873) καὶ «Πάλαι περὶ Γλώσσας» (1875) ἐνίσχυσαν τόσο τὸν ἀγῶνα κι' ἐπηρεάσαν δραστικὰ τὴ σκέψιν τοῦ Ψυχάρη. Κι' ὁ πραγματικὸς ἥρωας αὐτῆς τῆς ἐπάνοδος στὴ ζωὴ καὶ στὴ δημοτικὴ παράδοση ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού τύπωσε τὰ «Στιχοῦργήματα» (1847) μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ «Διάκου» (1867) κι' ἀκόμη μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ «Φωτεινοῦ» (1878) ἐπὶ τριανθῶν χρόνιων στάθηκε στὶς ἐπάλξεις τοῦ δημοτικισμοῦ παλεύοντας, ἀγωνιζόμενος καὶ δημιουργώντας ἀδιάκοπα. Ἡ κοινωνικὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Βαλαωρίτη ἀπὸ ἀναγεννητικὴ ἀποψη ὑπῆρξε τεράστια στὴν ἐποχὴ τῆς καὶ μονάχα ὁ ἱστορικὸς μπορεῖ νὰ τὴν ἀναμετρήσῃ καὶ τὴν ἐκτιμήσῃ, ὅπως πρέπει. Ὁ μεγάλος Βηλαράς, Χρηστόπουλος, αὐτὸς ὁ Σολωμός, εἶχαν λησμονηθεῖ. Κανεὶς δὲν τοὺς διόβαζε στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλιν, στὸ κέν-

τρον αὐτὸ τοῦ συντηρητισμοῦ ἢ στ' ἄλλα σημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησο. Ἀλλ' ἦρθε ὁ Βαλαωρίτης συνεχιστὴς τῆς δημοτικῆς παραδόσεως, κρατώντας ψηλὰ τὴ σημαία, γιὰ νὰ διατηρήσῃ ἀκμαία αὐτὴ τὴν παράδοση καὶ τὴν παραδόσει στὰ χέρια τῶν μεταγενεστέρων ἀμόλυντη. Ἄν ὁ Ροῖδης τὸ 1877 φώναξε —χωρὶς νὰ τὸ πιστεύει— ἐπιστροφή στὸ Βηλαρᾶ, στὸ Σολωμὸ καὶ στὸ Χρηστόπουλο, ὁ Βαλαωρίτης τὴν ἐπάνοδο αὐτὴ τὴν εἶχε πραγματοποιήσει μέσα στὸ γιγάντιο ἔργο του. Εἶχε συνεχίσει τὴ μεγάλη δημοτικὴ παράδοση στὴν ποίηση, τὴν ἐποχὴ, ποὺ τὴν εἶχαν ὅλοι λησμονήσει.

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Τὸ 1877 κλείνει ἡ ἔρευνα, ἡ συζήτηση κι' ὁ ἀγῶνας γύρω στὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ποὺ ἡ κριτικὴ τῶν κορυφαίων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τόσο διεφώτισε ἀπὸ κάθε πλευρά. Ὁ Ροῖδης φάνηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς νίκησε καὶ πὼς οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴν ποίηση ἦσαν πειστικώτερες ἀπὸ κείνες τοῦ Βλάχου. Ἀλλ' ἔχει ἔτσι τὸ πρᾶμα; Σήμερα μποροῦμε νὰ κρίνουμε, κάπως ἀντικειμενικώτερα, τὶς τότε διατυπωθεῖσες ἰδέες καὶ νὰ τοποθετήσουμε τοὺς ἀντιπάλους στὸ δάθρο ποὺ τοὺς ἀξίζει καὶ μάλιστα τὸν Ἄγγελο Βλάχο, ὡς ἐξεταστή καὶ κριτικὸ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Ἀναμφιβόλως ὁ Βλάχος εἶναι ἓνας παρεξηγημένος, ποὺ μέχρι σήμερα δὲν ἐξετάστηκε, καθὼς ἔπρεπε. Ἀναμφισβήτητα ἡ κριτικὴ τοῦ Ροῖδου τὸν ἔδραψε. Ἀλλὰ σήμερα, ποὺ ἔχουμε τὴν προοπτικὴ τοῦ χρόνου καὶ τὴν πείρα ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς παραδόσεως, στὴ λογοτεχνία τουλάχιστο, μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἀσφαλέστερα. Ὅ,τι χώριζε τὸ Ροῖδου ἀπὸ τὸ Βλάχο στέκεται σὲ τοῦτο: Ὁ πρῶτος ἦταν ἓνας πολὺ συγχρονισμένος, ποὺ ζητοῦσε νὰ κυκλοφορήσῃ, ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο, εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα στὸν τόπο μας. Ὁ Ροῖδης ἦταν πολὺ εὐρωπαῖος, πολὺ πολιτισμένος, πολὺ αἰσθητικὰ καταρτισμένος. Ὁ Βλάχος ἐπεδίωκε μιὰν ἐπιλογὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀξιών, μὲ σεβασμὸ στὴν παράδοση. Κακῶς νομίζεται πὼς ὁ Βλάχος ὑπῆρξεν ἀντιδραστικὸς καὶ συντηρητικὸς «καθαρευουσίνως» ὅπως τὸν παράστησε ὁ Ροῖδης. Ὁ κριτικὸς ποὺ πρῶτος μίλησε γιὰ τὸ δημοτικιστὴ Τερτζέτη, (1874) τὴν ἐποχὴ ποὺ κανεῖς δὲν τολμοῦσε νὰ προφέρει τὴ λέξη δημοτικιστής,

ἢ αἰσθητικὴ ποὺ ἀνέλυσε, μὲ τρόπο θαυμασμὸ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Ζαλακώστα (1877), ὁ ποιητὴς, ποὺ μετέφρασε πρῶτος Σολωμὸ στὰ γαλλικὰ (Λυρικὰ Ποιήματα, σελ. 298—300) κι' ἐξεθείασε τὶς κοινωνικὲς σάτυρες τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου τὶς γραμμένες στὴ δημοτικὴ (1877) ἦταν δυνατό νὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἀντιδραστικός, συντηρητικὸς καὶ μισονεϊστής; Ὁ ἴδιος δὲν μᾶς ἔδωσε τὴν κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ ἔργου τῆς Γεωργίας Σάνδη (1877) καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ ἐξέταση τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Ζολᾶ; (1879).

Ἀλλὰ καὶ στὴν ἔριδα γιὰ τὴν ποίηση τὸ μέλλον ἔδειξε πὼς ὁ Βλάχος εἶχε περισσότερο δίκαιο κι' ἡ θεωρία του ἦταν πιὸ προσαρμοσμένη στὶς σύγχρονες ἀπόψεις τῆς ἐπιστήμης τῆς τέχνης. Ὁ Ροῖδης ἔβλεπε σὰν ἓνας ἐπιστήμονας τὴν ποίηση. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ταῖν καὶ πολλῶν ἄλλων φυσιοκρατῶν, ὑποστήριζε πὼς ὁ ποιητὴς εἶναι γέννημα τοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ ὁ Βλάχος παραδεχόταν πὼς ὁ ποιητὴς γεννιέται καὶ πὼς γιὰ τὴν ἐκκόλαξη ἐνὸς μεγάλου δημιουργοῦ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖον ἓνα γόνιμο κοινωνικὸ περιβάλλον ἐντυπώσεων, αἰσθημάτων καὶ παραστάσεων. Κι' οἱ δυὸ ὑπῆρξαν πολὺ δογματικοί, ἂν κι' ὁ Βλάχος στὸ Ὁμηρικὸ Ζήτημα εἶχε διατυπώσει ὀρθότερες ἀπόψεις, καθὼς εἶδαμε. Καὶ μέχρι σήμερα ἡ ἐπιστήμη τῆς αἰσθητικῆς δὲν κατάρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ἂν τὸ περιβάλλον παίζει πρωτεύοντα ρόλο στὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς μεγάλου πνεύματος. Γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ποὺ δέχεται πὼς ἡ μεγάλη προσωπικότητα εἶναι ἀκόμη γιὰ τὴν ἐπιστήμη «ἐνα ἀνεξήγητο, ὑποσυνειδητό», γνώμη ποὺ περισσότερο συμφωνεῖ μὲ τὴ θέση τοῦ Βλάχου, ποὺ ὑποστήριξε στὸ «Νέο Κριτικὸ» πὼς ὁ μεγάλος ποιητὴς «αἶρεται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου, οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα» (σελ. 43). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὁ Βλάχος ἔξω ἀπὸ τὴ μεγάλη του μόρφωση ἦταν πνεῦμα καλλιτεχνικώτερο ἀπὸ τὸ Ροῖδου, μὲ λεπτὸ γούστο καὶ ποιητικώτερη συνείδηση καὶ παραγωγή. Ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ κατόπιν Ζὰν Μορεάς, ποὺ πῆρε μέρος στὴ συζήτηση, φαίνεται πὼς κι' αὐτὸς ἔρριχνε δίκαιο στὸ Βλάχο. Καὶ μόλα ταῦτα μέχρι σήμερα ὁ Ροῖδης θεωρεῖται νικητὴς στὸν ἀγῶνα, γιατί μίλησε τελευταῖος κι' ὁ Βλάχος δὲν ἀπάντησε.... Ἀλλὰ μὴν ξεχνᾶμε πὼς ὁ Ροῖδης ὑπῆρξε δημαγωγικώτερος στὴν πολεμικὴ του κι' ἓνας γόης τῆς ἐκφράσεως, ἐνῶ ὁ Βλάχος κι' ὡς λόγιος καὶ γενικώτερα ὡς χαρα-

κτήρας ήταν πολύ ντούρος κι' άριστοκράτης.

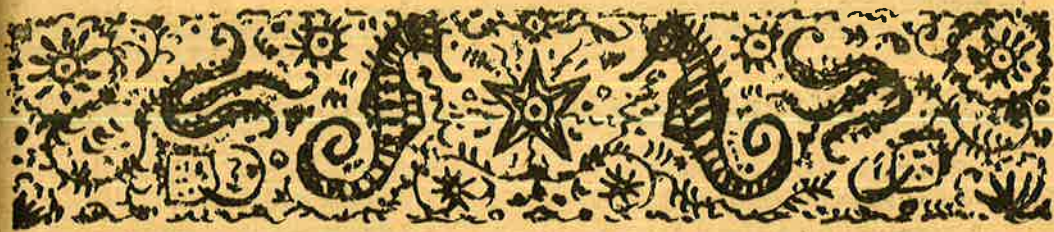
Άλλά τίποτε δέν διαφεύδει περισσότερο την αντίληψη για την αντιδραστικότητα και συντηρητικότητα του Βλάχου, όσον οί μεταφράσεις του, που σόλη τη ζωή του τον άπασχόλησαν και που συμπίπτουν κι' αυτές, με την έξαιρετική πνευματική και μάλιστα μεταφραστική εκείνη περίοδο. Μπορούμε μάλιστα νά πούμε, πώς τίποτε δέν δείχνει την έκλεκτικότητα του Βλάχου, τó λεπτό γούστο του και τη συνειδητή εργασία του, όσον οί μεταφράσεις που πρόσφερε στο έλληνικό κοινό. Στο μεταφραστικό κατακλυσμό τής έποχής του, μετέχει κι' αυτός, δίδοντας όμως έργα άνώτερα και προσέχοντας την ποιότητα του περιεχομένου τους. Η παράδοση που ζει μέσα του, τον κάνει σκεπτικό μαζί κι' έκλεκτικό. Μεταφράζει, αλλά μεταφράζει, σταθμίζοντας τούς όρους τής έποχής του: την κοινωνική κατάσταση, το τόπου, τις κλίσεις του λαού και την πνευματική του ανάπτυξη. Για τούτο προτιμάει: Γεωργία Σάνδη (1859), Χάινε (1863), Γκαίτε (1867), Λαμαρτίνο (1868), Λέσσιγκ (1879), Μπαλζάκ (1883), Βύρωνα (1887) κι' άλλους κλασσικούς η που πέρασαν στην παγκόσμια έκτίμηση, ως άνώτεροι δημιουργοί του στίχου και του λόγου. Στις μεταφράσεις του μάλιστα, άριθμεί και μιά, που κατέχει έξαιρετική θέση στις έργασίες του: είναι η μετάφραση τής Έλληνι-Έπαναστάσεως του Μπαρτόλδου, που δέν είναι άπλώς μετάφραση, άλλ' αναδημιουργία, βασισμένη πάνω σόλες τις πηγές, που ξανακοίταξε ο Βλάχος και παράθεσε στην ελληνική, άπ' αυτά τά κείμενα τών χρονογράφων, τών αυτοπτών και τών ιστορικών...

Καθώς θά παρατήρησε κανείς, ο Βλάχος

ύπηρεζε πολύ έκλεκτός, όπως κι' ο Πολυλάς στα τελευταία του. Δέν παρασύρθηκε άπό τó ριζοσπαστισμό και τη νεωτεριστική μανία τής έποχής του, ούτε γλωσσικώς ένεωτέρισε, πράγμα, που τον μειώνει κάπως. Άλλ' εκείνος έβλεπε πώς είχαμε κάνει ένα μεγάλο βήμα προς τον ξενισμό, παραβλέποντας την ελληνική πραγματικότητα. Η έξέλιξη είχε καταντήσει πολύ ραγδαία και καθόλου άφομοιωτική. Άπλως επιθηκίζαμε άπό νεωτεριστική ματαιοδοξία. Ο δημοτικισμός είχε φθάσει στα άκρα με τά γλωσσικά και δήθεν λογοτεχνικά πυροτεχνήματα του Ψυχάρη. Νέες αξίες, μιάς άμφίβολης ποιότητας, είχαν κατακλύσει την ελληνική κοινωνία και πρό πάντων τη νέα φιλολογία μας, που περνούσε άπό μιά κρίσιμη περίοδο. Κι' ενώ ο Ροΐδης ύποστήριζε κι' επικίμαζε κάθε έκκεντρισμό μέχρι σχεδόν του θανάτου του, άπεναντίας ο Βλάχος άντιστάθηκε στην στάση αυτή, επικαλούμενος αξίες περισσότερο γόνιμες και περισσότερο σταθερές. Νόμιζε πώς έπρεπε νά μπει ένας φραγμός για λίγο και ν' άναμετρήσουμε τά πράγματα έξω άπό φανατισμούς κι' έμπάθειες. Έβλεπεν ίσως διαυγέστερα άπό πολλούς λογίους τής έποχής του κι' ως κριτικός κυρίως πολέμησε για τις άρχές του. Άλλά δυστυχώς δέν άκούστηκαν την έποχή του. Σήμερα, που τά πράγματα πήραν τον κατήφορο, σήμερα κι' ο Βλάχος πήρε τη θέση του, μιά θέση μέσα στο Πάνθεο τής νεοελληνικής σκέψεως, δίπλα στους πιο έκλεκτούς, στους πιο δυνατούς και κάτι περισσότερο, δίπλα στους πιο συνετούς κι' ίσοροπημένους Ρωμηούς του περασμένου αιώνα...

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

“ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΑΙΣΜΑΤΙΑ,,

Πολλά γνωρίσματα μπορούμε νά ξεχωρίσουμε στη «δημοτικότητα». Τὸν ἕνα, τὸν ἀναγνωρίζει ὁ λαὸς ἀπὸ κάτι πρὸ τοῦ περισεύει ἢ τοῦ λείπει, τὸν ἄλλον, ἀπὸ μιᾶ φράση τοῦ πρὸ κλείνει κάποτε ὁλόκληρη ἐποχή, ἕναν τρίτο, ἀπὸ κάτι λιγότερο : ἀπὸ μιὰ μόνο λέξη, πρὸ ὥστόσο ἔτυχε νὰ ἐκφράζει τὴν ἐπιδοκιμασίαν ἢ τὴν κατακραυγὴ ἑνὸς ἔθνους. Μὰ δὲν ὑπάρχει πρὸ ὠραία καὶ πρὸ σημαντικὴ δημοτικότητα ἀπὸ κείνην, πρὸ βάζει σὲ ὅλα τὰ χεῖλη ἕνα τραγούδι ἢ κ' ἕνα μόνο στίχο ἀλλὰ σβήνει τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ. Δὲν εἶναι σπάνια. Τὴν εἶδα καὶ τὴν ἐσχάρηκα σὲ ὅλη της τὴν

ἑκτασὴ ἀπάνω στὴ συγκρότηση τοῦ ἀφιερώματος τούτου. Στὰ ποικίλα στοιχεῖα πρὸ συγκεντρώθηκαν, κατάλαβα πόσο αἰσθητὸς ἦταν στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁ Ἀγγελος Βλάχος. Μὰ τὴ δημοτικότητα αὐτὴ τὴν οἰστάνθηκα σὲ μιὰ χειρόγραφη συλλογὴ τοῦ, — «Τριάκοντα ἄσματα διὰ τὰ παιδία», — πρὸ μοῦ ἐμπιστεύθηκε ἡ κ. Ἑλένη Γ. Βλάχου. Εἶναι μιὰ συλλογὴ ἀπὸ τραγούδια γιὰ παιδιὰ, γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, μὲ λεπτὴ πέννα καὶ σὲ χαρτὶ ἐκλεκτό, καὶ ἀφιερωμένα στὴ Βασίλισσα Ὁλγα. Ἡ χειρόγραφη αὐτὴ συλλογὴ ἔχει καὶ τὸ ἐξώφυλλό της, χειρόγραφο κι αὐτό, πρὸ λέει :

Τριάκοντα Ἄσματα

διὰ τὰ παιδία,

ποιηθέντα ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου

καὶ

εὐλαβῶς προσενεχθέντα

τῇ Αὐτῆς Μεγαλειότητι

Ὁλγᾳ,

τῇ σεπτῇ τῶν Ἑλλήνων Ἀνάσσει.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 5 Νοεμβρίου 1882.

Τὰ τραγούδια εἶναι ὅλα δημοσιευμένα καὶ ἀρκετὰ μελοποιημένα. Μεταφράσεις πολλὰ καὶ παραφράσεις. Καὶ τὰ περισσότερα πρόχειρα στὴ μνήμη ὅλων τῶν Ἑλλήνων, πρὸ μποροῦν κάθε στιγμή νὰ τ' ἀπαγγεῖλουν; ἀλλὰ θὰ δυσκολευθοῦν, πολλοὶ θὰ δυσκο-

λευθοῦν, νὰ ποῦν ποιὸς ἔγραψε αὐτοὺς τοὺς πασίγνωστους στίχους. Παραθέτω μερικοὺς χωρὶς ἄλλες πληροφορίας καὶ κρίσεις.

Τί χρειάζονται; Ἔχουν μιὰ δημοτικότη-
τα, σπάνια στὸν τόπο μας. Κι αὐτὴ τὴ δημο-
τικότητα ὁ καθένας μπορεῖ νὰ τὴν κρίνει.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΗΝ

ἽΣ' ἀν βλέπω τὴ μορφὴ σου,
φεγγάρι μου χλωμό,
τὴ χάρι τὴ δική σου
κ' ἐγὼ ἐπιθυμῶ.

Τὴ ἵτροπαλή σου νᾶχῳ
ἤθελα εὐμορφιά,
νὰ περπατῶ μονάχο
μ' ἀστέρια συντροφιά !

Νὰ φαίνωμαι τὸ βράδυ
νὰ σβύνω τὸ πρωτὶ
νὰ βρίσκω ἔς τὸ σκοτάδι
δροσοῦλα καὶ πνοή.

Νᾶμαι χρυσὸ φανάρι
ἔσ' τὸν μαῦρον οὐρανό,
καὶ τοῦ βοσκοῦ λυχνάρι
ἐπάνω ἔς τὸ βοννό.

Παρηγοριά νὰ χύνω
ἔ' κεῖνον ποὺ πονεῖ,
καὶ σύντροφος νὰ γίνω
ἔ' κεῖνον ποὺ ἀγρυπνεῖ.

Νὰ φέγγω ἔς τὸ κρεββάτι
ποὺ μένει σκότεινό,
καὶ τοῦ φτωχοῦ τὸ μάτι
γλυκὰ νὰ τὸ σφαλνῶ.

Αὐτά, γλυκὸ φεγγάρι,
αὐτὰ ἐπιθυμῶ,
μὰ ἔχεις σὺ τὴν χάρι
φεγγάρι μου χλωμό.

Η ΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ξεύρεις τὴν χώραν ποῦ ἀνθεῖ
φαιδρὰ πορτοκαλλέα ;
ποῦ κοκκινίζ' ἡ σταφυλὴ
καὶ θάλλει ἡ ἐλαία ;
— ὦ ! δὲν τὴν ἀγνοεῖ καεῖς·
εἶνε ἡ γῆ ἡ ἐλληνίς !

Ξεύρεις τὴν γῆν, ἥτις παντοῦ
μὲ αἵματα ἐβάφη ;
ὅπου κοιλάδες καὶ βουνὰ
εἶνε ἡρώων τάφοι ;
— ὦ ! δὲν τὴν ἀγνοεῖ καεῖς·
εἶνε ἡ γῆ ἡ ἐλληνίς.

Γῆ, μήτηρ παλαιῶν θεῶν,
καὶ νέων ἡμιθέων,
γῆ ἀναμνήσεων κλεινῶν
καὶ γῆ ἐλπίδων νέων
εἶνε ἡ γῆ ἡ ἐλληνίς.
Ἄς μὴ τὸ λησμονῇ καεῖς.

Η ΜΙΚΡΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Εἰς τὸ βοννὸ ἡψηλὰ ἐκεῖ
εἶν' ἐκκλησιὰ ἐρημική·
τὸ σήμαντρό της δὲν κτυπᾷ...
— δὲν ἔχει ψάλτη οὐδὲ παπᾷ !

Ἐνα κανδηλὶ θαμπερό,
καὶ ἕνα πέτρινο σταυρό,
ἔχει στολίδι μοναχό
τὸ ἐκκλησιάκι τὸ φτωχό.

Ἄλλ' ὁ διαβάτης ὅταν περνᾷ
στέκεται καὶ τὸ προσκυνᾷ,
καὶ μὲ εὐλάβεια πολλή
τὸν ἄσπρο του σταυρὸ φιλεῖ.

Ἐπάνω ἔς τὸ σταυρὸ ἐκεῖ
εἶνε εἰκόνα μυστική !
Μ' αἶμα τὴν ἔγραψ' ὁ θεός,
καὶ τὴν λατρεύει ὁ λαός.

Ο ΧΕΙΜΩΝ

Παρήλθον τοῦ ἔαρος τ' ἄνθη,
πενθοῦσιν οἱ κῆποι γυμνοί,
ἡ χλόη τῆς γῆς ἐμαράνθη,
σιγᾷ τῶν πτηνῶν ἡ φωνή.

Ψυχρὸς ὁ βορρᾶς συρίζει,
ψυχρὰ καταπίπτ' ἡ βροχή,
τὸ πῦρ πανταχοῦ σπινθηρίζει...
πλὴν τρέμουν γυμνοὶ οἱ πτωχοί.

ὦ! δότε υἱοὶ τῶν πλουσίων,
ὦ! δότε τοὺς ἄρτον καὶ πῦρ,
ἄρκει ἐν σὰς μόνον ψυχίον,
καὶ εἰς τοῦ πυρὸς σὰς σπινθήρ.

Ἡ τύχη πολλὰ μεταβάλλει.
Τίς οἶδε, μὴ ἔλθῃ χειμῶν,
καθ' ὃν νὰ σὰς δίδῃ χεῖρ ἄλλη,
ὥς τώρα ἡ χεῖρ δίδ' ὑμῶν.

Εἰς τὸν Μαῖον

Ὁ Μάϊός μας ἔφθασε
ἐμπρός! βῆμα ταχύ!
νὰ τὸν προὔπαντήσωμεν
παιδιὰ ᾧ τὴν ἐξοχή.

Φέρνει τραγούδια καὶ χαραῖς,
λουλούδια καὶ δροσιά,
καὶ μυρωδάτη φόρεσε
ῶραία φορεσιά.

Δῶρα ᾧ τὰ χέρια του πολλὰ
καὶ εὖμορφα κρατεῖ,
καὶ τὰ μοιράζει γελαστός
εἰς ὅποιον τὰ ζητεῖ.

Πᾶμε κ' ἐμεῖς νὰ πάρωμε,
μὴ χάνωμε καιρό.
Μᾶς φθάνει ἓνα τριαντάφυλλο,
ἓνα κλαδὶ χλωρό.

Η ΚΥΡΙΑΚΗ

Κάτω τὸ βιβλίον,
κ' ἡ γραμματικὴ!
φθάνει τὸ σχολεῖον,
ἦλθε Κυριακὴ:
τραλαλά, τραλαλά, τραλαλαλά!
τραλά, τραλαλά, λαλά!

Μιὰ μονάχ' ἡμέρα
ἔχομε παιδιὰ!
Ἀὔριο δευτέρα
πάλι τζιμουδιά!
τραλαλά, κ. τ. λ.

Σήμερον ἀργία,
τόπι καὶ κρυφτό,
αὔριο βιβλία,
καὶ λαιμὸ σκυφτό!
τραλαλά, κ. τ. λ.

Μὴ λοιπὸν ἀργοῦμε,
πῆδο καὶ φωνή
ὥς ποῦ νὰ κλεισθοῦμε
πάλι ᾧ τὸ σκαμνί.
τραλαλά, κ. τ. λ.

ΑΝΟΙΞΙΣ

Ἦλθε πάλιν ἀνοιξις, ἦλθαν τὰ λουλούδια.
πράσινα ἡ γῆ φορεῖ,
καὶ ἀνθίζει τὸ κλαδί,
καὶ παντοῦ χαρᾶς χοροί,
καὶ χαρᾶς τραγούδια.

Ἐλυσαν ᾧ ταῖς κορυφαῖς τῶν βουνῶν τὰ χιόνια,
ἄνοιξ' ἡ τριανταφυλλιά,
κ' εἰς τὴν πρώτην τοὺς φωνῇ
ἦλθαν πάλι τὰ πουλιὰ
κ' ἦλθανε τ' ἀηδόνια.

Ὅλ' ἡ φύσις χαρωπὰ χαίρεται καὶ θάλλει,
ψάλλετε καὶ σεῖς παιδιὰ
μὲ χαρούμενη καρδιά!
ὁ χειμῶνας τὰ κλαδιὰ
θὰ μαράνη πάλι.

ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ

Μέσα στὸ δάσος περπατοῦ κι' ἀκούω τὰ πουλάκια.

Κάθε κλωνί

καὶ μιὰ φωνή,

καὶ κάθε δένδρο μουσική, χαραὶς καὶ τραγουδάκια.

Μὰ 'κεῖ πὺν ἄλλα τραγουδοῦν κι' ἄλλα κρατοῦν τὸ ἴσο,

ἓνα πουλί

μικρὸ λαλεῖ,

Σὰν νὰ τοὺς λέη: Σωπάτε σείς, ἐγὼ θὰ τραγουδήσω.

Σωπάσαν ὅλα. Τὸ μικρὸ πουλί τ' ἀποστομώνει.

Εἶχαν λαλιά

τ' ἄλλα πουλιά,

Μὰ ἓνα ἦταν μοναχὰ ἀπ' ὅλα τοὺς ἀηδόνι

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ

Τὸ παιδί τ' ἀκούει.

Τριαντάφυλλο κερρ.

ἄδ' εἰς τὰ παιδιὰ.

ἦσαν τὸν περὶ αὐτό,

χαρὰ καὶ μυστ'.

τὸ τριαντάφυλλο.

Ἄπὸ τριαντάφυλλο.

Τριαντάφυλλο.

Ἄχ! χαρὰν περὶ αὐτό,

ἦν τὸ παιδί.

Ἄπὸ αὐτό, διὰ χαρὰν

- ἄπὸ αὐτό, στ' αὐτό

τὸ μυστ' χερσὶ.

Ἐπὶ τὸ τριαντάφυλλο,

τὸ τριαντάφυλλο.

Ζουκερὶα, μυστ'

τὸ περὶ παιδιὰ.

Τὸ περὶ, τὸ ζουκερὶ.

τὸ χαρὰ, τὸ πορρ.

τὸ μυστ' χερσὶ.

- Ἄχ! αὐτὸ τριαντάφυλλο

τριαντάφυλλο.

Αὐτόγραφο τοῦ *Αγγέλου Βλάχου

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

“Όσο κι αν προσωπικοί ή πολιτικοί λόγοι είχαν κινήσει τὸν ἀντιοθωνικὸ ἀναβρασμό, ὅσο κι ἂν «ξένοι δάκτυλοι» τὸν ὑποβοήθησαν ἕως τὸ τελειωτικὸ του ξέσπασμα, ὁμως μιὰ εἶναι ἡ βαθύτερη αἰτία ποὺ ἔφερε τὴν Ἐξωση τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1862: ἡ πρωτεύουσα εἶχε ἀρχίσει ν’ ἀποκτᾶ ἐνόητα κοινωνικὴ μιὰ καινούργια κοινωνία ξεπετιόταν ποὺ ἐννοοῦσε νὰ ἐπιβάλλει ἀλλαγὴ στὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς ποὺ εἶχε προηγηθῇ. Οἱ ἀντιθέσεις τῶν τῶσων ξένων καὶ ἀνομοιογενῶν στοιχείων ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῇ κατὰ τὰ πρῶτα Ὀθωνικὰ χρόνια στὴν Ἀθῆνα καὶ ἀνταγωνίζονταν γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπικράτηση, τῶν Φαναριωτῶν ποὺ πίστευαν πῶς κρατοῦσαν τὰ σκῆπτρα τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν τρόπων, τῶν στρατιωτικῶν ποὺ κράδαιναν τίς δάφνες τοῦ Ἀγῶνα, τῶν Χιώτηδων, ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὴ δύναμη τοῦ χρήματος καὶ διαφόρων ἄλλων ποὺ σὰν ξεχωριστὲς δυνάμεις μετεῖχαν στὸ σάλο ἐκεῖνο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δὲν εἶχαν σθῆσει ἀκόμα ἐντελῶς, μὰ εἶχαν αἰσθητὰ ἀτονῆσει. Ἐνῶ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὸ σκολειό, τὸ Πανεπιστήμιο καὶ οἱ στρατιωτικὲς σχολὲς εἶχαν δώσει στὴν καινούργια γενιὰ ὁμοιογένεια πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς, ζωντανὴ ἐπαφὴ καὶ κατανόηση ἀνάμεσά της. Εἶχε ἀρχίσει πιά ἡ Ἀθῆνα νὰ σχηματίζει δική της κοινωνία, ποὺ ὅσο κι’ ἂν εἶχε γεννηθῇ ἀπὸ τὴν ἀνομοιομορφία καὶ τίς ἀντιθέσεις τοῦ μετεπαναστατικοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τοῦ ἴδιου τοῦ Παλατιοῦ τὴν ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδραση, ὁμως ἀποτελοῦσε ἕναν καινούργιο κόσμον ποὺ ἀπέναντί του ὁ Ὀθωνας ἔμενε καθυστερημένη καὶ ἀσυμβίβαστη μονάδα. Ὅσο δὲ κι’ ἂν στὴν ἐκθρόνισή του πρωτοστατήσαν καὶ ἄνθρωποι τοῦ παλιοῦ κόσμου, κινημένοι ἀπὸ τὰ πάθη ποὺ ἔθρεψε τὸ παρελθόν, τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἦταν μοιραῖο νὰ τοὺς ἐξαφανίσει ἕναν ἕναν ἀπὸ τὸ προσκήνιο καὶ ὁ καινούργιος ἐκεῖνος κόσμος νὰ τραβῇ πιά

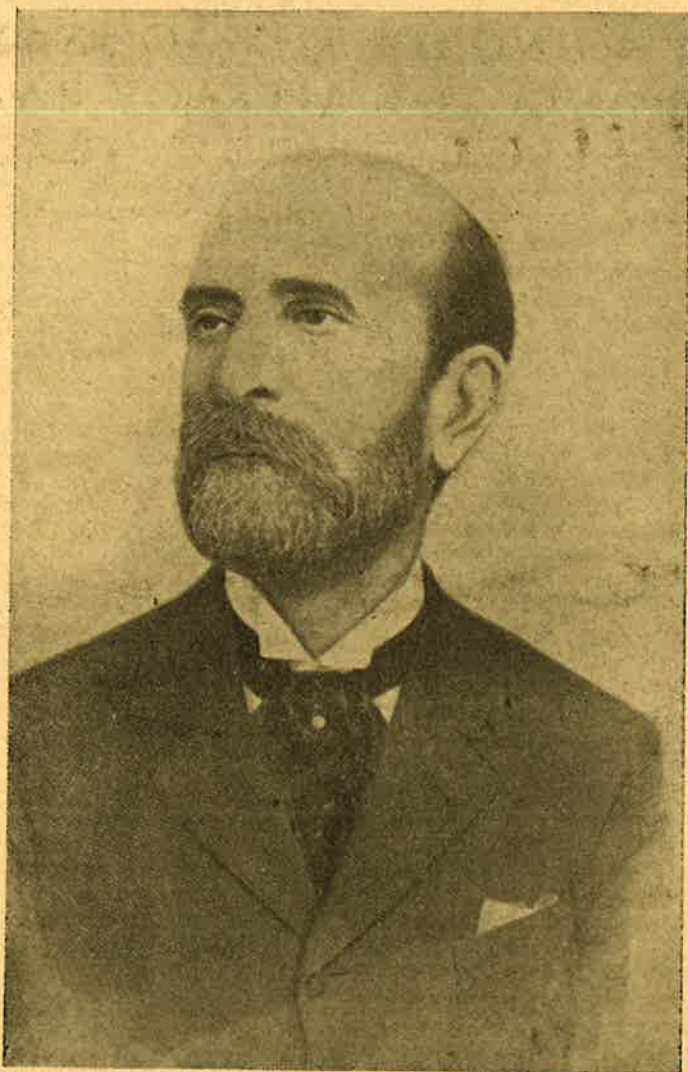
στὸ δρόμο του γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, ποὺ συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α’.

Δὲν ἐνέκρωνε πιά τὴ δράση τῶν Ἀθηναίων ἡ μόνωση σὲ ἄτομα καὶ σὲ φατρίες, δὲν τοὺς ἔφθειραν ὅσο προτύτερα οἱ διχάνοιες καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν τζακιῶν. Βλέπει πιά κανεὶς καθαρὰ τὴν παρουσία μιᾶς νέας κοινωνίας, ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν κοινὰ ἐνδιαφέροντα: ἐντονη δίψα γιὰ μάθηση, ἐντονος προσανατολισμὸς πρὸς τὸν γαλλικὸ πολιτισμὸ καὶ ἐντονη συλλογικὴ προσπάθεια σὲ ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου. Ὡστόσο μέσα στὸν ὄργασμὸ τῆς καινούργιας ζωῆς, μέσα σ’ ὅλην αὐτὴν τὴν τάση τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, διακρίνει κανεὶς στὰ φερσίματα καὶ στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν μορφωμένων Ἀθηναίων κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α’ —ποὺ κλείνει μὲ τὸν πόλεμον τοῦ 1897— μιὰ παιδικότητα. Παιδιάτικους ἐνθουσιασμούς, παιδιὰτικὴ βία καὶ παιδιὰτικὴ ἀφέλεια (1). Θὰ μοῦ πῇ κανεὶς, πῶς ἄλλοιῶς μπορούσαν νὰ εἶναι τὰ πρῶτα χρόνια μιᾶς καινούργιας κοινωνίας, ἐνὸς καινούργιου πολιτισμοῦ ποὺ ἀνθίζει τότε γιὰ πρώτη φορὰ σ’ αὐτὸν τὸν τόπο ἀπὸ τὸ τίποτα, ὕστερα ἀπὸ τὴ συγχώνευση τῶσων ἰδιομορφιῶν καὶ τὴν εἰρήνευση τῶσων ἀντιθέσεων; Θὰ μπορούσε νὰ ἔχη ἔρμα βαθύτερο καὶ θαρύτερο ἂν δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τίποτα. Ἄν διατηροῦσε καὶ συνέχιζε πρὸς μίαν ἐξέλιξη, ὅ,τι εἶχε δημιουργήσει αὐτὸς ὁ λαὸς κατὰ τὴν πνευματικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀναγέννησή του τὸν προηγούμενον αἰῶνα, ἂν δὲν περιφρονοῦσε καὶ δὲν ξερρίζωνε τὴν παράδοση τοῦ τοπικοῦ πολιτισμοῦ. Μὰ ὁλωσδιόλου τὸ ἀντίθετο ἔκαμε ἡ γενιὰ ἐκεῖνη. Παραμέ-

(1) Βλ. Κώστα Η. Μπέρη: «Ἀθηναϊκὰ παιδαρίσματα», Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά, 1947.

ρισε τὴν παράδοση, μένοντας ἡ ἴδια χωρὶς ἔδαφος στὸ ὁποῖο νὰ σπείρει καὶ νὰ ἐγκλιματίσει ὅ,τι εἶχε νὰ πάρει ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, καὶ πάσχισε μὲ φανατισμὸ νὰ τὴν ξεριζώσῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ

εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ πιθίκιζε τοὺς τρόπους τοῦ γαλλικοῦ βουλευτάρτου, συνεχίζοντας τὴν ἀρχὴ ποὺ εἶχαν βάλει οἱ Φαναριῶτες, ὁ Κωλέττης καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ Ὁθωνά.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ

λαοῦ καὶ νὰ τὴν σθῇσῃ ὁλότελα. Μὲ περιστῇ κουφότητα καὶ φαντασιοπληξία πίστεψε στὸ ὄνειρο τῆς ἀναβίωσης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ συγχρόνως ἔχασκε μπροστὰ στὸ «θαῦμα» τοῦ

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ παράγοντες ἔγιναν οἱ πρῶτοι φορεῖς τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἀθῆνα κατὰ τὴν περίοδο τῆς συστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου. Δὲν εἶναι ὁμως οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ πράγματος. Ὁλό-

κληρῆ ἡ Εὐρώπη φωτιζόταν κατὰ τὸν 19ο αἰώνα ἀπὸ τὸ Παρίσι. Ἐνῶ ὅμως στὶς ἄλλες χώρες ὑπῆρχε κοινωνία διαμορφωμένη καὶ τοποθετημένη μέσα σὲ δικό της κλίμα, ποὺ μπορούσε νὰ δεχθῇ, ὡς νεωτερισμούς μόνο, ἐπιδράσεις τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, ἐδῶ στὴν Ἀθήνα τέτοιο κοινωνικὸ ἔδαφος δὲν προϋπήρχε. Ἦταν μιὰ καινούργια πόλις, πρωτεύουσα ἑνὸς καινούργιου εὐρωπαϊκοῦ κράτους, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι εἶχαν ἔρθει ἀπὸ διάφορα μέρη, μὲ διαφορετικὲς συνήθειες καὶ μὲ διαφορετικὴ νοοτροπία. Ἐπρόκειτο νὰ δώσουν τὴν πρώτη σύσταση σὲ μιὰ καινούργια ἑλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ συγχρόνως κοινωνία καὶ ἐπόμενον ἦταν νὰ θροῦν τὸ πρότυπο τῆς σὸ καθολικὸ πνεῦμα ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ ἐνέπνεε τότε τὴν Εὐρώπη, σὸ πνεῦμα τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν τῆς ἀνώτερης ἀστικῆς τάξης—ποὺ πάντα αὕτῃ δίνει τὸν τόνο καὶ τὶς κατευθύνσεις στὴ διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς τόπου—ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς ἰδιομορφίες ποὺ χώριζαν, ἀνάλογα πρὸς τὴν κατὰ γένεσιν, τὴ γενιὰ τοῦ καθενός, ἄφησαν ἀπότομα καὶ ὁλοκληρωτικὰ καὶ ὅ,τι τοὺς πρόσφερε ἡ ἑλληνικὴ παράδοση, γιὰ νὰ ἐγκολπωθοῦν τοὺς νέους τρόπους ζωῆς ποὺ ἔφερεν τὸ ξένο ρεῦμα. Οἱ ἐπιστημονικὲς σπουδὲς στὴ Γαλλία, τὰ ταξίδια στὴ Γαλλία, τὸ γαλλικὸ διβλίο καὶ τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Γαλλία γίνονται μόνιμοι καὶ συνεχεῖς φορεῖς τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ καὶ συντηροῦν ἕως τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα τὴν ἀδιάκοπη ἐπαφὴ καὶ τὴν πιστὴ παρακολούθηση τῶν διακυμάνσεών του ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία.

Ὁ οἰκονομικὸς παράγων, ποὺ πάντα παίζει ἕναν πρωτεύοντα ρόλο στὴν τύχην τῶν κοινωνιῶν, ἐπέδρασε πολὺ στὴ διάπλαση τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιόδου τοῦ Γεωργίου Α', ἀφοῦ μαζί της ἀρχίζει νὰ γεννιέται καὶ νὰ ὀργανώνεται ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ στὴν πρωτεύουσα. Κατὰ τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθῶνα μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ἡ Ἀθήνα ἔγινε τὸ κέντρο τῆς συρροῆς φιλοδοξιών, εὐεργεσίας καὶ φτώχειας. Οἱ δυὸ χιῶτες τραπεζίτες, ἐκείνων τῶν χρόνων, ὁ Ἀμβρόσιος Ράλλης καὶ ὁ Σταμάτης Δεκζόξης Βούρος, ὁ ἡπειρώτης Γεώργιος Σταύρου καὶ οἱ λιγοστοὶ ἄλλοι πλούσιοι, ὅπως ὁ Ἀλέξ. Κοντόσταυλος, ὁ Μιχαὴλ Βόδας Σούτσος, ὁ Βράνδης καὶ ὁ Βλαχούτσος ἀποτελοῦσαν ἕναν κύκλο ποὺ ἔμεινε ξένος καὶ ἄσχετος πρὸς τὴν καθολικὴν ζωὴν τοῦ

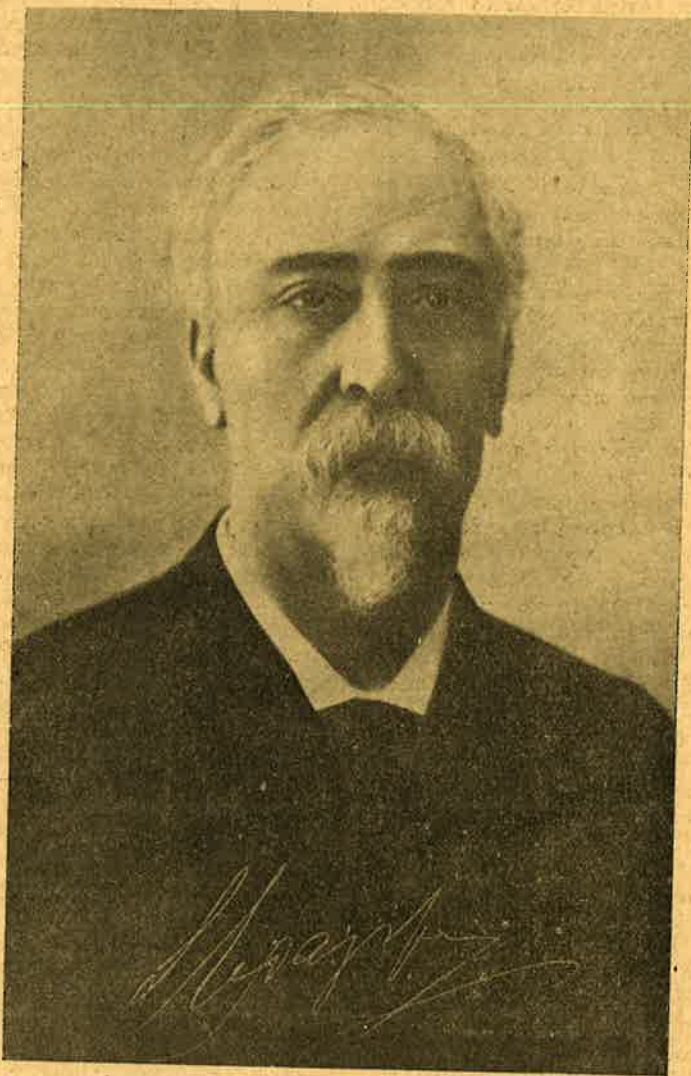
τόπου. Ὑπῆρξαν τότε μεγάλοι εὐεργέτες ποὺ ἐπλούτισαν τὴν πρωτεύουσα τοῦ νέου κράτους μὲ λαμπρὰ δημόσια κτίρια καὶ ἰδρύματα, ὅπως ὁ Βαρβάκης, ὁ Ζάππας, ὁ Μπεναρδάκης, οἱ Μετσοβίτες Τσοτίσας καὶ Στουρνάρης, ὁ Ἀρσάκης, ὁ Κοντογιαννάκης, ὁ Χατζηκώστας, ὁ Γ. Σίνας, ὁ Σ. Σίνας, ὅλοι ὅμως ἔζησαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶχαν γίνῃ Ἀθηναῖοι καὶ ἡ εὐεργεσία τους, ἐνῶ ἀπευθυνόταν σὸ ἔθνος καὶ ἐλάμπρυνε τὴν πρωτεύουσά του, δὲν εἶχε ἄμεση ἐπίδραση στὴν οἰκονομικὴ καὶ στὴν ἀστικὴ τῆς ζωῆς.

Ὁλωσδιόλου ὅμως τὸ ἀντίθετο συνέβη κατὰ τὴν ἐπομένη βασιλεία. Περὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τῆς, ὅταν πιά εἶχαν κατασιγασθῇ τὰ πάθη τοῦ πολιτικοῦ σάλου καὶ ἐδραιώθη ἡ ὁμαλότητα στὴν πολιτικὴ κατάσταση τοῦ τόπου, πολλοὶ πλούσιοι ὁμογενεῖς τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ὅπως ὁ Ἀριστείδης Παπούδωφ, ὁ Ἀνδρέας Συγγρός, ὁ Βασίλειος Μελάς, ὁ Παντολέων Θεολόγος, ὁ Εὐάγγελος Μπαλτατζῆς καὶ ἄλλοι, ἔννοιωσαν τὴν ἀνάγκη νὰ ζήσουν στὴν ἑλληνικὴ πατρίδα, μέσα στὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἀττικοῦ περιβάλλοντος καὶ στὴν ἀνώτερη τάξη τῆς καινούργιας ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἄφησαν λοιπὸν τὰ κέντρα στὰ ὁποῖα ἕως τότε ἦσαν ἐγκατεστημένοι καὶ ἔγιναν Ἀθηναῖοι. Ἡ παρουσία τῶσδε δυνάμεων σὲ χρηματικὰ κεφάλαια καὶ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα ἐπόμενον ἦταν ν' ἀλλάξει ἀπότομα τὸ ρυθμὸ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ποὺ σχεδὸν ἦταν τελείως ἀνύπαρκτη ἕως τότε. Ἀνάμεσά τους δύο εἶναι οἱ δυναμικώτεροι· ὁ Ἀνδρέας Συγγρός, ποὺ γίνεται ὁ σύμβουλος καὶ ὁ συμπαράστατος τῶν κυβερνήσεων—ἰδίως τοῦ Τρικοῦπη—στὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῆς χώρας καὶ χορηγὸς κάθε ἀγαθοεργίας στὴν Ἀθήνα, καὶ ὁ Βασίλειος Μελάς ὡς ἡγέτης τῶν πρώτων θημάτων τῆς μηχανικῆς προόδου στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα. Μέσα σὲ λίγα χρόνια παρουσιάζεται στὴν Ἀθήνα μιὰ ἔντονη οἰκονομικὴ κίνηση. Ἀνασπλώνεται στὶς ξένες χρηματαγορὲς ἡ ἑλληνικὴ πίστις, ἀνοίγει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1876 τὸ Χρηματιστήριον καὶ ὁ τόπος μας παίρνει πιά θέση στὴ διεθνῇ οἰκονομικῇ ζωῇ. Ἐνα χρόνο προϋτέρα ὀργανώνεται στὴν Ἀθήνα ἡ Ἐκθεσις τῶν Ὀλυμπίων σὸ προσωρινὸ κτίριό της ποὺ εἶχε κτισθῇ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κήπου τοῦ Ζαπτείου καὶ δεῖχνει ἕναν ἀπίστευτο σὲ ἔκταση γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀπολογισμὸ σὲ ὅλους τοὺς τόμεις

τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος. (1).

Παράλληλα πρὸς τὴν ἔνταση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἀνάλογα μ' αὐτὴν, παίρνει ζωντάνια ἡ οἰκοδόμησις τῆς Ἀθήνας καὶ

ὅσο κι' ἂν εἶχαν ἄρκετὰ διαδοθῇ οἱ εὐρωπαϊκοὶ τρόποι, ζοῦσαν ὡστόσο μέσα στὸ σπίτι τὰ ἤθη τοῦ παλίου καιροῦ. Στὰ ἀπομνημονεύματα ποὺ ἔγραψε ὁ Ἀνδρέας Συγγρὸς κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια πρὶν ἀπὸ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

ἔκφραση ἡ ἀστική τῆς ζωῆς. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α΄,

τὸ 1900, γιὰ νὰ δείξει πόσο εἶχαν προοδεύσει οἱ κοινωνικὲς ἀντιλήψεις τῶν Ἀθηναίων, διηγεῖται ὅτι, ὅταν πρωτοεγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1872 καὶ καλοῦσε σὲ γεύματα τοὺς πιδὶ διαλεχτοὺς Ἀθηναίους,

(1) Βλ. «Ὁλύμπια τοῦ 1875», Ἀθήναι, 1878.

παρατήρησε ὅτι ἐρχόταν μόνο οἱ ἄνδρες, λέγοντας ὅτι τὴν τελευταία στιγμή εἶχαν ἀρρωστήσει οἱ γυναῖκες τους καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐρθουν κι' αὐτὲς στὴν πρόσκλησή του. Δὲν ἄργησε νὰ μάθει ὅτι τὰ ἤθη τοῦ τόπου δὲν ἐπέτρεπαν σὲ μιὰ γυναῖκα νὰ πάη στὸ σπίτι ἐνὸς ἀνυπαντρου, οὔτε ὅταν συνοδεύοταν ἀπὸ τὸν ἄντρα της. Ἡ συμπεριρὴ ὅμως νέων στοιχείων ἡ ὅποια ἐντείνεται τὸ 1880 μὲ τὸ ρεῦμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου, πού φεύγουν γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀραβῆ, ἡ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς κοσμοπόλεις τοῦ Ἑξωτερικοῦ, μαζί μὲ τὴ συμβολὴ τῶν ἀξιώσεων τοῦ πλοῦτου δημιουργεῖ ἐπιδεικτικὴ μίμηση τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς, τὴν ὅποια φιλοδοξοῦν νὰ συναγωνίζονται καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Τὰ ἤθη τῆς παλιάς παραδόσεως παραμερίζονται ἀπὸ τὴν τάξη αὐτὴ μὲ περιφρόνηση, ἐνῶ συγχρόνως μιὰ χτυπητὴ ἀντίθεση δημιουργεῖται πρὸς τὶς κατώτερες τάξεις, στὶς ὁποῖες βασιλεύει ἀκόμα ἡ κληρονομία τῶν πρώτων μετεπαναστατικῶν χρόνων, ἡ τεμπελιά, ὁ παλληκαρισμὸς καὶ ἡ φτώχεια. Τόση ἦταν ἡ κουφότης καὶ ἡ ἀλαζονεία μερικῶν ἀπὸ τοὺς ἐξευρωπαϊσμένους ἐκείνους Ἀθηναίους, ὥστε τὸ 1888 ἐπεχείρησαν νὰ συστήσουν ξεχωριστὸ κοινωνικὸ κύκλο, μὲ τὸ ὄνομα *cercle distingué*, γιὰ νὰ μείνουν σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη κοινωνία τῆς Ἀθήνας. Τὸ κίνημα τὸς ὅμως ξεσκέπασε εἰς βάρος τους καυτερὰ σχόλια ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ ἔσθισε ἄδοξα μὲ τοὺς καγχασμοὺς τοῦ λαοῦ, ὅταν ὁ Γρίβας ἐσατύρισε τὰ καμώματά τους στὰ καρναβάλια τοῦ 1889.

Δὲν ἔλειψε ὅμως καὶ ἡ σοβαρὴ ἀντίδραση στὶς τάσεις ἐκείνες μιᾶς μερίδας τῆς ἀπάνω τάξης καὶ στὴν ἐγκατάλειψη τῶν λαϊκῶν τάξεων. Μέσα στὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ μὲ τὴν ἴδια ζωντάνια πού χαρακτηρίζε ὅλη τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ, ἐφάνηκαν μεγάλες καὶ φωτισμένες μορφές πού μὲ τὸ παράδειγμά τους καὶ μὲ τὸν ἐλεγχό τους ἐστάθηκαν ἀντιμέτωποι καὶ διώκτες κάθε ἐκτροπῆς. Ὑπῆρξαν ἐργάτες τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ὁ Ἀγγελος Βλάχος καὶ ὁ Ροῖδης μὲ τὸ ἔργο τους καὶ μὲ τὴν κριτικὴ τους, ὁ Γαβριηλίδης μὲ τὴ σθεναρὴ δημοσιογραφία του, ὁ Κλεάνθης Τριανταφύλλου, ὁ Σοφοκλῆς Καρύδης καὶ ὁ Σουρῆς ἀργότερα μὲ τὴ σατυρικὴ τους μούσα, πού μὲ τὴν πέννα τους ἐκαυτηρίασαν τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς τους:

ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν τεμπελιά καὶ τὸν τραμπουκισμό καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν ὑπερβολὴ καὶ τὴν κουφότητα τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτοὺς, πού ὁ γραπτὸς λόγος ἔκανε ἐμφανέστερη καὶ γνωστότερη τὴν προσπάθεια τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναμόρφωσης, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ στὸν ἴδιον ἀγῶνα ἦταν ἐξ ἴσου φωτεινὴ καὶ γόνιμη, ὅπως ὁ Στέφανος Δραγούμης, ὁ Τιμοθέων Φιλήμων, ὁ Ἀριστείδης Οἰκονόμου καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ὑπῆρχε πραγματικὰ ἰθύνουσα τάξη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἡγεσία πού ἀσκούσε, τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα τὴν ἐφλόγιζε καὶ τὴν ἔκανε νὰ γίνετα ἔμπνευστὴς καὶ συμπαραστάτης τοῦ ἐπίσημου κράτους στὴν ἐθνικὴ πολιτικὴ καὶ νὰ προσφέρει αὐτὴ τὴ δρᾶση της ὅπου ἐκείνο ἤθελε τὴ σύμπραξί της. Στὴ μεγάλη ἀναταραχὴ τῶν Βαλκανίων τοῦ 1876, ὅταν οἱ μεγάλες δυνάμεις ἀξίωσαν ἀπὸ τὴν Τουρκία νὰ δώσει αὐτονομία στοὺς Σέρβους καὶ στοὺς Βουλγάρους, στὸ ἀκμαϊότατο πατριωτικὸ σωματεῖο «ἡ Ἀδελφότης» ἀκούστηκαν πύρινοι λόγοι ἀπὸ τὸν Μεσηνέζη, τὸν Στέφ. Δραγούμη καὶ τὸν Μιχ. Κασιμάτη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Ἐνῶ συγχρόνως ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ Ε. Κόκκινος, ὁ Ν. Δαμαλᾶς καὶ ἄλλοι καθηγητὰί ξεσέκωσαν ὅλο τὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας καὶ τὸν ἔφεραν στὴν Πνύκα γιὰ νὰ ἐπικυρώσει διὰ ψηφίσματα πρὸς τὶς μεγάλες δυνάμεις γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Καὶ συνεχίστηκε ἡ κίνηση μὲ συλλαλητήριό ὅλου τοῦ λαοῦ στὸ Στάδιο πού τὸ ὠργάνωσαν ὁ Γ. Κρέμος, ὁ Θ. Ἀφεντούλης καὶ ὁ Ν. Δαμασκηνός, γιὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰ κόμματα ἐνότητα στὴν ἐθνικὴ ἐκείνη περίσταση πού χρειάζοταν πανίσχυρη κυβέρνηση. Στὴν ἴδια περίοδο, ἐνῶ ἐτοιμάζεται τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου, ἡ κοινωνία τῆς Ἀθήνας βρίσκειτὴ σὲ ἐπιφυλακὴ καὶ σὲ ἐντατικὴ δρᾶση. Ὁρισμένα μέλη της ἀπὸ τὰ καλύτερα τζάκια τῆς Ἠπείρου, Μπότσαρης, Δαγκλῆς, Ἀραβαντινός, Παῦλος Λάμπρος ἐργάζονται ἀκούραστα στὸν ἑλληνοαλβανικὸ σύνδεσμο, πού στάθηκε ἀντιμέτωπος στὴν Αὐστριακὴ καὶ Ἱταλικὴ προπαγάνδα, καλλιεργώντας τὴν ἔνωση τῶν Ἀλβανῶν μὲ τὴν Ἑλλάδα, πού πρώτιστο ἀποτέλεσμα θὰ εἶχε τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου.

Μέσα στὴν ἴδια περίοδο ἓνας εὐρύτατος κύκλος ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς τάξεως τῶν εὐπόρων

τῆς περιόδου ἐκείνης οἱ ἐλαφρότητες ἀπὸ μέρους ἐλάχιστης μερίδας τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Πάντα τὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς χαρίζει στὴν ἐπόμενη ἀσθενικὴ ἀντιδράσεις νοσταλγίας τῶν περασμένων. Ἔτσι καὶ τώρα ὁ ρωμαντισμὸς ποὺ εἶχε περάσει καὶ ἡ κοσμικὴ ξιππασιὰ τῆς ξενομανίας ἐπόμενο ἦταν νὰ δείξουν στὶς ἀρχὲς τῆς νέας περιόδου τὰ ὑπολείμματα τοῦ Ἐφάνηκε ὁ Σύλλογος τῶν Ἰολήπτων, ποὺ γοητευμένοι ἀπὸ τὸ μενεξελὶ χρῶμα ποὺ στολίζει τὸν Ὑμηττὸ καὶ τὰ δειλινὰ, καθιέρωσαν στὴ ζωὴ τους τὸ χρῶμα αὐτό, στὰ χαρτιά τους, στὸ μελάνι τους, στὴ γραβάτα τους, στὸ μαντήλι τους καὶ ὅπου ἄλλοι μπορούσαν. Ἦταν τοῦλάχιστο συμπαθὴς ὁ κύκλος ἐκείνος, ὅσο ἀντιπαθὴς ἔγινε κάποιος ἄλλος, μὲ τὴν ἀγγλομανία ποὺ καθιέρωσε στὸ ντύσιμο καὶ στοὺς τρόπους του, ὁ κύκλος τῶν Φίφτυ - τού, ποὺ μὲ τὰ καμώματά τους ἐγέλασαν πολὺ οἱ Ἀθηναῖοι γύρω στὸ 1910.

✱

Χαρακτηριστικὸ τοῦ ἰδεολογικοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ κράτησε στὴν κοινωνία τῆς Ἀθήνας ὅλην τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄ εἶναι ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῆς σὲ συλλογικὴ δράση, ξεπετάχτηκαν ἀπὸ μέσα τῆς ἄτομα ποὺ ἔγιναν μόνον τοὺς ἀπόστολοι μιᾶς ιδέας, γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίστηκαν ὡς τὸ τέλος, θυσιάζοντας μὲ αὐταπάρνηση ὅ,τι μπορούσαν νὰ διαθέσουν γιὰ τὴν ἐπικράτησή της. Εὐνόητο εἶναι ὅτι τὸ περιεχόμενο τῆς ιδέας τους ἦταν ἀνάλογο πάντα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μέσα στὴν ὁποία ἔζησαν: Ἔτσι ἔχομε γύρω στὰ 1885, ὅταν ἡ Ἀθήνα παιδιάριζε ἀκόμα μὲ τὴ φαντασιόπληκτη σοβαρότητά της, τὸν μηχανικὸ Δαμασκηνό, ποὺ θυσιάσε ὅλη του τὴν περιουσία καὶ ὅλους τοὺς κόπους γιὰ νὰ φέρει τὴ θάλασσα σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὰ λουτρά ποὺ ἄνοιξε δίπλα στὶς στήλες τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς—στὰ σημερινὰ γήπεδα τοῦ τένις.

Πολὺ θετικώτερος ὅμως στὸ σκοπὸ του καὶ ἀπόλυτα δυναμικὸς στὸν ἀγῶνα τοῦ ἐφάνηκε κατὰ τὴ δευτέρη περίοδο γύρω στὰ 1900, ὁ φυσιοδίφης Νικόλαος Γερμανός, ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους μαθητὰς τοῦ Χαίκελ. Ἔργο του ἦταν ὁ Ζωολογικὸς κήπος ποὺ εἶχε ἰδρύσει στὸ Φάληρο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μαρασλή. Μὰ δὲν ἀποτελοῦσε αὐτὸς οὔτε τὸ ἅπαντα οὔτε τὸ κύριο μέρος τοῦ σκοποῦ του, ποὺ ἦταν πολὺ πλατύτερος καὶ πολὺ πιὸ θετικὸς. Ἦθελε νὰ δώσει

στὴν πατρίδα του ἕναν μόνιμο καὶ μεγάλο πύρο ζωῆς. Νὰ ὀργανώσει τὴν ἀλιεία καὶ τὴν σπογγαλιεία στὶς θάλασσές της. Ἐκτιζε ἕνα ἐνυδρεῖο στὸ Φάληρο μὲ χρήματα ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Μαρασλῆς, ἐλογαρίαζε νὰ κάνει καὶ ἰχθυοτροφεῖα σὲ ἄλλες ἀκτὲς τῆς Ἑλλάδος. Μὰ ὁ θάνατος τοῦ Μαρασλή καὶ οἱ ἀντιδράσεις ποὺ εὑρίσκε στὴν Ἀθήνα—ἦταν πιὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς—διέλυσαν τὰ ὄνειρά του καὶ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει νὰ κάνει πραγματικότητα.

Τὸ τέλος τῆς δράσεως τοῦ Γερμανοῦ στὴν Ἀθήνα—συνέχισε κατόπι πρὸς ἄλλες ἐθνικὲς κατευθύνσεις στὴ Μακεδονία—συμπύπτει μὲ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Γεωργίου Α΄. Θὰ ἦταν λάθος ὅμως ἂν στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔκλεινε κανεὶς καὶ τὴν κοινωνικὴ ἱστορία τῆς περιόδου τῆς βασιλείας του χωρὶς νὰ παρακολουθήσει τὴν προέκτασή της καὶ τὸ σῆψιμο τοῦ ἥθους ποὺ διέπλασε, μέσα στὴ νέα περίοδο ποὺ ἀνοίγεται ὕστερα ἀπ' αὐτήν. Καὶ πραγματικὰ ἀμέσως μετὰ τὰ χρόνια τοῦ Γεωργίου Α΄, ἀρχίζουν νὰ φαίνονται συμπτώματα ποὺ μαρτυροῦν διάσπαση τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς στὴν Ἀθήνα. Οἱ ἐκδηλώσεις συλλογικῆς προσπάθειας γιὰ ἕναν κοινωφελῆ σκοπὸ γίνονται πιὰ σπανιότερες καὶ πιὸ ἄτομες, ἐνῶ τὰ ἄτομα ποὺ διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ θέρμη ποὺ ἔθρεψε ἡ ἐποχὴ τοῦ Γεωργίου Α΄ ξεσπάζουν σὲ μονομερῆ δράση, ἀκόμα καὶ ὅταν κινοῦνται μέσα στὸν ἴδιο τομέα στὸν ὁποῖο καὶ ἄλλοι κινοῦνται. Ἐνα παράδειγμα ἔχω πρόχειρο ἀπὸ τὴν πολεοδομία τῆς Ἀθήνας. Ὁ Πέτρος Καλλιγὰς, ὁ Σπήλιος Ἀγαπητὸς καὶ ὁ Στυλιανὸς Λελοῦδας ἀγωνίστηκαν μετὰ τὸ 1915, ἕως τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους, γιὰ τὸ πράσινο τῆς πρωτεύουσας καὶ γιὰ τὴν πολεοδομικὴ τῆς ἀναμόρφωση, χωρὶς ποτὲ νὰ συνεργασθοῦν. Οἱ προσπάθειές τους, μεμονωμένες καὶ ἀσυντόνιστες, ὅπως ἦσαν, ἐπόμενο ἦταν νὰ ἀστοχήσουν καὶ χάθηκαν μπροστὰ στὴν κοσμοπλημύρα ποὺ κατέκλυσε τὴν πρωτεύουσα καὶ στὸν ὄγκο τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων ποὺ κατέφαγαν τὸ κοινὸ συμφέρον σ' αὐτὴν τὴν πόλη. Ὑπάρχουν πάμπολλα ἄλλα παραδείγματα ἀτομικῆς δράσεως κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄, σὲ τομεῖς στοὺς ὁποίους θὰ ἐμφανίζοταν κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ὀργανωμένη ἡ συλλογικὴ δράση τῆς κοινωνίας τῆς Ἀθήνας. Ἀς περιορισθοῦμε σὲ δυὸ ἀπ' αὐτά, ἀτόμων ποὺ ἀγωνίστηκαν γιὰ μιὰν ιδέα κατὰ τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας. Δὲν περιώ-

ρισαν τὴ δράση τους στὴν Ἀθήνα. Ὡστόσο κι' αὐτοὶ εἶναι γέννημα τοῦ ἰδεολογικοῦ δυναμισμού τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας τοῦ 1900 καὶ παραδείγματα τῆς διάσπασης ποὺ ἦρθε ὕστερα ἀπ' αὐτήν. Γιὰ τὸν Σπύρο Ματσούκα πρόκειται καὶ γιὰ τὸν Ἰωάννη

ὁ ὄλεθρος ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ. Καὶ ὅσοι δὲν γνώρισαν τὸ δράμα τῶν κινδυνισμένων ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, ποὺ τρέμοντας ἀπὸ τὰ ρίγη τοῦ πυρετοῦ σέρνονταν ἀργὰ-ἀργὰ πρὸς τὸ θάνατο, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκτιμήσουν πόση σημασία εἶ-

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Καρδαμάτη. Ὁ πρῶτος γίνεται ἀπόστολος τῶν ἐθνικῶν πόθων τῆς φυλῆς. Γυρίζει παντοῦ, σὲ ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ κάθε γωνιά τοῦ Ἐξωτερικοῦ ὅπου ὑπάρχουν Ἕλληνες, κρατώντας μιὰ σημαία ἐλληνικὴ καὶ ἀπαγγέλλοντας δικούς του πατριωτικούς στίχους. Σκοπὸς τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ ξυπνάει τὸ πατριωτικὸ φρόνημα τοῦ κόσμου καὶ νὰ μαζεῦει ἐράνους γιὰ τὸ στρατὸ καὶ γιὰ τὸ στόλο. Γιατρὸς ὁ Ἰωάννης Καρδαμάτης, ἀφοσιώνεται σὲ δραστήριον ἀγώνα γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ λαοῦ, σὲ πόλεμο κατὰ τῆς ἐλονοσίας ποὺ μάλιστα τότε τὴν Ἑλλάδα. Ἐλειψε σήμερα

χε ὁ ἀγώνας τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου καὶ πόση τιμὴ τοῦ ἀξίζει.

✱

Ὅλη ἡ ἐξέλιξη ποὺ περνάει ἡ κοινωνία τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς σύστασης ὡς τὴν ὀριμότητα τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μας ἔχει παράλληλον ἀντίκτυπο στὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνεται γιὰ τὴν πόλη. Ἡ πίστη κι' ἡ ἀγάπη τῶν κατοίκων στὸν τόπο τους, ἡ ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ ἡ συλλογικὴ προσπάθεια στὴν ἐξυπηρέτησή του εἶναι ὁ δείκτης ποὺ μαρτυρεῖ πάντα τὸν βαθμὸ τῆς κοινωνικῆς

συναχῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ τοῦ τόπου. «Χαλασμένο χωριὸ» λέει ἡ παροιμία ὅταν θέλει νὰ δείξει τὴν διάσπαση καὶ τὸ ρεμπελιὸ μιᾶς οἰκογένειας. Ὅταν πρωτάρχισε νὰ κτίζεται ἡ Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ τὸν ὄργασμὸ πού σημειώθηκε τὰ πρῶτα χρόνια ἀπὸ μέρους τῆς Κοινότητος, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολεοδομικὲς καὶ ὀργανωτικὲς φροντίδες πού κατέβαλε ἡ ἀντιβασιλεία τοῦ Ὁθῶνα, ἐξέπεσε γιὰ ἓνα διάστημα τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μόρφωση τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ μέρους ὅλων. Μέσα σὲ ἓνα πλήθος νέων κατοίκων πού μαζεύθηκαν ἐδῶ καὶ πού ἦσαν καὶ μεταξύ τους ξένοι, ἔχασαν οἱ παλιοὶ κάτοικοι τὴν κοινοτικὴ τους συνοχὴ. Δὲν μπόρεσαν νὰ τὴν σώσουν οὔτε καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα τῶν «αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων» πού ἀνοίξαν τότε. Στὸ χάος ἐκεῖνο δὲν ὑπῆρχε κὰν ἑδαφος γιὰ νὰ σταθῇ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ «κοινὰ» τῆς Ἀθήνας. Ἄλλο κεφάλαιο, ἄσχετο πρὸς τὴ σύσταση τῆς ἴδιας τῆς πόλης ἦσαν, ὅπως ἔχομε πεί, οἱ εὐεργέτες πού ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ πρόσφεραν τὸν πλοῦτο τοὺς γιὰ τὸ Ἔθνος καὶ γι' αὐτήν. Ἀπότομα, μετὰ τὸ 1850 καὶ ἕως τὴν Ἐξωση, ὅταν ἀρχίζει νὰ μορφώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ καινούργια ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ξεσηκώνεται ὀργασμὸς πολεοδομικῆς ἀναδημιουργίας, μὲ τοὺς στρατιωτικὸς μηχανικοὺς πού ἔδωσε ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων καὶ μὲ τὴν πρώτη γαλλικὴ ἀποστολὴ τῶν δημοσίων ἔργων ὑπὸ τὸν Ντανιέλ πού κάλεσε τότε ἡ Κυβέρνηση. Πλαταίνονται οἱ δρόμοι μὲ νέες ρυμοτομίες, γίνονται γιὰ πρώτη φορὰ συστηματικὴ ὁδοστρωσιὰ καὶ ὑπόνομοι καὶ ἐπιβάλλεται τάξη στὴ λειτουργία τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὠρισμένοι κύκλοι τῆς κοινωνίας μὲ τὴ βασίλισσα Ἀμαλία ἐπικεφαλῆς ὀργανώνουν ἐράνους καὶ κτίζουν τὰ κτίρια πού θὰ στεγάσουν τὴν ἀγαθοεργίαν τους, ὅπως τὸ Ὁφθαλμιατρεῖο, τὸ Ἀμαλῆιο, καί, κατὰ ἓνα μέρος, τὸ Ἀρσάκειο.

Κατὰ τὴ μεσοβασιλεία σταματᾷ ἐντελῶς ἡ κοινωνικὴ δράση στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἀβεβαιοτήτα καὶ οἱ συζητήσεις γιὰ τὸ ζήτημα τῆς δυναστείας ἀπασχολοῦν ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ ἴδια ὕφεση συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ὀκτῶ ἢ δέκα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α'. Μὰ ἀμέσως μετὰ τὸ 1870, ὅταν ἀρχίζουν νὰ παρουσιάζονται οἱ καρποὶ τῆς νέας ζωῆς στὴν Ἀθήνα, τὸ κοινωνικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πόλιν ἐκδηλώνεται μὲ τολμηρότατα ἐγχει-

ρήματα. Ἡ μουσικὴ ζωὴ πού ἀναπτύσσεται τότε ἔχει ἀνάγκη στέγης κατὰ πρῶτον στο λόγο. Γιὰ τὸ Ὡδεῖο τοὺς θρῆκαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ κτίριον τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, πού ἐδώρισε ὁ Κ. Βλαχούτσος στὸ Κράτος. Τοὺς ἔλειπε ὅμως ἓνα καλὸ Θέατρο. Τοῦ Μπούκουρα στὴν ὁδὸν Μενάνδρου καὶ ἀσήμαντο ἦταν ὅταν ἐκτίστηκε τὸ 1839 καὶ εἶχε πιά πολὺ παλιώσει. Ἡ ἀπόπειρα πού εἶχε κάνει ὁ Γρηγόριος Καμπούρογλου στὰ 1856 νὰ χτίσῃ ἓνα καινούργιο ἀπέβηκε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα εἶχε ἀποτύχει, γιὰτὶ ὁ χρηματοδότης εἶδε πὼς θὰ ἦταν μιὰ ἀσύμφορη ἐπιχείρηση καὶ τὸν ἄφησε ἀμέσως μετὰ τὴ θεμελίωση. Τώρα οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ κύκλου τῶν φιλομούσων παίρνουν τὴν πρωτοβουλία νὰ χτίσουν τὸ θέατρο πού θὰ ἦταν ἀνάλογο πρὸς τὶς ἀξιώσεις πού ἔτρεφαν γιὰ τὴν πόλιν τους καὶ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ τῆς ζωῆς. Κανὼς οἱ δυνάμεις δὲν ἔφθαναν γιὰ ἓνα τέτοιο ἔργο. Ὅλοι μαζί ὅμως θὰ τὸ τελείωναν. Ὁ Ἀγγελὸς Βλάχος βρίσκεται ἐπικεφαλῆς τῆς κινήσεως, ἡ ὁποία καὶ καταλήγει στὴ σύσταση μετοχικῆς ἐταιρείας. Πρόεδρος τῆς γίνεται ὁ διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς Μάρκος Ρενιέρης—γιὰ εὐνοήτους λόγους—καὶ ὁ πρωτεργάτης τῆς ἰδέας γίνεται ἕνα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου. Ἀρχίζει τὸ κτίσιμο τὸ 1873, μὲ σχέδια τοῦ Ἑρνέστου Τσίλλερ, μὰ τὸν ἄλλο χρόνον κάποιον δυσάρεστο περιστάτικὸν στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας γίνεται αἰτία νὰ σταματήσουν οἱ δωρεές καὶ ἡ συνέχιση τοῦ κτιρίου. Ὅπως ὅποτε ὅμως εἶχε χτισθῇ τὸ μισό, καὶ ἀργότερα, τὸ 1886, ἡ γενναιοδωρία τοῦ Ἀνδρέα Συγγροῦ ἤρθε νὰ τὸ ἀποτελειώσῃ. Μετὰ δυὸ χρόνια ἐτελείωσε καὶ ἐγκαινιάσθηκε μὲ τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους, πού τὴν ἔπαιξε ἐρασιτεχνικὸς θίασος ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο κείμενον. Ἦταν τὸ «Μεγάλον Θέατρο» ἢ τὸ «Θέατρο τοῦ Συγγροῦ» ὅπως τὸ ἔλεγε ὁ λαός, τὸ καύχημα τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐστία τοῦ μουσικοῦ παλμοῦ τῆς πρωτεύουσας. Οἱ μεγαλύτερες δόξεις τῆς θεατρικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς ἐτίμησαν τὴ σκηνὴν του. Ἐκεῖ μιὰ νύχτα τοῦ 1899 μιὰ συντροφία καλλιτεχνῶν καὶ ἐρασιτεχνῶν τῆς μουσικῆς ἔκανε καὶ τὴν πρώτη ἐμφάνισιν ἑλληνικοῦ μελοδράματος μὲ τοὺς «Μποῆμ» τοῦ Πουτσίνι. Ἡ τολμηρότερη ὅμως δημιουργία πού χάρισε στὴν Ἀθήνα ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν χρόνων ἐκείνων ἦταν ὅτι σχετικὸν ἔγινε μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν Ὀλυμπιακῶν

ἀγώνων τοῦ 1896. Ὁ Εὐαγγέλης Ζάππας πρῶτος εἶχε συλλάβει τὸ ὄνειρο τῆς ἀναβίωσής τους καὶ εἶχε διαθέσει τὸν πλοῦτο του γιὰ τὸ κτίριο τῶν ἐκθέσεων καὶ γιὰ τὴ μαρμάρωση τοῦ Σταδίου. Τὸ Κράτος ὅμως ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ, καθυστέρησε γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χτίσιμο τοῦ κτιρίου καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Ζάππα ἡ ἀρπαγὴ τῆς περιουσίας ἀπὸ τὸ Ρουμανικὸ δημόσιο ἐματαίωσε τὴ μαρμάρωση τοῦ Σταδίου ἀπὸ τὸ κληροδόχημα Ζάππα. Ὅταν ὅμως οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς Διεθνούς Ὁργανώσεως Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀναλαμβάνουν νὰ ἐτοιμάσουν καὶ τὸ Ζάππειο καὶ τὸ Στάδιο γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ 1896 κάνουν θαύματα. Ὁ Στέφανος Δραγούμης τελειώνει τὸ ζήτημα τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν οἰκοπέδων γύρω ἀπὸ τὸ κτίριο τοῦ Ζαππειοῦ καὶ φυτεύει τὸν κήπο, τὸν Ἀρδηττὸ καὶ ὅλους τοὺς παριλίσσιους χώρους. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Ὀλυμπιῶν ἀναθέτει στὸν ἀρχιτέκτονα Ἀναστάσιο Μεταξᾶ νὰ μελετήσῃ τὴν ἀναμαρμάρωση τοῦ Σταδίου καὶ ὁ Τιμολέων Φιλήμων τὸν παίρνει μὲ τὰ σχέδιά του ὑπὸ μάλης καὶ ἐκστρατεύει στὴν Αἴγυπτο, γιὰ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Ἀβέρωφ νὰ δώσῃ ἕνα ποσόν, ὅσο χρειάζεται γιὰ τὴν μαρμάρωση μερικῶν κερκίδων γιὰ τοὺς ἐπίσημους γύρω στὴν σφενδόνη. Συγκινεῖται ὁ Ἡπειρώτης πατριώτης ἀπὸ τὸν ζήλο τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων καὶ ἀπὸ τὴν ὁμορφίαν τῆς ιδέας καὶ χαρίζει ὅσα χρήματα θὰ ἐχρειάζονταν γιὰ τὴ μαρμάρωση ὅλου τοῦ Σταδίου.

Τὸ τηλεγράφημα τοῦ Φιλήμονα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνήγγειλε τὴ μεγάλη ἀπόφαση τοῦ Ἀβέρωφ, σκόρπισε παράφορον ἐνθουσιασμό στὸς Ἀθηναίους. Ἐντείνονται οἱ προσπάθειες γιὰ τὸν εὐπρεπισμὸ τῆς πόλεως καὶ γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν Ἀγῶνων καὶ ἀρχίζουν γοργὰ οἱ προκαρκτικές ἐργασίες γιὰ τὴ μαρμάρωση τοῦ Σταδίου. Ὅλες οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ καιροῦ, πνευματικές, καλλιτεχνικὲς καὶ ὀργανωτικὲς, μπαίνουν σὲ κίνηση. Καὶ παρουσιάζουν, ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, στὴν παγκόσμια ἄμιλλα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἐπίδειξη ἐκείνη ποὺ τίμησε στὴ συνείδηση ὅλων τῶν ξένων τὴν Ἑλλάδα στὰ 1896 καὶ στὰ 1906.

Ἀνάλογος ὀργασμὸς ἐχαρακτήρισε καὶ τὶς ἀγαθοεργὲς ὀργανώσεις γιὰ τὴ στέγαση τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἔργου τους

κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α'. Ἡ Ἑλεῖμων Ἐταιρεία χτίζει τὸ 1873 τὸ πρῶτο Γηροκομεῖο τῆς ἀπέναντι σχεδὸν στὴ Ριζάρειο—σώζεται σήμερα μόνο ἡ ἐκκλησίᾳ του. Ὁ Σύλλογος τῶν Κυριῶν μὲ τὴν βασίλισσα Ὀλγα ἐπικεφαλῆς χτίζει τὸ 1883 τὸ νοσοκομεῖο ὁ «Εὐαγγελισμός». Ὁ «Παρνασσὸς» χτίζει τὸ 1890 τὸ μέγαρο τῶν σχολῶν του ἀπέναντι στὸν Ἅγιο Γεώργιο τοῦ Καρύστη. Ἡ ἐν Χριστῷ Ἀδελφότης μὲ τὴν ἡγεσίᾳ τῆς Ὀλγας καὶ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Ἀβέρωφ χτίζει τὸν ἄλλο χρόνο τὸ Ἐφηβείον—ἐπανορθωτικὲς φυλακὲς ἀνηλίκων—στὴ λεωφόρο Ἀλεξάνδρας (1).

Μετὰ τὸν ἱστορικὸ σταθμὸ τοῦ 1897 συνεχίσθηκε, ὅπως εἶδαμε, ἡ δημιουργικὴ ἐκείνη πνοὴ τῆς κοινωνίας τῆς Ἀθήνας, μὲ θετικώτερη μάλιστα ἀπόδοσιν ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῆς ὑγείας τοῦ λαοῦ. Πρὸς τὴν πλευρὰ τῶν τεχνῶν ἕνα κτιριακὸ ἔργο σημειώνεται μέσα στὴν νέα περίοδο, τὸ Βασιλικὸ Θέατρο. Ὅσο κι' ἂν ἐμφανίζεται ὡς ἔργο τοῦ βασιλέως καὶ δωρητῶν ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικόν, ὥστόσο στὴν ἀπόκτησίν του ἡ κοινωνία τῆς Ἀθήνας ἐπέδρασε. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 ὁ Στέφανος Ράλλης, διευθυντὴς τοῦ μεγάλου ἐμπορικοῦ οἴκου στὸ Λονδίνο, ἔστειλε στὸ Γεώργιο μιὰ δωρεὰ ἀπὸ 1.000.000 δραχμῆς, γιὰ νὰ τίς διαθέσῃ ὅπως ἐκεῖνος ἤθελε. Ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἑρνέστος Τσίλλερ στὰ ἀπομνημονεύματά του, ὁ Ἀγγελος Βλάχος ἔδωσε τὴ συμβουλὴν τὸ βασιλεῖα καὶ τὸν ἔπεισε νὰ χτίσῃ μὲ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἕνα μικρὸ θέατρο στὴν πρωτεύουσα. Ὁ ἴδιος συνεργάσθηκε, συμβουλευτικὰ, μὲ τὸν Τσίλλερ γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ κτιρίου καὶ ἔγινε κατόπιν ὁ πρῶτος διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου. Ἀσφαλὼς δὲ ὁ Ἀγγελος Βλάχος ἀπὸ τὴ θέσιν του ὡς συμβούλου τοῦ Γεωργίου σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὸ θεάτρό του, τοῦ ὑπέδειξε ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια νὰ τὸ διαθέσῃ στὴν ἐλεύθερη χρῆσιν τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀθήνας.

ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΙΡΗΣ

(1) Ἀπὸ τὰ κοινωφελῆ ἰδρύματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Γεωργίου Α' εὐνόητο εἶναι πὼς ἀνήκουν στὸ θέμα μας μόνο ὅσα προέκυψαν ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινωνίας τῆς Ἀθήνας. Παραλείπουμε ὅσα οἱ εὐεργέτες τῆς περιόδου αὐτῆς, ἀπὸ αὐθόρμητη πρωτοβουλία τους, ἐχάρισαν στὴν πρωτεύουσα καὶ στὸ ἔθνος καὶ ὅσα τὸ Κράτος, ὁ Δῆμος ἢ τὸ Πανεπιστήμιον ἱδρυσαν ἀπὸ δικές τους δυνάμεις.

του— ἐπιθυμία ἦτο νὰ συμφωνῶσι καὶ αἱ προκείμεναι περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν πραγμάτων ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν καθόλου χαρακτήρα τῆς «Ἑστίας» ἦν ἐκόσμει γυναικεία ἀληθῶς ἀδρότης.»

Ὁ Βλάχος, ἂν καὶ ὑπέρμαχος τῆς καθαρεύουσας, δὲ δίστασε νὰ κάμῃ τὶς υποχρεώσεις του στὴ δημοτικὴ, ἰδιαίτερα σὲ πολλὰ του ποιήματα καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ Χάινε. Ἦταν καθαρευουσιάνος, ἀπὸ πίστη, γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἰδέας του, ἀλλὰ δὲν παρασύρθηκε ἀπὸ τὶς σφαλερές

τάσεις ποὺ σ' ὀρισμένους κύκλους λογίων τῆς ἐποχῆς του ἀναπτύχθηκαν γιὰ δημιουργία «ἀρχαιοπρεποῦς» γλώσσας. Χρησίμευε ἔτσι σὰν ἓνας μεσάζων μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τοῦ δημοτικισμοῦ. Καί, ὅπως πολὺ ὀρθὰ τὸν χαρακτήρισε ὁ Φῶτος Πολίτης, ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ προετοίμασε τὸ ἔδαφος νὰ δεχτῇ τὸ σπόρο τῆς δημοτικῆς ἰδεολογίας, φέρνοντάς μας πιὸ κοντὰ στὴν πραγματικότητα καὶ τὴ ζωὴ.

Δ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Τὸ γραφεῖο τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

[ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ * ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ ΠΟΥ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΤΗΚΕ
ΤΟ ΒΡΑΔΥ ΤΗΣ 21ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1902 ΣΤΟΝ "ΠΑΡΝΑΣΣΟ,,]

Ὁ ἀκούων, ὅτι σήμερον εορτάζεται ἐνταῦθα ἡ πεντηκονταετηρίς τοῦ λογοτεχνικοῦ βίου τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου καὶ μὴ γινώσκων ἐκ τοῦ συν-εγγυς τὸν ἄνδρα, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τιμᾶται ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ νέου Ἑλλήνος λόγου ἡνὴρ κεκυφὼς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐτῶν, ἡνὴρ ὅλος ρυτίς κατὰ τὴν ὥραϊαν ἔκφρασιν Ἑλληνος μυθιστοριογράφου τῶν μέσων αἰώνων. Ἀληθῶς ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ταύταις χώραις, ἐν αἷς γηράσκοντες προώρως καὶ λευκαινόμεθα τοσχεύς, πεντήκοντα ἔτη παρερχόμενα εἶνε ἐφόλκιον βαρὺ, συνεπιφέρων ὡς ἀναπόφευκτα δῶρα οὐ μόνον λευκανθίζουσιν πολιάν, ἀλλὰ καὶ τ.τύχας ρυσᾶς καὶ κάματος τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν ἄνδρα, οὐ σήμερον πανηγυρίζομεν τὴν πεντηκοστὴν ἡμετέραν. Ὑπὸ τὴν λευκὴν κόμην τοῦ πρεσβύτου προβάλλουσιν ὀφθαλμοὶ ἐκτοξεύοντες ἀκόμη τῆς νεότητος τὰς φλόγας. Ἐκεῖνον, οὐ τὸ πρῶτον διδόνον εἶνε συλλογὴν λυρικῶν ποιημάτων ἐπιγραφομένη Ἡῶς, δὲν ἤλθεν ἀκόμη εὐτυχῶς ἡ ὥρα νὰ περικαλύψῃ τοῦ λυκόφωτος αἱ σκιαί· φωτίζει δ' αὐτὸν ἀκόμη ἀπλετοὺς τὸ φῶς τῆς ζωῆς, καὶ αἱ πέντε δεκαετηρίδες ἐκείναι, ἃς ἡμεῖς ἀναμετροῦμεν σήμερον, ὅπως συλλέξωμεν ἐξ αὐτῶν ἄνθη διὰ νὰ στέψωμεν τοὺς κροτάφους τοῦ διὰ τῶν ἐτῶν ἐκείνων αἰσίως δολιχοδρομήσαντος, δὲν ἀφήρεσαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ συγγραφέως τὸ σθένος, οὐδ' ἀπὸ τῆς γραφίδος αὐτοῦ τὴν γλυκύτητα, ἥτις ἔτερψε δύο γενεάς.

Πενήντα χρόνια ἐπέρασαν σὰν νὰ ἦταν μιὰ ἡμέρα

θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ πανηγυρίζομενος. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἡμεῖς, ἐκεῖνοι τοῦλάχιστον ἐξ ἡμῶν, ὅσοι ἐπὶ μέγα μέρος τῶν πενήκοντα τούτων ταχέως διελθόντων ἐνιαυτῶν ἠγωνίσθημεν τὸν αὐτὸν καὶ ἐκεῖνος ἀγῶνα, στρέφοντες τὸν κάλαμον ἀνὰ γέρας.

* Στις 22 Δεκεμβρίου 1902 συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια ἀπὸ τῆς δημοσίευσής τοῦ πρώτου λογοτεχνικοῦ ἔργου τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου.

Παρήλθον δεδαΐως ταχέα τὰ πενήκοντα ἐκεῖνα ἔτη, διότι ὁ Ἀγγέλος Βλάχος δὲν ἀφήκεν αὐτὰ νὰ σταματήσωσιν οὐδ' ὑπὸ ἀργίας. Εἶναι τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἀνδρῶν τῆς νέας Ἑλλάδος, οἵτινες δύνανται νὰ καυχήθωσιν, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῶν πολλῶν ματαιοσκόλων καὶ ἀργῶν εἰργάσθησαν διὰ παντὸς τοῦ βίου. Εἰργάσθη ἀληθῶς ἀπὸ ἀπαλῶν δυνάμεων. Ἐν ἡλικίᾳ, ἐν ἣ πολλὰκις ἄλλοι ἄρχονται μόλις τῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν, εἶχεν ἤδη, τὸ εἰκοστὸν καὶ πρῶτον ἄγων ἔτος, τὸ πτυχίον τοῦ διδάκτορος τῆς νομικῆς. Ἀμα δὲ τῇ ἀποπεράτῳ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἀκαδημαϊκῶν αὐτοῦ σπουδῶν ἄρχεται τὸ μακρὸν στάδιον ἐργασίας ποικιλωτάτης ἀφοσιώσεως μετὰ πίστεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ ἐξιστορήσῃ τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἤθελε κουρασθῇ, παρακολουθῶν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν ὡς γραμματέα εἰς τὴν Παιδείας ὡς τμηματάρχην, ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ὡς γενικὸν γραμματέα εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς ὡς βουλευτὴν, ἀπὸ τοῦ Κοινοβουλίου εἰς τὸ Βερολίνον ὡς πρεσβευτὴν, ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τῆς Σπρέας εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων ὡς νομάρχην. Συγκορυφούται δὲ ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ βίος διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πρὸ ἐπταετίας ἀναθέσεως τοῦ ὑπουργικοῦ χαρτοφυλακίου τῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Εἰς ἄλλους ἐναπόκειται νὰ ἐξάρωσι τὰς ὑπηρεσίας, ὅσας παρέσχεν ὁ Βλάχος ἐν ταῖς ποικιλονύμοις ταύταις πολιτικαῖς ἀρχαῖς. Περιοριζόμενος δ' ἐγὼ εἰς τὸ λογοτεχνικὸν αὐτοῦ ἔργον, οὐδαμῶς ἀξιώ, ὅτι δύναμαι νὰ χαρακτηρίσω ἐν ὧρα ὀλίγη, πρὸς κλεψύδραν μεμετρημένη, ὅσα ἐκεῖνος ἐφιλοτέχνησε διὰ πενήκοντα μακρῶν ἐνιαυτῶν, ὡς μεταφραστὴς καὶ λεξικογράφος, ὡς φιλόλογος καὶ κριτικὸς, ὡς λογογράφος καὶ ποιητής. Ἡδὲ δέ, ἡ μνεῖα τῶν κλάδων τούτων, περὶ οὓς ἡσχολήθη, δεικνύει τὴν ποικιλίαν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν, τὴν εὐρείαν γλωσσομάθειαν, τὴν εὐχέρειαν τοῦ καλῶς καὶ τὴν χαρὰν ἐκείνην περὶ τὸ γράφειν, ἥτις ἔγινε παρ' αὐτῷ δευτέρα φύσις. Σπανίως, πράγματι, εὐρίσκομεν συνευγμένους παρ' ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ τάσεις οὕτω ποικίλας οὐ μὴν

ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐνίστε ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους

Ἀνὴρ ὑπέροχον ἔχων τὴν καλαισθησίαν, ἐξαιρέτως δὲ μεμουςωμένην τὴν ψυχὴν ὑποτίθεται συνήθως παρ' ἡμῖν, ὅτι δὲν ἔχει προσφυῶς πρὸς τὸ βαρὺ ἔργον τῆς περισυλλογῆς λεξιδίων, πρὸς τὴν ἐπίμονον καὶ μεθοδικὴν φιλολογικὴν ἐργασίαν. Ἄλλ' ὁ Βλάχος ἀπέδειξε διὰ τῆς περὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος μελέτης αὐτοῦ, ἐν ἣ ἀνεκεφαλαίωσε μετὰ χάριτος καὶ σαφηνείας τὴν ἱστορίαν τῶν ὁμηρικῶν ἑπῶν καὶ ἥτις ἐβραδεύθη ἐν τῷ ροδοκακαιεῷ φιλολογικῷ ἀγωνισμῷ τοῦ 1865, ὅτι ἐπίσταται τὴν ἀκριβοῦς λόγον ἐκείνην μέθοδον τῆς ἐρεύνης, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ἥς χάριν φαίνεται ὁλος λησμονήσας τὴν τρυτάνην τῆς Θέμιδος. Πολὺ δὲ μᾶλλον καρτερικὸς ἀνεδείχθη ὡς λεξικογράφος. Ἐν τῷ Ἑλληνογαλλικῷ λεξικῷ αὐτοῦ ἀπεθρασύνεισε πλοῦτον λεκτικὸν καὶ συνεσώρευσε φρασσεολογίαν, δι' ὧν ἀπέδωκε τὴν πολυμυθίαν καὶ τὰς λεπτότητας τῆς πατρίου γλώσσης διὰ τῶν περικόμψων, ἀλλὰ καὶ πολλάκις γλωσσηματικῶν ἐκφράσεων τῆς γαλλικῆς. Ἡδυνήθη δὲ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἐπιτυχῶς, διότι οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπῆρξε μελετητὴς ἐντρεχὴς καὶ φιλόκαλος, ἀλλὰ καὶ τῆς γαλλικῆς τὰ μυστήρια ἀπεκαλύφθησαν εἰς αὐτὸν ἐνωρὶς ἀπὸ νεότητος ὅσον εἰς ὀλίγους τῶν Ἑλλήνων, ἐπιπόλῃς μόνον γινωσκόντων συνήθως τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, ἥτις ἀπετέλεσε τὸ διὰ βίου μέλημα Γαλατῶν ἐρευνῶν, οἱ οὗτοι ὁ Littre καὶ οἱ λόγοι τῆς γαλλικῆς ἀκαδημίας.

Διετράνωσε δὲ τὴν βαθεῖαν ταύτην γνώσιν τῆς γαλλικῆς διὰ τῶν μεταφράσεων ἐνίων ποιημάτων τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, τῶν Ποιητικῶν μελετῶν τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Λεωνίδου ἐν Θεραπευτικαῖς τοῦ Pichat, τῶν Μαθημάτων δραματολογίας τοῦ Saint Marc Girardin καὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων τῆς γαλατικῆς λογοτεχνίας, δημοσιευθέντων ἐν ἐφημερίσι καὶ περιοδικαῖς συγγράμμασιν ἢ διδασκέντων ἀπὸ τῆς δραματικῆς σκηνῆς.

Οὐδ' ἀνεδείχθη ὁ Βλάχος μόνος τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας ἄριστος γνώστης, ἀλλὰ καὶ ἡ γερμανικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία εἴλκυσαν αὐτὸν ὅχι ὀλιγώτερον. Ὁ Ἀντίνοος τοῦ Heyse, ὁ Κλαβίγιος τοῦ Goethe, Νάθαν ὁ σοφὸς τοῦ Lessing, τὰ Τραγούδια τοῦ Heine, ὁ Βιβλιοθηκῆριος τοῦ Moser, ὁ Ἐκφυλισμὸς τοῦ Max Nordau πρόκεινται περιφανῆ δειγμάτια τῆς γερμανομαθείας τοῦ μεταφραστοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγγλικὴ λογοτεχνία δὲν ἀφήκεν αὐτὸν ἀδιάφορον. Καὶ νεαρὸς μὲν ἔτι ὢν, ἐπείραθ' ἡ μεταφράσεως ποιημάτων τοῦ Βύρωνος, τοῦ Gray καὶ Cowper. Αἱ δ' ἐπ' ἐσχάτων ἐπιχειρηθεῖσαι παρ' αὐτοῦ μεταφράσεις δραμάτων τοῦ Σαικοπερίου χάριν τῆς σκηνῆς τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου θὰ προσέθετον νέας μεταφραστικὰς δάφνας εἰς τὸν Βλάχον καὶ ἀσφαλεῖς ἐπιτυχίας εἰς τὸ Βασιλικὸν θέατρον, ἂν δὲν ἀπέσπυρετο προώρως ἀπὸ τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ.

Ἡ δὲ μεταφραστικὴ ἐνέργεια τοῦ Βλάχου δὲν

συναπαρτίζει μόνον ὄγκον ἐργασίας ἐκπληκτικὴν ἀληθῶς, ἀλλ' εἶναι τῶν κυριωτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχευεν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Σήμερον ἡ γλωσσομαθία διαδίδεται αἰσθητῶς παρὰ τῷ ἔθνει, σήμερον ὁ προαχθεὶς καθημερινὸς τύπος, σήμερον αἱ αὐξηθεῖσαι ἐπιστημονικαὶ ἀνάγκαι, σήμερον ἡ ἐπιτεινομένη δίψα τῆς ἀναγνώσεως ἐπολλαπλασίασαν τεραστίως τὰς μεταφράσεις παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ, ποιούμενοι λόγον περὶ τῶν σημερινῶν μεταφράσεων, καίπερ πολλάκις χειρωνακτικῶς αὐτοσχεδιαζομένων, πρέπει νὰ μεταθεθῶμεν διὰ τῆς φαντασίας εἰς τοὺς πρὸ τεσσαρακονταεταετίας χρόνους, ὅτε ἤρχισαν δημοσιευόμεναι αἱ μεταφράσεις τοῦ Βλάχου. Τότε ἐπὶ τῶν δακτύλων ἐμετροῦντο οἱ γινώσκοντες τὴν γαλλικὴν κατὰ δάδος, ἀραιότατοι δὲ ἦσαν οἱ μύσται τῆς γερμανικῆς καὶ ἀγγλικῆς. Οἱ δὲ πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ σήμερον ἀναγνώσται τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχον ἐνώπιον ἑαυτῶν μόνους τοὺς πτερυγισμοὺς νεαζούσης ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἥτις δὲν εἶχεν ἀκόμη εὖρει τὸν δρόμον τῆς, περιοριζομένη εἰς τὴν ἐπὶ μιάς καὶ μόνης ἀγκύρας στηριζομένην ἰδιοφυῖαν τῶν ἀπὸ ἀνεπαρκῶς ἐφοδίων ἐργαζομένων, οὔτινας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδὲ κἂν εἰς τ' ὀθῆματα ἀρχαῖα πρότυπα ἢ εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς δημόδους μούσης προσείχον τὸν νοῦν. Διὸ εἰς τὸν Βλάχον ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη ἀληθῶς, ὅτι, ἐπιχειρήσας ἐνωρὶς τὴν μεταγαλλτικὴν λογοτεχνικὴν ἀριστοτεχνιμάτων δαφνηφόρων τῆς Ἑσπερίας κορυφῶν, ἤρπυνε τοὺς ὀρίζοντας τῶν παρ' ἡμῖν νεομύστων τῆς τέχνης. Ὑπῆρξεν ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἐν μέρει μὲν διάδοχος, ἐν μέρει δὲ σύγχρονος τῆς ἀρχαιοτέρας ἐκείνης γενεᾶς τῶν λογίων, ἐν ἣ ἐξέχουσιν ἄνδρες, οἱ οὗτοι Εὐστάθιος Σίμος, ὁ Νικόλαος Δραγούμης, ὁ Ἰσιδωρος Σκυλίτσης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ἐκείνος ὅστις εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἔχει τὰς μέγιστας τῶν ὁμοιοτήτων πρὸς τὸν Βλάχον, ἐν τε τῇ ἀφιέρωσει τοῦ βίου εἰς ἀμφότερα, τὸν τε πολιτικὸν βίον καὶ τὴν λογοτεχνίαν, τῇ εὐρυμαθείᾳ καὶ τῇ ἀγχιστροφίᾳ τοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ὑπερβαίνει ὁ Βλάχος τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ἐν τῷ μεταφραστικῷ ἔργῳ πολὺ κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ὑπῆρξε τοῦτο μὲν πιστότερον καὶ ἐμμονώτερον, τοῦτο δὲ φυσικώτερον καὶ φιλοκαλώτερον. Ὁ Βλάχος δὲν ἔκρινεν ἄξιον ἑαυτοῦ νὰ παρακάμψῃ τὰς μεταφραστικὰς δυσχερείας, ἔμεινε δὲ πιστὸς εἰς τε τὸ νόημα καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν πρωτοτύπων. Ἡγωνίσθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐνδομυχοῦσαν ἐν τοῖς πρωτοτύποις, ἐκείνους ἔνοιαν, νὰ κατανοήσῃ τὴν ψυχὴν τῶν γραφόντων καὶ νὰ μεταδώσῃ τὰ ἔξω ἀριστοτεχνήματα εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας ὑπὸ τύπον ἑλληνικόν, μὴ προδίδοντα ἐν τῇ διατυπώσει τὴν ξένην καταγωγὴν.

Ὁ μέγιστος τῶν φιλόλογων τοῦ λήξαντος αἰῶνος, ὁ Baechk, εἶπε περὶ τῶν μεταφράσεων ὅτι ὁμοιάζουσι συνήθως πρὸς τὴν ἀνάστροφον ὄψιν τῶν ταπῆτων. Εἶπε, λέγει ταῦτα ὑφάδια, ταῦτα νήματα, ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦσι τὴν αὐτὴν εἰκόνα. Ἡ παρομοίωσις αὕτη τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλόλογου δὲν θὰ ἐφηρμοζέτο εἰς τὰς μεταφράσεις

τοῦ Βλάχου. Παρ' αὐτῷ δὲν παρουσιάζεται ἀναστροφή τοῦ ἀρχικοῦ διαγράμματος, ἀλλ' ἔχομεν αὐτὰ τ' ἀνθέμια τῶν ταπήτων, μόνον μεταβεβαρμένα διὰ χρωμάτων ἀπεσταγμένων ἐξ ἐλληνικῶν ἀνθέων. Καὶ ἐν μὲν ἀρχαιοτέροις χρόνοις αἱ μεταφραστικαὶ ἐργασίαι τοῦ Βλάχου ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι καὶ ἐχρησίμευον ὡς πρὸ τυπὰ, ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη δύνανται νὰ πορισθῶσι διδαγμάτων ἐκ τῆς εὐσυνειδησίας καὶ φιλοκαλίας αὐτοῦ πολλοὶ τῶν εὐκόλων ἐκείνων μεταφραστῶν τῶν πληρούντων καὶ στήλας τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, περὶ ὧν εὐκαίρως εἰπεῖν τὸ τῶν Ἰταλῶν traduttore traditore.

Ἐν δὲ μόνον ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἐκφράσω ἐν μέσῳ τοῦ αἵνου τούτου τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Βλάχου παράπονον, ὅτι ὁ δεξιὸς τοῦ λόγου χειριστὴς καὶ καλλιτέχνης μεταφραστὴς δὲν ἐπεδίωξε νὰ φιλοδωρήσῃ εἰς τὸ ἔθνος ἐν ἀφρονίᾳ ἐπιτυχεῖς μεταφράσεις τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ποιήσεως. Εἶνε δὲ τὸ παράπονον τοῦτο τοσοῦτ' ἥττον δεδικαιολογημένον, καθ' ὅσον ὁ Βλάχος ἀπέδειξε διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν δύο Οἰδιπῶδων τοῦ Σοφοκλέους ὅτι ἐκ τοῦ φιλοκάλου αὐτοῦ καλῶν καὶ τῆς εὐφυοῦς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραφέων ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσῃ μετὰ θάρρους καὶ ἐπιτυχίας ὡς ἔργον τὴν εἰς τὴν καθαρῆν μεταγλώττισιν τῶν καλλιστευμάτων τῶν στεφανηφόρων ἐκείνων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου ποιητῶν, ὧν τὸ ἀφθιτον κάλλος δύνανται ν' ἀποθαυμάζωσι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ ἅπαντα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη πλὴν ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν.

Ἀλλ' ὁ Βλάχος δὲν εἶνε μόνον μεταφραστὴς. Δὲν ἐχάρισεν εἰς τὴν νεαρὰν ἡμῶν φιλολογίαν μόνον οἱτίχους ἀλλογενῶν ποιητῶν, οὐδὲ μετεκοίνωσε μόνον κρίσεις ξένων περὶ ξένων. Ἐμφυτος μουσικὴ διάθεσις τῆς ψυχῆς, ἐκδηλουμένη καὶ δι' αὐτῆς αὐτόχρημα τῆς περὶ τὴν μουσικὴν διατριβῆς ἐν ὥραις σχολῆς, ἤγαγεν αὐτὸν ἀπὸ νεότητος εἰς τὴν ποίησιν, εὐγενὴς δὲ παρατηρητικότης καὶ προδιάθεσις πρὸς τὴν μελέτην ὤθησεν εἰς τὴν κριτικὴν, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὴν εἰρωνεϊάν. Τοιοῦτος παρουσιάζεται ἡδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ποιητικῇ του συλλογῇ. Ἡ Ἡὼς τοῦ 1857 περιέχει ἀναμῖξ στίχους πρωτοτύπους καὶ μεταφράσεις, ἀπομιμήσεις ἰταλικῶν σονέττων καὶ ἀπηχήσεις ἀσμάτων μελοδραματικῶν, ἐρωτικὰς ἐξομολογήσεις οὐκ ἄνευ εἰρωνείας πρὸς τὸν ἔρωτα, καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ φιλόμαχον συζητήσιν πρὸς τοὺς κριτὰς τοῦ διαγωνισμοῦ, εἰς ὃν εἶχεν ὑποβάλει μέρος τῶν στίχων ἐκείνων.

Ἡ συλλογὴ ἐκείνη εἶνε ἀληθῶς ἡ Ἡὼς τοῦ μέλλοντος μεταφραστοῦ, τοῦ μέλλοντος ποιητοῦ, τοῦ μέλλοντος κριτικοῦ. Ἀλλ' ἤδη, ἐν τῇ νεανικῇ ἐκείνῃ ἀποτεῖρα βλέπομεν, ὡς τὴν μεταφραστικὴν εὐχέριαν, ὡς τὰς συζητητικὰς καὶ κριτικὰς προδιαθέσεις, οὕτω καὶ τὰ σπέρματα τῆς ποιητικῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ Βλάχου. Ἐνυπάρχει, ἤδη ἐν τοῖς στιχοῦργήμασιν ἐκείναις ὁ

λυρισμός, ὅστις ἐμελλε νὰ καταδειχθῇ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις αὐτοῦ ποιητικοῖς ἔργοις, τῷ Φειδίᾳ καὶ Περικλῇ, τοῖς Στίχοις, τῇ συλλογῇ Ἐκ τῶν ἐνόντων. Ἐνδεικνύονται ἤδη ἐν τοῖς πρώτοις ἐκείνοις δοκιμίαις τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Βλάχου ὡς ποιητοῦ. Οἰοεὶ κατέχων ἑαυτόν, οἰοεὶ θέλων νὰ δεσπότησῃ ἑαυτοῦ, οἰοεὶ πειρώμενος ν' ἀποδείξῃ δύναμιν θελήσεως, δὲν ἀναρριχᾶται εἰς τολμηρὰς ἐξάρσεις, δὲν θυβρίζεται εἰς βάθος φιλοσοφικῶν σκέψεων καὶ εἰς πλήμμυραν πάθους συγκλονοῦσαν. Ἀποφεύγει τὸν ἴλιγγον, πτοεῖται πρὸς τὸν κίνδυνον τῆς πτωσεως. Προτιμᾷ τὴν ἀσφαλῆ πορείαν δι' ἁγρῶν ἀνθοσπάρτων, καὶ δρέπει φιλοτέχνως τὰ ἐντυγχάνοντα κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ ἀνθῆ. Ἀλλ' εἶνε ἐράσιμος ἀληθῶς ἀνθοπλόκος, κομψευτὴς τοῦ στίχου καὶ σμιλευτὴς τῶν ὁμοιοκαταληξιών. Οἱ στίχοι αὐτοῦ ρέουσιν ἁρμονικῶς, αἱ λέξεις αὐτοῦ εἶνε ἐκλεκταί, τὰ ὁμοιοτέλευτα ἀδίσταστα, καὶ σπάνια ὅταν εἶνε. Τὰ ποιητικὰ του ἔργα ἐφιλοτεχνήθησαν μετὰ προσοχῆς, δὲν ἐξεδράσθησαν ἀπὸ ψυχρῆς κυμαίνοντος καὶ ἀνυποτάκτου, ἥτις δὲν ἔχει καιρὸν, δὲν ἔχει διάθεσιν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν καταλογισμόν καὶ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς κανόνας προδιαγεγραμμένης τέχνης. Ὁ Βλάχος δὲν δάκνει ἀκάθεκτος τοὺς χαλινούς, ἀλλὰ τοὺς θωπεύει. Πειθῆνιος αὐτός, καθιστάνει πειθῆνιον τὴν τέχνην. Ἐντεῦθεν ἡ ἁρμονία, ἡ ὁμαλότης, ἡ εὐρυθμία τῶν στίχων αὐτοῦ, προσόντα ἀτίνα πληροῦσιν εὐαρεστήσεως τὸν ἀναγνώστην, τέρποντα καὶ αὐτοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἄλλας ἔχουσι περὶ τῆς ποιήσεως γνώμας, ἀλλὰ ἐπιδιώκουσιν ἰδεῶδη.

Ἐν συνόλῳ ἡ ποίησις του ἔχει τι τὸ συντηρητικόν. Εἶναι φοιβόληπτος τῶν ἡμερῶν, καθ' ὅς ἐκυρίαρχει ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει ἡ ποίησις τῶν Σούτσων, τοῦ Καρασούτσα, τοῦ Ζαλοκώστα, οἵτινες πρὸς τῷ Γεωργίῳ Γερτσέτη ἀπετέλεσαν ἄλλως τὸ θέμα ἀξιολόγων αὐτοῦ περὶ τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς ποιήσεως κριτικῶν μελετῶν. Οἱ ἀκμαϊότατοι αὐτοῦ χρόνοι φέρουσιν αὐτὸν πρὸς τὸ μῶλις που ἀπώτερον παρελθόν, καὶ δυσχεραίνει νὰ χωρισθῇ αὐτοῦ. Αἱ ἡμέραι καθ' ὅς ἔζησε τὴν ζωὴν τοῦ νεανίου καὶ τοῦ ἀνδρός, ἦσαν ἡμέραι μεταδατικά. Ὁ νέος ἐλληνικὸς κόσμος ἐξήρχετο μῶλις ἀπὸ τῆς σίγλης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπλότητος τοῦ παρελθόντος.

Εἶδε ζώντας ἀκόμη καὶ τιμωμένους τοὺς ἥρωας τοῦ ἀγῶνος εἶδε διατηρούμενον ἀκόμη τὸν πατριαρχικὸν βίον τῶν χθὲς καὶ πρότερον ἡμερῶν. Ἀλλὰ καὶ παρέστη εἰς τὴν ἐπανάστασιν τὴν κρημνίσαν τὸν πρώτον τῆς Ἑλλάδος ἐρόνον. Εἶδε νέα ἦθη εἰσελαύνοντα εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθῆνας· εἶδε τὸν χρηματισμὸν μεταπλάσσοντα τὸν βίον, ὀψιπλοῦτους ἀξιοῦντας τὸ τὸν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ περιφρονούντας ἐνίοτε τοὺς ἐπίδεις οἰκοῦς τῶν τὰ πάντα θυσιασάντων ὑπὲρ τῆς παλινωρθώσεως τῆς πατρίδος, ἐκλαμβάνοντας τὸ βαλάντιον ἐαυτῶν ὑπερτερον τῆς ἀριστείας τοῦ πνεύματος· εἶδε καὶ νὰ γλῶσσικὰ δαιμόνια, ἀξιοῦντα ν' ἀναταράξωσι τὴν

κόνιν τοῦ Κόραθ. Τότε ἡ συντηρητικότης αὐτοῦ ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τραπῇ εἰς εἰρωνεῖαν πρὸς τὸ νέον καθεστώς. Αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ νέου χρηματισμοῦ, ἡ ὑπερπροσὺν τῶν ὀφιπλοῦτων, αἱ ὑπερβασαὶ τῆς πολιτικῆς ἐπαναστάσεως, αἱ παραπλανήσεις τῆς νέας κοινωνικῆς ἀνατροπῆς ὥσυναν τὸν κάλαμόν του. Ὡς κωμωδοποι-ὸς καὶ λογογράφος ἐπελήφθη τῆς καυτηρίασεως τῶν ἐπικινδύνων κακῶν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας ἐγγὺς καὶ μικρὰν. Ἦρχιζε νὰ κακίζῃ τὸ νέον ἐν τε τῇ πατρίδι καὶ ἐν τῇ ξένη, ἢ μόνον ἐξ ἀπαρεσκείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ φόβου.

Ἐπῆλθε δριμύς ἐναντίον τῆς φυσιογραφικῆς σχολῆς τοῦ Ζολὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔσκαπτε τὴν νεοφανῆ μουσικὴν τοῦ Βάγνερ ὡς ὠρυγὰς γαλῶν εἰς τοὺς ὁρόφους, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμυκτήρισε μετὰ σθένους καὶ δυνάμεως λόγου, ἀλλὰ καὶ μετὰ χάριτος καὶ γλαφυρίας πᾶν ὅτι ἐθεώρει δυνάμενον νὰ ἐπικρεμάσῃ κινδύνους εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν. Πολλάκις διὰ τῶν ἐπικαίρων του χρονογραφημάτων, διὰ τῶν ἀνέτης ἀναγινωσκομένων χαριτολογιῶν του διδάσκει, καί, χωρὶς νὰ φαίνεται παθαινόμενος, ἀλγεί, καίπερ διατηρῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαισιοδοξίᾳ του καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πικροχόλῳ του ἀληγδόνι, τὸ μειδίαμα τῆς θυμίδας. Ἐνίοτε συμπάρευσεν ἡ ὀρμὴ τῆς συντηρητικῆς αὐτοῦ γνώμης ὡς τὸν Βάγνερ οὕτω καὶ ἄλλους, ἀνθρώπους ἢ θεσμούς, δικαίους μετ' ἀδίκων. Ἐνίοτε ἴσως ἡ δίκησεν, ἀλλ' οὐδεὶς δικαιούται νὰ παραπνεύθῃ. Δὲν ὑπῆρξε θεδαίως πρόθεσις μνησικακίας ἐν αὐτῷ. Συστήμα πεπιτοήσεων ἀκλονήτων δὲν κατέστησεν αὐτὸν εὐμάλακτον πρὸς τὰς μεταβολὰς τῆς ἡμέρας. Προγράμματα μόνιμα καὶ ἀπὸ ὀγαθοῦ συνειδότος προερχόμενα ἐν χώρᾳ ἐν ἣ δυστυχῶς τὰ προγράμματα μεταβάλλονται καθ' ἐκάστην, ὀφείλουσι νὰ εἶνε πάντοτε σεβαστά.

Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, ὅτι ὁ μακρὸς ἐπὶ πεντηκονταετίαν ὄλην λογοτεχνικὸς βίος ἀνδρός, οἷος ὁ Βλάχος, ὅπως ἐννοηθῇ, δὲν πρέπει νὰ ἀπροσπασθῇ ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζησε καὶ ἔδρασε καὶ ἔγραψε. Μάτην διὰ σοφῶν ἐπιχειρημάτων ἀντεπεξῆλθε πρὸς τὸν Ροῦθην ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ ἀγῶνι περὶ τοῦ ἂν ὁ ποιητὴς εἶναι γέννημα ἰδίας μόνον ἐμπνεύσεως ἢ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζησε. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω περὶ τοῦ Βλάχου, ὅτι ἀναντιρρήτως ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτὸν τὸ περιβάλλον. Εἴμεθα δ' εὐγνώμονες, ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος τούτου, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἐστερούμεθα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ σελίδων ὡς λογογράφου, δημοσιογράφου, ποιητοῦ καὶ κριτικοῦ.

Ἄνευ χρόνων ἐν πολλοῖς ψυχρῶν πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη. καθ' οὓς παγετώδης ἐνίοτε ἐπιδεικνύεται ἀδιαφορία πρὸς τοὺς ἐργάτας τοῦ πνεύματος, δὲν θὰ ἔγραφεν ἴσως ὁ Βλάχος τὸν ἐξῆς ὥραϊον ἐπίλογόν του εἰς τὸ περὶ τοῦ Γε-

ωργίου Τερσέτη ἀναγνώσμά του, ὃν ἐπιτρέψατε ν' ἀναγνώσω ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ ἀπὸ τοῦ ἔηματος αὐτοῦ τούτου τοῦ Παρνασσοῦ, ἐν ᾧ ἐξεφωνήθη πρὸ ἐτῶν εἰκοσιπέντε.

«Καταστρέφω νῦν τὸν λόγον, ἀκαίρως ἴσως καὶ κατόπιν ἑορτῆς, ἀναλογίζομαι πιθανόν τινα διαταγὰς πολλὰν ἐκ τῶν ἀκρατῶν μου, ὃν ἐν ἀρχῇ μᾶλλον τοῦ ἀναγνώσματος τούτου ἔπρεπε προσφορότερον νὰ σκεφθῶ. Εἶνε ἀρὰ γε πρέπων — λέγουσιν ἴσως πρὸς ἑαυτοὺς ἐξ ὑμῶν πολλοὶ — εἶναι πρέπων καὶ εὐθετος ἐν τοῖς σήμερον καιροῖς ὁ περὶ ποιητῶν καὶ ποιήσεως κριτικὸς λόγος; Δὲν ὁμοιάζομεν ἴσως, καὶ ἐγὼ ὁ λαλῶν καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες περὶ τοιούτων πραγμάτων ἐν μέσῳ τῶν σημερινῶν καιρῶν, πρὸς τοὺς κοχλίας ἐκείνους τοῦ Αἰσώπου, οἵτινες τῶν οἰκίων αὐτῶν ἐμπιπραμένων, αὐτοὶ ἦδον; Δὲν εἶνε ἀρὰ γε ἀπροσδιόνητος ἀλλοτριολογία ἡ περὶ ποιήσεως σήμερον μελέτη, καὶ δὲν εἶνε μονοῦ κομικόν, ἐλλειπόντος ἡμῖν τοῦ ἄρτου, νὰ τυρβάζωμεν περὶ τραγῳδία καὶ ἐπιδόρπια;

«Οὐχί, κύριοι! ὡς καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ ἔηματος τούτου ἔρχον τὴν τιμὴν νὰ εἰπῶ, δὲν εἶνε οὔτε πρέπει νὰ ἦνε τραγῳδία καὶ ἐπιδόρπια δι' ἡμᾶς ὁ περὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ποιήσεως λόγος; ἄρτος δὲ μᾶλλον ἐπιούσιος διὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πρέπει ν' ἀνομολογῆται καὶ νὰ κηρύσσεται ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνδελεχὴς μελέτη. Καὶ σήμερον μάλιστα, ὅτε εἶπερ ποτὲ ἀνάγκη ἔχομεν νὰ ἀνοστομαζώμεν τὰς καρδίας ἡμῶν ἐν αὐτῷ τῷ καθαρῷ νάματι τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, ὅτε αἱ ψυχὰς ἡμῶν, περικοπτόμεναι τὰς πτέρυγας ὑπὸ ψαλίδος βαρείας, ἀνάγκη ἔχουσι νὰ μεταορισθῶσιν εἰς αἰθέρα καθαρῶτερον, δυνάμεις ἐκείθεν ἀντλούσαι καὶ ἐλπίδας καὶ παρηγορίαν, ἔστω ἡμῖν οὐχὶ μόνον εὐάρεστον ὁδοῦ πάρεργον, ἀλλ' ἔργον ἀληθές καὶ ἀσχόλημα ἀδιάπτωτον ἢ ἀναπόλησις τοῦ βίου ἐκείνου τοῦ ἐθνικοῦ, ἐν οἷῳ ποτε αὐτοῦ ἐκδηλώσει, καὶ μάλιστα τῇ ποιητικῇ, τῇ ἀγνοιάτῃ πασῶν, ἔστω ἡμῖν ἡ ἱερὰ αὐτῇ θεωρία οἰοεὶ προσκύνημα, οἰοεὶ ἀόρατὸς τις Κρανίου τόπος».

Ἡ πυκνὴ ὑμῶν συρροὴ δεικνύει, ὅτι τὸ καλολογικὸν ἐνδιαφέρον αὐξάνει ὁσημέραι ἐν ἡμῖν, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀμαρτάδες καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀτασθαλῖαι δὲν ἀπέπνιξαν ἐν τῇ γῇ ταύτῃ τῶν μεγάλων λογογράφων καὶ ποιητῶν πᾶν αἴσθημα καὶ πάσαν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἐργάτας τῶν γραμμάτων, δὲν ἀπέσβεσαν τὴν τιμὴν τὴν ὀφειλομένην πρὸς τοὺς στρατιώτας τοῦ καλῶς μου. Δαπανῶσιν τὸν βίον ὅλον ἐν τῷ ἡσυχῶ των ἐρημητηρίῳ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς λυχνίας ἐν μέσῳ μυρίων πολλῶν βιωτικῶν περιστασμάτων μετὰ τὴν καρδίαν παλλομένην ὑπὸ τῆς λατρείας πρὸς τ' ἀθάνατα πρότυπα τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης, μετὰ τὴν ψυχὴν ἐνθουσιῶσαν ὑπὲρ τοῦ καθήκοντος νὰ διδάξῃσι καὶ τοδηγετήσωσι, νὰ ὑψώσωσι καὶ φρονηματίσωσι τὸ ἔθνος. Χαρὰ εἰς ἐκείνους εἰς οὓς ἐπιφυλάσσεται τουλάχιστον ἡ εὐτυχία, στρέφοντες ὀπίσω πρὸς τὸ παρελθὸν τοὺς ὀφθαλμούς, νὰ ἴδωσιν, ὅτι πέντε ἐτῶν δεκάδες ἐσώρευσαν μὲν ἐπὶ τοῦ κροτάφου του κόμην λευκὴν καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου των τὰς ρυτίδας τοῦ γήρατος, ἀλλὰ διεφύλαξαν ἐν τῇ καρδίᾳ των θέρμην, ἱκανὴν ἀκόμη, ὅπως συγκινήθῃ ἐπὶ τῷ θεάματι τῶν τιμῶντων τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἐργασίαν, καὶ διετήρησαν θερμουργὸν ἀκόμη τὴν κεφαλὴν. εἰς ἣν καταθέτουσι μετ' ἀγάπης καὶ ἀμνησικακῶς δύο ὅλαι γενεαὶ εἰλικρινοὺς ἀγάτης καὶ τιμῆς ἀνυποκρίτου τὸν δίκαιον στέφανον.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΜΠΡΟΣ

«Βλάχου Πεντηκονταετηρίῃ» 1903

Κυρίαί και Κύριοι,

Ἄν ὅτι διαιρεῖ περισσότερον εἶνε ἡ πολιτική, ὅτι ἐνώνει στενότερα εἶνε τὰ γράμματα.

Τὴν βαθεῖαν καὶ ὁμόθυμον αὐτὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ψυχῶν καὶ τῶν καρδιῶν, τίποτε δὲν μαρτυρεῖ εὐγλωττότερα καὶ παραστατικώτερα ἀπὸ τὴν ὁμηγυριν αὐτὴν, ὅπου τὸ κάλλος ἀμιλλάται πρὸς τὴν χάριν, καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν μάθησιν.

Ἀπὸ τὰ γράμματα δὲν ἀντλοῦμεν μόνον τὰς διαρκεστέρας καὶ γλυκυτέρας ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς μας. Ἀντλοῦμεν καὶ τὰς ἰσχυροτέρας παρηγορίας τῆς. Ἀπαλὰ ψιθυρίζει ἡ ἀγνὴ πηγὴ παρὰ τὸν ἀνώμαλον καὶ τραχὺν δρόμον. Οἱ κουρασμένοι, ὅσοι γνωρίζουν τὴν μυστηριώδη δύναμιν τῆς, ἔρχονται νὰ ἐροῦσιν τὸ καὶ ὡς μέτωπον καὶ ν' ἀναδαπτίσουν τὴν παλαιωθείσαν καρδίαν εἰς τὸ κρυστάλλινον νῆμα τῆς.

Φίλοι πάντοτε πιστοὶ καὶ πάντοτε ἐπιεικεῖς καὶ πάντοτε πρόθυμοι, τὰ γράμματα δέχονται, ὅσους προσέρχονται φέροντες τὸ ἀνάθημα τῆς πίστεως καὶ ὅσους ἐπανέρχονται, ἐπαναφέροντες τὸ ἀνάθημα τῆς ἀφοσιώσεως.

Καὶ ποῖος μάρτυς ἀψευδέστερος τοῦ κάλλους —τῆς ἀγνότητος—τῆς πίστεως—τῆς ἐπιεικειᾶς τῶν, ἀπὸ τὸν Νέστορα, τοῦ ὁποίου τὴν πεντηκονταετηρίδα συνήλθομεν νὰ πανηγυρίσωμεν εἰς τὴν πολύχρωμον αἴθουσαν τοῦ μεγάρου αὐτοῦ τῶν Μουσῶν;

Εἰς τὴν φλέγουσαν κάμινον τῶν πολιτικῶν ταθῶν ἀπὸ τὰ γράμματα ἤντλει τὴν δρόσον, ἡ ἐποία ἀνοπαύει. Εἰς τὸν πολυμέριμον βιον τῶν ὤψλων ἀξιομάτων, ὅπου αἱ εὐθύναι εἶνε ἰσοβαρεῖς πρὸς τὴν εὐσυνειδησιν, ἀπ' αὐτῶν ἤρκετο τὴν δύναμιν νὰ τὰς ἀντιμεταπίξῃ. Εἰς τοὺς ἐφημέρους καὶ πικροὺς ἀγῶνας τοῦ τύπου, αὐτὰ παρείχον καὶ πάλιν τὸ μέλι, τὸ συγκρινῶν ὅτι ἔχουν τὸ ἄχαρι καὶ τὸ πικρογέυστον.

Ὁ νεώτερος βίος διαμορφώνεται καὶ ἀναπτύσσεται καθ' ἐκάστην ἐντελέστερος, φωτεινότερος, μετ' ἀναπερώσεις ἐντονωτέρας πρὸς τὸ ἰδανικὸν καὶ μετ' ἀνατάσεις ἰσχυροτέρας πρὸς τοὺς εὐρύτερους ὁρίζοντας

ὡμορφου κόσμου ἠθικοῦ, ἀγγελικὰ πλασμένου

διὰ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν μεγάλον ποιητὴν μας. Κατὰ τὴν ἀνέλιξιν αὐτὴν, ἡ ζωὴ συνφαίνεται στενότερα πρὸς τὸ ἄσμα, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας. Νήματα ἀδράς μετάξης συμπλέκονται ὅλοεν πυκνότερα μετ' τὸ κοινὸν ὕφασμα τῆς πεζῆς πραγματικότητος. καὶ προχωρεῖ οὕτως ὑφανόμενος ὁ πέπλος, τὸν ὁποῖον θὰ προσκομίσουν ἡμέραν τινα κανηφοροῦσαι αἱ Χάριτες εἰς τὸ δῶγμα τῆς γλαυκώτιδος θεᾶς, τὸ στημένον ἐπὶ τοῦ νοητοῦ διωμοῦ τοῦ ἰδανικοῦ.

Οἱ ποιηταί, οἱ συγγραφεῖς, οἱ καλλιτέχνηαι εὐρύνουν καθ' ἐκάστην περισσότερον τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν πρὸς τὸν βωμὸν τοῦτον. Τὸ ἔδαφος αὐτῆς καλύπτουν πυκνότερα ὅλοεν τὰ ἄνθη —καὶ εἶνε τὰ ἄνθη αὐτὰ αἱ χεραὶ, αἱ θλίψεις, τὰ μειδιάματα, τὰ δάκρυά μας, μετουσιωμένα διὰ τοῦ θείου θαύματος τῆς ἐμπνεύσεως.

Πλησίον τῶν ἀνθέων θάλλουν ἀκόμη —ὦ πόσον σπανίως! — αἱ δάφναι καὶ τὰ μύρτα, μετὰ τὰ ἐποία στέφουμεν τὰ μέτωπα ἐκείνων, ὅσοι κατάρθωσαν νὰ συνοψίσουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὰς συγκινήσεις αὐτάς, ὅσοι ἡσθάνθησαν τὴν καρδίαν των νὰ πάλλῃ ὁμοῦ μετὰ τὰς καρδίας ὄλων μας, ὅσοι ἡρμήνευσαν ὅτι πρὸς στιγμὴν ὑπῆρξε τὸ αἶσθημα καὶ ἡ σκέψις ὄλων τῶν περὶ αὐτούς.

Τοὺς στεφάνους τῶν δαφνῶν καὶ τῶν μύρτων τούτων προσφέρουμεν μετὰ χεῖρα εὐλαβῆ καὶ συγκίνησιν ἀληθῇ, ἡμεῖς οἱ νεώτεροι, πρὸς τὸν Ἄγγελον Βλάχον.

Αἰσθανόμεθα, ὅτι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἐτίμησαν τὸ στάδιον τῶν γραμμάτων. Τὸ ἐτίμησαν ὄχι μόνον διὰ τῆς εἰλικρινείας τῆς προσπάθειας, τῆς συνεχείας τῆς φιλοπονίας, τῆς ὑπεροχῆς τῶν σκοπῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐγενείας τῶν ἰδανικῶν, τῆς ἀπαραιλλοῦ εὐθύτητος τοῦ χαρακτήρος, τῆς ἀμώμου στιλπνότητος τοῦ βίου.

Ὡς ἐργάτης δημιουργὸς ἠκολούθησε τὴν εὐθεῖαν λεωφόρον τῶν κλασσικῶν ἐμπνεύσεων, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ ποικίλον καὶ πολύμορφον, εἶνε τὸ κάτοπτρον τῆς διαυγούς, διαφανούς καὶ ἀσυννέφου ἑλληνικῆς φύσεως.

Ὡς κριτικὸς εἶχε τὰς δύο κυριώτερας ιδιότητας τοῦ κριτικοῦ: τὴν γνώσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ ἀδάμαστον θάρρος, τὸ ὁποῖον ὀλίγοι ἴσως ἀνέχονται, ὅλοι ὁμως τιμοῦν. Ὡς μεταφραστὴς ἐξεργάσθη τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν μεταξὺ τῶν βαθυσκίων δασῶν ἢ τῶν παιδρῶν λειμώνων τῆς ξένης φιλολογίας, μετὰ γνώσεως, καλαισθησίας καὶ γλωσσοπλαστικῆς δημιουργικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει Ἑλλην. συγγραφεὺς μὴ ὀφείλων κάτι. Ἐὰν ἴσχυε τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον τῆς ἀφιερώσεως τῶν ὁσίων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἠθλήσαν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὸ ἱερὸν θεοῦ τινος, τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου ἠδύνατο νὰ συνοδεύσῃ ἐν ἀρχαίῳ ἐπίγραμμα, καὶ νὰ λεχθῇ περὶ αὐτοῦ, ὅτι, ἀξιώθεις νὰ δεξιωθῇ ὅλας τὰς Μούσας, ἔλαβε παρ' ἐκάστης αὐτῶν, ἀντὶ τῆς φιλοξενίας, ἀνὰ ἓν διδλίον.

Ὑπῆρξε πράγματι φίλος ὄλων τῶν ἀθανάτων παρθένων. Ἐπροσέμιξε τὴν σοφίαν πρὸς τὴν χάριν. Εἰργάσθη. Ἠγωνίσθη. Ἐμόχησε καὶ κατέκτησε θέσιν τιμῆς μετὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὀλόκληρος ἡ φάλαγξ τῶν πνευματικῶν

ἐργατῶν, μικρῶν ἢ μεγάλων, πρὸς τὸν Βλάχον ἀποδίδεται ὡς πρὸς θεμελιωτὴν βαθυγνώμονα καὶ εὐθύν, τιμᾷ δ' αὖτε ὡς ἡγέτην πλήρη εἰλικρινούς ἀφοσίωσεως καὶ ἀνεξαντλήτου ζέσεως.

Εἶπα ἡγέτης.

Οἱ παλαιότεροι τῶν λογίων μας μοῦ ἐνθυμίζου, πράγματι, τὸν ἥρωα τοῦ ἀπολόγου ἐκείνου, ὅστις, διὰ τὴν ὁδηγήσιν τὴν φυλὴν του μεταξὺ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀπατήτου δάσους, ἀποσπᾷ τὴν καρδίαν του ἀπὸ τὸ στήθος καὶ τὴν ὑψώνει ὡς ὁδηγὸν λαμπάδα. "Ὅταν τελειώσῃ ἡ ἐπιπνοὺς καὶ κοπιαστικὴ διδασκαλία, ὁ ἡγέτης πίπτει ἄψυχος, καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας, ἣτις ὡδήγησε καὶ ἐφότισε, πατεῖ τὸ πλῆθος. Διασπᾶται τότε ἐκείνη εἰς μυρίους λεπτοὺς κυανοὺς σπινθήρας, φωτίζοντας τοῦ λοιποῦ τὸν δρόμον. Τοὺς μικροὺς αὐτοὺς κυανοὺς σπινθήρας βλέπω ἤδη φέγγοντας ἡρέμα καὶ τὸν δρόμον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Εἶνε τὰ μυρία θραύσματα τῶν καρ-

διῶν καὶ τῶν διανοιῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι προηγήθησαν. Ἡ σπινθηρίζουσα ἀναλαμπὴ τῶν φωτίζει. Μᾶλλον βατὴ εἶνε τώρα ἡ ἀτραπός. Αἱ ἀκανθαὶ τῆς δὲν κατασχίζουν καὶ δὲν αἱματώνουν πλέον τοὺς ὁδοιπόρους. Ἀπαλώτερα προχωροῦμεν. Ἀκοπώτερα ἀγωνιζόμεθα. Καὶ ἀδελφικῶς τείνοντες πρὸς ἀλλήλους τὰς χεῖρας, φαιδρότεροι καὶ μᾶλλον εὐέλπιδες, μὲ βῆμα πλέον σταθερὸν καὶ ὑπερήφανον, βαίνομεν πρὸς τὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὅποιον ἀποστολὴν ἔχουν τὰ γράμματα νὰ χειραγωγῶν τὰ ἔθνη: Πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν δοξασμένον Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ μὴ λείπῃ καμμία Ἑλληνικὴ ψυχὴ—Ἑλλάδος, τὲ μέτωπον τῆς ὁποίας νὰ περιβάλλῃ ἡ εὐφυλὸς δάφνη τῆς Νίκης—Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν νὰ στεφανώσουν οἱ λευκοὶ κρίνοι καὶ τὰ ἀμάραντα ρόδα τῆς Τέχνης.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ

«Ἀγγέλου Βλάχου Πεντηκονταετηρίδα», 1903.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ

Ποιητής, κριτικός, δραματικός συγγραφεύς, διηγηματογράφος, χρονογράφος, κοινωνιολόγος, δημοσιογράφος, μεταφραστής, λεξικογράφος, Γενικός Γραμματεὺς, Πρέσβυς, Βουλευτής, Ὑπουργός, Νομάρχης, Διευθυντής Θεάτρου, —ὅλ' αὐτὰ μὲ τὸ πρῶν. Ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς παρελθούσης γενεάς, οἱ ὅποιοι ἦσαν «ὀλίγον ἀπ' ὅλα» καὶ εἶχον ἀξιώσεις τόσον δικαίας ἐπὶ τοῦ τίτλου «σοφός». Ὁ ἀντίπους τοῦ σημερινοῦ λογίου, ὁ ὅποιος εἶναι «πολὺ μόνον εἰς ἓν», καὶ διὰ τοῦτο ἴσως θεωρεῖται ἄσοφος, ἀμαθής, ἐλαφρός, ἀνεμᾶτιστος, χωρὶς γνῶμην μὲ κύρος καὶ χωρὶς θέσιν κοινωνικὴν.

Τὸ ζήτημα τῶντι τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς ἤτο ἀνέκαθεν λυμένον διὰ τὸν εὐτυχὴ αὐτὸν λόγιον, ὁ ὅποιος ἐγεννήθη υἱὸς Ὑπουργοῦ κ' ἐχρημάτισεν Ὑπουργὸς ὁ ἴδιος. Καὶ ἡ γνῶμη του εἶχε τόσῳ περισσώτερον κύρος ὅσον μεγαλύτερον ἦτο τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον κατεῖχεν. Ἀλάνθαστος ὅταν ἦτο Πρέσβυς αὐτὸς ἔφα, ὅταν ἦτο Ὑπουργός.

Καὶ τώρα, ὡς ἀπόμαχος χρηστός, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν φαύλῃ κοινωνίαν ἄχρηστος, —διὰ τὴν ἐνθυμῆσά τοῦ λογοπαίγνιον τοῦ Φρεαρίτου, — ὁ κ. Ἀγγελος Βλάχος ἐφορτᾷ τὴν Πεντηκονταετηρίδα του. Δράσις φιλολογικῆ, κοινωνικῆ καὶ πολιτικῆ ποικιλωτάτη καὶ ὁμολογουμένως περιφανής.

Εἰς τὴν σεμνὴν ἐορτὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος φιλοτίμως καὶ ἀδιακρίτως φίλοι καὶ ἀντίθετοι, εἰμφορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ λησμονήσῃ κανεὶς τὰ φιλολογικὰ μίσθ, καὶ τὰς γλωσσικὰς ἐρίδας, καὶ τὴν ἀσυμφωνίαν τῶν ἰδεῶν, καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν μέσων, καὶ νὰ προβλέψῃ μό-

νον εἰς τὸ τέλος, μόνον εἰς τὸν ὠραῖον σκοπὸν, ὁ ὅποιος εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος, καὶ ἀδελφώνει ὅλους τοὺς λογίους, ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅλους τοὺς πνευματικούς ἐργάτας καλοὺς ἢ κακοὺς, παλαιούς ἢ νέους, δημοτικιστὰς ἢ ἀττικιστὰς, σულωμικούς ἢ σουσιτικούς. Εἰμφορεῖ ἀκόμη κανεὶς, διὰ τὴν εἶναι ἀσφαλέστερος, νὰ λησμονήσῃ καὶ τὸν λόγιον καὶ τὸν κριτικὸν καὶ τὸν μεταφραστὴν, καὶ νὰ ἐνθυμηθῇ μόνον τὸν ἀνθρώπον, τὸν σεβαστὸν προεσβύτην, τὸν εὐγενὴ φίλον, τὸν εὐφυέστατον ὁμιλητὴν, τὸν πρόθυμον σύμβουλον, τὸν τέλειον ἄνθρωπον τοῦ κόσμου.

Ὑψηλός, λεπτός, ἐπιβλητικὸς, μὲ αὐστηρὰν μορφήν φωτίζομένην ἀπὸ ἐκφραστικὸν μειδιάμα, μὲ μεγάλους, θαθεῖς καὶ ζωηροὺς ὀφθαλμούς, μὲ πλατὺ μέτωπον, εἰσχωροῦν θαθέως, διὰ δύο χαρακτηριστικῶν κόλπων, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, εἰς τὴν ἀργυρᾷν κόμην. Δὲν ἐφθασα τὸν Ἀγγελοῦ Βλάχου τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀκμῆς, μὲ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ξανθὴν γενειάδα, τὴν ὁποίαν ἐνθυμοῦνται ἀκόμη. Τὸν ἐγνώρισα, ὅταν τὸ γένειόν του εἶχε πλέον λευκανθῇ, καὶ ἀπετέλει μίαν ὠραίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στυλινὴν, τὴν ροδινὴν ὡς ἡλιοκαὴ ἐπιδερμίδα τοῦ προσώπου. Κ' ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ὑπῆρχε πάντοτε μία εὐγενὴς καλλογὴ χρωμάτων, ἓνα φῶς ζωῆς, πνευματικῆς ζωῆς ὑπερόχου, τοῦ ὁποίου ἀκόμη διακρίνεται ἡ ὠχρὰ ἀνταύγεια, ὡς τελευταία, ἀκτὶς ἡλίου δύνοντος ἐπὶ τοῦ τοπίου χιονοσκεποῦς.

Τὰ φρύδια ἔντονα καὶ πυκνά, τὸ δὲ συνοφρυμῶμα τῶν ζωηρότατον. Ὁ κ. Βλάχος συνοφρυοῦται καὶ μορφαίνει συχνότατα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἓνας μορφασμός ἀποτελεῖ παρ' αὐ-

τῷ ἔκφρασιν γνώμης φιλολογικῆς. Καί εἶναι πάντοτε τῶσαν εὐλογίαν, τῶσαν καλὰ θαυματολογημένην, ὥστε τὰ λόγια κατόπιν θά ἦσαν περιττά, ἂν δὲν ἦσαν λόγια ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Βλάχου μὲ τὴν ἀποφθεγματικὴν ἐκείνην εὐφυΐαν, τὴν δηκτικὴν καὶ ἀπρόοπτον, ἣ ὁποία μαζί μὲ τὸν μορφασμὸν, προκαλεῖ τὸν γέλωτα τῶν ἀκροατῶν του, ἀνεξαρτήτως πάσης συμφωνίας ἰδεῶν. Ὁμολογῶ ὅτι, χάρις εἰς τὸν Βλάχον, ἐγέλασα κ' ἐγὼ πολλάκις εἰς δάρος ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους θαυμάζω.

Καὶ διὰ νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσον συχνῇ εἶναι αὕτῃ ἡ ἀπόλαυσις τῶν συναναστροφῶν τὸν Βλάχον, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ὁ Βλάχος δὲν ἀνέχεται καὶ δὲν ἐπαινεῖ ποτὲ κανένα. Κάθε θνητός, τολμῶν νὰ γράψῃ ποιήματα ἢ πεζά, εἶναι μοιραίως ὁ σκοπός, κατὰ τοῦ ὁποίου θὰ διευθυνθοῦν τάμειλκτα βέλη του. Εἶπα καὶ ἄλλοτε ὅτι οὐδέποτε τὸν ἤκουσα νὰ ἐπαινέσῃ ἄνθρωπον ἐκτὸς τοῦ Βερναρδάκη καὶ τῶν Βυζαντινῶν (*). Εἶναι ὥραϊον καὶ τιμητικὸν διὰ τὸν χαρακτήρα του, ὅταν δὲν φείδετα οὔτε τῶν παρόντων. Κάποτε ὁ κ. Προβελέγγιος, γαμβρός του ἐπ' ἀδελφῇ, μᾶς ἀνέγνωσεν, ἡμεθεὶς εἰς τὸ σπίτι τοῦ κ. Βλάχου, — μερικὰ του ποιήματα. Εἶναι περιττὸν νὰ εἶπω, ὅτι τὰ ποιήματα ἦσαν ἔξοχα. Ἄλλ' ὁ κ. Βλάχος ἐσήκωσε τοὺς ὦμους, ἐσούφρωσε τὰ χεῖλη, διετήρησεν ἄφωνον τὸν μορφασμὸν ἐπὶ ἓν λεπτόν, καὶ ἔπειτα ἐμονολόγησε δυνατὰ:

— “Ἀνθρώπος σοβαρός, εἰς τὴν ἡλικίαν του, καὶ νὰ ἐπιμένῃ νὰ γράφῃ ποιήματα... παράξενος μοὺ φαίνεται!

“Ἄλλην φοράν, εἰς τὸ Ἀναψυκτήριον τοῦ Ζαπτείου, ὅταν συνήρχετο τότε ἡ «Ἀκαδημία» — ὡς ἐπωνομάσθη ἡ παρέα τοῦ κ. Βλάχου, συνεδριάζουσα τότε εἰς τὸ Ζαχαρόπλαστειον Γρήγουρα, καὶ ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς κ. κ. Λάππαν, Σβορώνον, Ἡλιάδην, Σακελλαρόπουλον, Πολίτην, Κακλαμάνον κλ.— ἐν τῶν μελῶν, ἡσθάνθη αἰφνιδίαν ὄρεξιν νὰ καθήσῃ πρὸ τοῦ κλειδοκυβάλου τῶν ὑπαιθρίων συναυλιῶν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἐκεῖ, εἰς μίαν γωνίαν. Ὁ κ. Βλάχος προεπειρήθη ὑπέρτατον τρόπον, καὶ πρὶν ὁ λόγιος πιανίστας ἐπιθέσῃ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν πληκτρῶν:

— Μὴ! ἀνέκραγε· μὴ!... Πρὸς Θεοῦ, μὴ!
 Ὁ γέλως τῆς Ἀκαδημίας συσώμου ἔκοψε διαμίας ὅλην τὴν διάθεσιν καὶ ὅλον τὸ θάρρος τοῦ μουσικοῦ.

Ὁ κ. Βλάχος εἶναι ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ξεκομμέναν ἰδέαν διὰ κάθε τί, καὶ ἀγνοοῦν τί θὰ εἰπῇ ἀμφιβολία, δισταγμός, ἐπιφύλαξις. Δι' αὐτὰ αἱ κρίσεις του εἶναι πάντοτε ἀπότομοι καὶ τελειωτικαί. Μίαν ἡμέραν μὲ συνήτησεν εἰς τὸ Σύνταγμα:

— “Ἐλα 'δῶ! ἔλα 'δῶ!... Ἐδιάβασες τὸν Ζαρατούστραν τοῦ Νίτσε;

— Τὸν Ζοροάστρην;...ναί.

— Καὶ τὸν κατάλαβες;

— Νομίζω.

— Δὲν σε συγχαίρω: “Ἀνθρώπος ποὺ λέγει ὅτι ἐδιάβασε Νίτσε καὶ τὸν ἐνόησε, πρέπει νὰ πάρῃ ἓνα ἀμάξι καὶ κατ' εὐθείαν...εἰς τὸ φρενοκομεῖον!

“Ὅταν ἐξεδύθησαν τὰ «Εἰδῶλα» τοῦ Ροῖδου, ὁ κ. Βλάχος διετύπωσε τὴν γνώμην του ὡς ἑξῆς:

— Μὰ τί εἰμπορεῖ νὰ γράψῃ ὁ Ροῖδης περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης; ὁ δυστυχής, ἔχει νὰ τὴν ἀκούσῃ εἰκοσιπέντε χρόνια!

Ἐδιάβασεν ἄρα γε τὸ διβλίον τοῦ κ. Ροῖδου; Τότε μοὺ ἔλεγεν ὅτι δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ τὸ ἐπιχειρήσῃ. Προσέθεσε μάλιστα, ὅτι ἔπαυσε νάναγιώσκῃ κάθε αἰρετικὸν καὶ νεώτερον. Ὑποθέτω ὅμως, ὅτι ὅλα τὰ διαβάσει, ὅλα τὰ παρακολουθεῖ, ἢ δὲ ἄκρα περιφρόνησίς του εἶναι μᾶλλον προσποιητή, καὶ τῷ χρησιμεύει, ὅπως ὁ μορφασμός, πρὸς ἔκφρασιν γνώμης. Μίαν ἡμέραν, ἡμεθεὶς εἰς τῆς κυρίας Παρρέν. Ὁ κ. Βλάχος μὲ πλησιάζει μυστηριωδῶς καὶ μ' ἐρωτᾷ:

— Ἐκεῖνος ἐκεῖ—πέρα, ποὺ κάθεται κοντὰ στὸν Παλαμά... τὸν βλέπεις;... ποῖος εἶναι;

— Εἶναι ὁ Λάμπρος Πορφύρας.

— “Α, μπράβο!... Δὲν τὸν εἶδα ποτέ μου, ἀλλὰ τὸν ἐκατάλαβα ἀμέσως.

— Ἀπὸ τί;

— Νά, μόλις τὸν εἶδα, εἶπα: Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ γράφει ἐκεῖνα τὰ ποιήματα...

Τὸ ἀνέκδοτον αὐτὸ μᾶς παρουσιάζει τὸν κ. Βλάχον ζηλωτὴν τοῦ Λαβᾶτερ, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει συγχρόνως, —πρὸς τιμὴν του,— ὅτι δὲν εἶναι πολὺ ἀληθινὸν αὐτὸ ποὺ λέγει, ὅτι ἔπαυσε νὰ διαβάξῃ;

Καὶ διὰ νὰ τελειώσω μὲ τὰ ἀνέκδοτα αὐτά, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν τέλος, θὰ ὑπεινυμίσω τὸ πασίγνωστον ἐκεῖνο μὲ τὸν κ. Βικέλαν. Ὡς γνωστόν, ὁ κ. Βικέλας εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ κ. Βλάχου, ὡς πρὸς τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν συγκατάβασιν. “Ὅλους τοὺς ἀνέχεται, δι' ὅλους ἔχει ἓνα καλὸν λόγον. Μίαν ἡμέραν, εἶχαν ἀναβῇ μαζί εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ κ. Βικέλας ἐπαινοῦσεν, ἐπαινοῦσε, καὶ ὁ κ. Βλάχος ἤκουεν, ἤκουεν. Ἄλλ' ὅταν ὁ πρῶτος εἶπε κάτι εὐμενές καὶ δι' ἓνα «μαλλιαρὸν», ὁ δευτέρος δὲν ἐδόσταξε. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὐρίσκοντο πλησίον τοῦ τείχους, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἔχρινεν ὁ κρημνός. Ὁ Βλάχος ἔβγαλεν εἰς τὸ κενὸν τὸ ἓνα του πόδι, καὶ μὲ τὸν ἐπισπμότερον τρόπον ἐδήλωσε:

— Βικέλα, ἢ θάνακαλέσης αὐτὸ ποὺ εἶπες τώρα, ἢ θγάξω καὶ τὸ ἄλλο.

Καὶ ὁ κ. Βικέλας, γελῶν, ἀνεκάλεσε. Πόσοι δὲν κάμνουν τὸ ἴδιον, διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν κ. Βλάχον, καὶ πόσοι δὲν τὸ κάμνουν σοβαρώτερα, διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν ἑαυτὸν

(*) Ἰδε «Παναθηναῖα», τόμος Β', σελ. 307.

των ! Μόνον ὁ κ. Βλάχος δὲν ἀνακαλεῖ ποτέ ὅτι εἶπεν εἶπεν, ὅτι ἔγραψεν ἔγραψεν. ἔχει τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν γνώμην του καὶ εἰς τὴν αἰσθητικὴν του, ὅσῃν ἀπαιτεῖ νὰ ἔχουν καὶ

οἱ ἄλλοι. Μία δύναμις καὶ αὐτὴ, θαυμαστὴ καὶ σεβαστὴ ὅπως κάθε δύναμις.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
«Παναθήναια», 31 Δεκεμβρίου 1902

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Τὸ τέλος ἐπλησίασε, ἡ ὥρα μου σημαίνει, τὸ ψυχὸς τῆς ἐσχάτης μου αἰσθάνομαι πνοῆς· ὁ βίος ἂν μ' ἐπίκρανε, τὸ τέλος του μ' εὐφραίνει, καὶ ἐλεῆμον μ' ἀφαιρεῖ τὸ βάρος τῆς ζωῆς.

Ἰσοχείλεις τὸ κύπελλον ἐκένωσα τῆς μοίρας· κ' ἦτο ἀγὼν ἀκοίμητος, πικρία, δάκρυ, πόνος· εἰς τὸν πυθμένα τὸν σκαῖόν, καταπρασμένον γῆρας, κωφόν, τυφλόν, ἀνάτηρον, — ὡς ἄθλον τοῦ ἀγῶνος.

Πλὴν τέλος ἦλθ' ἡ λύτρωσις· τὴν ἀπαλὴν του χεῖρα ὁ λυτρωτὴς ἐπάνω μου σιγὰ-σιγὰ ἐκτείνει, καὶ μένει δίχως ἔρμαιον ἡ ἀπηνὴς μου μοῖρα. Μὴ μὲ θρηνησῇ θνήσκοντα κανεῖς. Ἡλθ' ἡ γαλήνη.

Δεκέμβριος 1914

Ἀγγελοῦ Βλάχου

Τὸ ποίημα τοῦτο τὸ ἄκουσ' ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ. Τὸν παρακάλεσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ κρατήσω ἀντίγραφο. Μὲ κάποιον δισταγμό, σὰ νὰ μὴ τὸ νόμιζε ἄξιο τέτοιας φροντίδας, πρόθυμα στὸ τέλος μοῦ τὸ ἔδωκε· μὲ τὴν παράκληση νὰ μὴν τὸ φέρω στὴ δημοσιότητα, ἐνόσω ζοῦσε. Εἶναι κάποτε ἡ περηφάνια τῶν ποιητῶν, ποὺ τοὺς κάνει νὰ ντρέπωνται γιὰ τὸ γύμνωμά τους.

Ὅμως τὸ καθαρὸ τοῦ λογισμοῦ του δὲν τοῦ ἔλειψε ἴσα μὲ τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του, καθὼς θὰ μπορούσαν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν ὅσοι, ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, τὸν ἐπλησίαζαν, ὅσοι καμμιά φορὰ τοῦ κρατούσανε συντροφιά, γιὰ μιά ὥρα τοῦ πολὺ, τὰ δειλινὰ του δέχονταν, λιγοστεύοντας, ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, καθὼς τὸ βλέπουμε σιὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου.

Πάντα συνεννοημένος μὲ τὴ σκέψη του, ὅτι γινώριζε τὸ γινώριζε καλὰ καὶ μὲ γεωμετρικὴ ἐκβασιότητα τὸ ὑποστήριζε. Μετρημένος πολὺ γι' αὐτὸ καὶ στενὸς κάπως εἰς τὰ γούστα του, δύσκολος γιὰ ἐνθουσιασμούς, ξένος μένοντας, ἂν ὅχι πάντα ἀπλησίστατος, στὶς φιλολογικὰς ὠραιότητας ποὺ μᾶς συγκινοῦσαν τοὺς νεωτέρους του. Ἄν τὴν εἶχε συγκινήσει ὁ Λαμαρτίνος τὴν πρώτην του νεότητά, ἡ γνωριμία του ἀργότερα μὲ τὸν Ἀῖνε ποὺ εἶχε βάλει στὸ στίχο του (στίχο ποῖ δὲ μᾶς ἱκανοποιούσε πιά τοὺς νεώτερους) πολλὰ ἀπὸ τὰ κλασσικὰ ἱ ν τ ε ρ - μ ἔ ν τ ι α, τοῦ κρατοῦσαν τὴν ὠριμὴ ἡλικία του ἔως τὰ στερεὰ του χρόνια ὑποτακτικὴ τοῦ ποιητῆ. Ἦταν ὁ Ἀῖνε μὲ τὴ σύνθετὴ φυσιογνωμία, ποὺ συνταίριαζε παράπονο καὶ περίγελο τὸ πάθος καὶ τὴν εἰρωνεία στὴ μουσικὴ τοῦ λυρισμοῦ.

Δίχως νὰ τὴν ἀρνήται ὀλότελα τὴν ἀξία τῶν Σούτσων καί, γενικώτατα, τῶν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι τους βγαλμένων, ἀναγνώριζε τὰ ἑλατ-

τώματα τῆς φουσκωμένα στιχουργημένης σὲ πολλὰ ρητορικῆς τους καὶ τῆς μελοδραματικῆς αἰσθηματολογίας τους, ποὺ θυμίζει τὸ λιμπρέττο· καὶ δίχως νὰ στέκεται ἀναίσθητος πρὸς τὴν ἡρωικὴ λαμπρότητα τῆς θαλαωρίτικης Μουσας (μάλιστα ἀφιέρωσε κατανυκτικὰ γραμμὰς εἰς τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ τοῦ «Φωτεινοῦ»), ἀντιπαθούσε τὴ ρωμαντικὴ του κλίσιν, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ν' ἀραδιάζῃ στίχους ποὺ τοῦ φαίνονταν ἀσυγύριστῃ ἀμετρολογία. Κ' ἔδαζε εἰς τὴν ὑπερτροφία τοῦ Βαλαωρίτη ἀντίρροπῃ τὴν κλασσικὴν στὰ μάτια του λιτότητα τοῦ Ζαλοκώστα. Τιμοῦσε τὸν Καρασούστα, ὅπου ὁ μὲ τὴν ἐπιμελημένη καθαρεύουσα καὶ σύμμετρα ρυθμισμένους στίχους του δὲν ἐγύριζε πρὸς κρῦα σχολαστικὴ ἀλυγισία. Καὶ ἦταν, μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀνομολογητὴς τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Βερναρδάκη. Ἀποτελοῦσε μ' ἐκείνους (ἐδῶ πρέπει νὰ τεθῇ καὶ τ' ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκσβῆ· τὸν Κλέωνα πολὺ δὲν τὸν ἐλογάζαζε) τὴ μιά πτέρυγα τῆς Σχολῆς τῶν καθαρευουσιάνων ποιητῶν, μὲ τάσεις καὶ στὸ μεταχείρισμα τῆς γλώσσας καὶ στὸ κοίταγμα τῆς τέχνης, ποὺ μπορούμε νὰ τὶς ὀνομάσουμε κλασσικιστικὰς, ἀντιθετα μὲ τὰς ἀπὸ ρωμαντικὸ πασάλειμμα τῆς ἄλλης κλίμας. (Βασιλειάδης, Παράσχος, Παπαρηγόπουλος καὶ κομπανία).

Μὲ τὸ Δημήτριον Παπαρηγόπουλον εἶχε ἀπὸ μιάς ἀρχῆς βρεθῇ σὲ φιλονεικίας, καὶ δὲν τὰ εἶχε καλὰ μαζί του. Τὸν ἀντιπαθούσε. Δὲν τὸν ἄκουσα νὰ μιλή γιὰ τὸν ποιητῆ. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο μοῦ ἔλεγε πὼς ἦταν πολὺ κακός. Ἀντίθετα, τὸν Ἀχιλλέα Παράσχο, ὅσο κι' ἂν τὸν ἐφαίδρυνε τὸ συχνὰ κομικοτραγικὰ ρωμαντικὸ του στάσιμον, τὸν ἀγαποῦσε. Τὸν ἐδοξολόγησε, ζωντανὸν ἀκόμη, σὲ ὕμνον ποὺ τὸν ἐμψυχώνει ἀσυνήθιστος γιὰ τὸ νηφάλιον πνεῦμα τοῦ Βλάχου ἐνθουσιασμός· κι ὅταν πέθανε ὁ Παράσχος, ἦταν αὐτὸς ὁ ἐπιτάφιος ἐγκωμιαστής του.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ κίνημα, ποὺ τοῦ ἔδωκε τὸ σύνθημα ὁ Ψυχάρης, τὸ χτύπησε μὲ ὅσῃν εἶχε δύναμη· ὅμως πάντα μένοντας σὲ μιά γραμμὴ εὐγενικῆς ἀξιοπρέπειας· γραμμῆς ποὺ ὀλότελα πατήθηκε στὴ δράσιν τοῦ γλωσσικοῦ πολέμου, πρῶτα-πρῶτ' ἀπὸ τοὺς ἀντίμαχους τοῦ ψυχαρismoῦ. Μιστριώτης καὶ μιστριωτισμός, γιὰ τὸν Ἀγγελο Βλάχο, ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα ἀποκρουστικά. Ἀργότερα μοῦ ἀνάφερε μὲ κάποιον, καθὼς ἔδειχνε, ἀπορία, μὰ ἴσως περισσότερο μ' ἐσώψυχῃ εὐχαρίστηση, τὴν ἐπίσκεψιν ποὺ τοῦ εἶχε κάμει ὁ Ψυχάρης μὲ τὴν κυρία του,

Ξταν ξανακατέθηκε στὴν Ἀθήνα, λίγο πρὶν ξεσπάσῃ ὁ παγκόσμιος πόλεμος. Τὸν ἔδειξε στὴ γυναίκα του λέγοντας: «Νά ἕνας μέγας ἀνθρωπος!».

Ὁ Ψυχάρης, ποὺ πάντα πρόσεξε πολὺ στὴ γραμματικὴ σοφία, λογαριάζοντάς την καὶ ὅσα μὲ τὸ λογοτεχνικὸ τάλαντο, καὶ κατὰ τὴν περίστασι, καὶ παραπάνου ἀκόμα ἑκείνος ποὺ μίλησε γιὰ τὸ ἔργο ἀκόμα τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου μὲ γνώση καὶ μὲ διάκριση ποὺ ἔλειψαν ὁλοτέλεια κι ἀπὸ τοὺς πολέμιους κι ἀπὸ τοὺς θιασύτες ἐδῶ τοῦ κοντισμοῦ, ὁ Ψυχάρης, ἐκτιμοῦσε πολὺ τὴ λεξικογραφικὴ ἐργασία τοῦ Βλάχου. Τὸ ἑλληνογαλλικὸ λεξικὸ του κάπου τὸ χαρακτηρίζει τέλειο.

Εἰδὼ ἀρμόζει νὰ σημειώσω πὼς καὶ τὸ ποιητικὸ μου παρουσίασμα δὲν τὸν εὑρίσκε, μάλιστα στὰ πρῶτα του ξεφανερώματα, πρῶθυμο καὶ συμπαθητικὸ. Ἡ στάση μου ἀπέναντί του ὕστερα, μὲ ὅλο τὸ σεβασμὸ ποὺ τοῦ εἶχα στὴν ἀρχή, στάσις ἀπὸ λόγους καὶ φιλολογικῆς ἰδιοσυγκρασίας, πολὺ διαφορετικῆς καὶ ἀπὸ μιὰ πολεμικὴ μου ἐναντίο του, κινημένη περισσότερο ἀπὸ τὴ συνθηθισμένη στοὺς νέους ἀνυπομονησία νὰ δείξουν, πτωχαλαζωνικά κάπως καὶ ἀποκλειστικά, τὰ ἀντιδραστικά ἰδανικά τους, τὸν ἔφερε γιὰ καιρὸ νὰ μὲ ξεγράψῃ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ὀξίων προσοχῆς καὶ συμπαθείας ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων. Μόνο ὕστερ' ἀπὸ χρόνια, ὅταν τὸν ξαναεἶδα, γερασμένο καὶ καρφωμένο στὸ σκαμνὶ τῆς ἀρρώστιας του, μὲ τὴν εὐγενικὴ μεσιτεία, ὑποθέτω, τῆς ἀγαπημένης του κόρης, εὐτύχησα νὰ τοῦ ξαναγυρίσω τὴν προσοχὴ πρὸς ἐμένα, ἀκόμη καὶ νὰ τοῦ ξυπνήσω συμπάθεια καὶ φιλία. Ξαναδλέποντάς τον, ἔσκυψα, τοῦ φίλησα τὸ χέρι. Τὸ χεῖροφίλημ' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα παρορμητικὰ κινήματα τῆς ζωῆς μου. Ἡ ταπεινώσις (ἡ μόνη ποὺ ὕψωνε) καὶ ἡ καλωσύνη, συχνότατα πόσο κριτικὴ! Τὴν ἀρνήσις τὴ συχνάινωμαι. Εἶναι τὸ παραπάτημα τοῦ δυνατοῦ, μεθυμένου ἀπὸ τὸ κρασί τοῦ ἐωσφορισμοῦ, ὅσες φορές δὲν εἶναι, πολὺ συχνότερα, ἢ καταφυγὴ τῶν κουφιοκέφαλων.

Κρατοῦσε, καθὼς ἐσημείωσα, τὴ σκέψις του καθαρὴ. Θὰ διαισθάνηκε, τὸ φαντάζομαι, κάποιον μου δειλισμα ποὺ πλησιάζοντάς τον, μ' ἐμπόδιζε νὰ τοῦ μιλῶ, συζητητὴς διαχυτικός, ἐλεύθερος. Μὲ τὴ διάχυσις στὴ συνομιλία καὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν στὴν ἐκφράσις δὲ μὲ προίκισε ὁ Θεός. Καὶ μιὰ φυσικὴ μου ἀτολμία τῆς στιγμῆς κάθε φορὰ ποὺ λογαριάζομαι μὲ ἄλλους καὶ δυσκολία στὴν τέχνη καὶ στὴν ἀργολογία ποὺ λέγεται συζήτηση (τέχνη καὶ ἀργολογία ποὺ μοῦ εἶναι ἀντιπαθητικά) γίνονταν ἐντατικώτερα ἐμπόδια μπροστὰ του. Γιατ' εἶχα τὴ συνειδησίαν πὼς, ἂν ἀφινόμαστε συγκρατητὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ λογοτεχνικά ζητήματα, δύσκολα καὶ σὲ λίγο θὰ βρισκόμαστε σύμφωνοι. Μοῦ ζήτησ' ἐπίμονα νὰ τοῦ φέρω κανέν' ἀπὸ τὰ νεοτύπωτα διβλία μου. Τοῦ πῆγα —ἐτοιμος νὰ τοῦ ζητήσω καὶ συγχώρησις γιὰ τὴν ἐνόχλησις ποὺ

θὰ μπορούσα νὰ τοῦ προξενήσω— τὸ διβλίον μου «Πολιτεία καὶ Μοναξία». Στὴν ἄλλη μου ἐπίσκεψι μὲ δέχθηκε μὲ τὸ διβλίον μου στὸ χέρι καὶ μόλις μὲ εἶδε ἄρχισε νὰ μοῦ ἀπαγγέλλῃ ὁλόκληρες στροφές μου ἀπὸ τὸ «Τραγοῦδι τῶν Ραγιαδῶν». Τοὺς εὑρίσκε ὠραίους· ἔδειχνε πὼς ὅν εἶχανε χαροποιήσει.

Μὲ συγκίνησις ντροπαλῆς γυναίκας τὰ δέχθηκα, κ' ἔτσι τὰ κρατῶ στὴ σκέψις μου, τὰ δείγματα αὐτὰ τῆς προσοχῆς καὶ τῆς συμπάθειας τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου.

Περνοῦσε τίς πληκτικὲς καὶ τίς ὀδυνηρὰς τοὺς διαβάζοντας. Ἦταν ἐνθουσιασμένος μὲ τὰ τρία τυπικὰ κάλλους διηγήματα τοῦ Φλωμπέρ, τὰ περίφημα *Contes*. Μάλιστα μὲ τὸ πρῶτο, ποὺ εἶναι ἡρωίδα του μιὰ ψυχὴ ἀπλοϊκὴ, μιὰ ὑπέρβρια. Μοῦ ἀνάφερε κάποτε, θαυμάζοντας κάποιους στίχους τοῦ Οὐγκώ. Στὸ Μορεὰς ἔβλεπε, κάπως ἀντιπαθητικά, τὸ νεωτεριστικὸ συμβολιστὴ. Ἀπὸ τίς «Στροφές» του δὲν ξέρω ἂν πῆρε μυρουδιά. Εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δανείσῃ μιὰ κριτικὴ ἔκδοσις νέων κομματιῶν, ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τίς κωμωδίες τοῦ Μενάνδρου. Τὰ ἔλεγε' ἐξαίσινα.

Τὸν ἐλυποῦσε ἡ σκέψις ποὺ δὲν τοῦ δόθηκε καιρός, μὲ τίς ἄλλες τοῦ λογιῆς ὑπηρεσίες καὶ ἀσχολίες τῆς ζωῆς του, νὰ καλλιεργήσῃ ἐπιμωνώτερα, ἀποκλειστικώτερα, τὴν ποιήσις. Καὶ γύριζε παθητικὰ πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς νιότης του, ὅσο τοῦ τὸ συγχωροῦσαν τὰ γεράματά του.

Ἀκόμα ἐπιθυμία του ἦταν νὰ γράψῃ τ' ἀπομνημονεύματά του. Καθὼς τοῦ παρατήρησα, πὼς θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία του, ὑπαγορεύοντάς τα, μοῦ ἀντιπαρήτησε πὼς δὲ μπορούσε νὰ σκέπτεται καὶ νὰ τὴν προκαλῇ τὴ φράσις, ἀνίσως ὁ ἴδιος δὲν κρατοῦσε τὴν πέναν. Ἡ διανοητικὴ του κράσις, θὰ ἔλεγε κάποιος ψυχοδιδίης, δὲν ἦταν ρητορικὴ, μά, στὸ καθαρὸ τῆς στοιχείου, φιλολογικῆ. Καὶ γι' αὐτὸν θὰ ὑπῆρχε μονάχα γ ρ α π τ ὁ ς λ ὁ γ ο ς.

Τὰ τελευταῖα του, σύντομα καὶ σύντονα σὰν ἐπιγραμματικά, γεννήματα τῆς Μούσας του, ξανακαλεσμένης γιὰ νὰ τοῦ κλείσῃ τὰ μάτια, ἤθελε νὰ τὰ τιτλοφορήσῃ «Ξ ἐ ν ι α». Θυμίζει τ' ὄνομα τοῦτο τὰ ἐπιγράμματα τοῦ λατίνου Μαρτιαλίου καὶ τὰ περίφημα τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Γκαίτε, συνεργατικά συνθεμένα ἀπὸ τοὺς δύο, πειρακτικά κ' ἐπαναστατικά γιὰ τὸν καιρὸ τους. Τὰ Ξ ἐ ν ι α τοῦ Βλάχου πειράζουν, σατυρίζουν, ὅχι χωρὶς ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ νὰ γυρίζουν πρὸς τὸν ἴδιον τους τὸν πατέρα μὲ δακρύδρεκτα μάτια. Χρησιμοποιοῦν, κατὰ τὸ κέφι τους, πότε τὴν καθαρεύουσα, πότε τὴν δημοτικὴ. Πολιτικά, προσωπικά, λυρικά, τὸν ἀλάφραιναν καὶ τὸν παρηγοροῦσαν. Τί καλύτερο θὰ εἶχε νὰ ποθῇ ἡ ποίησις, παρὰ νὰ ἐλαφραίνῃ καὶ νὰ παρηγορῇ; Κάποτε μοῦ εἶπε πὼς θὰ μοῦ τ' ἀφιέρωνε.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

«Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», 1925.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Σε κάποια περασμένη επιφυλλίδα έγραφα, πώς ο σημερινός νέος είναι ευτυχισμένος, χωρίς να νοιώθει την ευτυχία του ευτυχισμένος, του δε βρίσκει μπροστά του, στην άνθηση της νιότης του, έτοιμα, διαμορφωμένα ιδανικά, επιβεβλημένα από την κοινωνική παράδοση, ώστε, θέλοντας και μή, να στραφεί προς αυτά, θαυπωμένος από την αγγλή τους, και να προσπαθήσει να μορφώσει σύμφωνα μ' αυτά την ήθική ζωή του. Η πολιτική, η ποίηση, η τέχνη, η επιστήμη, ο πατριωτισμός, η φιλανθρωπία, ο στρατός, ο πλούτος, δεν είναι πλέον σήμερα αξίες θετικές, στα μάτια ενός νέου ανθρώπου, τυραννικά επιβεβλημένες από μια κοινωνία, που πιστεύει απόλυτα σ' αυτές. Αν τούτο, από γενικότερη άποψη, είναι κακό και ψυχρό, επιτρέπει ωστόσο στους νέους να σταθούν χωρίς ιδιαίτερη άτομική προσπάθεια αγνοί, σαν πρωτοπλάστοι, αγνάντια στη ζωή, και να μορφώσουν από μέσα τους τα ιδανικά τους. Έτσι έχουνε μια λευτεριά ανεκτίμητη στη διάπλαση της ήθικής τους ύπαρξεως, λευτεριά, που είναι πραγματική ευτυχία.

Όμως η κατάσταση αυτή έχει και τη ζοφερή της όψη. Το να μην οδηγείται ο νέος στο δρόμο του από έτοιμα ιδανικά είναι κέρδος, αλλά είναι ζημιά εξ άλλου ανυπολόγιστη το να μην έχει οδηγούς στην όρμή του ανθρώπους εξαιρετικούς, φυσιογνωμίες μεγάλες, «προσωπικότητες». Βλάβη φέρνει το περιεχόμενο ενός άποκρυσταλλωμένου ιδανικού, γιατί φράζει τον ήθικόν ορίζοντα μπρος στα ξεφτισμένα από θαυμασμό νεανικά μάτια, κι' έτσι δεν επιτρέπει στη νεανική συνείδηση να συναισθανθεί, πως τόσες είναι οι ήθικες όμορφιές, όσοι κι' οι άνθρωποι στον κόσμο, και πως αγώνας εύγενέστερος δε λογίζεται από την τάση να υπάρξης, κατακτώντας μόνος σου καθημερινά και την ελευθερία και τη ζωή. Όστόσο τον αγώνα αυτόν σου τον εκφράζει καθαρά η μεγάλη προσωπικότητα μονάχα, η προσωπικότητα, που η εμφάνισή της, όποια κι' αν είναι, με το ταλέντου τη χάρη ή με της πράξεως τον όγκο, εκδηλώνει αδιάκοπα την τάση ενός ανθρώπου να στερεωθεί στη ζωή, προσπαθώντας να μετρήσει με δικά του ήθικά και πνευματικά μέτρα τούτο τον φαινομένον. Κι' απ' αυτή την άποψη, ο σημερινός νέος βρίσκεται σε θέση μειονεκτική, γιατί λείπουν από τη σημερινή ζωή τού έθνους μας οι μεγάλες εκείνες φυσιογνωμίες, που εμπνέουν το σεβασμό και οδηγούν στη λύτρωση.

Εμείς οι παλιότεροι υπήρξαμε, από την πλευρά τούτη, ευτυχέστεροι. Όταν ήμασταν παιδιά, όταν ήμασταν νέοι, ευτυχίσαμε να γνωρίσουμε καλά μερικούς ανθρώπους — είτε στην

κοινωνική ζωή, είτε στην εκπαίδευσή μας — που η ισχυρή τους ήθική φυσιογνωμία επέδρασε όριστικά επάνω μας. «Όχι τα τεχνάσματα του ταλέντου, αλλά η προσωπικότης παραμένει στην ψυχή των λαών», λέει ο Γκαίτε, και την αλήθεια αυτή τη νοιώσαμε εμείς, οι παλιότεροι, σά «λαός», στον εαυτό μας. Όσα χρόνια κι' αν περάσουν, όσο και να προχωρούμε στην ηλικία, νοιώθουμε πάντα, πίσω από άρθρα, μελέτες, μεταφράσεις ή λογογραφήματα των ανθρώπων εκείνων, μια στέρεη ζωή, μεστή από γνώση, νοιώθουμε μιάν απόλυτη σοβαρότητα στη δουλειά, σοβαρότητα που νουτεϊ και εμπνέει, νοιώθουμε δυο αυστηρά μάτια καρφωμένα πάντα επάνω μας να μάς παρακολουθούν στο κάθε μας δήμα. Τούτο αξίζει πιότερο απ' όλα τα διαβάσματα, πιότερο απ' όλα τα βιβλία, που συνάζουμε στίς βιβλιοθήκες μας, γιατί η προσωπικότητα η μεγάλη είναι σαν άγρυπνος φύλακας δίπλα στη συνείδησή μας, ακούραστος κι' επίμονος οδηγός, σταθερός εξομολογητής, που ακούει τίς πιο κρυφές έκμυστηρεύσεις μας. Τέτοιοι εξομολογητές δε συχωρνούμε εύκολα, δε συχωρούν ποτέ — μένουνε σιωπηλοί σε κάθε όμολογία και στέκουν έτσι — αυστηροί και άμειλκτοι — προσμένοντας την επάνορθωση του σφάλματος με θετική πράξη μετανοίας.

Μου έρχεται τώρα στο νου ο Άγγελος Βλάχος. Δεν μπορώ να θυμηθώ πότε τον πρωτογνώρισα, γιατί ο στενότερος φιλικός σύνδεσμος των οικογενειών μας υπήρχε και πριν γεννηθώ. Τον θυμούμαι όμως καλά, όταν μ' έπαιρνε, παιδί, ο πατέρας μου κανένα απόγεμα στο παλιό, ξύλινο καφενεδάκι του Ζαπτείου, όπου συνεδρίαζε ταχτικά ή «Άκαδημία» — όπως είχαν είρωνικά χαρακτηρίσει τον δμιλό τους — μια σεβαστή συγκέντρωση πέντε δέκα ανθρώπων. Θυμούμαι τους ταχτικούς θαμώνες: τον αείμνηστο καθηγητή του Πανεπιστημίου και πρώην Πρωθυπουργό Σ.π. Λάμπρο, τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Σ.π. Σακελλαρόπουλο, το Μίνω το Λάππα, διδάκτορα της φιλοσοφίας και άλλοτε γενικό γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας επί κυβερνήσεως Τρικούτη, τον Σ.π. Βουλγιώτη, πρώην υπουργό, τον κ. Δημ. Κακλαμάνο, πρεσβευτή σήμερα στο Λονδίνο και διευθυντή τότε του «Άσπεως», το Μίκιο το Λάμπρο, αδελφό του καθηγητού, έναν θαυμάσιον άνθρωπο, όλο ζωή και φαιδρότητα, συγγραφέα, δημοσιογράφο και γραμματέα του «Παρνασσού», που φυλακίστηκε κάποτε για τα πατριωτικά του άρθρα και που πέθανε πρόωρα (1).

(1) Έδω είναι ο τόπος να μπη η ακόλουθη συμπληρωματική σημείωση, που δημοσιεύτηκε στην επόμενη

Τῆς «Ἀκαδημίας» ἐκείνης, στὴν ὁποίαν προσεχώρησαν ἀργότερα νεώτερα μέλη, ὁ κ. Ἄνδρ. Ἀνδρεάδης καὶ ὁ κ. Στ. Σεφάνου, «προήδρευε» — σὰ νὰ πούμε — ὁ Ἄγγελος Βλάχος, ταχτικός κάθε ἀπόγευμα στὴ θέσι του, εὐφραδής, γοητευτικός στὴν κουβέντα του, ἐξοχος ἀνεκδοτολόγος, πηγὴ πραγματικῆς σοφίας καὶ πείρας. Ἀλλὰ τὸν θυμοῦμαι καλὰ κι' ἀργότερα, ἔταν — νέος πιά ἐγὼ κι' ὄχι παιδί — τὸν ἀντίκρουζα σὰν ἐχθρὸ τοῦ δημοτικισμοῦ, σὰν «ὀτισθοδρομικὸ» καὶ «ἀντιδραστικὸ» καθαρουσιστὴν. Τὶ σημασία ὅμως εἶχαν οἱ γλωσσικὲς του ἰδέες, μπροστὰ στὸν ὄγκο τῆς προσωπικότητός του; Ἦταν ἄνθρωπος ἄλλης ἐποχῆς καὶ ὑπεστήριζε τὸ ἐκφραστικὸ μέσο, ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε τονώσει καὶ πλουτίσει. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του ἔφερνε ἀπάνω του τὴν ἀληθινὴ ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατικότητα τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ξέρουν γιατί εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ποὺ θέλουν τέτοιοι νὰ μένουν, ὑποφέροντας στὴν ἀνάγκη τὰ πάντα γιὰ τὶς πεποιθήσεις τους. Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ζωντανά, γιὰ μένα, παραδείγματα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ποὺ δημιουργοῦν τὴν κοινωνία· εἶχε ξεεράσει ἐντελῶς τὴν πρώτη φάση τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὸν ἀτομισμό, εἶχε ἀποβάλει τὴν ἀγριότητα τοῦ μαχητοῦ καὶ εἶχε τὴ συναισθησὴ τῆς ἀξίας μιᾶς κοινωνίας θεμελιωμένης ἀπάνω στὸν αὐτοσεβασμὸ τῶν ἀτόμων. Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ἐκπροσωποῦσε τὴν ἐννοία τοῦ «πολιτισμοῦ» σ' ὅλη τῆς τὴν πληρότητα. Ὅ,τι ἔδωσε ἡ Ἀγγλία μὲ τὴ δικτατορικὴ ἐποχὴ, ἀρχίζε τότε νὰ τὸ δίνει κι' ἡ μικρὴ ἀσήμαντὴ Ἑλλάδα, χάρις σὲ τέτοιες ἐξαιρετικὲς προσωπικότητες, ποὺ δυστυχῶς ἦταν πολὺ λίγες. Σήμερα ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἀποτραβιέται ὅσο μπορεῖ περισσότερο στὸν ἑαυτὸ του, διπλοκουμπώνεται κιχί, γίνεται ἐρημίτης, μισάνθρωπος. Τότε συνέβαινε τὸ ἀντίθετο ἀκρίβως: ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἦταν ἐνσυνείδητα κοινωνικός, γιατί ἡ συν-

ναστροφὴ εἶχε πνευματικότητα καὶ χάρι, ὅπως συμβαίνει πάντα ὅπου ὑπάρχει αὐτοσεβασμὸς καὶ κατὰ συνέπειαν σεβασμὸς ἀπόλυτος πρὸς τὸν πλησίον.

Τὶ σημασία — ξαναλέω — μπορούσαν νὰ εἶχαν οἱ γλωσσικὲς ἰδέες τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, ὅταν οἱ μεταφράσεις του λ.χ. παραμένουν ὡς σήμερα τὰ θαυμαστότερα δείγματα τέτοιας ἐργασίας, ποὺ ἔχουμε στὸν τόπο μας; Ἄν δὲν ἦταν ὁ καταστρεπτικὸς φόρος πρὸς τὴν ἐποχὴ — ἡ καθαρεῦσα — ποὺ τὶς ἐμάρανε, οἱ σαιξπηρικές μεταφράσεις τοῦ Βλάχου θὰ εἶχαν τώρα γιὰ μᾶς τὴ σημασία ποὺ ἔχουνε πάντα οἱ μεταφράσεις τοῦ Schlegel γιὰ τοὺς Γερμανούς. Γιατί κάτω ἀπὸ τέτοιες ἐργασίες ὑπάρχει στέρεη γνώση τῶν γλωσσῶν, ἀδιάκοπη, βαθειὰ σκέψη καὶ μελέτῃ ἐπίμονη ἀπάνω στὸ νόημα τοῦ κειμένου. Ἀνθρώποι, σὰν τὸν Ἀγγέλο Βλάχο, σοῦ ἔδιναν μιὰ περιέργη ἐντύπωση στερεότητος, ἦτανε σὰ μεσαιωνικὰ κάστρα ἐν συγκρίσει μὲ ψευτοχτισμένα σημερινὰ σπιτία. Οἱ γνώσεις τους ἦταν ἀδιάσειστες, οἱ συζητήσεις τους ἀρπαζαν ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὶς πρώτες πηγές. Οἱ «μοντέρνοι» καὶ οἱ «ἐξυπνοὶ» συντρίβονταν ἀπάνω τους σὰ γιαντὶ. Ἀλλὰ ἔτσι ἴσια-ἴσια ἡ προσωπικότης των εἶχε εὐεργετικὴν ἐπίδραση σ' ὅσους τοὺς γνώριζαν καὶ σ' ὅσους τοὺς ἐμελετοῦσαν, γιατί δὲν ὑπάρχει τίποτε καλύτερο γιὰ ἓνα νέο, παρὰ νὰ βλέπῃ μπροστὰ του ὁλοζώντανη τὴ μορφή ἐνὸς ἀπόλυτα πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ὁ σημερινὸς νέος εἶναι ἄτυχος, συγκριτικὰ μ' ἐμᾶς τοὺς παλιότερους. Δὲ νοιώθει τὴν εὐεργετικὴν ἀπάνω του ἐπίδραση ἰσχυρῶν φυσιογνωμιῶν, καὶ γιὰ τοῦτο ὁ δρόμος του θάναι ἀνώμαλος κιχί τραχύς. Θὰ λοξοδρομῇ πολλὰς φορὲς, χωρὶς νὰ συναισθάνεται τὸ λοξοδρόμημά του, καὶ θὰ σφάλῃ, χωρὶς νὰ συναισθάνεται τὸ σφάλμα του. Ἡ εὐκόλῃ φιλοσοφία τῶν νέων τῆς ἐποχῆς μας, ἡ ἀποχὴ ἀπὸ κάθε σοβαρὸν πνευματικὸ μόχθο, ἀκόμη κι' ἡ ἥθικὴ χαλάρωση τῆς κοινωνίας μας ὀφείλονται κατὰ πολὺ καὶ στὸ γεγονὸς, ὅτι ἀπὸ καιρὸ ἔχουν λείψει ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἤξεραν μὲ σεβασμὸ νὰ δέχονται τὸ δῶρο τῆς ζωῆς.

ΦΩΤΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

«Πρωΐα», 1 Σεπτεμβρίου 1933

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ», ΤΟΥ 1950

Ἡ «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ», ἀφοῦ ἔδωσε στοὺς δύσκολους μῆνες τοῦ 1949, μαζί με ὅλους τοὺς ἀληθινούς Ἕλληνες, τὴ μεγάλη μάχη ποὺ ἐξασφάλισε τὴν ἐθνικὴ ἐλευθερία καὶ κράτησε τὸ πνεῦμα ἀνεξάρτητο καὶ εὐεργετικό, αἰσθάνεται ὅτι τὴν περιμένει ἀκόμα ἓνα βαρὺ χρέος: ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ τοῦ τόπου. Ὅλοι καὶ ὅλα ζητοῦν τὴν ἀνασύνταξη τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων καὶ ὅλοι προσδοκοῦν πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀνασύνταξη αὐτή. Τὰ περισσότερα ὅμως καὶ τὰ διαρκέστερα ἀγαθὰ πρέπει νὰ τὰ περιμένουμε ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἀνασύνταξη, ποὺ εἶναι δυσκολώτερη μὰ καὶ πῶς ἀπαραίτητη, πῶς βασικὴ καὶ οὐσιαστικώτερα ἐθνικὴ: Ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῶν ἐλληνικῶν πνευματικῶν δυνάμεων σὲ εὐρύτερα παιδευτικούς σκοπούς. Ἐκεῖ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΖΩΗΣ, στὴν παιδεία μετὸν πλατύτερο προορισμό, δηλαδὴ στὴν προσπάθεια ποὺ θὰ διαμορφώσει ΑΛΗΘΙΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, αὐτοὺς ποὺ χρειάζεται ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος μέσα στὴν τόση ἀπιστία. Καὶ κοντὰ στὸ θεμέλιο αὐτό, ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ βαθύ, στέρεο, ἀδιάσειστο, θὰ βρεθῇ καὶ ἡ «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ» καὶ θὰ κάμῃ τὴν καταβολὴ τῆς. Εἶναι ἓνας τραχύτατος ἀγώνας αὐτὴ ἡ θεμελίωση, ἡ νέα ἐλληνικὴ θεμελίωση, ἔπειτα μάλιστα ἀπὸ τόση δόξα, ἀπὸ τόσες θυσίες καὶ ἀπὸ τόση ὁδὴν, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τόση φθορά, ποὺ τὴν νοιώθουν περισσότερο οἱ μικροὶ καὶ καταπονημένοι λαοί. Μὰ οἱ συνεργάτες καὶ οἱ ὑπεύθυνοι τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ», λογοτέχνες, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες, δὲν πιστεύουν ὅτι ἡ σκέψη καὶ ἡ τέχνη εἶναι παιχνίδι ἀρχοσχόλων καὶ δὲν ἔπαψαν, σὲ ὁμαλὲς περιόδους ἀλλὰ καὶ σὲ δύσκολες ὥρες, νὰ διαλαλοῦν, μετὸν τρόπον τοῦ ὁ καθένας, ὅτι μοχθοῦν, ὅτι προσφέρουν, ὅτι ἀγωνίζονται γιὰ μιὰν ἀνώτερη καὶ πληρέστερη μορφή παιδείας, ποὺ νὰ εἶναι ὠφέλιμη στὸ κοινωνικὸ σύνολο.

Ἀντί, λοιπόν, νά δώσουμε γιά τὸ 1950 ποικίλες καὶ μικρὲς ὑποσχέσεις, προτιμοῦμε νά βεβαιώσουμε τοὺς ἀναγνώστες μας ὅτι μ' ἐπιμονή θὰ ἐργαστοῦμε γιά τὴν ἀνασύνταξη τῶν ἐλληνικῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ γιά τὴ συγκέντρωσή τους στὸν καλὸ δρόμο,— ὅτι θὰ ἐργαστοῦμε γιά ἕναν μεγάλον σκοπὸν. Ἀλλωστε, δὲν θὰ ἦταν δύσκολον νά παρατάξουμε, ὅπως κάθε χρόνον, αὐτὲς τὶς ὑποσχέσεις,— ὁ κίνδυνος νά μᾶς μιμηθοῦν μᾶς ἀφήνει ἀδιάφορους,— καὶ νά καθορίσουμε πόσα καὶ ποιά λογοτεχνικά, αἰσθητικά ἢ ἱστορικά κείμενα θὰ περιλάβουμε στοὺς δύο τόμους τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ» τοῦ 1950. Καί, γιά νά μείνουμε στὴν παράδοση τοῦ περιοδικοῦ, σημειώνουμε ὅτι :

Ἡ ἀξιόλογη ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ παραγωγή θὰ βρῇ καὶ πάλι πρὸθύμη φιλοξενία στὶς σελίδες τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ», πού δέχονται ὅ,τι παρουσιάζει κάποια ποιότῃτα καὶ μένουν κλειστὲς σὲ κάθε πρόωρη ἐκδήλωση καὶ σὲ κάθε ὑποπτη μόδα.

Τὰ ΞΕΝΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ καὶ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ θὰ σχολιάζονται καὶ θὰ παρουσιάζονται μὲ χαρακτηριστικὰ δείγματα, ἔτσι πού οἱ ἀναγνώστες τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ» νά κατατοπίζονται στὴ γενικώτερη πνευματικὴ κίνηση τοῦ καιροῦ μας.

Οἱ ΓΝΩΣΤΟΙ καὶ ΩΡΙΜΟΙ λογοτέχνες θὰ ἔχουν πάντοτε τὰ δικαιώματά τους στὶς σελίδες τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ», πού δὲν χρειάζεται ἴσως νά ποῦμε ἀκόμη μιὰ φορὰ ὅτι μένει ὄργανον γενικῆς πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ ὅτι δὲν στηρίζεται σὲ ὁμάδες πνευματικῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ στὸ σύνολο τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων, καὶ οἱ ΝΕΟΙ θὰ εἶναι ἡ καλύτερη προσδοκία τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ», πού μὲ χαρὰ θὰ τοὺς παρουσιάξῃ, ἀφοῦ ὅμως κρίνει τὴν ἐργασία τους μὲ τὴν αὐστηρότητα ἐκείνῃ πού δείχνει τὴν ἀληθινὴ στοργή της γιά ὅσους, ἅπειροι ἀκόμα καὶ βιαστικοί, εὐκόλα μποροῦν νά κάνουν ἀσυγχώρητα λάθη καὶ νά βρεθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν προορισμό τους.

Θὰ κρατήσῃ τὴ συνήθεια τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ, καί, πρὶν ἀπὸ τὸ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΟ τεῦχος τοῦ 1950, θὰ ἀφιερῶσθαι ἄλλα δύο τεύχη σὲ θέματα, ἐλληνικὰ καὶ ξένα, μὲ γενικώτατο ἐνδιαφέρον.

ΟΙ ΟΡΟΙ

Καὶ γιά τὸ 1950 θὰ διατηρηθῇ τὸ σύστημα ἐγγραφῆς συνδρομητῶν μὲ τοὺς ἑξῆς ὅρους : Συνδρομὴ ἐσωτερικοῦ, ἐτησίᾳ δρχ. 85.000, ἐξάμ. δρχ. 45.000· ἐξωτερικοῦ, μόνο ἐτησίᾳ, λίρες 5, Ἀμερικῆς δολλ. 20, Τουρκίας λίρες 60. Οἱ γνωστοὶ συναλλαγματικοὶ περιορισμοὶ μᾶς υποχρεώνουν νά δηλώσουμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ τεύχους στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι δυνατὴ μόνο ἂν ἔχῃ προηγηθῇ ἡ εἰσαγωγὴ ἀντιστοίχου συναλλάγματος (ἀντίτιμον συνδρομῆς) μὲ τραπεζικὴ ἐπιταγή. Τέλος, πρέπει νά ἐξηγήσουμε ὅτι ὁ ἐτήσιος συνδρομητὴς δικαιούται νά λάβῃ, χωρὶς ἄλλη καταβολή, τὸ πανηγυρικὸ Χριστουγεννιάτικον τεῦχος καὶ κάθε ἄλλο πολυσέλιδον τεῦχος (ἀφιερῶματα σὲ συγγραφεῖς κλπ.), πού θὰ ἀνήκῃ στὴ σειρὰ τῶν τακτικῶν τευχῶν τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ».

Ἀθῆναι, 20 Δεκεμβρίου 1949

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.

Συνεπληρώθησαν

46 ΤΟΜΟΙ
ΤΗΣ
“ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ,”

‘Ολόκληρη βιβλιοθήκη που κλείνει
τὸ χρονικὸ τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀπαραίτητη σὲ κάθε
μορφωμένο Ἕλληνα.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΣΤΟ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΟ Τεῦχος

τῆς

"ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ,"

Ἀνέκδοτα κείμενα

τοῦ

ΨΥΧΑΡΗ

Μνημόσυνο τῆς ΕΛΕΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

(Ἄρδρα τῶν κ. κ. Κ. Κοτζιά καὶ Ἀλέξη Σολομοῦ)

Ἐκλεκτές συνεργασίες

τῶν κ. κ. ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ,
ΘΑΝΑΣΗ ΠΕΤΣΑΛΗ, ΑΛΚΗ ΘΡΥΛΟΥ, ΑΙΜ.
ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ, ΜΑΝ. ΓΙΑΛΟΥΡΑΚΗ κ. ἄ.

Ἀγνωστο γράμμα τοῦ ΝΤΟΣΤΟΓΕΦΣΚΗ

Σχόλια - μετάφραση

ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΠΑΝΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»: Ἀφιέρωμα στὸν Ἄγγελο Βλάχο	1
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΔΙΟΜΗΔΗΣ: Ἄγγελος Βλάχος, (ὀλίγαι ἀναμνήσεις νεανικῶν χρόνων)	2
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΒΛΑΧΟΣ: Ἄγγελος Βλάχος	3
ΑΪΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ: Ἐνας θεμελιωτὴς	14
ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ: Ἡ ποίηση τοῦ Ἄγγελου Βλάχου	35
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ: Ὁ πατέρας τῆς νεοελλ. μονόπρακτης κωμωδίας	42
ΜΙΛΤ. ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ: Ὁ Ἄγγελος Βλάχος καὶ τὸ «Βασιλικὸν Θέατρον»	64
ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ: Ὁ Ἄγγελος Βλάχος λεξικογράφος	69
Χ. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ: Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ποιητὴς σατιρικός	72
ΕΛΕΝΗ ΒΛΑΧΟΥ: Ἀναμνήσεις	136
Σ. ΚΟΥΓΕΑΣ: Τὸ εἰς τοὺς κήπους τοῦ Ἀκαδήμου περιβόλι τοῦ Βλάχου . . .	140
Ν. ΒΕΗΣ: Ἄγγελος Βλάχος (ἀναμνήσεις, ἐντυπώσεις, ἔρευνες)	143
ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ: Ὁ Ἄγγελος Βλάχος καὶ ἡ νεοελληνικὴ κριτικὴ .	159
ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ: «Τριάκοντα ἀσμάτια»	181
ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ: Εἰς τὴν σελήνην—Ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος—Ἡ μικρὰ ἐκκλησία—Ὁ χειμῶν—Εἰς τὸν Μάϊον—Κυριακὴ—Ἄνοιξις—Τ' ἀηδόνι—Τὸ τριαντάφυλλο (ποιήματα)	182
ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΙΡΗΣ: Ἡ κοινῶνιά τῆς Ἀθήνας στὰ χρόνια τοῦ Ἀγγ. Βλάχου	185
Δ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ: Ὁ τύπος στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου	196
ΣΠΥΡ. ΛΑΜΠΡΟΣ: Πανηγυρικός λόγος	199
ΔΗΜ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ: Πανηγυρικός λόγος	203
ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ: Ἄγγελος Βλάχος	204
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: Τὸ τέλος τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου	206
ΦΩΤΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ: Προσωπικότητες	208
Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»: Τὸ 1950	210

ΕΙΚΟΝΕΣ

Γ. ΡΟΪΛΟΣ Ἄγγελος Βλάχος (ἐξώφυλλο)	
Π. ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ: Ἄγγελος Βλάχος (ἐκτὸς κειμένου)	
Β. ΣΚΟΠΑΣ: Στάυρος Βλάχος (ἐκτὸς κειμένου)	5
Σοφία Στ. Βλάχου, ἡ μητέρα του (φωτογρ.)	8
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος, ὄρθιος, μετὰ τὸν ἀδελφὸ του Σπύρο (φωτογρ.)	9
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος, ὄρθιος, μετὰ τὸν Δημ. Παπαρρηγόπουλο (φωτογρ.)	11
Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (φωτογρ.)	21
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ὡς Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργ. Ἐξωτερικῶν	49
Ἄγγελος Βλάχος (φωτογραφία τοῦ 1890)	66
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος τὸ 1918 (φωτογρ.)	
Τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου τὸ 1878. Ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ: Δημ. Πανδ., Ἰωάν. Γεννάδιος, Ἀλ. Ραγκαβῆς, Θεόδ. Δηλιγιάννης, Ἀλ. Σκουζὲς καὶ Ἄγγελος Βλάχος (φωτογραφία)	71
Γ. ΡΟΪΛΟΣ: Ἄγγελος Βλάχος (σκίτσο)	97
Αὐτόγραφο τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (φωτογρ.)	184
Ἀνδρέας Συγγρός (φωτογρ.)	186
Στέφανος Δραγοῦμης (φωτογρ.)	188
Τιμολέων Φιλῆμων (φωτογρ.)	191
Τὸ Δημοτικὸ Θέατρο (φωτογρ.)	193
Τὸ γραφεῖο τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (φωτογρ.)	198

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΛ - 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

(1927)

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΗΝ 1 ΚΑΙ 15 ΚΑΘΕ ΜΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.

ΣΤΟΝ ΤΟΜΟ ΤΟΥΤΟΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ:

Οι Κύριοι: Νίκος Βέης, Γεώργιος Δροσίνης, 'Αλέξ. Ν. Διομήδης, Μανώλης Καλομοίρης, Σ. Κουγέας, Π. Μαθιόπουλος, Γρηγ. Ξερόπουλος, Γρ. Παπαμιχαήλ, Σωτήρης Σκίπης (*τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν*).

Α., Γ. 'Αθάνας, Γ. Ν. 'Αμποτ, Λευτέρης 'Αλεξίου, Κώστας 'Αθανασιάδης, Κώστας 'Ασημακόπουλος, Ουμβέρτος 'Αργυρός, Κ. 'Ακταίος, Δικαῖος Β. Βαγιακάκος, Νικ. Βόκοβιτς, Γ. Μ. Βαλέτας, Νίκος Βουρόπουλος, Γεώργ. Βλάχος, 'Αγγελος Βλάχος, Δημ. Γιάκος, 'Αλκ. Γιαννόπουλος, Πέτρος Γλέζος, Ν. Γραικός, Γ. Ν. Α., Δημ. Σ. Δήμου, 'Αλ. Δελμοῦζος, Τάκης Δόξας, Μ. Δούνιαν, 'Αντ. Δεκαβάλλε, 'Αρης Δικταῖος, Κώστας 'Ελευθερουδάκης, Δ. Ε. Εὐαγγελίδης, Κώστας Ζαρούκας, Λεωνίδας Ζώρας, Μίνως Σ. Ζώτος, Γ. Θέμελης, Γιώργος Θεοτοκάς, 'Αγίς Θέρος, Γ. Θωμάς, Ν. Καζαντζάκης, Λῖνος Καρζής, Καρθαῖος, 'Ανδρέας Καραντώνης, Γ. Χ. Κανελλακόπουλος, Ε. Κριαράς, Παῦλος Κριναῖος, Χρ. Ν. Κουλούρης, Ι. Π. Κουτσοχέρας, Κ. Μ. Κυζούλης, Διον. Κωνσταντόπουλος, Κ. Σ. Κώνστας, Rudolf Kassner, Χάρης Λαμπίδης, Μιλτ. Λιδωρίκης, Βάσος Π. Μαθιόπουλος, Γ. Μανιατάκος, Σ. Μαράντος, Πέτρος Μαρκάκης, Δημ. Μάργαρης, Νέστορας Μάτσας, Σταῦρος Μαυρίδης, Νίκος Μηλιώρης, Φάνης Μιχαλόπουλος, 'Ανδρέας Μοθωνίος, Φαῖδρος Μπαρλάς, Τάκης Μπαρλάς, Κ. Η. Μπίρης, Thomas Mann, Luciano Manzini, Γ. Ν. Μακρής, Κων. Νικολούδης, Κώστας Ουράνης, Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Τάκης Πανταζής, Ε. Π. Παπανοῦτσος, Τάσος Παππᾶς, Νίκος Παπαδάκης, Πολ. Παπαχριστοδούλου, Μιχάλης Περιδης, 'Αρης Περάτης, Θανάσης Πετσάλης, Λῖνος Πολίτης, Μίμης Πομόνης, Νίκος Προεστόπουλος, Γιώργος Πράτσικας, Κλέων Παράσχος, Νότης Κ. Ρυσιάνος, Χ. Α. Σακελλαριάδης, Μαρίνος Σιγοῦρος, Γιάννης Σιδέρης, Πᾶνος Σπάλας, Γ. Σταυρόπουλος, Γ. Ξ. Στογιαννίδης, Μιχ. Στασινόπουλος, Θεόδ. Συναδινός, Βασίλης Α. Συκιώτης, Γεώργιος Συριώτης, John Steinbeck, Ντίνος Ταξιάρχης, Β. Ν. Τατάκης, Κωνστ. Τσάτσος, Π. Τσίνας, Μιχ. Τόμπρος, 'Αγγελος Φουριώτης, Γ. Γ. Φουσάρας, Παῦλος Φλώρος, Πέτρος Χάρης, Δημ. Α. Χαμουδόπουλος, Γιάννης Χατζίνης, Αἰμ. Χουρμούζιος, 'Ιωάννης Ψαρούδας, Ω.

† Ν. Ρ. Willis, 'Αργύρης, 'Εφταλιώτης, Δημ. Κακλαμᾶνος, Joseph Conrad, Σπ. Λάμπρος, Κωστής Παλαμάς, Φώτος Πολίτης, Γ. Ροῦλός, 'Εμμ. Ροῖδης, Σολωμός, Β. Σκόπας, Ν. Χαντζάρας, Ψυχάρης.

Οι Κυρίες καὶ Δεσποινίδες: Σοφία 'Αντωνιάδου, Μαρία 'Αργυροπούλου, Σούλα Βαφοπούλου, Εὓα Βλάμη, 'Ελένη Βλάχου, 'Ελλη Κ. Γρηγοριάδη, 'Ελένη Διομήδη, 'Υπατία Δελή, Αὔρα Θεοδωροπούλου, 'Αλκης Θρύλος, Λιλή 'Ιακωβίδη-Πατρικίου, Μαρία Κασσιμάτη, Εὐ. Μωραΐτη-Βάσσου, Δήμη Μπεζαντέ, 'Αννα Μαρούλη, Ν. Νέττα, Σέμνη Παπασπυρίδη-Καρούζου, Τζίνα Πεσκετζή, 'Αλεξ. Πλακωτάρη, Σοφία Σπανούδη, 'Ιωάννα Στεργιάδου, Μέλπα Τζαννή, Μαρία Φαλαγγά-Γεωργίου, 'Ελένη Χαλκούση, Γιάννα Χριστοφῆ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΜΣΤ' ΤΟΜΟΥ

— ΤΕΥΧΗ 528 ΕΩΣ 539 —

Η ΠΟΙΗΣΗ

ΕΡΓΑ:

Ἀλέξιου Λευτέρης: Προστάζει ἡ Μοῦσα	920
Ἀσημακόπουλος Κώστας:	
Νυφιάτικο	1287
Φθινοπωρινὸν	1287
Ἀθάνας Ι': Ἡ ξαδρέφη μου ἡ Κική	1513
Βόκοβιτς Νικ.: Ἀνοιξη	1207
Βονρόπουλος Νίκος: Τώρα πού τὸ χινό- πωρο	1555
Βλάχος Ἀγγελος:	
Εἰς τὴν σελήνην — Ἡ γῆ τῆς Ἑλλά- δος — Ἡ μικρὰ ἐκκλησία — Ὁ Χει- μὼν — Εἰς τὸν Μάϊον — Ἡ Κυρια- κὴ — Ἀνοιξίς — Τὸ ἀηδόνι — Τὸ τριαντάφυλλο (Χρ. τ.)	182
Δροσίνης Γεωργιος:	
Εὐχαριστῶ	1234
Πούθε ἐρχεσαι, φωνή	1234
Σὲ τραγουδῶ	1241
Δεκαβάλλε Ἀντ.: 1949	1567
Ἐφταλιώτης Ἀργύρης: Ὁκτὼ ποιή- ματα	1472-1474
Ζῶτος Σ. Μίνως: Δικαίωσις	1050
Θέμελης Γ.: Ὑπνος	813
Ἰακωβίδης-Πατρικίου Λίλη: Κυκλάδες:	1116
Κασιμάτη Μαρία: Ἀνοιξη	827
Κουτσοχέρας Π. Γ.:	
Ἀπόψε κραύγαζε τὸ δάσος	826
Ἱμεροὶ καὶ Πελαργοὶ	1146
Rerum Natura	1410
Καρθαῖος: Τοῦτος ὁ χειμῶνας	953
Κριναῖος Παῦλος: Ἡ Παντάνασσα τοῦ γαλοῦ	1023
Κουλούρης Ν. Χρ.: Σοῦττα γιὰ τὸν Ἀ- νεμο καὶ τὶς Παραλίες τοῦ Νότου	982
Πομόνης Μίμης: Ἐπίγραμμα στὸν Ψυ- χάρη	1249
Μαράντος Σ.:	
Στίχοι σὲ παλιὸ θέμα	920
Ἄς μὴ μιλοῦμε	1502
Μαρούλη Ἄννα: Nature Morte	1179

Μπαρλᾶς Φαῖδρος:

Μιά θάλασσα	983
Κατανυκτικὸ σχεδιάσμα Ἀπριλίου	983
Ῥδὴ τοῦ Σεπτεμβρίου	1134
Μουδωνιὸς Ἀνδρέας: Κεφαλονιά	990
Νέττα Ν.: Σαλαμίνα	983
Νικολοῦδης Κων.: Ὁ φίλος Ἀγγελος	1178
Σύδη Ἀσπασία: Τὸ Παραμῦθι	990
Πανταζῆς Τάκης: Αὐτὸ τροπάρι	826
Περάτης Ἀρης: Καλοκαιράκι	1080
Παππᾶς Τάσος: Τὸ ἄλογο τοῦ Παθανά- ρος	1206
Παλαμᾶς Κωστής: Στὸν Ἀργύρη Ἑφτα- λιώτη	1443
Παπακωνσταντίνου Κ. Δημ.: Καλέσματα	1547
Πλακωτᾶρη Ἀλεξάνδρα: Γελώντας	1546
Σκίλης Σωτήρης: Ποῦ νὰν' ἐκείνη ἡ κρήνη	1163
Σπάλας Πάνος: Κυπαρισσία	883
Στεργιάδου Ἰωάννα: Ἀπειλή	1410
Στοιγιαννίδης Σ. Γ.: Γυμνὸ	920
Συκιώτης Α. Βασίλης: Μὴν κλαῖς	991
Ταξιάρχης Ντῆνος: Παιχνίδι	1197
Τσίνας Π.: Ὁ Σπουργίτης	1033
Φαλαγγά — Γεωργίου Μαρία: Χειμωνιά- τικο βράδυ	966
Χαντζάρας Ν.:	
Ἡ Πορτοκαλιά	822
Σὰ σὲ ὄνειρο	822
Λεβέντικο ἄλογο	822
Σημέρωμα	823
Κόρη ἀγαπημένη	823
Τὸ κάκισμα	823
Χριστοφῆ Γιάννα: De profundis clamavi	1554

Μεταφράσεις:

Μανζίνι Luciano (μετ. Ἀρη Δικταίου):	
Στιγμὴ	1055
Ἡ ζωὴ	1055
Παραλλαγές	1055
Σολωμός (μετ. Αἰνου Πολίτη): Νεανικά ἱταλικά ποιήματά	1522

ΚΡΙΓΙΚΗ

Χ. Αἰμ.:

Ἑλένης Βακαλό: «Ἀναμνήσεις ἀπὸ μιὰ Ἐφιαλτικὴ Πολιτεία». — Γιώργου Λύκου: «Τέσσερις Προσωπιδες τοῦ Ἀνέμου». — Γιώργη Κότσιρα: «Ἡ χώρα τῶν Λωτοφάγων».	872, 873
--	----------

* Σύμφωνα με καθιερωμένη πιά συνήθεια, ὁ πίνακας περιεχομένων τῆς «Νέας Ἑστίας» διανέμεται μαζί με τὸ Χριστουγεννιάτικο τεύχος, γιὰ νὰ περιληφθοῦν τὰ περιεχόμενά του. Γιὰ νὰ μὴ γίνε-
ται ὅμως σύγχυση μετὰ τὴν εἰδικὴ ἀρίθμηση τοῦ πα-
νηγυρικοῦ τεύχους, μπαίνουν, ὅπως κι' ἄλλοτε, πλάι
στὶς σελίδες τῶν περιεχομένων του τὰ διακριτικὰ
Χρ. τ. (Χριστουγεννιάτικο τεύχος).

Νικηφόρου Βρεττάκου: «Τὸ Βιβλίο τῆς Μαργαρίτας». — Γ. Θέμελη: «Ὡ- δή γὰ νὰ θυμόμαστε τοὺς ἥρωες». — Νίκου Προσοτόπουλου: «Ἀτέρ- μονη Καμπύλη». — Κούλη Ἀλέπη: «Στὸν Ἰσκιό τῆς Ἀγάπης». — Βασίλη Μοσκόβη: «Συνθέσεις» 943-945	
Ζωῆς Καρέλλη: «Φαντασία τοῦ Χρό- νου» 1088	
Νικηφόρου Βρεττάκου: «Ὁ Ταῦγετος καὶ ἡ Σιωπή». — Γιώργου Ν. Κά- τερ: «Δευτέρα Παρουσία». — Π. Θα- λασσινού: «Στενὲς Θάλασσες». — Χρ. Γιαννάρη: «Καλλιμασιώτικα». — Μιχάλη Κατσαρού: «Μεσολόγγι». 1217-19	

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

ΕΡΓΑ	
Ἀκταῖος Κ.: Λαχτάρες 1564	
Βλάμη Εὐά: Τὸ κεφάλωμα 1836	
Γιάκος Δημήτρης: «Χρονικὸν ἔτους σω- τηρίου 194, μ. Χ.» 973	
Γιαννόπουλος Ἀλκ.: «Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἔλθει ἀπὸψε» 1118	
Δελή Ὑπατία: «Ἀγρια νύχτα» 1173	
Δόξας Τάκης:	
Ταξίδι χωρὶς ἥλιο 898	
Ἀγριοχειμῶνα 1539	
Μανιατάκος Γ.: Τὸ νεκρὸ δάσος 1885	
Μάτσας Π. Νέστορας: Μιὰ ἀνήθικη ἱστο- ρία 1266	
Παπαχριστοδούλου Πολ.: Ἀναστενάγια 991	
Ρουσιάνος Κ. Νότης: Τὰ τρία γαρύφαλλα 1029	
Φουριώτης Ἀγγελος: Τὸ στοιχεῖο τοῦ κάμπου 848	

ΚΡΙΤΙΚΗ

Χατζίνης Γιάννης:	
Λιλῆς Ζωγράφου: «Ἀγάπη». — Χρή- στου Δεβάντα: «Ταξίδι στὸ ἄγνω- στο». — Γκόκα Μπινιάρη: «Μαριον- νέτες» 875-878	

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ

ΚΡΙΤΙΚΗ	
Χάρης Πέτρος: Χρήστου Ζαλοκώστα: «Τὸ Χρονικὸ τῆς Σκλαβιάς» 1222	

Η ΝΟΥΒΕΛΛΑ

Μεταφράσεις	
Conrad Joseph (μετ. Τζίνις Πεσοκίτση): «Ὁ νέγρος τοῦ «Ναρκίσσου», 833, 904, 996, 1074, 1147, 1203, 1288, 1358, 1426, 1496, 1548 1548	
Steinbeck John (μετ. Εὐ. Μωραΐτη-Βά- σου): Φυγή 855, 921, 1006	

ΚΡΙΤΙΚΗ

Χατζίνης Γιάννης: Χρ. Ν. Κουλούρη: «Ἡ Βεντάλια τῆς ἀνοιξης» 874	
--	--

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΕΡΓΑ	
Ἐφταλιώτης Ἀργύρης: Ὁ θάνατος τῆς Κλάρας (ἀπόσπασμα) 1479	

ΚΡΙΤΙΚΗ

Χατζίνης Γιάννης:	
Ἰ. Ἀγγέλου: «Φαντασία». — Σωτ. Πα-	

ταξῆ: «Μεθυσμένη πολιτεία». — Μ. Καραγάτση: «Ὁ κόσμος ποὺ πε- θαίνει, Γ' Τὰ στερνὰ τοῦ «Μίχα- λου» 875-878	
---	--

Η ΜΕΛΕΤΗ

Ἀντωνιάδου Σοφία: Νέα ρεύματα στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία 1034, 1123	
Βαγιακάκος Β. Δικαῖος: Οἱ ἐθνικοὶ ἀγῶ- νες στὸ Μανιάτικο μοιρολόγι 1077	
Βλάχος Γεώργιος: Ἀγγελ. Βλάχος (Χρ. τ.) 3	
Βλάχος Ἀγγελος: Ὁ Ἀγγελος Βλάχος λεξιλογόγραφος (Χρ. τ.) 69	
Βέης Α. Νίκος:	
Ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης καὶ ἡ «Ι- στορία τῆς Ρωμιουσύνης» 1460	
Ἀγγελος Βλάχος (Χρ. τ.) 143	
Δελιμούζος Ἀλ.: Κλασικὰ γράμματα, λο- γία παράδοση, δημοτικισμός 1101	
Δούνας Μ.: Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του 1320	
Ζώρας Λεων.: Ἡ ἰδιότητα τοῦ Σοπέν 1323	
Θεοδωροπούλου Ἀἰσα: Οἱ κοινων. καὶ καλλιτεχν. ἐπιδράσεις στὸ ἔργο τοῦ Σοπέν 1311	
Θεοδοῦδης Γιώργος: Ποὺ βρίσκεται ὁ δη- μοτικισμός 1519	
Καραντώνης Ἀνδρέας: Εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ψυχάρη 1242	
Κριαρᾶς Ε.: Ἀνέκδοτα λογοτεχνικὰ ἔργα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνα 1180, 1283	
Κουρέας Σοκράτης: Ὁ Θ. Σοφοῦλης ὡς ἀρχαιολόγος 886	
Κώνστας Σ. Κ.: Ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου στὴν Αἰτωλικὴ δημοτικὴ ποίηση 1400	
Λαμπιδῆς Χάρης: Ὁ Χάξλεϋ καὶ ἡ κρί- ση τοῦ πολιτισμοῦ στὸ ἔργο του 1485, 1542	
Μπαρλᾶς Τάκης: Τὰ γενέθλια τοῦ ἀπὸ «σκηνῆς φιλοσόφου» 1166	
Μπαρλᾶς Φαῖδρος: Πνευματικὴ ἀνεξαρ- τησία 1341	
Μιχαλόπουλος Φάνης: Ὁ Ἀγγελος Βλά- χος καὶ ἡ νεοελλ. κριτικὴ (Χρ. τ.) 159	
Μπίρης Η. Κ.: Ἡ κοινωνία τῆς Ἀθή- νας στὰ χρόνια τοῦ Ἀγγέλου Βλά- χου (Χρ. τ.) 185	
Παπασπυρίδης - Καρούζου Σέμνη: Ἡ ἀρ- χαιολογία τοῦ Σοφοῦλη 891	
Παράσχος Κλ.: Ἡ ποίηση τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (Χρ. τ.) 35	
Προσοτόπουλος Νίκος: Τὸ Κοράκι 1255	
Πολίτης Αἰνός: Ἀργύρης Ἐφταλιώτης 1444	
Σακελλαριάδης Χ. Α.: Ὁ Ἀγγελος Βλά- χος ποιητὴς σατιρικός (Χρ. τ.) 72	
Σιδέρης Γιάν.: Ὁ πατέρας τῆς ἑλλην. μονόπρακτικῆς κωμῆδίας (Χρ. τ.) 43	
Σπανοῦδη Κ. Σοφία:	
Ὁ «Φάουστ» στὴ μουσικὴ 852	
Ἡ πρώτη καὶ ἡ τετάρτη νεότης 907	
Οἱ μουσικοὶ σταθμοὶ στὴν ἐλληνικὴ τραγωδία 1169	
Οἱ Ἕλληνες συνθέτες στὴν ἀρχαία τραγωδία 1268	
Ὁ Σοπέν καὶ ἡ Πολωνία 1306	
Παλιοὶ καὶ νέοι τροβαδούροι 1536	

Συναδινός Θεόδ.: Πώς πρέπει νά παίξε- ται μιὰ ἀρχαία τραγωδία	1044
Χαμουδόπουλος Α. Δημ.: 'Ο Σοπέν καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πιάνου	1325
Χουρμούζιος Αἰμ.: 'Ενας θεμελιωτὴς (Χρ. τ.)	14

ΚΡΙΤΙΚΗ

Μπίρης Η. Κώστας: 'Αναστ. Κ. 'Ορλάν- δου: «'Αρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνη- μείων τῆς Ἑλλάδος, Ἐκκλησίαι τῆς Ρόδου»	1019
Περίδης Μιχάλης: Ντεκάρτ: «Λόγος πε- ρὶ τῆς μεθόδου». Γαλλικὸ κείμενο μὲ εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σημειώ- σεις Χρ. Χρησιδίου	1299
Τατάκης Ν. Β.: Ε. Π. Παπανούτσου: «'Ηθική».	1438
Χάρης Πέτρος: Κ. Α. Δοξιάδη: «'Η πορεία τῶν λαῶν»	1222
Χατζίνης Γιάννης: Γεράσιμου Σπαταλά: «Διον. Σολωμοῦ, 'Ιταλικά ποιήματα»	879
Ε. Π. Παπανούτσου: «Παλαμᾶς, Κα- βάφης, Σικελιανός».	1219
Γιώργου Σπυρόπουλου: «Λάμπρος Πορφύρας»	1436

ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Κανελλακόπουλος Γ. Χ.: 'Η Ἑλληνικὴ 'Ι- δέα	1395
Μπεζαντινὴ Δήμη: Κρυστάλλης καὶ Ἐρω- τόκριτος	924
Σπανοῦδη Κ. Σοφία: 'Η ἑορτὴ τῆς Πο- λιούχου	1026
Χουρμούζιος Αἰμ.: 'Η ἀναζήτησις τῆς μορφῆς	967
'Η δοκιμασία τῶν ἀναλογιῶν	1070
'Η στενὴ πύλη τῆς μαγείας	1111
'Η μεταφυσικὴ ἐνότητα	1198

Μεταφράσεις:

Conrad Joseph (μετ. Π. Φλ.): Λοστρόμος	830
Mann Thomas (μετ. Γ'. Στανροπούλου): Πλαστικὸ καὶ κριτικὸ πνεῦμα	1194

ΚΡΙΤΙΚΗ

Χατζίνης Γιάννης. Γ. Θέμελη: «'Ο 'Υ- μνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν»	879
--	-----

ΔΙΑΦΟΡΑ

'Αμποτ Ν. Γ.: Προσωπικότητες	1054
'Αργυροπούλου Π. Μαρία: Γράμματα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα	1397, 1499, 1551
Βαλέντας Μ. Γ.: Μανόλης ὁ Ντελμπε- ντέρης	1478
Βλάχου Ἐλένη: Ἀναμνήσεις (Χρ.τ.)	136
Γλέζος Πέτρος: Καινούργια φωνή	1051
Γραικός Νίκος: Σὰ καλὰ χέρια	1391
Γρηγοριάδης Κ. Ἐλλη.: Ἀυγουστιανὴ νύχτα	1124
Διομήδης Ν. Ἄλ.: Στοχασμοὶ	1057

Διομήδης Ν. Ἄλ.: 'Η 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940	1373
'Αγγελος Βλάχος (Χρ.τ.)	2
Αροσίτης Γεώργιος: 'Ο ὑπερπλουτὸς 'Η- ρώδης	1235
'Ελευθεροδάκης Κώστας: Περίπατοι καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλβετία	979
'Εφταλόγης Ἀργύρης: 'Η ζωὴ μου	1459
'Η ξένη	1474
'Ενας πατριώτης	1467
'Αληθινὸ παραμῦθι	1475
Τ' ἀηδόνι	1477
'Η «Νέα Ἑστία»: Ἀφιέρωμα στὸν Ἀγ- γελο Βλάχο (Χρ.τ.)	1
Θεοδοροπούλου Σ. Ἀῦρα: Ἰγνάτιος Πα- δερέφσκυ	1192
Θεοτοκάς Γιώργος: Τὸ μέλλον τοῦ ἑλ- ληνικοῦ κινηματογράφου	1031
Καλομοίρης Μαν.: Προσφορά	1304
Καρζής Αἴνος: Παγκόσμια εἰρήνη, 819, Κακλαμάνος Δημ.: Πανηγυρικός λόγος (Χρ. τ.)	931
Κώστας Σ. Κ.: Γνωστὸ κατάλοιπο τοῦ Κρυστάλλη	203
Κωνσταντοπούλου Διον.: Εὐτυχὸς καὶ Ἀ- ριστέα	1517
Κυζούλης Μ. Κ.: Τόσκεισι	910, 984, 1041, 1394
Κουρέας Σ.: Τὸ εἰς τοὺς κήπους τοῦ Ἀ- καδήμου περιβόλι τοῦ Βλάχου (Χρ.τ.)	140
Λιδωρίκης Μιλτ.: 'Ο Ἀγγελος Βλάχος καὶ τὸ βασιλικὸν Θέατρον (Χρ.τ.)	64
Λάμπρος Σπ.: Πανηγυρικός λόγος (Χρ.τ.)	199
Μ. Π.: Τὰ «Ἀντιαισθητικά»	816
Μαρκάκης Πέτρος: 'Ο «Νουμᾶς» 858, 935, 1010, 1081, 1150, 1208, 1291, 1355, 1429, 1503, 1568.	
Μάργαρης Δημ.: Τοῖα ἀπογεύματα μὲ τὸν ποιητὴ	1237
'Ο τύπος στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (Χρ.τ.)	196
Σεφελούδας Στέλιος: 'Η τεχνικὴ τοῦ κινηματογράφου καὶ τοῦ μυθιστορήματος	1143
'Υψωμα 1850	1383
Σερόπουλος Γε.: Ἀγγελος Βλάχος (Χρ.τ.)	204
Οὐράνης Κώστας: «'Η ὠραιότερὴ του στιγμὴ»	1374
Παπαδάκης Νίκος: Ἐνα λευκὸ ποδαράκι κουνελιοῦ	1389
Παπαχριστοδούλου Πολύδ.: Ἀναστάσιμο τῆς Θράκης	1030, 1142
Παπανούτσος Π. Ε.: 'Ἔργο ζωῆς	824
'Ο Φιλολόγος	893
Παναγιωτόπουλος Μ. Γ.: Τὸ Κάιρο, πολιτεία τῆς Ἀφρικῆς	836
Λοῦξορ καὶ Κάρανακ 1059, 1135, 1258	
Παλαμᾶς Κωστής: Τὸ τέλος τοῦ Ἀγγέ- λου Βλάχου (Χρ.τ.)	206
Πεισιθάλης Θανάσης: Ἑλληνικὴ ψυχὴ	1374
Πολίτης Αἴνος: Βιβλιογραφία Ἀργύρη 'Εφταλόγῃ	1455

Πολίτης Φώτος: Προσωπικότητες (Χρ. τ.)	208	Προβολή ἐθνικῶν δυνάμεων	1094
Ροῖδης Ἑμμ.:		Ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου	1164
Θεατρικὴ ἀνάμνησις	958	Πνευματικὴ κραυγὴ	1514
Χωρὶς τίτλο	1272		
Σακελλαριάδης Γ. Χ.:		ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ	
Δημονημένους σελίδες τοῦ Ροῖδης	956	ΕΡΓΑ	
Ἄγνωστες σελίδες τοῦ Ροῖδης	1271	Καζαντζάκης Ν.: Σόδομα καὶ Γόμορρα	
Σιγούρος Μαρίνος:		844, 927, 992, 1067,	1131
Ὁ καλὸς σκύλος	1107	Πετσάλης Θανάσης: Προμηθεΐας	1184,
Ἡ πόλη σκλάβοι	1528	1273, 1348, 1417, 1488	1556
Στασιόπουλος Α. Μιχ.: Ἡ πόλη κι' ὁ			
ποταμὸς	901	ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ	
Σπανοῦδη Κ. Σοφία: Οἱ ὠραιότερες σε-		Θρόλος Ἀλκίης:	
λίδες γιὰ τὸν Σοπὲν	1328	«Φθινοπωρινὴ παλίσρροια»	
Συριώτης Γεώργιος: Δημ. Κακλαμάνος	894	«Ὅλοι τὰ ἴδια κάνομε»	
Τσάντος Κωνστ.:		«Μπαμπά... ἐγὼ μπαμπάς»	
Ἡ νίκη	1093	«Ὁ κύριος τῆς κυρίας Προέδρου»	
Περ' ἀπὸ τὴν ἀρνηση	1482	«Ἐνας ἀπὸ μᾶς»	
Τζαννῇ Μέλλα: Ψιδυροὶ	1342	«Σχολεῖο συζύγων»	865
Φλώρος Παῦλος:		«Νυφιάτικο τραγοῦδι»	
Ἰωσήφ Κόνραντ	828	«Τὸ ὑποστατικό»	
Τὰ ξένα δνόματα	1193	«Ἀρχαϊκὴ ὀρχηστικὴ παράσταση»	
Χαλκούση Ἑλένη: Ζάππειον Παρθενα-		«Ἀγνή»	939
γωγεῖον	1414	Σχολεῖο Κοκοιτῶν	1017
Χατζίνης Γιάννης: Ἀργυροκάστρο 1941	1377	«Τρομεροὶ ἐρασταὶ»	1085
Χάρης Πέτρος:		«Ἐρωτικὸς πυρετός»	
Τὰ δέντρα	1056	«Συζυγος μὲ τὸ στανιό»	
Τρεῖς ἐπέτειοι	1233	«Τὰ παιδιὰ εἶναι παιδιὰ»	1156
Πλατύτεροι ὁρίζοντες	1303	«Ὁρέστεται»	1213
Ἀπλὲς μαρτυρίες	1375	«Θὰ μὲ παντρευθεῖς»	
Τριάκοντα ἀσμάτια (Χρ. τ.)	181	«Χαρούμενα νιάτα»	
Ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου	1405	«Φιλήστε με»	
«Τριάκοντα ἀσμάτια» (Χρ. τ.)		«Φωτεινὸ μονοπάτι»	1296
Φαρούδας Ἰωάννης: Σοπὲν ὁ ποιητὴς	1319	«Κοντὰ στὸ Θεό»	
Ψυχῆς: Ἑλληνικὸς στρατός	1248	«Ἡ Δόξα καὶ τὸ Δράμα τῆς Ἑλλάδας»	
		«Τὸ μικρὸ καλὸ βιβί»	
Μεταφράσεις:		«Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα»	
Willis P. N.: (μετ. Σούλας Γ. Βαφοπού-		«Ἡ κληρονομία»	1366
λου): Edgar Allan Poe	1250	«Χωρὶς οὐρανὸν»	
Kassner Rudolf: (μετ. Δημ. Ε. Δήμου):		«Ἡ ἀδελφὴ μου κι' ἐγώ»	
Ὁ Λεπτός	1351, 1411	«Πολυγαμία»	1433
		«Ἐκτακτὴ ἐμφάνιση τῆς κ. Β. Μπέν-	
ΚΡΙΤΙΚΗ		νερτ σὲ ρόλους τοῦ Σαίξπηρ	
Χάρης Πέτρος:		«Τὸ χαμόγελο τῆς Τζοκόντας»	
Π. Α. Μιχαλῆ: «25 Μαρτίου 1949».		Ἡ ἐκθεση τοῦ θεατρικοῦ Μουσείου	1508
— Ἀλεξ. Μαζαράκη: «Ἀπομνημο-		«Ἐρωτικὴ καθοδήγηση»	
νεύματα». — Γιώργου Λύδα: «Ἐκεῖ-		«Ἡ Λίτσα τᾶκανε θάλασσα»	1575
νες κι' ἐμεῖς»	1224	Χάρης Π.:	
Χατζίνης Γιάννης:		«12 παρὰ 5»	
Στέλιου Χιλιαδάκη: «Κύθνος». — Ν.		«Ἀνθρώποι τοῦ 49»	
Χρ. Κοντογιάννη: «Δόσεις ἀλη-		«Κατηγοροὶ τοὺς νικητὰς»	869
θείας»	878	«Σάμπα»	943
Ζήσιμου Σίδερη: «Διαλέξεις». — Νικη-		«Ὁ Κεύ»	1159
φόρου Βρεττάκου: «Δυὸ ἄνθρωποι			
μιλοῦν γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὸν πό-		ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ	
λεμο»	1436	Σιδέρης Γιάννης: Β' (1᾽ Ἀπριλίου—15 Ἀύ-	
		γούστου 1949)	1227
Η ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ			
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ Κ' ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ		ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	
Χάρης Πέτρος:		Α.: Σίγρη Οὐντσετ	862
Ἰερὸς πόλεμος	815	Α. Ν. Γ.: Τὸ «Εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα στὴ	
Ὁ ἠθικὸς νόμος	884	λογοτεχνία»	1506
Πρόωρος ἀπολογισμός	954	Ἀθανασιάδης Κώστας: Γλωσσικὰ καὶ	
Εὐλογημένο παιχνίδι	1024	δοθολογικά	1211
		Ἀγνωστὸς Οὐμβέρτος: Ν. Ὁθωναῖος	1362

Ἡ ἑλληνικὴ χαρακτηριστικὴ	1015
Ἡ καταδίκη	1084
Ἡ εἰκονογράφηση τοῦ τεύχους	1433
Θέρος <i>Ἀγίς</i> .: Τὸ ἀρχαῖο δράμα καὶ ἡ παράδοση	1154
Θωμᾶς Γ.: Οἱ ἑλληνικὲς μεταφράσεις τοῦ Κήτε.	1294
Θεοδωροπούλου <i>Αἰῶνα</i> .: Ριχάρδος Στράους.—Νίκος Σκαλκώτας	1294
<i>Κουτσοχέρας Π. Ι.</i> : <i>Mea culpa</i>	864
<i>Κριαρᾶς Ε.</i> : Σατωμπριάν - Γκαίτε.	1362
<i>Μαυρίδης Σταύρος</i> .: Ἡ «καθοδήγηση»	864
<i>Μαθιόπουλος Π. Βάσος</i> .: Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκός	1014
<i>Μηλιώρης Νίκος</i> .: Ὁ Φιλήντας καὶ ἡ Γραμματικὴ του	1155
Μιά ἐπιβράβευση	1571
<i>Ξενοπούλος Γρηγ.</i> : Τὸ «Ψυχροσάββατο» στὸ Παρίσι	864
Κώστας Λαδόπουλος	1084
<i>Παπαμχαήλ Γρ.</i> : Ὁ πρόων Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρύσανθος	1361
<i>Πράτσικας Γιώργος</i> .: <i>Edmond Jaloux</i>	1153
<i>Frédéric Lefèvre</i>	1165
Τὸ «Χρονικὸ τοῦ Θεάτρου»	1017
Τὸ «Ρόδον τὸ Ἀμάραντον»	1155
<i>Τόμπρος Μιχάλης</i> .: Ἐνα ὑπερήφανο παιδί τοῦ Γένους	1572

X.:	
Μία καταγγελία	863
Ἡ τιμὴ τοῦ τεύχους	864
Καμιὰ ἀντίρρηση	
Χωρὶς σχόλια)	939
Ἀπίστευτο!	
Ἑλληνικὴ ἐπιτυχία.	1366
Καλὸ σημάδι	
Γύρω ἀπὸ τὰ ὀγδονταδύο τοῦ χρόνια Ἡ Θεσσαλονίκη.	1432
Μιά μεγάλη τιμὴ	
Ἐνα δίδαγμα καὶ μιὰ καταδίκη	
Ἡ πνευματικὴ στάθμη	1507
<i>Χάρης Πέτρος</i> .:	
Μιά θλιβερὴ «μάχη»	863
Ἐνα ξεκίνημα	1294
Ὁ πόνος τῆς Ἑλληνίδας γιὰ τὸ παιδομάζωμα	1573
Ω.: Οἱ «Ζωντανοὶ Σύγχρονοι».	1432

ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

<i>Ζαρούκας Κώστας</i> : Γαλλία. <i>Jules Supervielle</i>	945
<i>De Miomandre Francis</i> : (μετ. Α.) Γαλλία. Παρουσία τοῦ Βαλερύ	1439
<i>Descaves Pierre</i> : (μετ. Α.) Γαλλία. Φερνάν Γκρέκ	880
<i>Πράτσικας Γιώργος</i> : Γαλλία. Ἐκεῖνοι ποὺ φεύγουν.—Βραβεῖα	947
Γαλλία. Θάνατοι συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν	1226

ΝΕΑ ΑΓΓΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

<i>A. N. Γ.</i> : 881, 949, 1020, 1089, 1161, 1226, 1371, 1440,	1581
---	------

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

<i>Θεοδωροπούλου Αἰῶνα</i> : Χορευτικὲς ἐπιδειξεῖς τῶν σχολῶν Π. Ρουσσοπούλου καὶ Παλλοῦς Μάνου	871
Οἱ συναυλίες τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας.—Φωτόρια νέων καλλιτεχνῶν.—Νίκος Μοσχονᾶς	1018
Ἡ συναυλία τῆς Κρατικῆς ὁρχήστρας.—Πάλι γιὰ τὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ.—Ἡ Β' συμφωνία τοῦ Γ. Πονηρίδη ἀπὸ τὴν Κρατικὴ ὁρχήστρα.—Ὁ Ν. Μοσχονᾶς στὴ Λυρικὴ Σκηνή.—Κωνσταντῖνος Ψάχος	1086
Ἡ Ἐνάτη στὸ θέατρο «Ἡρώδη».—Ἡ «Κοντέσσα Μαρίτσα» στὴ Λυρικὴ Σκηνή.	1156
Ἡ μουσικὴ στὴν παράσταση τῆς Ὁρέστειας ἀπ' τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο. Ρεσιτάλ Μισελὶν Ὅστερμεγιέρ.—Μιά νέα μουσικὴ ἐκδοσις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου.—Ἡ συναυλία τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας.—Μιά μουσικὴ βραδύα στὸ Βρετανικὸ Ἰνστιτούτο.—Συμφωνικὲς συναυλίες τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας.—Ζακ Τιμπώ	1577

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

<i>Εὐαγγελίδης Ε. Δ.</i> : Ἡ ἀναδρομικὴ ἐκθεση τῆς κ. Θάλειας Φλωρᾶ—Καραβία	865
Ἀρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης	1573

Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

<i>Μακρῆς Ν. Γ.</i> : Τρεῖς σημαντικὲς ταινίες	1579
--	------

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΡΓΑ:	
Ἐκτὸς κειμένου:	
Ἀργυρὸς Οὐμβέρτος: Ἀπὸ τὴν ἐποποιία τοῦ 1940—41.	
Ἀργύρης Ἐφταλιώτης (φωτογραφία) <i>Βασιλείου Σπύρος</i> : Ἐνταγρ Ἀλλαν Πόε (ξυλογραφία)	
<i>Delacroix</i> : Chopin	
<i>Erkki Tantt</i> : Γλέντι στὴ θάλασσα. Ἡ Μαρίκα Κοτοπούλη ὡς Κλυταιμνήστρα στὴν «Ὁρέστεια» τοῦ Αἰσχύλου (φωτογραφία)	
<i>Μαθιόπουλος Π.</i> : Ἀγγελος Βλάχος (Χρ. τ.) <i>Murillo</i> : Παιδιάτικος λογαριασμός	
Ὁρκος στὸ φασιανὸ (ξυλογραφία)	
<i>Παπαδημητρίου Εὐδόμης</i> : Ἀπὸ τὸ ἄσμα ἀσμάτων (ξυλογραφία) <i>Βυζαντινὴ Παναγία</i> (ξυλογραφία)	
<i>Ροτλός Γ.</i> : Ἀγγελος Βλάχος (Χρ. τ.) <i>Σκόπας Β.</i> : Σταύρος Βλάχος (Χρ. τ.) <i>Τζιώτιο</i> : Ἡ ἀντρεία	

Ἐντὸς κειμένων :

Ἄγγελος Βλάχος (φωτογρ. τοῦ 1890, Χρ. τ.)	49
Ἀνδρέας Συγγρός (φωτ., Χρ. τ.)	186
Ἀπὸ τὴν προετοιμασία τῆς «Ὁρέστειας» (φωτογραφία)	1100
Ἀπάτης: Ψυχάρης (προτομή)	1247
Λογυρὸς Οὐμβέρτος: Τρεῖς εἰκονογραφίες ἀπὸ τὴν ἐποποιία τοῦ 1940—41	1379
1882, 13 5	
Αὐτόγραφο τοῦ Σοπὲν	1317
Αὐτόγραφο τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου (Χρ.τ.)	
Βεντούρας Ν.: Τὸ Κάστρο τῆς Κέρκυρας	1172
Γκίζης Τηλ.: Γ. Δροσίνης (γλυπτὸ)	1236
Δημ. Κακλαμάνος (φωτογραφία)	895
Δημητριάδης Κώστας: Ψυχάρης (γλυπτὸ)	1243
Εἰρήνη Hillerns-Μιχαηλίδη (φωτογρ.)	1449
Ἐσωτερικὸ Κορινθιακῆς κύλικος (σχέδ.)	892
Edmond Jaloux (φωτογραφία)	1153
Ζελαβόβλα: Ἡ πόλις ποὺ γεννήθηκε ὁ Σοπὲν (σχέδιο)	1309
Ἡ ἐπαυλὴ «La Farandole», ὅπου πέθανε ὁ Ἑφταλιώτης (φωτογραφία)	1481
Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀγγ. Βλάχου (φωτ., Χρ. τ.)	11
Conrad Joseph (φωτογραφία)	828
Κίμων Θεοδωρόπουλος (σκίτσο)	1083
Maria Wodzinska, παιδικὴ φίλη τοῦ Σοπὲν	1326
Μαγίστρια (σχέδιο)	1319
Μία σκηνὴ ἀπὸ τὴν «Ὁρέστεια» (φωτ.)	1215
Μία σκηνὴ ἀπὸ τὸ ἔργο «Ἡ κληρονόμος» (φωτογραφία)	1369
Μία σκηνὴ ἀπὸ τὴν «Πολυγαμία» (φωτ.)	1435
Νίκος Μοσχονᾶς (φωτογραφία)	1019
Νίκος Σκαλκώτας (φωτογραφία)	1296
Ὁ Δημ. Γαλάνης στὴν Ἀνωτ. Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν (φωτογραφία)	1572
Ὁ Ἑφταλιώτης μετὰ τὴν γυναῖκα του (φωτογραφία)	1446
Ὁ Θ. Σοφοῦλης σπουδαστὴς (φωτογρ.)	887
Ὁ τάφος τοῦ Σοπὲν (φωτογραφία)	1335
Ὁ Σουπερβιέλ μετὰ τὴν ἐγγονοῦλα του (φωτογραφία)	946
Ὁ Ψυχάρης στὸ γραφεῖο του τὸ 1928 (φωτογραφία)	1245
Ὁ Ψυχάρης ὅταν ἔγραφε τὸ «Ταξίδι μου» (ξυλογραφία)	1246

Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ὁρθὸς μετὰ τὸν ἀδελφὸ του Σπύρο (φωτ., Χρ. τ.)	8
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ὁρθὸς μετὰ τὸν Δημ. Παπαρηγόπουλο (φωτ., Χρ. τ.)	9
Ὁ Ἄγγελος Βλάχος ὡς Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν (φωτ., Χρ. τ.)	21
Ὁ Ἀγγ. Βλάχος τὸ 1918 (φωτ., Χρ. τ.)	66
Οἱ γονεῖς τοῦ Σοπὲν	1313
Ρήγας Γκόλφης (σκίτσο)	938
Ριχάρδος Στράους (φωτογραφία)	1295
Ροῦλὸς Γ.: Ἄγγελος Βλάχος (σκίτσο, Χρ. τ.)	97
Σοφία Στ. Βλάχου (φωτ., Χρ. τ.)	5
Στέφανος Δραγούμης (φωτ., Χρ. τ.)	188
Ταγκόπουλος Πάνος (σκίτσο)	861
Τιμολέων Φιλήμων (φωτ., Χρ. τ.)	191
Τὸ γραφεῖο τοῦ Ἀγγ. Βλάχου (φωτογρ., Χρ. τ.)	198
Τὸ Δημοτικὸ θέατρο (φωτ., Χρ. τ.)	193
Τὸ διαφημιστικὸ πανῶ τῆς Ἐπιθεωρήσεως «Φινίτα λά μούζικα» (φωτ.),	1404
Τὸ «Κοράκι» (ξυλογραφία)	1257
Τόμπρος Μιχ.: Γ. Δροσίνης (σκίτσο)	1235
Τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐπιθεωρήσεως «Φινίτα λά μούζικα» (φωτογραφία)	1046
Τὸ συνέδριον τοῦ Βελολίνου τὸ 1878. Ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ: Δημ. Παπᾶς, Ἰωάν. Γεννάδιος, Ἀλ. Ραγκαβῆς, Θεόδ. Δηλιγιάννης, Ἀλ. Σκουζῆς καὶ Ἀγγ. Βλάχος (φωτ., Χρ. τ.)	71
Τὸ χέρι τοῦ Σοπὲν (φωτογραφία)	1322

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΕΡΓΑ

Φουσόρας Γ. Γ.: Δελτίο ἀναλυτικῆς βιβλιογραφίας 881, 950, 1020, 1090, 1161, 1510, 1441
--

ΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Περιοδικὰ καὶ Ἐφημερίδες 1021, 1091, 1162, 1300, 1371, 1442, 1511
Ἡ Ἀκαδημία 1372, 1511, 1582
Εἰδήσεις 882, 952, 1022, 1301, 1372, 1442, 1512, 1582
Ἀλληλογραφία 882, 92, 1022, 1092, 1162, 1232, 1301, 1372, 1442, 151, 1582

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,,
Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑ Α.Ε.
 ΤΣΩΡΤΣΙΛ 38 — ΑΡΙΘ. ΤΗΛ. 23-136

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Τὸ βιβλιοπωλεῖον μας δὲν εὐθύνεται διὰ τὴν αὐξομείωσιν τῶν τιμῶν τῶν ἀναγραφομένων βιβλίων, διότι αὐτὰ κανονίζονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἢ τοὺς ἐκδότας των.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΥΔΡΟΒΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ. "Αλιευτικὸν δελτίον ἀριθ. 1. Βυθολογικὴ ἐρευνα περιοχῆς ἀνατολικὰ τῶν Πετρίων καὶ βορείως τῆς Κύμης (Εὐβοία). 4ον σελ. 12 καὶ χάρτης	Δοχ.	4.000
ΜΑΚΡΗ ΚΙΤΣΟΥ Α. Πηλοσεΐταιες φορεσιές. 4ον σελ. 52 αἱ 32 κείμενον καὶ αἱ 20 σχέδια		46.000
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΝΤ. "Επιτακτικὴ θέσις τοῦ "Ελληνος διδασκάλου εἰς τὴν διαμορφωθείσαν ἑλληνικὴν πραγματικότητα. "Εκδόσις Β'. Μὲ πρόλογον, προσθήκας καὶ ἐπίλογον. 8ον σελ. 56 Πειραιεὺς		4.000
ΔΟΞΑ ΑΓΓΕΛΟΥ. Γκαρσὸν ἕνα οὐσίσι. Διηγήματα κοσμοπολιτικά. "Εκδ. Β'. 8ον σελ. 256		25.000
ΡΟΛΑΑΝ ROMAIN. Γκαίτε Μπετόβεν. Μετάφραση Γ. Τουρνάισεν. (2ος τόμος τῆς βιογραφίας Μπετόβεν). 8ον σελ. 164		15.000
ΔΕΜΠΟΝ ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ. Ψυχολογία τῶν ὄχλων. Μετάφρ. Κ. Ι. Μεραναίου. 16ον σελ. 184		10.000
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ. Χ. Γενικὴ ἠλεκτροτεχνία. "Εκδ. 1η μετὰ 353 εἰκόνων καὶ 235 προβλημάτων. 8ον σελ. 368		55.000
ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ ΚΩΝΣΤ. (Καθ. Πανετ.). Τὰ εἶδη τῆς γνώσεως. 8ον σελ. 308. Θεσ/νικὴ 1949		35.000
ΦΕΣΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ. Θ. (Στρατηγού). "Η ἠθικὴ ἀγωγή. Αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τοῦ "Εθνους καὶ τοῦ Στρατοῦ. 8ον σελ. 96		20.000
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - ΠΕΝΝΑ ΕΛΕΝΗΣ. Οἰκτικὴ οἰκονομία, διὰ σχολεῖα θηλέων καὶ διὰ κάθε οἰκοδόμοισιν. 8ον σελ. 96		6.000
ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΘΡΑΚΙΚΟΥ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα. Διευθ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου. Τόμος ΙΑ' 1947-48. 8ον σελ. 384+28. Κοσμά Μυρτίλου "Αποστολίδου ἐκλογή ἀπὸ τὰ συνέττα του		50.000
CASSIMATIS GREGOIRE (Prof). Les Bases Essentielles de l'Union de l'Europe. 8ον σελ. 24		3.000
ΣΑΜΑΛΤΑΝΟΥ Ι. "Η πολιορκητικὴ ἢ παιδικὴ παράλυσις. Κλινικὴ εἰκὼν-Διάγνωσις-Προφύλαξις-Θεραπεία. 8ον σελ. 40		6.000
ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ ΑΛΚΗ Ν. Περί τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν. 8ον σελ. 184. Κáιρον, 1948		22.000
ΗΣΑΪΑ ΗΣΑΪΑ. "Ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ προσκοπισμοῦ. Τόμος 1ος. 8ον σελ. 300		30.000
ΔΕΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ. Συμφωνικὰ παράφωνα. Στίχοι. 8ον σελ. 96		12.000
ΤΣΟΥΜΑΡΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Β. "Αγγλοελληνικὴ τεχνικὴ ὁρολογία τοῦ αυτοκινήτου. 8ον σελ. 80		25.000
ΚΡΟΝΤΗΡΑ ΜΑΡΙΑΣ ΑΗΛΑΣ (κείμενο). Τὰ δύο ἀδελφάκια. Τὰ βιβλία τῆς θείας Λένας Ν. "Αλικιώτῃ καὶ Υἱὸν. Σειρά Α' ἀριθ. 1. 8ον σελ. 32. Δεμένον		8.000

(Συνέχεια εἰς τὴν ὀπισθεν σελίδα)

Δ. Κ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

"Η ΒΑΒΥΛΩΝΙΑ,,

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΚΩΣΤΑ Η. ΜΠΙΡΗ

ΤΙΜΗ 15.000

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρο 6 § 1 τοῦ Α. Ν. 1092/1938:

Διευθυντὴς τῆς «Νέας Ἑστίας»: Πέτρος Χάρης, κατοικία: Π. Τσαλδάρη (Πειραιῶς), 78.
 Ἐκδότης: Ἰωάνν. Δ. Κολλάρος, καὶ Σία Α.Ε., Τσῶρτσίλ 38.
 Προϊστάμενος τυπογραφείου: Χαρ. Μαυρομματήρ, κατοικία: Κορυζή 11 (συνοικ. Βύρωνος).

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ, Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

(Συνέχεια ἐκ τῆς πρόσθεν σελίδος)

ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝΣΤ. Ὁ πρόλογος στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους «Ἄν εἴχαμε Κυβέρνηση» μεταγραφή στὴ Δημοτικὴ Ἀνατόλῃ Λαζαρίδου. 8ον σελ. 24. Ἀλεξάνδρεια 1949	Διφ.	6'000
ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ Α. Γεωγραφία Βαλκανικῶν χωρῶν, διὰ τοὺς ὑποψηφίους Εὐελπίδων Στρ. Ἱατρ. Σχολῆς καὶ Ναυτ. Δοκιμῶν. 8ον σελ. 48	»	10.000
ΠΑΛΛΑ ΑΡΙΣΤ. Θ. Θέματα δοθέντα εἰς τὰς εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις τῶν ἀνωτέρων σχολῶν τοῦ Κράτους τοῦ 1949 μετὰ τῶν λύσεων αὐτῶν. Θέματα 321. 8ον σελ. 84	»	5.000
ΣΦΑΕΛΟΥ ΔΗΜ. Κ. Αἱ Ἑλληνο-Ἀμερικανικαὶ συμφωνίαι. 20-6-1947 «Βοήθεια δόγματος Τρούμαν». — 8-7-1947 «Βοήθεια ἐκτάκτου περιθάλψεως». — 2-7-1947 «Βοήθεια Σχεδίου Μάρσαλ». 8ον σελ. 188	»	12.500
ΡΟΜΑΙΟΣ C. A. Cultes populaires de la Thrace. Traduit du Grec par I. Tissaméno. 8ον σελ. 216	»	40.000
ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ ΚΡΙΤΩΝ. Δεπτόμερες ἀπὸ τὴ λυπημένη ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ποίημα. 8ον σελ. 72	»	10.000
ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ ΚΩΣΤΑ. Ἀνάλυσις καὶ ἀπολογητικὴ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Ρωμαίους. (Τὸ θεῖον σχέδιον περὶ ἀνθρώπου). Τόμος Α' (Κεφάλ. Α-Δ). Μελέτη ἀρχῶν Εὐαγγελ. λ. κ. ὠ. ν. 16ον σελ. 320	»	40.000
ΤΣΒΑΪΧ ΣΤΕΦΑΝ. Τρεῖς ἱστορίες. Ἀπόδοση στὰ Ἑλληνικὰ Ἀγγ. Τρικολώνιου. 16ον σελ. 120	»	7.500
ΚΕΡΡΟΥΝΤ ΤΖΕΪΜΣ ΟΛΙΒΕΡ. Ὁ Γκρίζλντ ἀρχόντας τοῦ Λόγγου. Μετάφραση Ἀθηνῆας Γ. Καλογεροπούλου «Βιβλία γιὰ μεγάλα παιδιά». Ἐκδ. Οἴκου Ν. Ἀλικιώτη καὶ Υἱῶν ἀριθ. 7. 8ον σελ. 160	»	10.000
ΚΡΟΝΤΗΡΑ ΜΑΡΙΑΣ—ΔΗΔΑΣ (Διασκευή). Ἡ κοκκινισκουφίτσα καὶ τὰ τρία γούρουνά-κια. Εἰκονογρ. Παύλου Βαλασάκη. «Τὰ βιβλία τῆς θεᾶς Λένας» Ν. Ἀλικιώτη καὶ Υἱοῦ. Σειρὰ Α' ἀριθ. 2. 8ον σελ. 32. Δεμένον	»	9.000
ΜΕΓΑ ΓΕΩΡΓ. Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκία, ἱστορικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις καὶ σχέσις πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. 8ον σελ. 136+1Η' πίνακες (Σειρὰ ὑπογρ. ἀνοι-κοδομησεως ἀριθ. 31)	»	24.000
ΚΑΛΑΙΤΣΟΥΝΑΚΗ ΙΩΑΝΝΟΥ. Τὸ Γενεθλίον τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Πλάτων καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμὸν, ὁμιλία του εἰς τὴν συνεδρίαν 22-5-1916 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 8ον σελ. 21	»	6.500
ΔΟΥΜΑ ΑΔΕΣ. Ὁ κόμης Μοντεχρίστος. Διασκευὴ Ἀθηνῆας Γ. Καλογεροπούλου. Παιδικὴ βιβλιοθήκη γιὰ μεγάλα παιδιά. Ν. Ἀλικιώτη καὶ Υἱῶν ἀριθ. 9. 8ον σελ. 200	»	12.000
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ ΣΤΕΛΛΑΣ. Ἡ Μυρτώ καὶ τὸ ἀρκουδάκι τῆς. Εἰκονογρ. Ἑλένης Περάκη-Θεοδότη. «Τὰ βιβλία τῆς θεᾶς Λένας». Ν. Ἀλικιώτη καὶ Υἱῶν. Σειρὰ Α' ἀρ. 4. Δεμένον	»	9.000
ΤΑΡΣΟΥΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑΣ. Τὰ πρῶτα μου παραμῦθια. Εἰκονογρ. Ἑλένης Περάκη-Θεοδότη. «Τὰ βιβλία τῆς θεᾶς Λένας» Ν. Ἀλικιώτη καὶ Υἱῶν. Σειρὰ Α' ἀριθ. 3. Δεμένον	»	9.000
ΙΩΑΝΝΙΑΝ—ΒΑΜΒΑΚΙΑ ΝΙΚΟΥ Γ. Τὸ θλιμένο λαοῦτο. Στίχοι. 8ον σελ. 72	»	10.000
WESTON S. A. Ὁ Ἰησοῦς καὶ τὰ προβλήματα τῆς Ζωῆς. Διασκευὴ Εἰρ. Δ. Ἀλιβιζάτου. Βιβλ. Ἀποστ. Διακονίας διὰ παιδιά καὶ νέους ἀριθ. 4. 16ον σελ. 144	»	6.000
ΤΣΙΜΑΡΑ ΜΑΡΙΟΥ Ν. Κόστος, κοστολόγησις, βιομηχανικὴ λογιστικὴ. 8ον	»	68.000
ΤΣΙΡΙΠΑΝΗ Α. Ν. (πανεπιστ. παραδόσεις). Στοιχεῖα ἐμπορικοῦ δικαίου. Τεῦχος Α'. Εἰσαγωγὴ Ἑμπορικὰ πράξεις Ἑμποροί. 8ον σελ. 140	»	25.000
ΚΑΛΟΓΗΡΑ ΑΝΔΡ. ΧΡ. Ὁ Ζαβονεράσιμος ὁ Μαυραγορίτης. (Κοινωνικὴ σάτυρα). 8ον σελ. 212	»	20.000
ΡΟΝΚΙΝΙΟΥ GEORGES. Trois préludes symphoniques. Partition d'Orchestre. 4ον σελ. 122	»	40.000
ΤΟΥΣΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Σ. Ἡ Βουλγαρικὴ δολιότης καὶ οἱ Ἀνθελληνικοὶ διωγμοὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ 1900 - 1906. 8ον σελ. 32. Ἔθν. Βιβλιοθήκη ἀριθ. 13 τῆς Ἑταιρ. Μακεδον. Σπουδῶν Θεολογικῆς	»	5.000
ZWEIG STEFAN. Ἐπικλινδρὴν συμπόνη. Μεταφρ. Στάθης Σπηλιοτοπούλου. 8ον σελ. 272	»	25.000
ΜΠΑΛΛΗ ΤΙΛΛΑ. Ἐφύμνια. Στίχοι.	»	20.000
IA CROIX. Revue trimestrielle internationale scientifique de Theologie et de Philologie Directeur Ang. Th. Nezerites. Fascicule II et III. Decembre 1947—Septembre 1949 8ον σελ. 192 δ	»	30.000
NEZERITES ANG. TH. The National Rights of Greece and the Russian Opposition. 8ον σελ. 24	»	10.000
NEZERITOY AG. Θ. Τὰ ἔθνη δίκαια τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ρωσικὴ ἀντίδρασις. 8ον σελ. 32	»	5.000
ΚΑΛΑΙΤΣΟΥΝΑΚΗ ΙΩΑΝ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Βασιλέως Φιλίππου καὶ οἱ ρήτορες Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνους. Λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς Ἀκαδημίαν 24 Μαρτίου 1947. Ἀνάτ. ἐκ τῶν Πρακτ. Ἀκαδημ. Τόμ. 22 (1947). 8ον σελ. 28	»	6.500
ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΗ Ε. Φιλοσοφικοὶ στοχασμοί. 8ον σελ. 16	»	5.000
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ ΜΑΝΩΛΗ Α. Λεξιλογικαὶ ἀσκήσεις. Γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικῶν. Βιβλὸ τοῦ Δασκάλου. 8ον σελ. 48	»	5.500
ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ Α. Φ. Ἀσύρματος τηλεπικοινωνία. Βασικά μαθήματα. 8ον σελ. 96. Λιθόγραφον	»	20.0 0
ΠΟΥΛΙΤΣΑ—ΣΑΚΚΕΤΑ—ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ κλπ. (Συνεργασίαι). Ἐμνημεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Τόμος II. Ἑνοχικὸν δίκαιον. Γενικὸν μέρος. Τεῦχος Γ' ἀριθ. 389 - 409. 8ον σελ. 519 - 620	»	20 000
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Α. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Θ.—ΜΠΟΜΗ II. (Ἐπιμελεία). Ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου Ἑπικρατείας καὶ τοῦ Δικαστηρίου συγκροτούσας καθυκνόντων τοῦ ἔτους 1945. Τόμος Α'. Πρόλογος Παν. Η. Πουλίτσα. 8ον σελ. 886. Δεμένον	»	85.000
MAUROIS ANDRÉ. Ἱστορία τῆς Γαλλίας. Μετάφραση Κοσμᾶ Πολίτη. 8ον σελ. 528	»	40.000
† ΚΟΝΤΟΣΤΑΝΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ (Μητροπολίτου Κερκύρας). Ἀρχεῖον καὶ καθημερινὰ περυστακτικὰ γεγονότα ἐπὶ Ἰταλικῆς καὶ Γερμανικῆς Κατοχῆς. 8ον σελ. 528. Κέρκυρα 1949	»	80.000
ΟΥΡΑΝΗ ΚΩΣΤΑ. Ταξίδια στὴν Ἑλλάδα. 8ον σελ. 304	»	22.000

ΔΡΑΧ. 20.000